

Nehézségek és konfliktusok a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának időszakában

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *Történelemtudományok* tudományágban

Írta: *Endrédi Csaba okleveles történelem szakos bölcsész és tanár*

Készült a Debreceni Egyetem *Történelem és Néprajz Doktori Iskolája*
Történelem programja keretében

és a

TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Témavezető: *Dr. Püski Levente*
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. Barta Róbert
tagok: Dr. Kerepeszki Róbert
Dr. Buhály Attila

A doktori szigorlat időpontja: 2015. 02. 12.

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 2015.

Nyilatkozat

Én Endrédi Csaba teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaitélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Debrecen, 2015.

Endrédi Csaba

Tartalom

I. Közelítés.....	5
1. Az értekezés célkitűzései	5
2. Az értekezés historiográfiája	6
3. Az értekezés forrásai	22
II. A magyar görög katolikusok identitáskeresése a 19–20. század fordulóján	25
1. Előzmények.....	25
2. A kiinduló helyzet	26
3. A magyar görög katolikusok népessége és összetétele a századfordulón	28
4. Gyakorlati lépések a liturgikus nyelv megváltoztatásáért	31
5. Öt évtized hiábavaló küzdelmétől a politikai szempontok előtérbe kerüléséig	38
6. A magyar görög katolikus papság népszerűtlensége a dorogi püspökség megalakításának időszakában	46
III. Miklósy István püspöki kinevezésének körülményei és az egyházmegye szervezésének nehézségei.....	53
1. A püspök személyének kiválasztása	53
2. Sátoraljaújhely: az egyetlen parókusi szolgálati hely.....	58
3. Az ünneplesektől a bombamerényletig – a székhely vita.....	63
4. Felszentelés Hajdúdorogon, bevonulás Debrecenbe	78
5. Terrortámadás, az I. világháború küszöbén.....	82
6. Az események nyertese és a végleges székhely: Nyíregyháza.....	90
IV. A Hajdúdorogi Egyházmegye különös javadalmazása – Pásztory Árkád működése és szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye létrejöttében.....	98
1. Pásztory legendája a görög katolikusok körében, a róla szóló források eredete	98
2. Szerzetes a figyelem középpontjában.....	101
3. A túrvékonyai nagybirtokos	110
4. Pásztory Árkád a szerzetes	115
5. Pásztory Árkád vagyona.....	119
6. Szerzetes a támadások kereszttüzeiben	124
7. Szerzetes az elmeorvosnál - Egy orvosi diagnózis jelentősége a Pásztory-féle hagyatékban.....	133
8. Meghurcolva, kémkedéssel vádolva	135
9. A Pásztory hagyaték további sorsa.....	138
10. A Pásztory ügy megítélése Esztergomban és Rómában.....	145
V. Egy elrontott kapcsolatrendszer és annak következményei.....	162
1. Görög katolikus: politikailag megbízhatatlan?.....	162
2. Elhibázott érdekérvényesítés, rossz helyzetfelismerés.....	171

3. Nélkülözés és szegénység	173
4. Kormányzati lépések az egyházmegye vagyoni helyzetének rendezésére	175
5. A nagypolitika az események háttérében	178
6. Trianon következményei a papnevelésben és a püspökség helyzetének alakulásában	187
7. A püspöki javadalmazás rendezése	213
VI. Összegző gondolatok.....	219
Forrás- és irodalomjegyzék	221
Összefoglalók	232

I. Közelítés

1. Az értekezés célkitűzései

A történettudomány a magyarországi görög katolikusok történetének elsősorban a korai és a közelmúltbeli eseményeit dolgozta fel részletesen. Kifejezetten terjedelmes és magas szakmai minőséget képviselő anyag áll rendelkezésre az ungvári unió¹ időszakától kezdve a térség sokáig egyetlen görög katolikus egyházmegyéjének, a munkácsi egyházmegyének a vonatkozásában.

Az egyház történetén belül a Hajdúdorogi Egyházmegye szakirodalma sokkal kisebb terjedelmű, és azok többsége főként a dorogi mozgalom² időszakát, valamint a II. világháború utáni időszakot vizsgálja. Van azonban egy olyan rövid időszak az egyházmegye megalakulásakor és azt követően, amelyről még ennél is kevesebb értékelhető feltáró munka készült. Ennek a néhány esztendőnek, valamint az ekkoriban elinduló néhány eseménysornak azért van mégis döntő jelentősége a nemzeti alapon 1912-ben létrehozott egyházmegye történetében, mert számos kérdésre csak akkor kapunk választ, ha megismerjük milyen körülmények között indult el az újonnan megalapított püspökség története és milyen fordulatok következtek be az első püspök, Miklósy István működésének idején.

A középpontba állított időszak vizsgálata kapcsán többek között arra kerestem a választ, hogy miért volt ötven éven át eredménytelen a már említett dorogi mozgalom, amely kezdetben a magyar nyelvű liturgia kiharcolását, később pedig a magyar etnikumú hívőkből álló önálló püspökség megszervezését tűzte zászlajára? Öt évtizednyi sikertelenség után mi történt, ami oda vezetett, hogy 1912-ben Ferenc József mégis megalapította a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyéjét? Arra is kerestem a választ, hogy ha már az állam elszánta magát az új egyházkormányzati egység létrehozására, akkor az alapítás után miért nem teljesítette az ezzel járó anyagi kötelezettségeit, amely mulasztás szinte a megszűnés szélére sodorta a püspökséget? Milyen szerepe volt a püspökség anyagi konszolidációjában Pásztory Árkád

¹ Ungvári unió, 1646. ápr. 24: a görög keleti (ortodox) papság csatlakozása Rómához. – Homonnai Drugeth János országbíró (1636–45) özvegye, Jakusics Anna ösztönzésére Petrovics Péter Partén a ruszin papokat az unió eszméjének megnyerte. Testvére, Jakusics György egri püspök (1642–47) Ungváron tárgyalta a környékbeli ruszin papokkal az egységről, s megállapodta az unió föltételeiben, ezek: „1) A keleti szertartás teljes egészében sértetlen marad; 2) Az egyesültek püspökeit a papok színódusa választja, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti; 3) Az egyesült papság megkapja mindazon egyházi és világi kiváltságokat, melyekkel a latin szertartású papság rendelkezik”. Katolikus Lexikon [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/J/Jakusics.html>, Elérés dátuma 2011. 12. 09.]

² Dorogi mozgalom: a hajdúdorogi magyar görög katolikusok öt évtizeden át zajló szervezett fellépése az uralkodó és a kormány irányába annak érdekében, hogy templomaikban az anyanyelven folyják a liturgia, és hogy a magyarságot egy önálló egyházmegyébe szervezzék a görög katolikus egyházon belül. Ennek során létrejött a felekezet világi szervezettsége és intézményrendszere, amely az érdekérvényesítés fontos eszközévé vált. (a szerző megjegyzése)

bazil rendi szerzetesnek? Egyáltalán ki volt ez az ember és miért nem említi jelentős szerepét a történetírás? Vajon az ő közreműködésével elindult folyamatok meddig szolgálták az egyházmegyei érdekeket és mikor, milyen formában váltak kárára a további fejlődésnek?

A trianoni döntés utáni események szintén döntően befolyásolták az azt követő évtizedeket, ám ezeknek az éveknek a története szintén alig-alig jelenik meg a korábbi történeti munkákban, és Miklósy István püspöki tevékenysége is homályba vész, ha a szakirodalomban akarunk válaszokat találni. Az 1912-es alapítás kori valamint az 1920. után zajló történések adnak magyarázatot arra is, hogy a nagy lendülettel és nemes célokkal létrehozott egyházmegye mégis miért volt szinte ugyanabban a vegetatív állapotban évtizedekkel később is, ahogyan azt az első püspök átvette? A válaszok ott rejlenek a különböző levéltári dokumentumokban, amelyek egy jelentős részét most először dolgozza fel tudományos módszertan alapján történeti kutatás.

Igyekeztem tisztázni azt is, hogy az akkori történések mennyiben maradtak meg regionális, esetleg helytörténeti kategóriában, és mennyiben számítottak a korszak egyik fontos belpolitikai kérdésének. A dolgozatban lehetőség nyílt egyfajta tágabb történeti kontextusba helyezni a görög katolikusok ügyét, illetve utaltam arra a közhangulatra is, amely körülvette a hazai közvélemény részéről a mozgalom és az egyházmegyei alapítás eseményeit. Miközben a kutató és elemző munka megadta ezekre a felvetésekre a válaszokat, közben kirajzolódott a kutatási eredményeknek egy olyan aspektusa is, amely az egyházmegye létrejöttét és fejlődéstörténetét, mint intézménytörténetet engedte láttatni számunkra.

2. Az értekezés historiográfiája

A magyar ajkú keleti rítusú keresztény népesség számára nemzeti alapon szervezett egyházmegye csak 1912-ben jött létre. Addig ez a közösség kezdetben a munkácsi, később a munkácsin kívül az eperjesi, a nagyváradi, és a szamosújvári egyházmegyéhez tartozott.

Összességében elmondható, hogy a görög katolikus, más néven unitus vallás hívei között, nem a magyarság képezte a népesség döntő többségét, ezért is tekintettek rájuk a történeti Magyarországon úgy, mint valamiféle elkülönült, sajátos közösségre a Magyar Királyság határain belül. Különösen felerősödött ez a megkülönböztetés a 19. században, amikor Európa más térségeihez hasonlóan nálunk is célként fogalmazódott meg az egységes nemzetállam megteremtése, amelybe tartozni, vagy nem tartozni - főleg kezdetben - nem csak etnikai, hanem bizonyos tekintetben vallási kérdés is volt. A görög katolikus vallás - szemben a római katolikus, vagy akár a református vallással - nem tartozott a hagyományosan magyarnak

számító felekezetek közé. De nem csak az említett népességi arányok, hanem elsősorban az egyházban használatos ószláv és román liturgikus nyelvek miatt. Mindez közrejátszott abban, hogy a magyar történettudomány hosszú ideig egyáltalán nem vett tudomást arról a többszázezer magyarról, akik a bizánci szertartás szerint imádták a Mindenhatót.

Később, amikor főként a görög katolikus vallási felekezethez kötődő értelmiség körében elkezdődött saját történetük feldolgozása, akkor az egyházon belül a legtávolabbra nyúló történeti múltja és a többi egyházmegyéhez viszonyított döntő súlya miatt a munkácsi egyházmegye került a középpontba. A görögkatolikusággal foglalkozó történettudományi szakirodalom túlnyomó többsége a munkácsi egyházmegyét vizsgálja, önálló munkaként könyv formájában alig jelent meg olyan mű, amely kizárólag a Hajdúdorogi Egyházmegye történetét dolgozta volna fel. Ugyanakkor az is igaz, hogy számos olyan átfogó publikáció látott napvilágot, amelyek részeként megtalálható a dorogi püspökség történetének egy-egy fejezete is. Ezek között viszont egy sincs, amely kutatásokra és eredeti forrásokra alapozva dolgozta volna fel az egyházmegye szempontjából kulcsfontosságú szerepet betöltő Pásztor Árkád bazilita szerzetes működését, és az egyházmegye első püspökének, Miklósy Istvánnak a tevékenységét is csak érintőlegesen, más vizsgálati témához kapcsolódóan említik. Az alábbiakban időrendi sorrendben igyekszem bemutatni a magyar görögkatolikusággal, és a hajdúdorogi püspökség történetével kapcsolatos történeti irodalmat.

Az első helyen **Petrus Jenő**³ áll, akinek sajátos szerepe van a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében. Egyrészt azért, mert övé az első olyan mű, amely történeti alapon igyekszik feldolgozni és bemutatni a dorogi mozgalmat. Azt az erőfeszítést, amelyet a hajdúdorogi magyar görög katolikusok fejtettek ki annak érdekében, hogy magyarságukat a közéletben és a közfelfogásban is elismerjék, és ebben ne jelentsen hátrányt egyházi hovatartozásuk. Másrészt azért, mert ő maga is tevékeny részese volt a mozgalomnak. Olyannyira, hogy 1893-tól annak a Végrehajtó Bizottságnak az elnökévé választották, amely végig mozgatója és a budapesti székhelyű Országos Bizottság mellett egyik fontos véleményformáló centruma volt a magyar görögkatolikuságnak. Az 1897-ben megjelent legfontosabb munkája „A magyarság önvédelme,” amely egyrészt beépíti azoknak a görög katolikus értelmiségieknek az emlékezéseit és írásait, akik közvetlenül és tevékenyen részt vettek a dorogi mozgalomban, másrészt előszeretettel támaszkodott e népesség történelmi múltjának ismertetésénél a kor

³ Petrus Jenő János. Tanulmányait 1873-ban fejezte be. Ekkor Teleki gróf alamosi uradalmába került gyakornoknak, de már 1874 tavaszán Hajdúdorogon telepedett le. Ő kezelte rokonának, Szabó György dorogi főesperes-lelkész javadalmát, de saját földje is volt, és azon gazdálkodott. Mindemellett a községben is igen fontos szerepet vállalt. 1881-ben a városban gazdakört alapított, 1884-ben városi levéltáros és aljegyző, de lemondott, s még ugyanebben az évben árvaszéki ülnök, valamint polgármester-helyettes lett. 1886-ban rendőrkapitány, de erről az állásáról is lemondott, és az irodalomnak, valamint a gazdálkodásnak szentelte életét. 1893-ban a Hajdúdorogi Állandó Végrehajtó Bizottságnak tagjává választották. Még megérezte a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítását. Hajdúdorogon halt meg 68 éves korában 1918. január 28-án.

legnevesebb történészeire és néprajzosaira. A mozgalom élcsapatából hivatkozik **Farkas Lajosra**, akinek írása az „Egy nemzeti küzdelem története” szintén fontos dokumentum a dorogi mozgalom vonatkozásában. Farkas országgyűlési írnokként ott volt azon a diétán, amely 1843-ban jogszabályban mondta ki a keleti rítusú szertartáskönyvek magyarra fordításának szükségességét.⁴ Ugyancsak hivatkozik Szabó György hajdúdorogi főesperesre, aki a magyar liturgia feltétlen híve volt,⁵ a korszak elismert tudósai közül pedig a források között felsorolja a legnagyobbakat, így Horváth Mihály⁶ és Hunfalvy Pált⁷ is. Ezek a sajátosságok tulajdonképpen meghatározzák a mai kutató számára az írás használhatóságát is. Egyrészt a mai historiográfiai stúdiumok nyilvánvalóvá teszik, hogy a 19. század harmadik harmada történészeinek és néprajzosainak a módszertanát és tudományos következtetéseit napjaink történetírása egyértelműen meghaladta, ennél fogva kritika nélküli felhasználása komoly veszélyeket rejt magában. Ugyanakkor az a tény, hogy a szerzővel egyetemben a dorogi mozgalom vezető személyiségeinek közvetlen tapasztalaton alapuló emlékezeit is megtaláljuk a könyvben, forrásértékűvé emeli Petrus munkáját.

Annak, aki komolyan akar foglalkozni a munkácsi egyházmegyével és a magyarországi görögkatolikus történetével, megkerülhetetlen a tudós **Hodinka Antal** munkássága.⁸ Ő volt az úttörője e vallási közösséggel kapcsolatos, elsődleges történeti forráselemzésen alapuló tudományos vizsgálatnak. Ráadásul nem csak eseménytörténeti kérdések vonatkozásában, hanem a vallási közösségen belüli etnikai-nemzetiségi hovatartozás tekintetében is. Írásaiból különösen a rutének múltját ismerhetjük meg, nem véletlenül. Ez a népesség az, amellyel sokáig azonosították a görög katolikus vallást is hazánkban, mivel

⁴ PIRIGYI István: *A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei*. In: *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*. szerk.: TIMKÓ Imre, Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye, Nyíregyháza, 1987. 193.

⁵ JANKA György: *A hajdúdorogi külhelynökség története*, Online: http://www.gorogkatolikus.hu/leveltar/tartalom/segedletek/HK_lajstrom_1876-1913/Janka_Gyorgy_atya_bevezeto_tanulmany.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.

⁶ Horváth Mihály. (1809-1878) Történetíró, katolikus püspök, miniszter, a Magyar Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) tagja, a Kisfaludy Társaság elnöke. [Online: <http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/01/horvath-mihaly-1809%E2%80%931878/>, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

⁷ Hunfalvy Pál. (Nagyszalók, 1810. márc. 12. – Bp., 1891. nov. 30.): nyelvész, etnográfus, az MTA tagja (l. 1841, r. 1858, ig. 1883). [Online: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/06648.htm>, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

⁸ Hodinka Antal. (1850-1935) A teológiát Ungváron és Budapesten tanulmányozta. Ennek befejezésével a kitűnő tehetséggel megáldott Hodinka a budapesti egyetem bölcsészkarán történelmet és szláv nyelvészetet, a bécsi Osztrák Történeti Intézetben oklevéltant és paleográfiát tanult. Itt sajátította el a régi írások olvasásának és értelmezésének a tudományát. 1891-ben bölcsészdoktorrá avatták a budapesti egyetemen. 1892-1906 között Bécsben dolgozott: levéltáros és könyvtáros a bécsi hitbizományi levéltárban, közben 1905-ben, mint a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjasa félévi szabadságot kap, s Róma levéltáraiban, a pesti Országos Levéltárban, továbbá az esztergomi érsekség és a leleszi konvent levéltáraiban a Munkácsi Egyházmegye történetére vonatkozó okiratokat kutatta fel. 1906-ban hazatért Magyarországra. Ekkor a pozsonyi jogakadémia tanárává nevezték ki. 1912-ben a pozsonyi, 1923-ban a pécsi egyetem rektora volt. 1935-ben nyugdíjba ment, majd a fővárosba telepedett le. [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/65>, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

esetükben a népesség szinte teljes egésze ezt a hitet vallotta magáénak. Részben ebből a tényből következett, hogy a keleti keresztény hit és liturgia többet jelentett számukra a pusztai vallási hovatartozásnál. Identitást meghatározó kohéziós erő volt ez a sokáig világi értelmiség nélküli paraszti közösség számára különösen a szintén hozzájuk kötődő századfordulós skizma mozgalmakig. Hodinka fő műve témánk szempontjából „A munkácsi görög katolikus püspökség története” című könyv, amely pontos és bőséges lábjegyzetekkel ellátva, komoly kutatói munka befektetésével készült. A szerző akadémiai Ipolyi Díjjal kitüntetett nagy ívű kötete 1909-ben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában, és már az első oldalakon jelzi, hogy „...csakis a tudvalevőleg görög szertartást követő hazai rutének egyházi történetére...”⁹ helyezi a hangsúlyt. Ez esetben azt jelentette, hogy a hajdúdorogi egyházmegyéhez oly sok évszázados szállal kötődő munkácsi történeti feldolgozást választott témám miatt nem használhattam fel közvetlenül, ám kiváló lehetőséget biztosított, hogy egy valós és megalapozott történeti kontextusba tudjam helyezni az általam választott kutatási témát, amelynek csírái szintén a munkácsi egyházmegyében találhatóak. A másik, szintén a történettudomány élvonalába tartozó munkája „A munkácsi püspökség okmánytára” 1911-ből, amely Mátyás király trónra lépésének évétől, vagyis 1458-tól 1715-ig tartalmazza, pontosabban közli az egyházmegyei okiratokat, ellátva azokat kiváló, szakértő jegyzetekkel.¹⁰ A forráskiadvány ma is páratlan értéket képvisel a téma és a korszak kutatói számára. Mindezek ellenére, Hodinka esetében sem érdemes eltekinteni a forrásösszevetés módszerétől, és nem szabad feladni a reményt, hogy újabb és újabb források kerülhetnek elő a történészek munkája során, amelyek átrendezhetik a képet, helyükre rakva bizonyos történeti mozaikokat. Ez történt a nagy tekintélyű professzor esetében is, aki azt képviselte, hogy a görög egyháznak nem volt köze a kora középkori magyarok megtérítésében, és későbbi jelenlétüket sem tartotta jelentősnek az Árpád-korban. A bizantinológia és a történelem segédtudományainak fejlődése azonban mindkét állítását cáfolta, ezzel jelentőséget és folytonosságot igazolva a görög szertartású keleti keresztények magyarországi jelenlétére vonatkozóan.¹¹

⁹ HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909. 3.

[Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/Hodinka/hodinka_tortenet/hodinka_tortenet_01_1-175_o.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

¹⁰ HODINKA Antal: *A munkácsi püspökség okmánytára I-III*. A szerző kiadása. Ungvár, 1911.

[Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/Hodinka/hodinka_okmanytar/hodinka_okmanytar_15-16_szazad.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

¹¹ PRIGYI i.m. 211.

Noha a Hajdúdorogi Egyházmegye korai történetével nem foglalkozik **Szabó Oreszt**,¹² mégis, egyik legismertebb és legterjedelmesebb írása, a „Magyar oroszokról (ruthének)”, sokat segít a tájékozódásban. Még akkor is, ha a téma kiváló professzora, Udvari István szerint is Szabó tulajdonképpen a korábbi ruszin-rutén kutatások szintézisét adja, és munkája nem tartalmaz önálló kutatásokat.¹³ Írása a szintézisen túl egyfajta csoportkarakterisztikát, vagy ha úgy tetszik nemzeti személyiségrajzot ad arra vonatkozóan, hogy milyenek tartja a Magyarországon élő orosz népcsoportot. Általában ilyen leírásokkal a 19. század magyar néprajzosainak műveiben találkozhatunk, de esetenként előfordultak történeti kiadványokban is. Mivel ebben az időben még gyakorta összemosódott a két műfaj, ezért úgy vélem, okkal állítható, hogy Szabó műve egyszerre néprajzi és történeti monográfia is, amely a kor teljesítményének megfelelő leírást ad arról a közösségről, amelyet a görög katolikus vallásossággal azonosítottak, függetlenül attól, hogyan változott ennek a korántsem homogén vallási közösségnek az etnikai összetétele. Könyvének utolsó két lapján emlékezik meg nagyon vázlatosan a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításáról, amelynek részleteiről jelen időben ír, tehát munkájának megjelenése lényegében egybe esett az egyházmegyei terület kialakításával és meghatározásával.¹⁴

Különös szerepet tölt be a felsorolásban **Szabó Jenő**, aki főrendiházi tagként, korábban kormánytisztviselőként, elmagyarosodott rutén származású emberként¹⁵ és nem utolsó sorban a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságának vezetőjeként tevékeny résztvevője volt a magyar nyelvű liturgiáért és az önálló egyházmegyéért folytatott küzdelemnek. Mivel róla a későbbiekben még többször lesz szó, ezért közéleti tevékenységét itt nem részletezem, ám a téma szempontjából fontos alapművét feltétlenül meg kell említeni. Ez pedig „A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária útja 1896-1912” című könyve, amely valójában nem is igazi könyv, hanem egy olyan gyűjtemény, amely a szerző görög katolikus témakörben írt dolgozataiból, publikált cikkeiből és beszédeiből áll. Az 1913-as kiadású vaskos kötet ily

¹² Károlyi Mihály kormányában a ruszin kívánságok megvalósításának előkészítésével a ruszin Szabó Oresztet (1867-1944?) bízták meg. Szabó jogász végzettségű volt, ekkoriban már nyugalmazott Ung vármegyei kormánybiztos-főispán volt. Ruténföld központi kormánybiztosává nevezték ki, hatásköre Kárpátalja négy vármegyéjére, Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, valamint Sáros, Szepes és Abaúj-Torna vármegyék rutén lakta területeire terjedt ki. In: BOTLIK József: *Csehszlovákia nemzetiségi politikája Kárpátalján 1919-1938-39.* 10-11. [Online: <http://www.corvinuslibrary.com/ruszin/karpatalja1.pdf>, Elérés dátuma: 2014. 05. 24.]

¹³ UDVARI István: *A ruszinok XVIII. századi historiográfiája.* In: UDVARI István: *Ruszinok a XVIII. században.* Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetei. 9. Nyíregyháza, 1994. 51-52. [Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/udvari_ruszin_historiografia.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 24.]

¹⁴ SZABÓ Oreszt: *A magyar oroszokról (Ruthének).* Franklin, Budapest, 1913. (Nemzetiségi ismertető könyvtár ; 1.) 295-296. [Online: <https://archive.org/stream/magyaroroszokr00szab#page/n315/mode/2up>, Elérés dátuma: 2014. 05. 24.]

¹⁵ Fancsika (Фанчи́ково) 1946-tól ukránul Fancsikove elukránosodott egykori magyar falu. Fancsika a Tisza bal partján terül el 8 km-re Nagyszőlőstől. Itt született Szabó Jenő, aki 1898-ban megalapította a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságát. [Online: <http://www.karpatinfo.net/telepules/fancsika-fancsikove>, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

módon eredeti forrásgyűjteménynek tekinthető, amely elsőként foglalkozik olyan konkrét kérdésekkel, amelyek már az 1912-ben megalakuló Hajdúdorogi Egyházmegye szorosán vett történetének is a részét alkotják. A kiadvány nélkülözhetetlen sajtótörténeti dokumentum, hiszen részletesen közli, hogy az egyes cikkek melyik korabeli újságban jelentek meg, és a tárgyalt témák jól élénk tárják, milyen kérdések körül forgott a legtöbb polémia a magyar görög katolikusokkal összefüggésben. Ugyanakkor minden elvitathatatlan érdeme és tekintélye mellett is, Szabó Jenő a magyar ajkú keleti keresztény vallásúak csupán egy jelentős és nagy befolyással rendelkező csoportját képviselte. A másik oldal, amely fontos kérdésekben vele ellentétes véleményt képviselt Hajdúdorogon összpontosult, a Görög Katolikus Magyarok Végrehajtó Bizottságában. A köztük lévő és elhúzódó vita terepe gyakran a nyilvánosság és a sajtó volt, ennél fogva az oda-vissza felelgető cikkekből jól nyomon követhető, hogy az egyes kérdések kapcsán ki milyen álláspontot képviselt, és milyen eszközökhöz nyúlt érdekei érvényesítése érdekében. A kötet ezt is tartalmazza.

Az egyházmegye megalapítása bizonyos politikai erők felfogása szerint lényegében a vallás és az egyház nem kívánatos terjeszkedése volt egy olyan Magyarországon, amelynek baloldali eszmék mentén kellett volna tovább fejlődnie. Ezeknek az irányzatoknak is meg voltak a maguk publicistái. Közülük is kiemelkedik **Aradi Viktor**,¹⁶ akinek nem csak nagyszámú, de az új egyházkormányzati egységet a végletekig elítélő cikkei komoly, ma is fontos kordokumentumnak számító folyóiratokban jelentek meg. A görög katolikusággal foglalkozó publicisztikáit főként a Huszadik Század és a Szabad Gondolat című folyóiratok közölték. Az egyházmegyei alapítás kérelmelhetetlen és legádázabb ellenfele volt, aki csaló szemfényvesztőknek tartotta a görög katolikusokat, akik a könnyező Mária kegyképpel tulajdonképpen szélhámoságot követnek el, miközben egy századokon keresztül átörökített bűvész trükkéről van csupán szó. Az egyházmegye anyagi dotációjában fontos szerepet játszó Pásztor Árkád szerzetest pedig modernkori rabszolgatartó despotaként állította be számos írásában. Cikkei elsősorban kordokumentumként voltak számomra használhatóak, mivel

¹⁶ Aradi Viktor. Író, szociológus, geológus. (1883. február 22. Pankota, Arad vármegye-1937. Szovjetunió) újságíróként Jászi Oszkár polgári radikális csoportjának tagja (1908–1914), a XX. Század munkatársaként nagy feltűnést keltő cikkeket írt a korszak politikai-társadalmi kérdéseiről (1912–1914), politikai nézetei miatt többször bíróság elé állították. Az I. vh. elején orosz hadifogságba esett (1914), itt 17 havi börtönre ítélték (1914–1915), a forradalom után a hadifogoly internacionalisták szervezetének vezetőségi tagja (1917–1918), ismét, ezúttal 4 havi börtönre ítélték és egy Volga-parti városba száműzték (1918), ahonnan viszontagságos körülmények között tért vissza Bp.-re (1918–1919). A román megszállás alatt a bp.-i román cenzúrahivatal vezetőjeként baloldali újságírókat védelmezett (1919–1920), Kolozsvárra költözött (1920) és részt vett a szakszervezetek szabadiskolájának megszervezésében. A Napkelet munkatársa (1920–1926), a Jövő Társadalma c. szocialista lap alapító szerkesztője (1926–1927; 1927: a lapot betiltották), a kolozsvári kommunistaperben felmentették (1928), Bukarestbe költözött, ahol kommunista propaganda tevékenység miatt 3 évi börtönbüntetésre ítélték (1930–1933). Családjával együtt a Szovjetunióba emigrált (1933), ahol a személyi kultusz áldozatául esett, halálának pontos helye, ideje és körülményei ismeretlenek. 1953-ban rehabilitálták. [Online: <http://nevpon.hu/view.php?id=418>, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

lábjegyzetei alig tartalmaznak hiteles forrásokat. Szövege csak esetenként alátámasztott tömény vádaskodás. Mégsem hagyható figyelmen kívül, mivel egy olyan korszakban íródtak, amikor Magyarországon a polgári radikális baloldal egyre erősebben tudott hatni a közvéleményre, főként sajtóján keresztül. A forrásösszevetés követelménye és az objektivitás lehetőség szerinti megközelítése tehát megkövetelte az Aradi által leírtak vizsgálatát, és a dolgozatba való beépítését.

Mellette kisebb horderejű, de mégis említésre méltó **Csécsey Imre**¹⁷ munkássága, aki szintén kérlelhetetlenül ellenségesen, de némileg árnyaltabban közelítette meg a vallásosság, a görög katolikusság, és ezen belül is például a rutén skizma kérdését. A baloldali, polgári radikális író, publicista világossá teszi, hogy a vallás és az egyház káros az emberiségre, de nem próbálja meg Aradihoz hasonlóan egyfajta objektív történeti, szociológiai munkának beállítani cikkeit. Egyszerűen csak véleményközlő írások ezek, ráadásul nem éppen a kíméletesebb fajtából. A Huszadik Századba, a Nyugatba is írt, később az ő nevéhez fűződött a Századok című folyóirat.

Következő szerzőnk, **Grigássy Gyula**¹⁸ 1913-ban, vagyis közvetlenül a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása után megjelent kiváló könyvében a már említett Farkas Lajos és Petrus Jenő munkáit használta fel, kiegészítve azzal a kutatói szempontból is értékes „Emlékkönyv”-vel, amely a görög katolikus magyarok 1900. évi római zarándoklatának emlékére jelent meg 1901-ben Budapesten. „A magyar görög katolikusok legújabb története” tulajdonképpen Grigássy hittudományi doktori disszertációja.¹⁹ A megjelenéskor három koronáért kapható kiadvány a mai kor elvárásainak is megfelelő lábjegyzeteléssel ellátott, sokrétű és ritkaságszámba menő függelékkel és teljes szövegű forrásközléssel kiegészített munka, amelyre ily módon forrásként is hivatkozni lehetett. Az adatok, a tények, az idézett szövegek és az események egymásutánisága is a helyén van. Ugyanakkor következtetéseiben sokkal inkább egyházi, mint történeti dolgozatról van szó. Átszellemült ünnepélyessége a szikár és pontosan dokumentált tények ellenére is téves, vagy történeti

¹⁷ Csécsey Imre (1893–1961) a századelő legjelentősebb baloldali ifjúsági szervezetének, a Galilei Körnek volt titkára. Megalapítója és szerkesztője az Új Magyar Szemlének, amely egyik első szócsöve volt a radikális demokrácia és a nemzeti gondolat szintézisére irányuló törekvéseknek. A lapot Csécsey háborúellenes cikke miatt 1941 júliusában betiltották. Egyike azon „névtelen” tiszteknek, kik az őszirózsás forradalmat győzelemre vitték. Később Jászi Oszkár titkára, majd a Tanácsköztársaság alatt külügyi tisztviselő. A fehérterror időszakában a Világ c. lap belső munkatársaként az ellenforradalmi terror egyik leleplezője. A harmincas évek derekától a polgári radikális Századunk szerkesztője és mindenese. A világháború alatt Bajcsy Zsilinszky lapjának, a Szabad Szónak közgazdasági szerkesztője és a szellemi ellenállás kicsiny táborának egyik szervezője.

¹⁸ Grigássy Gyula. (Kajdanó, Bereg vármegye, 1886. dec. 29.-Braddoek, Pa., USA, 1959. aug.): teológiai tanár, parókus. Teológiai tanulmányait Ungváron és Budapesten végezte, teológiai doktor. Ungváron 1913-ban pappá szentelik, petriki lelkész, 1914. teológiai tanár. 1924ben kivándorolt az USA-ba, ahol a braddoeki görög katolikus egyházközség parókusa lett. Történelmi és egyházi tanulmányokat írt.

¹⁹ GRIGÁSSY Gyula: *A magyar görög katolikusok legújabb története*. Unio Könyvnyomda Részevnytársaság Könyvnyomdája, Ungvár, 1913.

szemmel lényegtelennek tűnő következtetésekre ragadtatják a szerzőt, ami a történések teológiai felfogása miatt egyébként érthető. Felsorolt erényei miatt alapvetően nagy hasznomra volt ez a könyv, amely nagyjából az ungvári unió²⁰ időszakától követi nyomon a magyar liturgia és a görög katolikus magyarság intézményesített vallási képviselőjének alakulását, egészen a Hajdúdorogi Egyházmegye király általi megalapításáig.

Elsősorban filológusként tartják számon **Bonkáló Sándort**,²¹ aki személyes kötődései miatt is kezdte kutatni a magyarországi rutének eredetét. Az 1920-ban megjelent „A magyar rutének” című munkáján és az 1935-ben kiadott, „A kárpátaljai rutén irodalom és művelődés” című könyvei alapján készült az egyik legfontosabb műve, az 1940-ben megjelent „A rutének” címet viselő könyv. Ez lényegében egy összefoglaló anyag a rutének történelméről, politikatörténetéről, irodalmukról, művelődésükről, vallásukról és közgazdasági állapotukról. Bonkáló munkássága dolgozatom szempontjából azért volt fontos, mert segített tisztázni annak a népességnek az eredetét és identitását, amely egyrészt a görög katolikus vallást a korabeli észak-kelet magyarországi területen meghonosította, másrészt az ő segítségével világossá vált, hogy ez a teljesen önálló népesség nem őshonos Kárpátalján, hanem a tartárjárás utáni magyar betelepítési politika részeként került oda, mégpedig lengyel területekről. Ennél fogva világosan cáfolható az is, hogy azonos lenne az oroszokkal, és így ősidőktől fogva a kijevi fejedelemség részeként lehetne rájuk tekinteni, csakúgy, mint az általuk lakott térségekre. Ugyanez a tény azt a törekvést is értelmetlenné teszi, amelyet különösen az I. világháború előtti túlzóan nacionalista magyar belpolitika és a jobboldali sajtó erőltetett, vagyis azt, hogy nem mások ők, mint magyar oroszok, ezáltal a cári Oroszország előretolt egységei a Magyar Királyságon belül. Különösen nagy jelentősége van mindennek azért is, mert jelentős számú volt az évszázadok során elmagyarosodott rutén és nagyon sok volt körükben a magyarokkal kötött vegyes házasság is.²² Az egykor indexen is lévő hányatott sorsú könyv szerencsére ma már online változatban is elérhető.²³

²⁰ PAPP György: *Az ungvári unió időpontja*. Ludxig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1941. 1-13. [Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/papp_ungvari_unio_idopontja_opt.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 08.]

²¹ BONKÁLÓ Ervin: *Bonkáló Sándor életrajza*. In: BONKÁLÓ Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 1996. (1880. január 22. Rahó, Máramaros vármegye-1959. november 3. Budapest) A szláv irodalom és nyelvészet egyik leghíresebb, legjelentősebb magyar kutatója. Ő is, mint nagyon sok kárpátaljai, "vegyes házasságból" származott: édesapja magyar, édesanyja ruszin volt. Ezért a magyar mellett anyanyelvi szinten beszélt a ruszint is, de elsajátította a szlovák, lengyel, bulgár, orosz, ukrán, német és francia nyelvet is.

²² Ez különösen az 1910. után ismét megerősödő rutén skizma mozgalom idején felerősödő nézet volt, amelynek előzményei a korábbi évtizedekre is visszanyúlnak. Erről a dolgozatban később részletesebben is írok. (*a szerző megjegyzése*)

²³ BONKÁLÓ Sándor: *A rutének (ruszinok)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 1996. [Online: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/a_rutenek/pages/001_konyveszeti_adatok.htm, Elérés dátuma: 2014. 05. 17.]

Bonkáló munkásságának eredményeit is használja **Kemény Gábor**, akinek 1939-ben jelent meg a „Verhovina feltámad”²⁴ című monográfiája. Ez annak ellenére is kiváló dolgozatnak tekinthető, hogy lényegében illeszkedik abba a politikai környezetbe, amely az I. világháború és Trianon okozta sokkot követően a revízió gondolatát felszínen tartva minden olyan kezdeményezést támogatott, amellyel gyengíteni lehetett azokat az országokat, amelyek magyar területekkel gyarapodtak. Emellett igyekezett erősíteni minden olyan szándékot és kezdeményezést, amely a nemzeti identitás jegyében ellentétes volt ezeknek az országoknak a kisebbségekre vonatkozó beolvasztó belpolitikai szándékával. Kárpátalja korábbi elvesztése okán ennek egyik fontos eleme volt az önálló ukrán államiság gondolata is, amely folyamatosan jelen van Kemény írásában, és erősíti szavainak hitelességét az, hogy a közös magyar-rutén történelmi múlt bemutatásánál hiteles szerzőkre és önálló forrásanyagra egyaránt hivatkozik. Ennél a dolgozatnál kiemelten fontos dátum a megjelenés éve, vagyis 1939, amikor a magyar hadsereg katonai erővel foglalta vissza Kárpátalját. A térséget érintő feltámadás tehát a visszacsatolás következménye, és ennek jegyében a közös történelmi múlt mellett részletezi a szerző által legjobbnak tartott jövőt is, amely lényegében egy Magyarországon belüli, de széles önrendelkezésen nyugvó autonómiában testesülne meg.²⁵

A II. világháború után nagyon sokáig enyhén szólva sem volt preferált téma a magyar történetírásban az egyháztörténet. Ennek megfelelően alig akad ezekből az évtizedekből jól használható, és hiteles egyháztörténelmi szakirodalom. Éppen ezért van jelentősége annak, hogy a Szegedi József Attila Tudományegyetem tanára, **Gulya Károly** egy olyan kiváló tanulmánnyal jelentkezett 1968-ban, amely lényegében mellőzi az akkoriban szinte kötelező antiklerikális felhangot, bár itt-ott bátran és kritika nélkül hivatkozik Aradi Viktorra. Mégis, tárgyilagosnak tekinthető a szegedi Acta Historica sorozatban megjelent tanulmánya, amely ugyan címében is a magyarországi rutén kérdést helyezi a középpontba, de a dolgozat második felében vázlatosan tárgyalja a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának témakörét is. A kritika nélküli Aradi-féle hivatkozások ma már nem emelik egy-egy történelmi munka szakmai színvonalát, ám Gulya esetében mégsem billen el a mérleg nyelve, mert hivatkozásai között megtaláljuk Szabó Jenőt, vagy Bonkáló Sándort is. Ami viszont egyértelművé teszi, hogy bár a korszellemnek megfelelő anyag került ki a professzor keze alól, de mégis szakmai alapokon nyugszik, az a tény, hogy Gulya Károly bécsi levéltári

²⁴ KEMÉNY Gábor: *Verhovina feltámad*. MEFHOSZ könyvkiadó, Budapest, 1939. [Online: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=1156>,]

²⁵ U.o. 219-224.

forrásokot is felhasznált „A magyarországi rutén kérdés 1910-1914 között”²⁶ című publikációjához.

Salacz Gábor,²⁷ korának egyik olyan magyar egyháztörténésze, akit a határokon túli történész szakma is elismert, és aki 1945 után másokhoz hasonlóan „b” listára került, és a rákosi-rendszerben egy szocialista vállalatnál volt raktáros. Kiváló írásai közül kutatási témám szempontjából kiemelkedik az „Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918” című könyve, amely Münchenben jelenhetett csak meg, 1974-ben. Salacz a korszak szakértője, egyúttal kinevezett magántanára volt, ennek megfelelően kimagasló színvonalú ez az írása is, amely egy hasznos és információban gazdag fejezetet szentel a görög katolikusoknak, ezen belül a hajdúdorogi püspökségnek. Ugyanakkor könyvének címéhez igazodva nem mélyül el a magyar ajkú keleti keresztények történetében, nem végez mélyebb elemzéseket, viszont kiválóan bemutatja azt, milyen módon kerültek a magyar görög katolikusok a kormányzati politika látóterébe, és milyen hatással volt rájuk, illetve megalapított intézményükre a hatalom érdekeinek alakulása, módosulása. A könyvben leírtak és a források, hivatkozások jegyzéke egyaránt fontos támaszt jelent a téma kutatójának.

Kemény G. Gábor²⁸ nevéhez egy olyan fontos alapmunka tartozik, amelyet aligha lehet nélkülözni annak, aki a kiegyezés utáni nemzetiségi kérdést kutatja, vagy azzal összefüggő témában publikál. Az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918” címet viselő forráskiadványnak összesen hét kötete jelent meg 1952-

²⁶ GULYA Károly: *A magyarországi rutén kérdés 1910-1914 között*. Acta Historica Tomus XXXI, szerk.: SZÉKELY Lajos, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 1968. 1-19.

²⁷ Salacz Gábor (Szarvas, 1902. máj. 15. - Pécs, 1978. dec. 26.): történétíró, tanár. - A gimnáziumot Szarvason, a 6. o-t kispapként Esztergomban, 1918-1919. III. 24: Pannonhalmán járta, ahonnan a proletárdiktatúra miatt hazaküldték, Szarvason érettségizett. Az Eötvös Kollégium tagjaként 1924-ben doktorált, művészet-történésznek készült, ösztöndíjas a Bécsi M. Tört. Intézetben. Szabó Dezső hívására Debrecenbe ment, ahol egyetemi könyvtáros és tanársegéd. 1927. X: a bécsi Theresianum tanára, ahonnan Teleki Pál 1938: 14 kisebbségi magán tanítványával, a svájci St. Gallen-i Institut auf dem Rosenbergbe küldte tanárnak. 1942-ben a Budapesti Egyetem „A magyar egyházpolitika 1867-1918” tárgykör magántanárává képesítette, 1942/43: a pécsi egy. int. tanára, az újkori és egyetemes történelem megbízott előadója; 1946: „B” listára került, a Kisgazda Párt közbenjárására vették vissza állásába. 1950. X-ig a pécsi jogi karon adott elő, 1951. I. 31: nyugdíjazták. II. 1-1953. X: Bpen Barta István segítője a Kossuth-iratok kiadásában. 1954-55: a pécsi Üzemélelmezési Vállalatnál raktári anyagkönyvelő; ezután alkalmi munkákat vállalt. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Salacz.html>, elérés dátuma: 2014. 05. 19.]

²⁸ Kemény G. Gábor; Krausz Gusztáv (Kassa, 1915. jún. 2. – Bp., 1981. nov. 8.): történész, irodalomtörténész, könyvtáros, bibliográfus, az irodalomtudományok kandidátusa (1960). Kassán érettségizett, a bp.-i Pázmány Péter Tudományegyetem magyar történelem szakán szerzett tanári oklevelet 1937-ben, 1944-ben doktorált. Doktori értekezése (A magyar nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében, 1790- 1918) 1946-ban a Dunatáj I. kötetében jelent meg, majd önállóan is, két kiadásban. 1960-ban lett az irodalomtudományok kandidátusa. A háború előtt a Statisztikai Tudósító (STUD) és a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének külső munkatársa. 1945-57-ben az OSZK Hírlaptárának helyettes vezetője. 1957-62-ben az Irodalomtörténeti Intézet bibliográfiai osztályának vezetője. 1962-től 1980-as nyugdíjazásáig az OSZK tudományos főmunkatársa, 1973-1980-ban az MTA nemzetiségi bibliográfiai kutatócsoportjának vezetője volt. Tudományos munkásságának középpontjában a nemzetiségi kérdés és Magyarország XIX. századi története állt. E témakörben 1936 óta publikált rendszeresen. Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, főszerk.: KENYERES Ágnes, [Online: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>, Elérés dátuma: 2014. 05. 25.]

1999 között. Az iratpublikációk segítségével kiválóan használható elsődleges forrásokhoz juthatunk, amelyekről talán tudomást sem szereznénk, miközben a dokumentumok segítségével olyan kontextusba tudjuk helyezni az ezzel összefüggő kérdéskört, amely egyszerre segíti a téma jelentőségének érzékeltetését és teszi gazdagon alátámasztottá a szerencsés kutató publikációját. A forrásgyűjtemény további jelentősége, hogy Kemény G. Gábor jegyzetei egyszerre valódi és felbecsülhetetlen értékű adatbázist jelentenek, amelyek felhasználása révén jelentős és értékes kutatásra fordítható időt takaríthatunk meg.

Udvari István²⁹ nemzetközi hírű nyíregyházi szlavisztikus kutatásainak középpontjában sem a hajdúdorogi püspökség korai története áll, ám a szerkesztésében megjelenő, „A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása”³⁰ című kiadvány fontos adalékokat tartalmaz arra vonatkozóan, milyen nemzeti összetételű volt a magyarországi görög katolikus közösség a 19. század első felében, illetve információkat közöl a népesség társadalmi rétegződéséről is. Ugyanebben a kiadványban Bendász István írása „A Munkácsi Egyházmegye területváltozásairól”,³¹ szintén eligazít bennünket azzal kapcsolatban, milyen módon jöttek létre sorban egymás után a munkácsi egyházmegyéből kialakított későbbi egyházmegyék, egészen addig, amíg az ősi görög katolikus munkácsi püspökség területváltozásainak megismerése kapcsán eljutunk dolgozatom témájának kezdeti időszakáig, a magyar, nemzeti alapon követelt egyházmegyéért folytatott küzdelem elindulásáig.

Bár már a címében is jelzi **Gergely Jenő**³² könyve, hogy leginkább a katolikus, vagyis a római egyház történetéhez kapunk ismereteket, mégis az egyes fejezetek forrásanyagában, vagy akár a püspökségek, illetve az egyházmegyék földbirtok adataira vonatkozóan közölt összesítések alapján én is hasznosítani tudtam munkám során „A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945” című kötetet. Ráadásul, miután a Hajdúdorogi Egyházmegye is betagozódott a magyar katolikus egyházszervezetbe, ugyanolyan jogok illeték meg püspökeiket, mint a római katolikus egyházmegyék vezetőit. Ennél fogva az ebben a témakörben közöltek kiválóan hasznosíthatók voltak akkor, amikor az első hajdúdorogi püspök tevékenységét kutattam.

²⁹ ABONYI Andrea Tímea-ZOLTÁN András: *Udvari István élete és munkássága*, [Online: http://www.nyf.hu/ukran/sites/www.nyf.hu.ukran/files/udvari_bibliografia2010.pdf, Elérés dátuma: 2014. 05. 25.]

³⁰ Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. szerk.: UDVARI István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza 1990.

³¹ U.o. 71-77.

³² Gergely Jenő a 19–20. századi magyar történelem napjainkban egyik leginkább ismert művelője, a hazai felsőoktatás intézményrendszerében kimagasló helyet elfoglaló ELTE Bölcsészettudományi Kara Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszékének majd másfél évtizeden át vezetője, az egyháztörténet-írás mestere, az utánpótlás terén kulcsfontosságú doktori iskola vezetője volt. [Online: <http://tortenelemportal.hu/2009/12/elhunyt-gergely-jeno/>, Elérés dátuma: 2014. 05. 25.]

A magyar görög katolikusság témakörében az egyik legtermékenyebb és legtöbbet hivatkozott szerző **Pirigyi István**.³³ Kétkötetes görög katolikus története kiváló összefoglalója az egyház magyarországi működésének a kora középkortól kezdve egészen a múlt század végéig. Jobb „sorvezetőt” aligha találni a magyar egyháztörténetben, hiszen e hatalmas időszak tömör összefoglalásában ott van minden mozzanat, ami lényeges, ami fontos lehet, bár két kötetben nem lehet mindenre kitérni, ezért a részletekkel helyenként adós marad a könyv. Ám ezzel egyúttal lehetőséget is kap a kutató arra, hogy saját maga kutassa fel ezeket. A nagyobb lélegzetű munkák mellett a szerző számos kisebb terjedelmű, ám szempontunkból nem elhanyagolható témájú írással is jelentkezett, amelyek közül kiemelésre érdemes a „Papnevelésünk története 1912-1950 között” címet viselő tanulmánya. Fontos szakmai sajátossága a Pirigyi kiadványoknak, hogy minden nagyszerűségük mellett helyenként pontatlanok a szakirodalmi és levéltári forráshivatkozások, ezért saját munkám során ezeket magam is ellenőriztem, és a bizonytalan eredetű hivatkozásokat inkább elkerültem, helyettük más forrást keresve.

Botlik József a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanáraként és írásai alapján is a katolikusok történetének ismert kutatója Magyarországon. Doktori témámhoz főként a „Hármas kereszt alatt” című könyvét volt érdemes forgatni, noha közvetlenül ez sem tartalmaz a hajdúdorogi püspökséggel kapcsolatos kutatási eredményeket. Mivel azonban e vallási közösség hazai megítélése kapcsán fontosnak tartottam megemlíteni a korabeli skizma mozgalmakat, ezzel összefüggésben már a magyarországi görög katolikus témakör egyik fontos szakirodalmaként kellett figyelembe venni Botlik írását. Más kérdés, hogy

³³ Pirigyi István (Beregszász, 1921. dec. 30.-): görög katolikus pap, teológiai tanár. - A gimnáziumot Beregszászban, a teológiát Ungváron, Egerben és Budapesten végezte. 1946: a nyíregyházi Állami Tanítóképző hittanára, a Benczúr Gyula Áll. Koll. nevelőtanára, majd igazgatója. 1948. VIII. 6: Nyíregyházán szentelték pappá, a debreceni Svetits Gimn. tanára. A Debreceni Egyetemen 1949: bölcsészdoktor, 1950: tanári oklevelet szerzett, 1987-ig a Svetits Gimn.-ban g.k. hittanár és világi tantárgyak óraadója. 1959. I. 1: a →Nyíregyházi Görög katolikus Hittudományi Főiskola tanára, debreceni állásai megtartása mellett. 1988-89: a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főisk. előadója. - 1982: az Egyhm. Tört. Biz. elnöke, 1988: az MTA egyháztört. albizottságának tagja. 1992: nyugalomban. 1992-95: a Magyar Vetés hetilap főmunk. - 1969: püspöki tanácsos, 1981: sztauroforosz. - Cikkei a Vigilia, Katolikus Szó, G.K. Szemle, Hajdú-Bihari Napló c. lapokban. A Katolikus lexikon és a Ker. M. Vetés munk. - Fm: A g.k. magyarság tört. Nyíregyháza, 1982. - A bizánci egyház története a középkorban. Uo., 1986. - A mo-i gör. kat-ok tört. 1-2. köt. Uo., 1990. - A g.k. magyarság tört. Uo., 1991. - A kat. Egyház tört. Uo., 1992. - A debreceni g.k. egyh. tört. Ivancsó Istvánnal. Debrecen, 1993. - Parthén Péter pp. emlékezete. Szakoly, 1996. - G.k. életsorsok. Debrecen, 1998. - Gör. kat-ok Erdélyben és Kárpátalján. Uo., 2001. - Tanulmányai és cikkei a Vigiliában, a Gör. Kat. Szle kalendáriumában, Magyar Vetésben, Hajdú-Bihari Naplóban. Katolikus lexikon. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pirigyi.html>, Elérés dátuma: 2014. 06. 09.] Professzor, aranymisézés görög katolikus áldozópap, két emberöltőn át a Nyíregyházi Szent Athanáz Görög Katolikus Hittudományi Egyetem (korábban: Főiskola) egyháztörténeti professzora, a magyarországi keleti egyháztörténet doyenje. Összefoglaló munkáit nemcsak minden görög katolikus papnövendék, hanem a történelem szakos egyetemi és főiskolai hallgatók, sőt az egyházi vagy a magyar történelmi kérdésekben tájékozódni kívánó értelmiségiek is alapvető kézikönyvként használják. (Pirigyi István: A görög katolikus magyarság története. Nyíregyháza, 1982. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, I-II. Nyíregyháza, 1990.) Ezekon kívül még több kisebb könyvet és szakcikket sorát írta, számos konferencián tartott előadást. Magyar Könyvszemle 115. évf. 1999. 2. szám [Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00021/0004-17d.html>, Elérés dátuma: 2014. 06. 09.]

megállapításai, következtetései nem váltott ki osztatlan és vita nélkül való egyetértést a között a néhány történész között, aki a történelemnek ezt a viszonylag szűk mezsgyéjét vizsgálja. Különösen a fiatal szerzők vitatják kutatási eredményeikben bizonyos pontokon Botlik József állításait. Ők is leginkább annak a megítélésében, hogy az 1900-as évek elejétől újra és újra megújuló törekvés, miszerint a magyarországi rutének tömegesen tértek át az identitásukat alapvetően meghatározó görög katolikus vallásról az ortodox vallásra, vajon minek volt köszönhető, és abban milyen szerepe volt a cári Oroszország titkosszolgálatának. Botlik is elismeri a nyilvánvaló tény, hogy a rutén népesség az akkori magyarországi társadalom egyik legszegényebb, ennél fogva legelmaradottabb közössége volt, amelynek nyomora elképesztő méreteket öltött. Ezen pedig nem javítani igyekezett az akkori görög katolikus papság, hanem a különféle egyházi szolgáltatások magas mértékével és kíméletlen behajtásával tovább rontotta a helyzetet. Botlik azonban úgy látja könyvében és a témával kapcsolatos egyéb írásaiban, hogy az orosz titkosszolgálati beavatkozás és izgatás nélkül minderre nem, vagy nem ilyen formában és méreteken került volna sor. Vagyis – némiképp joggal -, az első világháború előtti európai politikát meghatározó nagyhatalmi játszmák egyikeként értékelhetjük a szerző munkája alapján a rutén skizmát, amely a maga idejében jelentős országos publicitást kapott, és összességében nagyon sokat rontott a magyarországi görög katolikusság korábban sem irigylésre méltó hazai megítélésén.

Ezzel szemben, **Gönczi Andrea** kiváló írása³⁴ egészen máshova helyezi a hangsúlyt. Nevezetesen oda, hogy a végletekig kiszipolyozott népesség egyszerűen csak szabadulni akart az egyházi adózás és robot terhei alól, ezért menekülni próbált papjai elől egy olyan vallási közegbe, amely kétségkívül – különösen akkoriban – külsőségeiben és liturgiájában az ortodox valláshoz állt a legközelebb. Gönczi azt állítja, sőt igazolja, hogy ezeknek a szerencsétlen, elesett embereknek eszük ágában sem volt a cárnak hűséget fogadni, vagy a monarchia ellen valamiféle konspiratív összeesküvésben részt venni, egyszerűen csak túlélni akartak. Noha kétségtelenül kimutatható egyfajta orosz mellékszál ebben az egész folyamatban, valójában erős túlzásnak tűnik az orosz titkosszolgálat stratégiai akciójáról beszélni. Az egyház és a kormány azonban ezt a szálát tette a történések fő vonalává, és a végén látványos és demonstratív szigorral csapott le az elszakadásban részt vevő ruténekre. Mindezzel a sajtón keresztül azt igyekezett bizonyítani, hogy az állam nem enged az ország egységét akár szellemileg, akár területileg csorbítani akaró hatalmaknak, és páratlan következetességgel és nagy erővel torolja meg az egységes nemzetállam szétzilálásának mindenfajta kísérletét. Mindeközben az ország akkori közvéleménye számára – akár hittek

³⁴ GÖNCZI Andrea: *Rutén skizmatikus mozgalom a XX. század elején*, PoliPrint-II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár-Beregszász, 2007. 1-140.

abban, hogy a rutének összejátszottak a cárral, akár nem - nyilvánvaló volt, hogy a görög katolikus egyház a keze alól kicsúszott híveket államhatalmi eszközökkel igyekezett visszaterelni a felekezetbe, és elrettenteni a későbbi próbálkozásoktól.

A magyarországi keleti keresztény egyháznak ezek az eseményei közvetlenül nem érintették a Hajdúdorogi Egyházmegye formálódását és későbbi működését. Mégsem lehet az előbb leírtakat figyelmen kívül hagyni, mert ezek is nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy reális fogalmunk legyen arról a társadalmi, politikai kontextusról és közéleti atmoszféráról, amelyben a kormány késznek mutatkozott arra, hogy bizonyos belpolitikai feszültségeket oly módon kezeljen, hogy hozzányúl az évtizedek óta kéznél lévő hajdúdorogi, nemzeti alapon követelt püspökség kérdéséhez. Fontos megjegyezni, hogy Gönczi munkája ezen a téren nem előzmények nélkül való. Bár dolgozatának nem célja a századfordulós skizmatikus mozgalom részletes feltárása, mégis, ha ezt a témát érintjük, akkor mindenképpen meg kell említeni **Mayer Mária**: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910 című könyvét, amely szokatlan időpontban, 1977-ben jelent meg, amikor az egyházi vonatkozású témák nem kaptak tág teret, és mégis a téma egyik legalaposabb dolgozatának tekinthető.

Szintén a fiatal történész generációt erősíti **Katkó Márton Áron**, aki a Miklósy István püspök ellen elkövetett 1914-es debreceni bombamerényletről írt dolgozatában.³⁵ A hajdúdorogi egyházmegyével kapcsolatos történeti írások legnagyobb, talán azt is mondhatnánk, hogy túlnyomó része igyekszik érinteni ezt a látványos, jól megragadható, összességében mégis epizód jellegű, valójában az eseményekre csupán katalizátorként ható történetet. A fiatal szerző a korabeli nyomozati és sajtóanyag tanulmányozása és történeti feldolgozása alapján írta meg a merénylet történetét és hátterét, és elsőként – mindeddig utolsóként is - tudta igazolni, hogy bár a bomba postai feladásának helyszíne és körülményei nyilvánvalóvá teszik a romániai elkövetés és elkövetők tényét, valójában a háttérben itt már ténylegesen felfedezhető az orosz titkosszolgálatnak a tevékenysége. Annak a szervezetnek a manipulációja, amely – csakúgy, mint a titkosszolgálatok szinte mindegyike régen és napjainkban is - (ki)képzett és fizetett terroristaként alkalmazta az elkövetőket annak érdekében, hogy az I. világháború küszöbén tovább zilálják az Osztrák-Magyar Monarchia belső rendjét, és tovább élezzék az amúgy is feszült magyar–román ellentétet. A merénylet jelentősen befolyásolta az egyházat abban, hogy Debrecen helyett Nyíregyházát válassza püspöki székhelyül, ugyanakkor csalhatatlan pontossággal jelezte, milyen magányos,

³⁵ KATKÓ Márton Áron: *Az 1914-es debreceni merénylet*,
[Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/katko_magyar_nilles.pdf, Elérés dátuma: 2014. 06. 09.
ELTE BTK szakdolgozat, 2009. Budapest.]

befolyás nélküli papírcsónak volt a magyar görög katolikusok ügye a „nagy politika” egyre viharosabb tengerén.

Hogy milyen összefüggésrendszerbe illeszkedik a merénnyel együtt az egyházmegye megalapítása, arra számos ponton én is utalok az alábbi értekezésben, és bár önálló kutatási eredményeim is alátámasztják az ismertetett tényeket, mindezek nem előzmények nélkül valók a hajdúdorogi püspökség historiográfiájában. Két kiváló egyháztörténész szakmai tevékenységét kell itt megemlítenem, **Janka Györgyét** és **Végsheő Tamását**. A fiatalabb egyháztörténész generációhoz tartozó, papként is működő Janka és Végsheő munkássága az új ismeretek, információk felkutatásán és publikálásán túl azért is jelentős, mert szakítanak azzal a hagyománnyal, ami olyan jellemző a görög katolikus dorogi mozgalomban résztvevő és publikáló egyházi szerzőkre. Ez nem más, mint egyfajta vallásos buzgalommal átitatott, a tényeket és eseményeket ezen keresztül szemlélő és értékelő írói stílus. Ez még önmagában nem probléma, csupán akkor jelent gondot, amikor az ebbe fektetett kutatói és szerzői energiát elvonja a társadalomtörténeti és intézménytörténeti szemlélettől, ezzel gyakran elhomályosítva a történéseket valóban működtető motivációkat és érdekösszefüggéseket. Janka önálló előadással jelentkezett a bombamerénylet kapcsán,³⁶ és igényes összefoglalását adja annak is, hogy milyen kép rajzolódott ki a Hajdúdorogi Egyházmegye első püspökéről, Miklósy Istvánról a korabeli görög katolikus sajtóban.³⁷ Ez azért lényeges, mert jól kirajzolódik a publikáció alapján, hogy milyen típusú egyházfővé szeretett volna válni Miklósy, miközben teljesíteni próbálta történelmi léptékűnek gondolt és kommunikált küldetését. Végsheő pedig az a szerző, aki - szakítva az addigi közmegegyezésnek örvendő ténnyel, miszerint az egyházmegye létrehozása a hívek buzgó és kitartó munkásságának köszönhető - elsőként igazolta forrásokkal, hogy valójában pontosan megfogalmazott aktuálpolitikai érdekek eredője volt az alapítás.³⁸

Miklósy István, mint első hajdúdorogi püspök megkerülhetetlen és kulcsfontosságú szereplője a tárgyalt korszaknak és így dolgozatunknak is. Személye és működése elnagyolt és érintőleges a szakirodalomban, éppen ezért fontos megemlíteni annak az egyháztörténeti konferenciának a nyomtatásban is megjelent anyagát, amely kifejezetten Miklósy sátoraljaújhelyi éveivel foglalkozik. A „Kitartásban a siker” nem csak a kiadvány címe, hanem egyben a püspök választott jelmondata is. A tanulmány füzér **Damjanovics József**

³⁶ JANKA György: *A debreceni bombamerénylet előzményei és története*,
[Online: <https://www.youtube.com/watch?v=Izs65ZzujXs>, Elérés dátuma: 2014. 06. 09.]

³⁷ JANKA György: *Miklósy István püspök (1913–1937) a korabeli görög katolikus sajtó tükrében*,
[Online: <http://www.byzantinohungarica.hu/node/61>, Elérés dátuma: 2014. 06. 09.]

³⁸ VÉGSHEŐ Tamás: *A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei*, Athanasiana, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013. 109-122.

szerkesztésében jelent meg, és bár nem lép ki a térségi mikrokörnyezetből, mégis jól használható, jellemző képet fest az első dorogi püspökről.

Némiképp kilóg a sorból **B. Papp János** könyve, a „Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért”.³⁹ Azért tér el a klasszikus értelemben vett szakirodalmi munkáktól, mert eredendően egy ünnepi alkalomból, a honfoglalás 1100. éves évfordulójára íródott, mégpedig kifejezetten lokálpatrióta jelleggel, díszes borítóval, ünnepi kiadványként. Ám a szakma művelői számára kellemes meglepetésként nem egy úgynevezett tudományos ismeretterjesztő kiadványról, hanem egy eredeti forrásanyagra és sajtódokumentációra, valamint a legendás görög katolikus értelmiségi elődök írásaira alapozott komoly történeti munkáról van szó. Ráadásul a könyvecske függelékében olyan források hiteles szövegét is tartalmazza, mint például az első, a magyar liturgikus nyelv ügyében keletkezett 1863. évi, Popovics Bazil munkácsi püspökhöz intézett felirat,⁴⁰ vagy Tisza István miniszterelnök félhivatalos levele a vatikáni osztrák-magyar nagykövethez, a magyar liturgia érdekében.⁴¹

A felsoroltakon kívül igénybe vettem helytörténeti vonatkozású műveket is, amelyek középpontjában nem társadalom-, vagy politikatörténeti témák állnak, hanem művelődéstörténeti, vagy művészettörténeti vonatkozásúak. Mégis annak érdekében, hogy a szakma tudományos szempontjain túl sikerüljön egy komplexebb, többretű, a száraz tényeken túlmutató dolgozatot elkészíteni, nagy jelentőségük volt ezeknek az irodalmaknak. Ilyen Margócsy József „Utcák terek emléktáblák” című könyve és Vas János „Mozaikok a 75 éves Magyar Nemzeti Bank történetéből” című munkája is.

Annak érdekében, hogy az időnként partikuláris, vagy belterjesnek tűnő eseményeket a téma szempontjából teljes jelentőségében sikerüljön láttatni, ahol lehetséges és indokolt volt igyekeztem folyamatos kapcsolatot kimutatni a disszertáció központi gondolatmenete és a kor köztörténeti vonatkozású eseményei között. Ehhez olyan történettudományi könyveket alkalmaztam, amelyeket a múlt és a jelen legelismertebb szakemberei írtak. Számos más szerző mellett leggyakrabban Romsics Ignác munkáit tudtam hasznosítani.

Megfelelő történettudományi szakmai szempontok alkalmazása mellett ma már forrásértékű anyagnak számítanak a korszak sajtódokumentációi is, ezért hangsúlyt fektettem arra, hogy megvizsgáljam, a téma szempontjából jelentős események vajon milyen összefüggésben és milyen tálalásban jelentek meg az akkori újságolvasó számára. Ennek azért is jelentősége van, mert ez az az időszak Magyarországon, amikor a nyomtatott sajtó – legyen az napilap, hetilap, vagy folyóirat – már viszonylag széles körben elterjedt. Ráadásul ezekben az évtizedekben

³⁹ Örökségünk Kiadó, Hajdúdorog, 1996. 1-159.

⁴⁰ U.o. 111-112.

⁴¹ U.o. 130-132.

még a mai média mozgatta világhoz képest is páratlanul sokszínű és színvonalas lapok jelentek meg és működtek nem csak országos viszonylatban, hanem a helyi sajtónyilvánosság tekintetében is. Ennek megfelelően felhasználtam a Huszadik Század, a Szabad Gondolat, a Nyugat, az Erdélyi Riport, a Romániai Magyar Szó, a Debreczen, a Debreczeni Független Újság, a Debreceni Protestáns Lap, a Debreczeni Nagy Újság, a Budapesti Hírlap, a Hajdúböszörmény és Vidéke, a Nagykároly és Érmellék, az Est, a Görög Katolikus Tudósító és még számos más kiadvány anyagát.

3. Az értekezés forrásai

Szinte teljesen feltáratlan terület az egyházmegye megalapítását követő rendezetlen, és az előzményekből egyáltalán nem következő zavaros időszak, amikor egyszeriben elfogyott a görög katolikus egyházmegye alól a politikai felhajtóerő, és ennek következtében az anyagi ellehetetlenülés fenyegette az éppen létrehozott püspökséget. Az új egyházkormányzati egység anyagi alapjának megteremtéséhez sem adta oda az állam azt a vagyont, amelyet egyébként az alapító bullában maga a kormány vállalt. Ennek a ténynek a megállapításán túl a történészek és a szakírók azt sem kutatták, hogy miként élte túl a püspökség ezeket az első ínséges éveket. Nem tárgyalták az első püspök, Miklósy István kiválasztásának és püspöki működésének évtizedeit sem, pedig mint minden más esetben is a kezdeti lépések, az első évek, évtizedek hosszú távra képesek pozícionálni a fejlődés irányát. Az is kimaradt a történészi látókörből, hogy a trianoni területváltozáson túl milyen hatása volt az I. világháborúnak az egyházmegyére, és a magyar görög katolikusokra. Az, hogy milyen szerep jutott az egyház papjai közül jó néhánynak osztályrészül ezekben az években, ékes példája annak, milyen közmegítélés alá estek ennek a felekezetnek a hívei abban az időszakban. Fehér folt az is, hogy az egyházon belül milyen helyet foglalt el a Hajdúdorogi, mint egyedüli görög katolikus egyházmegye a római katolikus egyházszervezetben belül.

Lényegében azt mondhatjuk, hogy az 1912 és 1937⁴² közötti időszakot csak akkor ismerhetjük meg, ha a források információit gyűjtjük össze, azokat elemezzük és értelmezzük és rendszerezésüket az előbb felvetett szempontok és kérdések alapján végezzük el. Dolgozatom megírásakor tehát én magam is ezt tettem.⁴³ Az idevágó szakirodalmat

⁴² Az egyházmegye megalapítása 1912-ben történt, az első püspök Miklósy István pedig 1937-ig, haláláig töltötte be hivatását. Halálával egy új korszak kezdődött az egyházmegye életében. *(a szerk. megjegyzése)*

⁴³ A kutatók számára komoly segítséget jelenthet a *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez* címet viselő forrásgyűjtemény, amelynek első kötete 2014 végén jelent meg és 1778-1905. között gyűjti egybe, és közli a legfontosabb forrásokat. A kiadvány a Szent Atanár Görög Katolikus Hittudományi Főiskola gondozásában jelent meg. A kötet szerkesztői: VÉGSHEŐ Tamás és KATKÓ Márton Áron.

elsősorban sorvezetőként hívtam segítségül, illetve egy-egy konkrét eseményt a korábbi munkák felhasználásával tudtam olyan történeti kontextusba helyezni, amelyek eredményeként nyilvánvalóvá vált, hogy a gyakran elszigeteltnek tűnő egyháztörténeti momentumok milyen szervesen illeszkedtek a korszak magyar aktuálpolitikájának fő sodrásába.

A vagyoni és gazdasági kérdések megválaszolása olyan új területét tárta fel előttem a püspökség történetének, amely újszerűségén túl egyszerre hordoz politikai, társadalomtörténeti és néprajzi vonatkozásokat is. Ennek feltárásában jelentett pótolhatatlan segítséget az az eddig nem vizsgált, esetenként csak a kutatás következtében bekatalogizált forrásanyag, amely a Görög Katolikus Püspöki Levéltárban található, és amelyet negyedszázaddal korábbi összegyűjtése óta nem nyitottak fel.⁴⁴

A doboznyi méretű dokumentáció halmaz volt a hiányzó mozaik az egyházmegyei történet kezdeti időszakához. Olyan kiindulópontot sikerült megtalálni a forráselemzés és forrásösszevetés módszereinek segítségével, amely sok, később igen fontossá váló történés megértéséhez nyújtott segítséget. Számos dokumentáció azonban jól érezhetően csupán valaminek az egyik fele volt, a másik, hiányzó részt pedig nem sikerült a levéltári anyagban megtalálni. Ebben segített az esztergomi Prímási Levéltárban végzett kutatómunka, amely egyrészt felszínre hozta a hiányzó adatokat, másrészt pedig arra vonatkozóan is adott további útmutatásokat, hogy célzottan miket érdemes felkutatni a Püspöki Levéltárban.

A kutatást nehezítette, hogy Esztergomban 1941-ig nem fondok szerint tartják nyilván a levéltári anyagot, hanem egyfajta korabeli betűrendes mutatókönyv szerint, amelyben csak akkor van esélyünk eligazodni, ha a kutatási téma vázlatával, és a fontosabb szereplőkkel tisztában vagyunk. Mégsem ezt tartom az esztergomi levéltári anyagfeltárás legfőbb eredményének, hanem azt, hogy hamar kiderült, az érsekség olyan gyűjtőhelye volt az egyházi információknak, ahova akkor is befutottak a hírek, ha közvetlenül az érsekség nem is vett részt azok alakításában. Így közvetlen forrásból meríthettem arra vonatkozóan, hogy a Vatikán és a magyar kormány adott ügyekben milyen álláspontot képviselt a magyar görög katolikusságot érintően, illetve sikerült megtalálni Miklósy görög katolikus püspöknek azt a levelezését is, amelyeket közvetlenül a Vatikánnal, vagy a kormánnyal folytatott.

Az pedig magától értetődő, hogy Hajdúdorog és Esztergom korabeli együttműködésével, viszonyával kapcsolatosan a dokumentáció teljessége megtalálható. Még olyan levélváltásokra is sikerült rábukkanni, amelyek létezésére vonatkozóan semmilyen adat, vagy

⁴⁴ Ez úton mondok köszönetet Ujteleki Zsuzsannának a Görög Katolikus Püspöki levéltárban végzett kutatásaimhoz nyújtott nélkülözhetetlen segítségért. (a szerk. megjegyzése)

utalás sincs a Püspöki Levéltárban. Feltételezések szerint azért, mert Miklósy magánlevelezésként tekintett rájuk és halála előtt megsemmisítette egy részüket.

Mivel a disszertáció vizsgált időszaka a modern kor része, ennek megfelelően a levéltári kutatást eredményesen lehetett kiegészíteni a sajtótörténeti dokumentáció felhasználásával és beillesztésével. A korabeli sajtóanyag segítségével nem csak a kor hangulatát lehetett valamelyest rekonstruálni, hanem nyilvánvalóan bizonyítani lehetett azt is, hogy a görög katolikus Hajdúdorogi Egyházmegye létrejötte csak száz év távlatából tűnik periférikus történeti eseménynek. Valójában azonban az akkori magyar kormány által folytatott belpolitika fő irányának egyik olyan eszköze volt, amellyel évekig tematizálni tudta a politikai közbeszédet. Ennek jelentősége pedig különösen az I. világháború előtti Magyarországon felbecsülhetetlen értékű volt.

II. A magyar görög katolikusok identitáskeresése a 19–20. század fordulóján

1. Előzmények

Számos kiváló magyar történeti munka mutatja be a mindenkor Magyarországon élő népesség belső tagolódását, rétegződését. Ezek a munkák részletesen foglalkoznak az adott közösségek nemzeti, vagy nemzetiségi kultúrájával, a gazdaságban betöltött szerepével, foglalkozási összetételével, vallásával stb. Egy etnikailag magyar népességszót, a magyar görögkatolikusokat azonban rendszerint kikerült a történetírás látóköréből. Pedig ez a közösség az, amely már jóval Trianon előtt megtapasztalta, hogy milyen a társadalom perifériáján élni, milyen nehéz a valódi kisebbségi lét. Ráadásul ennek elviselését nehezítette az, hogy mindezt a saját országukban, szülőhazájukban kellett megélniük 1945-ig.

Bár az ország etnikai többségéhez tartoztak, nyelvük, kultúrájuk és őseik révén magyarnak vallották magukat, mégis, vallásuk miatt a mindennapi életben olyan megkülönböztetés közepette éltek a nemzetállami keretek között, amelynek megváltoztatása és megszüntetése nem csak lelki szükségszerűség volt számukra. A korabeli, negatív előjelű társadalmi közmegejtés ugyanis a mindennapi életben olyan hátránnyá jelentkezett az e vallási közösséghez tartozó emberek életében, amely jelentősen visszavetette őket a gazdasági és társadalmi érvényesülésben, és emberi, nemzeti önbecsülésük is folyamatosan sérült.⁴⁵

Ennek oka az volt, hogy olyan felekezethez tartoztak, amelynek nyelve évszázadokra visszamenően a román és az ószláv volt. Ezeken a nyelveken hallgatták a Szent Liturgiát a templomban, noha annak egyetlen szavát sem igen értették. Erre utal az is, hogy már 1869-ben, körlevélben kellett utasítást adnia a munkácsi püspöknek, hogy legalább az orosz nyelv olvasására tanítsák meg a paptanoncokat.⁴⁶ Azok között, akik anyanyelvükként beszélték ezeket a kanonizált egyházi nyelveket, magyaroknak számítottak, vagyis nemzeti, nemzetiségi szempontból nem voltak azonosak a görög katolikus régiókban élő etnikai többséggel, míg a magyarok között magyarul beszélő „muszkáknak” és románoknak titulálták őket.⁴⁷

Lényegében ez indította el körükben 1868-ban az úgynevezett „dorogi mozgalom”, amelynek az volt a célja, hogy a megkülönböztetés és sehová sem tartozás egyik legfontosabb okát, az idegen liturgikus nyelvet egyházukban megszüntesse, és azt felválthassa anyanyelvük, a magyar nyelv. A disszertációnak ebben a részében elsősorban arra keresem a választ, hogy ez

⁴⁵ FARKAS Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története*, Kilián Frigyes, Budapest, 1896. 1-2.

⁴⁶ Görög Katolikus Püspöki Levéltár (a továbbiakban GKPL) IV-2. 65/1869.

⁴⁷ MELLES Emil: *Gondolatok, Görög Katolikus Tudósító*, 2. (1922. április 15.) 8. sz. 5.

a folyamat miként zajlott, miért tartott évtizedekig, és hogyan kapott ez a lelki, kulturális indíttatású törekvés politikai színezetet. Ezzel együtt azt is vizsgálom, hogy a több évtizedes folyamat milyen eredményt hozott, és az mennyiben tekinthető a mozgalom sikerének.

A válaszok azonban több részletkérdés feltárása során rajzolódni ki. Ezért mindenekelőtt azt a kiinduló helyzetet kívánom bemutatni, amely cselekvésre ösztönözte a magyar görög katolikusokat. Vizsgálat tárgyává teszem társadalmi, gazdasági körülményeiket, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül, ha e népesség érdekérvényesítő erejét mérlegeljük, továbbá elemezni kívánom azt, hogy mit sikerült megvalósítaniuk az eredeti elképzeléseikből abban a kitaró küzdelemben, amely a századfordulón érte el a tetőpontját.

2. A kiinduló helyzet

Az Osztrák-Magyar Monarchia területén a hívők-valamennyi egyházban anyanyelvükön gyakorolhatták vallásukat. Ez alól tulajdonképpen két kivétel volt. Az egyik ezek közül a római katolikus vallás. A római katolikusok esetében azonban nem kifejezetten a magyar nyelvnek az elutasítása érvényesült, hanem csupán a Tridenti Zsinat által hozott szabályokat tartották be, immár századok óta. Vagyis, hogy világszerte csak a latint ismerték el a liturgia hivatalos nyelveként⁴⁸. A másik pedig a görög katolikus vallás volt, legalábbis e felekezet magyarjai számára. Hiszen ha valaki magyarországi ruténnek, ruszinnak, tehát szláv anyanyelvűnek, vagy romának született, az görög katolikusként, anyanyelvén hallgathatta a templomi Szent Liturgiát. Magyarul viszont ez a lehetőség nem állt fenn.

Ennek történeti előzménye az, hogy az unitus⁴⁹ felekezet hagyományosan sokkal nagyobb arányú szláv és román ajkú népességet foglalt magába, mint magyart, ennek megfelelően az egyházi nyelv is az ószláv és a román volt. A római katolikus egyházzal unióra lépő kárpátaljai görög katolikusok az 1646. évi ungvári unió létrejöttékor oly módon egyesültek, hogy megtarthatták az egyházi életben nemzeti nyelvüket.⁵⁰ Ugyanez igaz az 1698-1700. között végbement gyulafehérvári unióra, amikor a román görög katolikusok fogadták el Róma egyházi fennhatóságát, így válva a keresztény katolikus egyház intézményesített részévé.⁵¹ Ezzel együtt az unió érdekében Róma ahhoz is hozzájárult, hogy a visszatért felekezet

⁴⁸ OROSZ István: *Katolikus megújulás és ellenreformáció*, In: *Európa az újkorban*, szerk: OROSZ István-ifj. BARTA János-ANGI János, Debrecen, DUP, 2006. 366-368.

⁴⁹ Az unitus szó jelentése: „egyesült”. Az unitusnak nevezett egyházak a katolikus egyház nem latin-rítusú részegyházai, amelyek a római központú, latin-rítusú egyházzal egyesültek. Az elterjedt magyar elnevezésük a „görög katolikus”, amely nem teljesen pontos szóhasználat az összes unitus egyházra, mivel ezek jelentős része nem görög (bizánci) rítusú. (a szerk. megjegyzése)

⁵⁰ VÉGSHEŐ Tamás: „...mint igaz egyházi ember...”, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011. (*Collectanea Athanasiana*) 58.

⁵¹ PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusok története*, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 1. kötet 102-106.

templomaiban a korábban megszokottak szerint, továbbra is a nép nyelvén, azaz románul és ószláv nyelven hangozzék el a liturgia. A katolikus egyházhoz történő visszatéréssel tehát a Szentszék, azon túl, hogy megbocsátotta a skizmatikus, vagyis eretnek állapotban töltött évszázadokat, a kárpátaljai és erdélyi görög katolikusok számára - túllépve és eltekintve a tridenti rendelkezésektől - lehetővé tette az ószláv és a román nyelv, mint nemzeti nyelv használatát is egyházuk számára. Tehát, lényegében kanonizálta azokat.

Tulajdonképpen ezzel összhangban volt és a fennálló állapotot erősítette az államhatalom részéről az 1691-ben I. Lipót által kiadott és a rendek által is megszavazott Diploma Leopoldinum, valamint azok a szintén diplomák formájában kiadott lipóti oklevelek, amelyek konszolidálták az erdélyi görög katolikus egyház helyzetét.⁵² Lényegében ezen történeti előzmények következtében állhatott elő az a helyzet, hogy a Magyar Királyságban, csak a magukat magyarnak valló, görög szertartású katolikusok nem élhették meg anyanyelvükön vallásos hitüket, hiszen templomaikban a fent említettek miatt oroszul, illetve románul miséztek.

Az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdése egész Európában, így hazánkban is folyamatosan kiemelt üggyé vált a reformkor, vagy még korábban a 18. század második fele óta. Kezdetben csak az értelmiségi, később a gazdasági és a politikai elit számára, de a kérdés rövidesen túllépett e szűk közönségen. A „nemzeti érzés” fogalma tovább gazdagodott, árnyalódott a magyarországi etnikai közösségekben. A nemzethez való tartozás fogalma a 19. századi magyar ember önmeghatározásának alapvető elemévé vált.⁵³ Ugyanakkor a fogalmi értékrend változásán túl nem tekinthetünk el attól sem, hogy a magukat magyar ajkúnak valló görög katolikusoknak a magyar egyházi nyelvért, később pedig a magyar görög katolikus püspökség felállításáért folytatott, kulturális és politikai téren is megnyilvánuló erőfeszítései gazdaságilag és társadalmilag milyen környezetben zajlottak.

A 19–20. század fordulója a történetírásban nagyjából a második ipari forradalom időszaka, és Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia egyik feleként a gazdaság számos területén szorosán követi az európai fejlődést, köszönhetően az ezt segítő, a kiegyezést követő, és évtizedeken át tartó liberális kormányzati politikának. Ahogy Romsics Ignác írja „A kiegyezést követő fél évszázad egyike a magyar gazdaság sikertörténeteinek.”⁵⁴ Vagyis „...elmaradott agrárországból Magyarország a XX. század elejére fejlett élelmiszeriparral rendelkező és intenzív exporttevékenységet folytató agrár-ipari országgá vált.”⁵⁵ A gazdaság és a társadalom gyors változását azonban sokkal lassabban követte az a világnézeti átalakulás,

⁵² MARZALI Henrik: *Erdély története*, Káldor Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1935. 179-184.

⁵³ KOSÁRY Domokos: *A történelem veszedelmei*, Magvető, Budapest, 1987. 16-17.

⁵⁴ ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Budapest, 2005. 25.

⁵⁵ Uo.

amely miatt később sokkal kevésbé tekintik fontosnak a vallásos életet és a felekezeti hovatartozást, mint a vizsgált korszakban. Ne feledjük el, hogy ekkoriban az ország éppen csak túl volt azokon a jelentős társadalmi, politikai küzdelmeken, amelyek árán sikerül törvénybe iktatni 1894-95-ben az egyházpolitikai reformokról szóló törvényeket, amelyek egyebek mellett kötelezővé tették a polgári házasságot is.⁵⁶ Érthető tehát, hogy a vallás „ugyan csökkenő, de még mindig igen fontos szerepet játszott az emberek világszemléletének és erkölcsi normáinak az alakításában, s ezen keresztül társadalmi magatartásukat is befolyásolta...”⁵⁷ A mondottaknak pedig azért van nagy jelentősége, mert csak ezt figyelembe véve tudjuk megérteni, hogy a magyar görög katolikusok miért tekintették olyan fontosnak, hogy hivatalosan is elismerve, ne csak nyelvük, hanem vallásuk alapján is teljes értékű magyaroknak tartsák őket országukban. A kérdés jelentőségének tisztázáshoz mindenekelőtt azt kívánjuk megvizsgálni, hogy esetükben milyen összetételű és számarányú magyar népeességről beszélhetünk.

3. A magyar görög katolikusok népeessége és összetétele a századfordulón

Ennek a kérdésnek a vizsgálatakor főleg arra törekedtem, hogy a népeességi adatokat össze tudjuk vetni egyrészt a felekezetiileg azonos, de etnikai hovatartozás tekintetében eltérő közösségek, másrészt az ország teljes népeességi adataival. Az összetétel vizsgálatánál pedig elsősorban a társadalmi érdekérvényesítő képességet segítő adatokra koncentráltam, amelyek hagyományosan jól tükröződnek a birtok-, vagyoni- és foglalkozási szerkezetben. Mivel a mozgalom elindulása a 19. század utolsó harmadára esik, és a magyar egyházkormányzathoz tartozó püspökséget 1912-ben hozták létre, ezért legcélszerűbbnek az 1910. évi népszámlálási adatok alapul vétele tűnt.

E szerint,⁵⁸ a Horvát-Szlavón területeken élő népeességtől eltekintve a Magyar Királyságban összesen 18 264 533 ember élt. Közülük 2 007 916-an voltak görög katolikusok, ami a teljes népeességhez viszonyítva 11%-os arányt képviselt. Vallási tekintetben a magyar anyanyelvűek közül 3% vallotta magát görög katolikusnak, amit ha a teljes magyar anyanyelvű népeesség számához (9.944.627) viszonyítunk, akkor egy 298.338 főt számláló magyar közösséget találunk. Ha viszont az országos népeességhez viszonyítjuk a teljes magyarországi unitus népeességet, akkor 14,86%-ot kapunk eredményül.

⁵⁶ COMPLEX Kiadó Kft. *1000 év törvényei internetes adatbázis*,
[Online: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6555> 2011. december 10.]

⁵⁷ ROMSICS: i.m. 49.

⁵⁸ *TÖRTÉNETI STATISZTIKAI IDŐSOROK 1867-1992*. 1. kötet. Népeesség-népmozgalom. KSH, Budapest, 1992. 245.

A Horvát-Szlavón területek adataival kiegészítve sem kapunk gyökeresen eltérő eredményeket. Eszerint 1910-ben az ország területén az unitus népesség száma 2.025.508 volt, az összes magyar ajkú hívő száma pedig 304.322. Vagyis, egy 6000 fős különbségtől eltekintve, az adatok a két megközelítésben megegyeznek. Ennek megfelelően ugyanez érvényes az unitusok Magyar Királyságon belüli arányára is, ami így 15,02%.⁵⁹ Az adatokból jól kitűnik, hogy a vallásfelekezet még teljes létszámát tekintve sem képviselt olyan társadalmi erőt hazánkban, amely akárcsak megközelítette volna a római katolikusok 49,3%-os arányát a népességen belül.⁶⁰ De valójában a 14,3%-ot kitevő reformátusokkal,⁶¹ vagy más, kisebb létszámú felekezetekkel sem mérhető össze a körülbelül 15%-ot kitevő görög katolikusság, hiszen az identitási törekvésekben nem voltak érdekeltek a más nemzetiséghez tartozó felekezettársak. Ezért ennek a vallási közösségnek a társadalmi súlya jóval kisebb volt annál, mint ami a pusztán számokból következett volna, illetve kiemelt jelentőséggel bírt az, hogy közülük hányan vallották magukat magyarnak.

Hogyha a görög katolikus népességszám változásainak folyamatát is figyelembe akarjuk venni, akkor érdemes még egy pillantást vetni az 1900. évi népszámlálás mutatóira is.⁶² Azt láthatjuk, hogy – a Horvát - Szlavón területek nélkül – 10 évvel korábban a magyar anyanyelvűek közül 246.628 ember vallotta magát görög katolikusnak. Ez az akkori összlakosságszámhoz, vagyis a 16.838.255-höz képest 1,46%-ot jelent. 10 év alatt tehát 57.694-gyel emelkedett a magyar etnikumú keleti keresztények száma, ami 18%-os növekedést jelent. Ez az arány egyébként lényegesen kedvezőbb adat az összesített, teljes országra értendő népszaporulatnál, de a változás semmilyen módon nem befolyásolja a görög katolikusok társadalmi, gazdasági, vagy politikai jelentőségét.

Az adatok szerint tehát nagyjából 300.000 ember (3%) próbálta közös akaratát érvényre juttatni egy 18,2 milliós, részben más nemzetiségű, részben pedig más felekezetű közösség kicsiny részeként. Ennek a népességnek a túlnyomó többsége a Felvidéken, Kárpátalján, az ország keleti megyéiben, a Partiumban, és Erdély egyes részein élt. Ezt igazolja az is, hogy az ezeken a területeken korábban létesült egyházmegyék parókiáiból hozzájuk majd létre a későbbi Hajdúdorogi Egyházmegyét.⁶³

Ami pedig a magyar, keleti szertartású katolikusok gazdasági és politikai erejét illeti, azt mondhatjuk egyelőre, hogy az a társadalmi arányszámoknak megfelelően alakult.

⁵⁹ SALACZ Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*, Auróra, München, 1974. 108-109.

⁶⁰ *Történeti statisztikai idősorok* i.m. 245.

⁶¹ Uo.

⁶² Népszámlálási digitális adattár, [Online: <http://konyvtar.ksh.hu/neda> Elérés dátuma: 2011. 12. 10.]

⁶³ PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusok története*, 2. kötet, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 109.

A népesség összetételére vonatkozóan igyekeztem szándékosan olyan időszakok számadatait választani ennek alátámasztására, amelyek némiképp keretbe foglalják ezt a kérdést és ily módon az esetleges változásokra is felhívják a figyelmünket. Jó kiindulásként tekinthetünk tehát a munkácsi püspökség 1806. évi összeírására, amelynek adatai lehetőséget adnak a társadalom és gazdaságtörténeti vonatkozások elemzésére. A püspökség területén élő népesség életviszonyai azért is tekinthetők reprezentatívnak, mivel ez az összeírás egy olyan időszakban készült, amikor az egyházmegye joghatósága összesen 13 vármegye területén érvényesült, s ezzel jórészt lefedte a magyar ajkú lakosságot.

Az adatokból kiderül, hogy „a görög katolikus lakosság túlnyomó többsége faluban, kisebb hányada mezővárosban, elenyésző kis része pedig szabad királyi városban élt. A kevés kivételtől eltekintve, úrbéres közösségekbe tagolódva folytatták mindennapi életüket, s majdnem kizárólag szántóföldi műveléssel foglalkoztak, vagy a szántóföldi művelés volt gazdálkodásuk fő eleme, s ezt egészítette ki az állattenyésztés, fuvarozás, pásztorkodás, szén- és mészegetés, favágás, stb. A szepesi görög katolikus községek lakói számára változatos és jól fizetett munkaalkalmakat biztosítottak az ottani hámorok, vas- és rézbányák, valamint szénégető helyek. Elmondható tehát, hogy szinte mindannyian földesúri függésben éltek mind igazgatási, mind igazságszolgáltatási szempontból.”⁶⁴

A helyzet a 20. század első harmadára sem sokat változott. A témával foglalkozó Pirigy István, a ma is eredeti nyomtatásban olvasható korabeli sajtó cikkei alapján arról ír, hogy „A görög katolikusok 81,4%-a falun élt és 65,2%-a őstermeléssel foglalkozott. Ez utóbbiak jelentős része zsellér és néhány holdas kisgazda volt.”⁶⁵ Érthető tehát, hogy „A társadalom tudatában a görög katolikus vallás úgy élt, mint a „szegények vallása”.”⁶⁶

A következő újságcikk egyik részlete pedig jó száz évvel későbből a társadalmi érdekérvényesítés képességének hiányát mutatja be rendkívül érzékletesen. „A magyar görög katolikusok nagy elhagyatottságának, mindenben való elmaradottságának egyik oka, hogy vezető embereink közül kevesen foglaltak helyet a törvényhozás házában. Ott, ahol számunkra törvényeket alkotnak, aki mellettünk szóljon, érdekeinket védelmezze, óhajtásainkat előtárja és ügyeinkben eljárjon. Ha voltak is, akik oda jutottak, nem voltak azok a nagy kaliberű emberek, kiknek szava döntő súllyal bírt volna. Rá voltunk hagyatkozva mások, idegenek jóindulatára. Udvarolnunk kellett más felekezetek nagyjainak, protekciót keresni, kegyeket hajhászni, hogy élhessünk. Fejlődésről szó sem lehetett.”⁶⁷

⁶⁴ A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása, szerk.: UDVARI István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990. (*Vasvári Pál Társaság Füzetei*, 3.) 63.

⁶⁵ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 126.o.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Illés Józsefet a parlamentbe, *Görög Katolikus Tudósító*, 2. (1922. május 21.) 12. sz. 1.

A helyzet tehát több mint száz év elteltével sem sokat változott. Éppen ezért különösen érdekes annak vizsgálata, hogy ilyen alaphelyzetből indulva, komoly gazdasági, társadalmi és politikai befolyás nélkül, egy inkább negatív közmegítélés mellett, mit és hogyan sikerült eredeti céljaikból megvalósítani a „dorogi mozgalom” szervezőinek.

4. Gyakorlati lépések a liturgikus nyelv megváltoztatásáért

Bár a dolgozat elején utaltam arra, hogy főként a társadalmi közvélekedés ösztönözte szervezett fellépésre az unitus magyarokat, azt sem szabad elfelejteni, hogy egy erős belső igény is táplálta ezt a törekvést, amely abban gyökerezett, hogy szerették volna érteni, mi zajlik a templomban, hogy miről szól az, ami vasárnaponként az oltár körül történik. Azt ugyanis az egynyelvű, magyar ajkú népesség nem értette, mint ahogy a magyar anyanyelvű görög katolikus papok túlnyomó többsége sem.

Ennek egyik bizonyítéka az az 1869-es keltezésű levél is, amelyből arról értesülhetünk, hogy Roskovics Ignác, pilisi lelkész, liturgikus szövegek magyar fordítását küldi kérésre, főesperese számára.⁶⁸ Nem érdektelen az sem, hogy milyen szövegekről van szó. Ezek között szerepel az esketés, a keresztség és bérmálás, a temetés, az utolsó kenet, valamint a vízzel való szentelés rendjéről szóló liturgikus előírás, illetve szöveg. Az idézett forrás azonban nem csak azt bizonyítja, hogy a magyar anyanyelvű papok maguk sem értették az idegen nyelvű liturgiát. Hanem azt is, hogy bármiféle hivatalos engedély nélkül, egyszerűen a mindennapi élet követelményeihez igazodva, a szertartáskönyvek egymás között terjesztett, magyarra fordított változatát használták már ekkor is papi működésük során. És hogy cseppnyi kétségünk sem maradjon a felől, hogy ezeket valóban a papok mindennapi használatára küldték, álljon itt az a pár sor, amely igazolja ezt. Roskovics, a levél tanúsága szerint késésben van a fordított szöveg küldésével kapcsolatban, de hogy mentse a helyzetet, ezt írja magyarázatképp: „...azonnal teljesítettem volna az elküldendőket, de éppen az Esketés fordítása oda van rég óta s nem küldték vissza. Szerencsére még a conpositioja meg akadt nálam, leakartam tisztázva küldeni de mindeddig nem érkeztem, s most is egy hétig Ungvárra szándékozom ugyanis indulni. Mivel pedig a farsangi időben éppen az tán a leginkább kellő. Azért küldöm úgy amint megszületett.”⁶⁹ Vagyis, mivel szükség van a fordítások használatára, az időt pedig nem akarja tovább húzni, ezért nyersfordításban küldi el a szövegeket.

Az idézetből egyértelműen kiderül, hogy a fordításokat gyakorlati alkalmazásra, mindennapi használatra szánják, ami azt is jelenti, hogy a szertartáskönyvek eredeti, nem magyar nyelvű

⁶⁸ GKPL-IV-2. 53/1869.

⁶⁹ U.o.

szövegével nem tudnak mit kezdeni, számukra nem alkalmas a papi feladatok elvégzéséhez. A szertartáskönyvek fordításának azonban volt egy másik jelentősége is, amely szorosan kötődött az érintettek, tehát a magyar görög katolikusok által „kálvária útként”⁷⁰ emlegetett eseménysorhoz, s ez a leginkább megragadható módon 1863-ban kezdődött. Azt hitték ugyanis, hogy ha van hiteles fordítás, akkor már csak a püspök engedélyére van szükség, hogy a magyar templomokban, magyar hívek előtt, magyarul beszéljen a pap.

Ebben az évben fordult ugyanis Hajdúdorog városának tanácsa levélben a munkácsi püspökhöz, hogy a nyelvhasználat ügyében támogatását kérik.⁷¹ Ennek a levélnek a jelentősége nem csak abban van, hogy ez az első, hivatalosnak tekinthető megkeresés a magyar nyelv ügyében, hanem abban is, hogy aláíróként nem egyszerűen az egyházközség tagjai, vagy más, hívőkből álló közösség tagjai jegyzik, hanem Hajdúdorog városának önkormányzati vezetői. Mint írják: „Első és legfőbb sérelmünk, első legfőbb óhajunk: hogy az egyháznál eddig idegen és általunk nem értett nyelv használtatott s édes anyai magyar nyelvünk méltatlanul mellőztetett, kérjük tehát, hogy anyanyelvünk a vallás alapelveinél s a természet adta jog követelményeinél fogva, őket illető helyére az oltárra bevitessék...”⁷²

A levél tartalma, és születésének körülményei nyilvánvalóan utalnak arra, hogy e kérés megfogalmazói nem akarnak semmilyen, gyökeres változást eredményező egyházkormányzati reformot, vagy bármi mást, amely a fennálló rendet felborítaná. Egyszerűen érteni akarják a templomokban hallottakat. Kérésük hivatkozási alapját is megadják, bár hozzá teszik, „Úgy hisszük s úgy vagyunk meggyőződve, hogy ezen alapos, igazságos és méltányos kérelmünk teljesítésének szükségességét nem kell indokolni...”⁷³ Mégis van a feliratban több olyan mondat is, amely kimondatlanul ugyan, de igényük alátámasztását szolgálja. Közülük az egyik az, amelyből kiderül, hogy egyházjogilag is helytálló a követelésük, hiszen „a keleti egyház, tanai szerint, [...] az isteni tiszteletnél mindenkor a nép nyelvét parancsolja használni...”⁷⁴

Az irat, a későbbi keltezésű kérelmekkel ellentétben alapvetően mellőzi bármiféle olyan sérelem említését, amely arra utalna, hogy bárki is kétségbe vonná a magyar görög katolikusok nemzeti elkötelezettségét, vagy őszinte felekezeti elhivatottságát. Csupán az anyanyelv használat lehetőségét kéri templomukban. Nem széleskörű összefogás körvonalazódik tehát, hanem a térség legtöbb unitusát tömörítő városa,⁷⁵ az intézményes utat

⁷⁰ SZABÓ Jenő: *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária útja 1896-1912*, Szabó Jenő, Budapest, 1913.

⁷¹ GRIGÁSSY i.m. 103.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ GKPL-IV-2. 141/1866.

betartva kéri püspökét, hogy saját hatáskörben intézkedjen a magyar hívek kérésének teljesítése érdekében. Mivel hivatalos formában ekkor kapott először hangot a dorogiak törekvése, úgy vélem ezt a mozzanatot tekinthetjük a későbbi hosszú folyamat kezdőpontjának, noha majd csak öt év múlva jön létre az első olyan civil szerveződés, amely szervezeten lép fel a nyelvi reform érdekében.⁷⁶

Az érintett népesség társadalmi és gazdasági jellemzőit az imént már körvonalaztam, és abból kiderült, hogy sem befolyásos nemesi rétege, sem pedig tanult, és befolyásos értelmisége nem volt a korabeli magyar görög katolikusságnak. Ezt erősítik Fényes Elek, 1851-ben megjelent sorai is, amelyekből Hajdúdorog lakossága mellett, az intézményi infrastruktúrára is következtetni tudunk. E szerint „Népessége 8234 lélek, kik kevés kivétellel mindnyájan a görög egyesült vallást követik, de azért tiszta magyarok. Van derék parochiális temploma és jó iskolája. Róna határa minden gabonát jól terem.”⁷⁷ Ezek alapján joggal feltételezhető, hogy nem befolyásos nemesi, és nem is értelmiségi törekvésként indul el a magyar nyelvhasználatért a szervezkedés, hanem egyfajta népi mozgalomként, amelynek népi jellege akkor is megmarad, amikor később tanult, vagy magas hivatalt elnyert magyar unitusok is bekapcsolódnak a mozgalom vezetésébe.

Azt is fontos megjegyezni, hogy a leírtakon kívül semmilyen más egyházi, vagy politikai vonatkozású érdek, vagy cél nem vezérelte a mozgalom elindítóit. Ennek az egyik bizonyítéka éppen az, hogy az úgynevezett „hivatali utat” betartva, közvetlen egyházi felettesükhöz, a munkácsi püspökhöz fordulnak. Úgy gondolom, a levél soraiból az is kiolvasható, hogy ez nem valamiféle kötelező, ám az eredmény szempontjából fölöslegesnek tartott protokolláris eljárás az ő részükről. A kérelem sorainak olvasása alapján kétség nem férhet hozzá, hogy a levélírók biztosak voltak abban, hogy ezzel el is érik a céljukat, hiszen az ügynek látszólag semmilyen jogi, vagy egyházi akadályát nem látták, másrészt a püspökhöz küldött levélben nem arra kéri az egyházmegye vezetőjét, hogy képviselje ügyüket mások előtt, hanem arra, hogy ő maga „teljesítse” kérésüket.

Ezt igazolja Popovics Bazil, munkácsi püspök reagálása is, amellyel visszatérünk ahhoz a gondolathoz is, amely a szertartáskönyvek fordításának jelentőségét hangsúlyozta az imént. Hiszen egyfelől ő maga is úgy vélte, hogy neki módjában áll a magyar liturgia engedélyezése, és erre ígéretet is tett, viszont utasította papjait, hogy amíg a fordítások kanonizálása, vagyis hivatalos egységesítése és egyházi elismerése nem történik meg, addig az egyházi szláv nyelven végezzék a szertartásokat.⁷⁸

⁷⁶ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 90.o.

⁷⁷ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára*, Fényes Elek, Pest, 1851.

[Online: <http://fszek.hu/digitdoc/fenyess/>, Elérés dátuma: 2011. december 15.]

⁷⁸ GRIGÁSSY: i.m. 48.

Egy pillanatig tehát úgy tűnhetett, hogy a dorogiaiak közbenjárására rövid időn belül hivatalosan is engedélyezik, hogy az ószláv és a román mellett magyarul is prédikáljanak a magyarországi görög katolikus templomokban. Hogy nem így lett, annak látszólag az volt az oka, hogy az ügyet jóindulattal fogadó Popovics püspök 1864-ben meghalt, és az új egyházmegyei vezetés nem támogatta a megindult folyamatot.⁷⁹ Bár ekkoriban még nem lehetett tudni, de a későbbi történések alapján nyilvánvaló, hogy amennyiben Popovics Bazilnak lehetősége lett volna ígéretét betartani, még az sem lett volna elegendő ahhoz, hogy a magyarok ügye, számukra megnyugtató módon rendeződni tudjon. A liturgikus nyelv megválasztása ugyanis nem püspöki hatáskör volt. A római egyház a tridenti rendelkezésekre hivatkozva nem engedte „...hogy valamely nyelvnek oltárra tételét követeljék jog szerint a hívek, hanem fenntartja e kérdés eldöntését az egyetemes egyház, illetőleg a szentszék elhatározásának, mely ezt a jogát politikai indokok szerint érvényesítette vagy sem.”⁸⁰

A várakozásoknak megfelelően az egyházmegye új vezetése inkább az orosz nyelv terjesztését támogatta, az 1863. évi beadványra pedig nem érkezett válasz. Mivel a kérelem feledésbe merült, ezért 1866-ban újabb feliratokat fogalmaztak meg, de ezeknek a címzettjei már nem a püspökség, hanem a király, a hercegprímás, a főkancellária és az országgyűlés. A feliratok eredeti, kézzel írott változata ma már helyenként nehezen olvasható, amit tovább nehezít, hogy a levéltározott iratok vélhetően valamiféle véglegesített tartalmú piszkozatok lehettek, hiszen javítások és áthúzások is vannak bennük. A szövegek – bár lényegesen hosszabbak, mint a Popovics püspöknek küldött levél - tartalmukban szintén az egyházban használt nyelv kérdését helyezik a középpontba.

Ahogy a királyhoz címzett feliratban Ferenc Józsefnek írják, közösségük „...arra van kényszerülve hogy az Isteni tiszteletet, saját édes anyai nyelvének kizárásával idegen nem értett nyelven hallgassa végig és a vallásosság és erkölcsiség rovására, mit sem okulva csüggeteg lélekkel távozik haza az Isten házából...”⁸¹ Bár a királyt nem terhelik panaszaikkal, a hercegprímáshoz, Simor Jánoshoz intézett levélben nyíltan sérelmezik, hogy „...botránnyosan és alaptalanul muszkáknak tartanak és gúnyolnak nemcsak azok, kik talán azt szeretnék, ha valóban azok lennének, hanem testvéreink, más vallásfelekezetű magyar ajkú polgártársaink.”⁸²

Egyik beadványra sem érkezett válasz, ezért a dorogiaiak ezt követően jól látható módon igyekeztek nyilvánvalóvá tenni, hogy kérésük nem csupán helyi ügy, hanem a teljes magyar

⁷⁹ B. PAPP János: *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért*, Örökségünk Kiadó, Hajdúdorog, 1996. 27.

⁸⁰ FARKAS Lajos: i.m. 18.

⁸¹ GKPL-IV-2. 53/1866.

⁸² Uo.

görög katolikusság ügye. Ennek demonstrálására elkezdték szervezni a magyar görög katolikusok országos kongresszusát, amelyet 1868-ban sikerrel meg is rendeztek. Az eseményről a munkácsi püspököt írásban is tájékoztatták.⁸³ Mivel mostanra már nyilvánvalóvá vált az is, hogy csak hosszú és kitartó munka eredményezhet sikert az ügyekben, ezért egy külön testületet /Állandó Végrehajtó Bizottság/ választottak annak érdekében, hogy a követeléseikkel kapcsolatos ügyek folyamatosan szervezés alatt legyenek, és a gyűlés határozatainak végrehajtásáért feleljenek. A kongresszus eredményeként újabb feliratok készültek a királyhoz, az országgyűléshez, az esztergomi érsekhez, és a közvetlen joghatóság gyakorlójához, a munkácsi püspökhöz is.⁸⁴

A forráselemzés során jól látható volt, hogy az érdekérvényesítés újabb megnyilvánulása több ponton mutat előrelépést a korábbiakhoz képest, noha a feliratok címzettjei gyakorlatilag ugyanazok, mint 1866-ban. Ez részben természetesen abban nyilvánul meg, hogy immár a teljes magyar bizánci szertartású görög katolikus népesség nevében lépnek fel, de az igazi fordulat a feliratok szövegéből olvasható ki. Ezekben ugyanis már nem csak a liturgikus nyelv megváltoztatását követelik, hanem érdekérvényesítésük intézményesített garanciájaként saját püspökség felállítását is. Ráadásul mindezt nemzeti alapon. hivatkozással a legutóbb felállított szamosújvári és lugosi görög katolikus püspökségek ügyére is, amelyek „...területének kikerekítését is főleg, sőt egyedül a hívek nemzetisége határozza.”⁸⁵ Az eddigi tapasztalatok alapján immár kevésbé bíztak az írott szó erejében, ezért küldöttséget választottak, amelynek személyesen kellett az iratokat a címzetteknek átadni.

A bizottságot Silye Gábor, a Hajdú Kerület főkapitánya vezette, és sikerült is személyesen Andrassy Gyula miniszterelnöknek átadniuk a feliratot, aki egyben azt is vállalta, hogy a királyhoz intézett iratot továbbítani fogja. A dorogiak eljutottak a kormány tagjaihoz és Simor János esztergomi érsekhez is. A beszámolók szerint mindenütt szívélyesen és megértéssel fogadták a küldöttséget,⁸⁶ de a felterjesztések tulajdonképpen elsikkadtak. Nem történt semmi, egy válasz sem érkezett.

Némi elmozdulást jelentett a holtpontról Pankovics István munkácsi püspök látogatása Hajdúdorogon, aki az 1871-ben tartott canonica visitation tapasztalhatta, hogy az ügy iránti elkötelezettség nem enyhült, és annak szőnyeg alá söprése nem jelent tartós megoldást.⁸⁷

⁸³ GKPL-IV-2. 71/1868.

⁸⁴ GKPL-IV-2 63/1868.

⁸⁵ GKPL-IV-2. 62/1868.

⁸⁶ PIRIGYI: i.m. 2. kötet, 90.

⁸⁷ GKPL-IV-2. 110/1871

Pankovicsnak egyébként is nem csekély befolyása lehetett olyan ügyekre, amelyek mellé támogatólag állt, mivel Ferenc József titkos tanácsosai közé tartozott.⁸⁸

Ennek ellenére, az 1873-ban hajdúdorogi központtal létesített püspöki külhelynökséget⁸⁹ joggal tekinthetjük olyan állam és egyházkormányzati intézkedésnek, amellyel lényegében ki akarták fogni a szelet a vitorlából. A külhelynökség rendkívül szűk hatáskörrel rendelkező igazgatási egységként működött, amelynek valójában semmiféle ráhatása nem volt a liturgikus nyelvre, vagy bármi másra, amely némiképp közelebb vihetett volna a célok eléréséhez. Ráadásul a magyar egyházközségeket sem állt módjában intézményesített keretben összefogni, hiszen a munkácsi egyházmegyéből a „magyar paróchiáknak is csak egy része került” a joghatósága alá, a többi egyházmegyéből pedig egy sem tartozott hozzá.⁹⁰ A levéltári iratanyagot kutatva magam is tapasztaltam, hogy a vikáriátus szinte kizárólag a mindennapi működés és igazgatás feladataival foglalkozott, míg vele szemben a hajdúdorogi esperesség továbbra is vállalta az addig sikertelen küzdelem további szervezését.

Noha a külhelynökség felállítása inkább elégedetlenséget váltott ki a magyar hívek körében,⁹¹ úgy tűnt, nyugvó pontra kerülnek a dolgok, hiszen hivatalosan nem történt újabb fejlemény az ügyben. Ez azonban csupán a látszat volt. A következő hivatalos felterjesztésig, azaz 1881-ig ugyanis azért honolt csend a püspökség magyarjai körében, mert sajátos megoldást választottak problémáikra. Mivel eddig azt látták, hogy hivatalos úton semmiféle eredményt nem tudnak elérni, ezért a magyar ajkú közösségekben bármiféle jogi felhatalmazás nélkül, a korábbi elszigetelt esetek helyett immár széles körben alkalmazták a magyar nyelv használatát a liturgiában. Sőt, egy korabeli dokumentum tanúsága szerint, 1881-re már országszerte magyar nyelven végzett görög katolikus szertartásokról beszélhetünk.⁹²

Nyolc éven át tehát azért tűnt mozdulatlan minden, mert ha engedély nélkül is, de a mindennapi életben érvényesítették azt az igényüket, amelyet semmilyen más módon nem sikerült sem az egyházzal, sem az állammal elismertetniük. Ez vélhetően még sokáig így is maradt volna, de miután ennek híre a Vatikánhoz is eljutott, Róma úgy határozott, hivatalosan is kötelezi a munkácsi püspököt, hogy intézkedjen, és a papok térjenek vissza a kanonizált liturgikus nyelvekhez a templomokban.⁹³ Miután az erről szóló rendelkezés püspöki körlevélben is megjelent, ez ellenállást váltott ki és a korábban említett dorogi Végrehajtó Bizottság ismét felterjesztéseket fogalmazott meg.

⁸⁸ PIRIGYI: i.m. 2. kötet, 66.

⁸⁹ PETRUS Jenő: *A magyarság önvédelme*, Csokonai Nyomda és Kiadó, Debrecen, 1897. 77.

⁹⁰ PIRIGYI: i.m. 2. kötet, 92.

⁹¹ B. PAPP: i.m. 38.

⁹² GKPL-IV-3. 5/1881.

⁹³ PIRIGYI: i.m. 2. kötet, 93.

Az újabb törekvések egyik fő újdonsága a korábbiakhoz képest, hogy a várható kormányzati ellenvetésekre igyekeztek már jó előre gondolni. Így például a Trefort Ágoston kultuszminiszternek írott beadványban az eredményesség érdekében olyan részletességgel írtak a magyar püspökség felállításának lehetséges körülményeiről és feltételeiről, hogy ennek révén a döntéshozók felé a megoldást is tálcán kínálják.⁹⁴ A beadvány szerkesztői olyan javaslattal éltek, amely alapján az államnak lényegében semmilyen költségvetési kiadással nem járt volna, ha ez alapján elrendeli az új egyházmegye és a magyar püspökség felállítását. A másik, ennél lényegesen fontosabb újdonság, hogy annak érdekében, hogy minél több támogatót szerezzenek beadványaik révén, az eddig csupán nyelvkérdésként létező ügyből nemzetiségi kérdést csináltak.

Az országgyűlés számára küldött feliratban⁹⁵ ugyanis azzal érveltek, hogy a nyelvkérdés megoldatlansága miatt az érintett régiókban lényegében veszélyben van a magyarok nemzeti megmaradása, hiszen az idegen egyházi nyelv nagyban hozzájárul ahhoz, hogy folyamatos az elrománosodás és a ruszinosodás. Mint írták, a magyar püspökség felállítása nem csak megállítaná ezt, hanem lehetőséget teremtene arra is, hogy a magyar nyelv ezekben a régiókban újabb teret hódítson magának. Arra ugyan semmilyen bizonyíték nincs, hogy ennek az érvelésnek a mellőzésével nagyobb sikert értek volna el, mint korábban, arra viszont van, hogy megpróbálva a „nagypolitika” szintjére emelni a kérdést, minden korábbinál nagyobb ellenállást váltott ki törekvésük a liturgikus nyelv megváltoztatására és a magyar püspökség felállítására vonatkozóan.

A dorogiai mozgalmát erőszakos magyarosítással vádolták meg a sajtóban, ami nem tett jót az ügyüknek.⁹⁶ A miniszter a magyar püspöki kar állásfoglalását kérte, de az is ellenük foglalt állást.⁹⁷ Ez a fiaskó éppen 15 évre hallgattatta el a magyar görög katolikusok törekvését.

A következő lehetőséget a szervezett fellépésre a közelgő millenniumban látta meg a Hajdúdorogon választott Végrehajtó Bizottság. Ismét kérvények íródtak, sőt, immár magyarra fordított liturgikus könyvet is mellékeltek a kérelmekhez, amelyeket a dorogiai küldöttsége sikeresen átadott Bánffy Dezső miniszterelnöknek, Vaszary Kolos esztergomi érseknek, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek és a házelnöknek. A miniszterelnöknek írt feliratról nyilvánvalóvá válik, hogy a szervezők továbbra is fontos nemzeti érdeknek állították be igényüket.

Mivel úgy tűnt a küldöttség fogadtatása és előadott kérelme a parlamenti pártok képviselőivel folytatott személyes találkozókra talált, ezért a bizottság tagjai optimisták

⁹⁴ GKPL-IV-2. 8/1881.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ SZABÓ: 1913. i.m. 5.

⁹⁷ SALACZ: i.m. 150-151.

voltak.⁹⁸ Ezt a felemelő érzést és a magyarra fordított szertartáskönyvek úgynevezett oltárra emelését volt hivatva közvetíteni az a mise, amelyet 1896. június 27-én tartottak a budapesti egyetemi templomban.⁹⁹ A szertartás teljes egészében magyar nyelven zajlott, és az eseményről a sajtó is beszámolt, így érthető módon híre Rómába is hamar eljutott. A magyar görög katolikusok mozgalmát mindaddig kívülállóként figyelő Vatikán ezúttal nagyon gyorsan reagált, és még ez év szeptember 2-i döntésében „kifejezetten megtiltotta” a magyar nyelv liturgikus használatát.¹⁰⁰ A szeptember 5-én tartott országgyűlésben pedig a miniszterelnök ismertette a kormány álláspontját, amely szerint ameddig Róma nem engedélyezi a magyar nyelvű liturgiát, addig nem jöhet szóba a görög katolikusok magyar püspökségének felállítása.¹⁰¹ Újabb vereség érte tehát a magyar ajkú unitusokat, és újabb elutasításban részesült több évtizedes óhajuk. Bár ezt követően az ügy szempontjából több, egyáltalán nem mellékes esemény történt a következő években, de terjedelmi okok miatt célszerű eltekinteni ismertetésüktől. Annál is inkább, mivel ezek egyike sem változtatott sem a magyarok kitartó törekvésén, sem a kormány, sem pedig a Szentszék álláspontján.

5. Öt évtized hiábavaló küzdelméről a politikai szempontok előtérbe kerüléséig

Látszólag előzmény nélkül, 1911 júniusának végén, a főrendiház ülésén következett be markáns változás, gyökeres fordulat a kérdés megítélésében. Ekkor szólalt fel az ügyben Szabó Jenő főrendiházi tag, aki korábban sikeres államigazgatási karriert futott be, és nem mellesleg a Magyar Görög Katolikusok Országos Bizottságának alapító tagja volt. A kormányhoz intézett, később nyomtatásban is megjelent beszédének lényege az volt, hogy a kormánynak lépnie kell egy magyar görög katolikus püspökség létrehozása érdekében. Az ügy szerinte egyre sürgetőbb, azt tovább halogatni nem szabad, még akkor sem, ha nem engedélyezett a liturgikus magyar nyelv. Véleménye szerint éppen a magyar görög katolikus püspökség lesz az, ami összefogja a magyar anyanyelvű híveket, és ennek kell vállalnia, hogy eljár Rómában, a korábbi, elutasító álláspont megváltoztatásának érdekében.¹⁰²

Ezt követően olyan ütemben követték egymást a történések, amelyre a korábbiak ismeretében a legkisebb reményt sem lehetett látni. Először is, Zichy János, a vallás- és közoktatási miniszter támogatásáról biztosította Szabó Jenőt, és ígéretet tett arra, hogy a kormány

⁹⁸ PETRUS: i.m. 127-167.

⁹⁹ PETRUS: i.m. 128.

¹⁰⁰ SALACZ: i.m. 151.

¹⁰¹ PETRUS: i.m. 172-177.

¹⁰² SZABÓ: 1913. i.m. 306-317.

pozitívan áll majd a kérdéshez.¹⁰³ A miniszter ígérétében nem is kellett csalódnia, ugyanis a kormány hivatalosan is kérte a főkegyúri jogot gyakorló Ferenc József magyar királytól, hogy járuljon hozzá az egyházmegye felállításához. A hozzájárulás pedig megtörtént, csakúgy, mint a Vatikán részéről.

Ennek köszönhetően 1912. május 6-án Ferenc József magyar király megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, amelyet az 1913. évi XXXV. törvényben becikkelyeztek,¹⁰⁴ a pápa, X. Pius pedig júniusban, a Christifideles Graeci kezdetű bulla kiadásával kanonizálta az új, magyar püspökséget.¹⁰⁵ Fontos hozzátenni, hogy a liturgia nyelvének kérdésében kompromisszumos megoldás született, ami szerint sem az ószláv, sem pedig a román nyelvet nem kellett alkalmazni, de a magyart sem lehetett. A liturgia hivatalos nyelvén az ógörögöt tették.¹⁰⁶

Bár a püspökség megalapítását a magyar ajkú keleti szertartású keresztények kitörő örömmel fogadták,¹⁰⁷ az eredeti célkitűzés, vagyis a magyar nyelv liturgikus nyelvvé emelése nem történt meg. Erre egészen 1965-ig, a II. Vatikáni Zsinatig kellett várni, amely szentesítette a magyart, mint liturgikus nyelvet. Erről az akkori megyéspüspök körlevélben tájékoztatta egyházmegyéjét.¹⁰⁸

Az új egyházmegye felállítása ugyanakkor megnyugvást hozott a magyar hívők számára, miközben számos társadalmi, nemzeti, sőt nemzetközi ellentétet indukált, amelyek jelentősen nehezítették az egyházmegye beilleszkedését a magyarországi egyházkormányzati rendszerbe és a közéletbe.¹⁰⁹ De ennél talán fontosabb az, hogy az évtizedeken át tartó elutasító magyar kormányzati magatartás a megalapítás rövid, ünnepélyes időszaka után ismét éreztette hatását, és a közvélemény, sőt, bizonyos megnyilvánulásaiban a Vatikán is, továbbra is a románokkal és a szlávokkal azonosította a magyar görög katolikusokat.¹¹⁰ E fejlemények részletezése helyett azonban inkább azt kívánom megvizsgálni, hogy az újra és újra kezdeményező és hamar szervezeti formát öltő egyházi és népi törekvés miért ütközött falakba közel ötven éven keresztül. A kérdésfelvetés azért is indokolt, mert a témára vonatkozó szakirodalom figyelmen kívül hagyja ennek elemzését.

Róma elutasításának oka elég jól dokumentált és könnyen érthető. A Vatikán attól tartott, hogy a magyar példa szétterjedhet a világban és veszélyeztetheti azt a

¹⁰³ SZABÓ: 1913. i.m. 317-318.

¹⁰⁴ COMPLEX Kiadó Kft, *1000 év törvényei internetes adatbázis*,
[Online: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7231> 2011. december 20.]

¹⁰⁵ GRIGÁSSY: i.m. 89-90.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ B. PAPP: i.m. 75.

¹⁰⁸ GKPL-I-1-h.1965/ VII.

¹⁰⁹ SALACZ: i.m. 158.

¹¹⁰ MELLES Emil: Gondolatok, *Görög Katolikus Tudósító*, 2. (1922. április 30.) 9. sz. 1.

megváltoztathatatlanak tűnő állapotot, mely szerint a katolikus egyházban az egyetlen elismert és liturgikus nyelv a latin.¹¹¹ Ennek kapcsán többször is kinyilvánította, hogy a román és az egyházi ószláv nyelv esete csupán kivétel, amely azért maradhatott kanonizált nyelv, mert már a latin egyházhoz való visszatérés előtt is ez vált bevett nyelvvé a hívők és a papok körében egyaránt.¹¹²

A kormányzati hozzáállás viszont már nem ilyen egyértelmű, különösen annak ismeretében, hogy a személyes megkeresések alkalmával még a legmagasabb szinteken is szívélyesen fogadták a dorogi küldötteket és szóban szinte minden döntéshozó támogatásáról biztosította őket. A magyar kormányzat magatartását azonban a témával foglalkozó szakemberek sem vizsgálták eddig, mint ahogy a dorogi mozgalom szervezői és irányítói sem mérlegelték beadványaik és fellépéseik várható hatását, pedig ez a körültekintés megóvhatta volna őket a sorozatos kudarcoktól. Ha tágabb összefüggések között elemezzük a magyar identitástörekvést és az országos nagypolitika eseményei közé próbáljuk helyezni ezeket a megnyilvánulásokat, akkor láthatjuk, hogy a szervezők ismételten a legrosszabbkor indították el kezdeményezéseiket.

Az első feliratok 1866-os keltezésűek. Ebben az évben már küszöbön áll a kiegyezés, amelyben a románok saját nemzeti törekvéseik kudarcát látták, már csak azért is, mivel korábban 1865-ben az erdélyi országgyűlés az anyaországgal való unió mellett döntött.¹¹³ Ebben a helyzetben, épp a kiegyezésről folyó tárgyalások közepette nyilvánvalóan nem állt az országos politika érdekében tovább feszíteni a húrt, és a jórészt Erdélyben élő magyar görög katolikusokat leválasztani a román egyháztól.

Az újabb kérvények 1868-ban íródtak az országos és egyházi méltóságokhoz. Éppen amikor - nem sokkal a kiegyezést követően - elfogadták a nemzetiségi törvényt, amelynek előkészítő szakaszában többek között az erdélyi románok vezetői is markáns, a kormánnyal ellentétes álláspontot foglaltak el.¹¹⁴ Érthető, hogy egy ilyen légkörben a magyar püspökség ügyében senki nem akart tengelyt akasztani egyetlen nemzetiségi csoporttal sem.

A következő kezdeményezés időpontja – a korabeli dokumentumok keltezése szerint - 1881. január 23-a. Ugyancsak ez év májusában hivatalosan is létrejött a Román Királyság, amely olyannyira megerősítette Magyarország egyik legnagyobb számú nemzetiségét, az erdélyi románságot, hogy 1881. május 13-án Nagyszebenben megalakult az egységes Román Nemzeti Párt. Ráadásul a román nemzeti program követelte Erdély autonómiájának

¹¹¹ VÉGSHEŐ Tamás: „...minden utamat már előre láttad”, Éditions du Signe, Strasbourg, 2012. 15.

¹¹² PIRIGYI: i.m. 2. kötet, 89-90.

¹¹³ KOLOSSA Tibor: *A dualizmus rendszerének kialakulása és megszilárdulása (1867-1875)*, In: *Magyarország története*, szerk.: PACH Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 3. rész, 805.

¹¹⁴ Uo. 805-814.

visszaállítását is.¹¹⁵ Itt ismét figyelembe kell venni, hogy a görög katolikus magyarok egy jelentős része épp a Partium és Erdély területén élt. Aligha kétséges, hogy a magyar külpolitika ekkor sem szívesen élezte volna ki a románokkal való viszonyt azért, hogy a román görög katolikus egyházhoz tartozó egyházmegyékből egy magyar püspökség területét kihasítsa.

A fentieket erősítették az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli külpolitikai törekvései is. Vagyis az, hogy a Monarchia az 1879-ben létrejött kettős szövetség kibővítésére törekedett, és ennek megfelelően nem állt érdekében az új keleti szomszédal megrontani a kapcsolatot. S bár a Román Királyságnak területi igényei voltak Erdély vonatkozásában, miután ezekről átmenetileg lemondott, mégis sikerült úgy alakítani a tárgyalásokat, hogy az ekkor már harmas szövetségeként emlegetett paktumhoz 1883-ban Románia is csatlakozott.¹¹⁶ Nyilvánvalóan, bármiféle olyan törekvés, amelyre rászüthető a túlzó nacionalizmus bélyege – és láttuk, hogy a dorogi mozgalom ilyen – veszélyeztette volna ezeket a nagypolitikai érdekeket.

Bár a millennium megünneplése látszólag kedvező atmoszférát biztosított az újabb fellépésre, valójában ekkor sem volt sokkal jobb a politikai környezet. A nemzetiségek szabadságjogaik kiszélesítése érdekében tett lépései egyre gyakoribbak és egyre erőteljesebbek voltak. Ennek egyik kiemelkedő mozzanata volt az a budapesti szerb, román, szlovák kongresszus 1895-ben, ahol a németeket és a ruténeket is közösen szólították fel a csatlakozásra és törekvéseik összehangolására.¹¹⁷ Ebben a helyzetben veszélyes lett volna a szláv, rutén és román többségű egyházból a magyarok kiszakítása. Az országgyűlés politikai erői egymással is pillanatnyi „fegyverszünetre” törekedtek, örültek, hogy az ezer éves államiság jegyében szünetelhetnek a politikai küzdelmek és igyekeztek élvezni „az isten békéje” állapotát.¹¹⁸

Lényegében ez a tényekkel leginkább alátámasztható magyarázata annak, hogy eredeti céljait tekintve miért volt eredménytelen a „dorogi mozgalom”. Más szempontból azonban mégsem tekinthetjük hiábavalónak ötven év folyamatos küzdelmét, hiszen egyfelől ez tette lehetővé, hogy a kis Hajdú vármegyei település, Dorog spontán törekvéséből egy szervezeti keretekkel megerősített valódi népi, nemzeti mozgalom alakuljon ki. Másrészt ez a kitartás kellett ahhoz, hogy a megfelelő pillanatban a politika meglássa benne saját hasznát és érdekeltségét, hogy

¹¹⁵ KATUS László: *A nemzetiségi kérdés és Horvátország története*, In: *Magyarország története*, i.m. 1381-1384.

¹¹⁶ DIÓSZEGI István: *Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája az 1880-as években*, In: *Magyarország története* i.m. 1311-1312.

¹¹⁷ PÖLÖSKEI Ferenc: *A dualizmus válságperiódusa (1890-1918)*, In: *Magyarország története a 19. században*, szerk.: GERGELY András, Osiris, Budapest, 2003. 515.o.

¹¹⁸ U.o. 497.

ennek eredményeként megvalósuljon a magyar etnikumú görög katolikusok régi vágya, az önálló egyházmegye.

Jól látható tehát, hogy a dorogi mozgalom törekvései egy kulturális, népi kezdeményezésből váltak politikai színvetű követeléssé, annak ellenére, hogy az érintett magyarok, illetve az általuk létrehozott bizottságok semmilyen hatalmi, politikai érdeket nem fogalmaztak meg, illetve tevékenységükkel nem akartak ilyesmit kiszolgálni. Az pedig, hogy a követelést nacionalista jelzővel lehetett illetni, egyáltalán nem tett jót azok számára, akik egyszerűen csak a templomban is szerették volna az anyanyelvüket használni, idegen nemzetek nyelve helyett. Ugyanakkor a mozgalom eredeti célja, vagyis a templomi nyelvhasználat megváltoztatása szinte elkerülhetlenné tette a mozgalom nemzeti sajátosságainak megerősödését a századforduló Magyarországon, amelyet annak vezetői egyébként nyíltan vállaltak.

Ezzel együtt a mozgalom magán viselte az alulról szerveződő spontán törekvések jellemzőit is. Túl azon, hogy érdekérvényesítő ereje létszámánál, valamint gazdasági és politikai súlytalanságánál fogva nem volt, a szervezők és irányítók nem vették figyelembe, hogy kérésük milyen érdekszférában kerül a közfigyelem középpontjába. Így történhetett, hogy érthető és jogos igényeik érvényesítése sorozatosan sikertelen maradt évtizedeken keresztül.

Ugyanakkor, ahogy a sorozatos kormányzati elutasításoknak is politikai okai voltak, mint ahogy annak is, hogy egy 1911-es főrendi házi felszólalást követően 1912-re mégis létrehozták a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyét. Mondhatjuk talán, hogy egy év alatt behozták ötven év lemaradását. S hogy miért? Nos, az eddig ebben a témakörben keletkezett szakirodalom – amely túlnyomórészt közvetlenül, vagy közvetve érintett egyházi emberek, illetve egyháztörténészek tollából való – általában úgy véli, hogy a püspökség létrehozásának sikere abban keresendő, hogy a mozgalomban tevékenykedők „...méltó egyházas szellemben küzdöttek”.¹¹⁹ Azonban a mozgalom kudarcainak, valamint az ugyanezekben az időpontokban ellenérdekelt országos politikai történéseknek az összevetése és egybeesése alapján joggal feltételezhető, hogy ebben az esetben is másról volt szó.

Mielőtt azonban az új, magyar görög katolikus püspökség megalapításának konkrét kiváltó okaira rátérnénk, érdemes megvizsgálni, hogy a görög katolikusok követelése mennyire számított rendkívüli követelésnek, avagy mennyire illeszkedett a Habsburg hatalomgyakorláshoz, illetve később az Osztrák-Magyar Monarchia egyház- és nemzetiségi politikájához. Vagyis azt, hogy mennyiben volt bevett gyakorlat, hogy egyházi vonatkozású adományozásokat, egyházmegyék megalapítását politikai okok motiválják.

¹¹⁹ GRIGÁSSY: i.m. 88.

Nos, a források és a szakirodalom alapján egyértelműen állítható, hogy a korabeli hatalmi gyakorlatban bevett szokásnak számított egy-egy azonos nemzetiséghez, vagy vallási felekezethez tartozó csoport lelki, egyházi vonatkozásban történő jutalmazása az uralkodónak tett korábbi szolgálatok fejében. Elég, ha felidézzük, hogy a 48-as forradalom és szabadságharc időszakában milyen hűséges császárpártiságról tettek tanúbizonyságot az erdélyi románok, amelynek fejében joggal reménykedtek abban, hogy a gyakorta az „oszd meg és uralkodj” taktikáját alkalmazó központi hatalom a megtorlás időszakában kiemelten fogja jutalmazni a birodalmon belül élő románságot, a rebellis magyarok rovására. Ám ezek a nemzetiségi várakozások és remények messze elmaradtak a későbbi valóságtól. Az új politikai koncepció ugyanis az „új és egységes Ausztria” megszilárdítása volt, amelybe nem fért bele mondjuk egy lehetséges belső autonómia sem.

Hogy az udvar mégse veszítse el a románokat, igyekezett olyan ellentételezést biztosítani, amely alapvetően semmiféle politikai engedményre nem kényszerítette a császárt, relatíve nem került sokba és mégis széles népréteget ér el mind az érintettek számában, mind pedig az adományozás jellegét illetően. Már ebből a körülírásból is egyenesen következik, hogy egyházi jellegű adományozásról volt ez esetben is szó. Emlékezzünk csak vissza! Néhány sorral fentebb már említettem, hogy a dorogi mozgalom tagjai felirataikban erősen hivatkoztak a románok érdekében történő, nemzetiségi, nyelvi alapon felállított szamosújvári és lugosi görög katolikus egyházmegyékre, nyilván nem minden alap nélkül.

És valóban így történt, méghozzá a fent említett politikai megfontolások alapján. Kedvezve a román görög katolikusoknak, a korábban Fogarásról Balázsfalvára áthelyezett püspökséget Ferenc József 1853-ban érsekség rangjára emelte, ezáltal a megtorlás politikai elképzeléséhez illeszkedve leválasztotta az esztergomi érsekség fennhatóságáról. Az adminisztratív jellegű változtatást azzal egészítették ki, hogy az új román érsekséghez hozzácsatoltak két új görög katolikus egyházmegyét is, a szamosújvárit és a lugosit.¹²⁰ A császár arra is engedélyt adott, hogy a Szamosújvári Egyházmegye területét az úgynevezett „magyar koronaországhoz” tartozó munkácsi egyházmegyéből egészítsék ki. Ennek megfelelően 94 parókiát, összesen 60.000 hívővel átcsatoltak az új román egyházkormányzathoz.¹²¹

Ezek az uralkodói intézkedések bizonyítják, hogy a magyar ajkú keleti keresztények követelése nagyon is megalapozott és nem előzmények nélküli volt. Sőt, a királyi adományozást olyannyira észben tartották, hogy a képviselőházhoz intézett 1868. évi feliratukban kérésük egyik fontos alapja és hivatkozása volt, hogy „...ma már nemcsak a

¹²⁰ SZABAD György: *Az önkényuralom kora (1849-1867)* In: *Magyarország története*, szerk.: PACH Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 2. rész, 483.

¹²¹ *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkeségeinek 1806. évi összeírása*, szerk.: UDVARI István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990. (*Vasvári Pál Társaság Füzetei*, 3.) 73.

görög-keleti” hitvallásúak vannak saját nemzetiségű román és szerb püspökségekkel ellátva, de a legközelebb múltban létesített szamosújvári és lugosi görög katolikus püspökségek területének kikerekítését is főleg, sőt egyedül a hívek nemzetisége határozza.”¹²²

Érdemes megnézni, hogy a szóban forgó népesség nemzetiségi összetétele vajon alátámasztja-e a dorogiak állítását. Hogy a nemzetiségre vonatkozóan pontos adataink legyenek, a leghasznosabb a korabeli sematizmus adatait figyelembe venni. Az összeírás szerint az átcsatolt 94 egyházközségből 81 tisztán román anyanyelvű volt, 6 volt román és magyar anyanyelvű, 4 román és ruszin, 3 pedig román, magyar és ruszin anyanyelvű parókia. Vagyis a dorogi mozgalom követelése megalapozott volt abban a tekintetben is, hogy egy egységes nemzetiségi csoportnak való kedvezményről volt szó korábban, amire saját országukban ők maguk is joggal formáltak igényt. Hozzá kell tenni azt is, hogy a már említett 60.000-es lélekszámnál valójában többről tesz említést az összeírás. E szerint összesen 104.977 görög katolikus hívő volt érintett a változtatásban.¹²³

Vagyis – ahogy a fentiek is alátámasztják - a Habsburg hatalomgyakorlásban egyáltalán nem volt szokatlan, hogy az egyházkormányzattal kapcsolatos változtatások mozgatója valamiféle aktuális politikai érdek volt. Ahogy időről időre a dorogiak érdeke fölött egy „magasabb rendű” politikai érdek jutott érvényre, úgy minden bizonnyal a Hajdúdorogi Egyházmegye létrehozásához is arra volt szükség, hogy a mozgalom érdekei egybeessenek más szempontokkal.

Ez a szerencsés egybeesés 1911-ben következett be. A hivatalos megkeresést megelőzően Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök informálisan, Lippay Bertalan festőművészen keresztül juttatta el elsőként a kormányzat szándékát Rómába. Lippay leveleiben egyelőre indoklás nélkül vetette fel egy új görög katolikus püspökség gyors felállításának gondolatát, ám hangsúlyozta, hogy ebben az elképzelésben az uralkodó Ferenc József személyes elhatározásáról és kéréséről van szó. A portréfestő Lippay kiváló vatikáni kapcsolatokkal rendelkezett és a pápa közvetlen környezetéhez is könnyen el tudott jutni.¹²⁴

A kedvező vatikáni fogadtatást követte a miniszterelnök 1911. június 8-án keltezett olasz nyelvű levele, amelyből egyértelműen kiderül, hogy mi a motivációja az új magyar püspökség létrehozásának. Egyebek mellett azt írta: „A hír nyilvánosságra hozatala kitörő örömet okozna Magyarországon és megnyugtatóná a kedélyeket, a parlamentben pedig az akadékoskodó ellenzéket is meggyőzné egy ilyen hatalmas nemzeti siker, s megszavazná azokat a létfontosságú törvényeket, melyek alapjaiban reformálnák meg a politikai életet, s

¹²² GKPL-IV-2. 62/1868

¹²³ Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. i.m. 73.

¹²⁴ VÉGSHEŐ Tamás: *A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményei*, In: Athanasiana 35, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013. 112.

biztosítanák a békét a pártok között és a királyságban.”¹²⁵ Hogy pontosan milyen törvényekről van szó, az a Lippay féle levelezésből derül ki, amely a legfontosabb szavazásra váró törvényként az aktuális véderőtörvényt említi. Ezzel kívánta az uralkodó a közös hadsereg modernizálásához és növeléséhez a szükséges forrásokat előteremteni.¹²⁶

Hogy mennyire fontos szívügye volt ez a magyar királynak, azt napnál világosabban igazolja az, hogy e mellett minden más olyan lehetőséget is igénybe vett az uralkodó, amellyel biztosítani tudta, hogy a szükséges jogszabályok törvénybe iktatásához meglegyen a kellő parlamenti többség.

Ebben a nagyfontosságú ügyben minden támogatásra szüksége volt és külön figyelmet fordított arra, hogy a környezetében és a kormány körül tevékenykedők példamutató módon vegyék ki a részüket a törvényjavaslat tárgyalása során és annak szavazásakor. Éppen ezért, az új egyházmegye alapításának ügyén túl elvárta az akkori esztergomi érsektől, Vaszary Kolostól¹²⁷ is, hogy legyen jelen a véderő javaslat tárgyalásán az országgyűlésben.

A kiemelt jelentőségű tárgyalásra 1912. június 15-én került sor, amelyre Zichy János vallás- és közoktatási miniszterrel külön meghívót is kapott. A kormányzat ezzel is jelezni akarta, hogy a távolmaradásnak nincs helye ebben az esetben. Vaszary azonban aligha mérte fel ezeket a körülményeket, ugyanis nem ment el az ülésre. Zichy János pedig ezek után világossá tette számára, hogy ezzel „...a kormányt és az uralkodót egyenesen maga ellen ingerelte.”¹²⁸ A miniszter azt is tudatta az érsekkel, hogy nagy szükség lett volna az ő jelenlétére, mivel a sikerhez „...ember anyagra és pénz áldozatra volt szükség, amit a honatyák nehezen szavaztak meg Bécsben, s nálunk botrányos jelenetek közt a képviselőházban.”¹²⁹

Ezzel Vaszary Kolos minden korábbi hűsége és egyházfői teljesítménye dacára tulajdonképpen kegyvesztett lett. Belebukott abba, hogy nem azonosult az uralkodói akarattal és nem vett részt azokban az erőfeszítésekben, amelyeket betöltött pozíciójánál fogva elvártak tőle. A bukás ténye leginkább azokban a mondatokban válik egyértelművé, amelyekben a

¹²⁵ Idézet Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1911. 06. 08-i Vatikánba írt leveléből. In: VÉGSHEŐ, 2013. i.m. 114.

¹²⁶ U.o. 114.

¹²⁷ 1891-ben esztergomi érsek és hercegprímás lett. Bíborossá 1893-ban nevezték ki. Ugyanezen évben merényletet követtek el ellene, melyből titkára mentette meg. 1894-ben az MTA igazgatósági tagjává választották. 1895-ben tett 50 ezer koronás felajánlásával lehetővé tette egy új kórház alapítását Esztergomban (ma Vaszary Kolos Kórház). Lemondott az esztergomi dunai hídvámról, s így lehetővé tette a vashíd építését. 1895 szeptemberében ő szentelte fel a Mária Valéria hidat. 1896-ban a millenniumi ünnep alkalmából rendezett balassagyarmati hálaadó misén remek beszédben köszöntötte a királyi párt és a nemzetet. Ezért elismerést kapott. A Ferenc József-rendet és a Szent István-rend nagykeresztjét már az évtized elején elnyerte. [Online: <http://www.tortenelemtanitas.hu/2010/01/vaszary-kolos-1832%E2%80%93931912/>, Elérés dátuma: 2014. 05. 07.]

¹²⁸ MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata*. Szent István Társulat, Budapest, 1970. 348.

¹²⁹ U.o. 348.

kultuszminiszter az érsek későbbi utódjára, Csernoch Jánosra utalva közli, hogy „az ő aktivitásának köszönhető, hogy a véderő megszavazásában sikerült a főrendiház többségét megértőbb magatartásra bírni.”¹³⁰ Ezt várták tehát el Vaszarytól, és ő csalódást okozott. El is terjedt, hogy az akkor kalocsai érsekként működő Csernoch ezzel nagyban hozzájárult elődje bukásához, ezért egy ideig vonakodott elfogadni az érseki kinevezést, ám Ferenc József ragaszkodott a személyéhez.¹³¹

Ennyire komolyan vették tehát a véderőtörvény kérdését és még az sem számított, hogy a nagyműveltségű és esztergomi érsekként is kifejezetten aktív egyházfő olyan elhúzódo betegségben szenvedett, aminek következtében „...vegetatív vezetői felmondták a szolgálatot, s ezért nem mutatkozott a nyilvánosság előtt.”¹³² Emiatt már hónapok óta gyakran Csernoch János vezette a püspöki kar üléseit, illetve más fontos egyházi ügyekben is helyettesítette az érseket. Ennek ismeretében pedig afelől sem lehet kétségünk, hogy ha a király és a kormányzat úgy látta, hogy a különböző parlamenti erők közös nemzeti platformra kerülésének az ára egy új egyházmegye felállítása, akkor egy ilyen elhatározásnak semmi sem állhatott az útjába.

Az aktuálpolitika érdekeinek tehát egybe kellett esnie a korabeli közhangulat igényeivel, hogy az új magyar püspökség létrejöhessen. Ám ez az igény hiába létezett immár ötven esztendeje folyamatosan, amíg a hatalom birtokosai nem látták meg benne a közvetlen politikai haszon lehetőségét, addig a lelkesedés és a nemzet iránti elkötelezettség nem sokat számított.

6. A magyar görög katolikus papság népszerűtlensége a dorogi püspökség megalakításának időszakában

Ahhoz, hogy a püspökség létrehozásának körülményeit rekonstruálni tudjuk, érdemes kitérni arra, hogy milyen társadalmi közhangulat övezte a magyarországi görög katolikus egyházat közvetlenül az egyházmegye megalapításának időpontja előtt, vagyis a 20. század első másfél évtizedében.

Az emberek természetesen az együttélésből táplálkozó saját tapasztalataikból és a széles nyilvánosság előtt zajló események alapján tudták következtetéseiket levonni, érzelmi viszonyulásukat kialakítani a keleti keresztény egyházhoz. A közvélekedést ezek közül mégis az utóbbi formálta a legeredményesebben, hiszen a közélet színpadán játszódó és a sajtó által részletesen közvetített történések jutottak el az ország lakosságának nagy tömegeihez. Éppen ezért nem volt mindegy, hogy az ilyen ügyekben milyen kép alakul ki a közvéleményben.

¹³⁰ U.o. 348.

¹³¹ [Online: <http://esztergom.hu/wps/portal//egyhazi?menuid=&docid=FNEI-84P8JL>, Elérés dátuma: 2014. 15. 07.]

¹³² U.o. 347.

A magyar nyelvű liturgiáért folytatott évtizedes küzdelem mellett a huszadik század elején két hullámban jelentkező skizma mozgalom volt az az eseménysorozat, amelynek kapcsán a görög katolikus egyház és papjai az országos közvélemény előtt szerephez jutottak. Ám amíg a magyar ajkú unitusok és papjaik nemzeti identitásuk elismeréséért folytatott törekvései általában véve találkoztak a nyilvánosság szimpátiájával, addig a skizma perek kapcsán betöltött szerepük már erősen megosztotta az embereket. Ebben komoly szerepe volt a sajtónak is, amely – főleg kezdetben – nagy nyilvánosságot biztosított az ezzel kapcsolatos eseményeknek, és cikkeikben látványosan agitálták olvasóikat annak megfelelően, hogy milyen politikai csoportosulás eszméit képviselték. Az alábbiakban röviden összefoglalom ennek a mozgalomnak a legfőbb mozzanatait és a közvélekedésre gyakorolt hatását. Előtte azonban fontos megjegyezni, hogy ez nem a teljesség igényével történik, mivel a skizma történései közvetlenül nem kapcsolódtak a dorogi egyházmegyéhez. Közvetett módon viszont nagyon is befolyásolták a társadalmi és kulturális élet minden szereplőjét, és alapvetően részévé váltak a korszak fontos magyar belpolitikai közhangulatának. Ennek ismerete pedig fontos a hajdúdorogi történések tágabb kontextusba helyezéséhez.

A magyar politikai elit – miközben a dualizmus Magyarországnak minden polgárát a törvény és a jog előtt egyenrangúnak ismerte el – következetesen ragaszkodott az egységes politikai nemzet definíciójához, vagyis a nemzetiségeket nem ismerte el önálló politikai tényezőként.¹³³ Ez a tény alapvetően meghatározta a magyarországi nemzetiségi törekvések irányát, és jellemezte a magyar kormányokhoz való viszonyát. Ez a viszony különösen feszültté és bizalmatlanná vált az I. világháború előtti években, amikor világossá vált, hogy a nemzetközi politikában milyen érdekszövetségek néznek egymással farkasszemet, és nyilvánvaló lett, hogy a világban zajló események egyre közelebb hozzák a háborút. Mivel ezen a belpolitikai helyzeten nem sikerült változtatni, ezért „1914 augusztusában Magyarország úgy lépett be a háborúba, hogy a lakosságának közel felét alkotó nemzetiségek, vagy legalábbis azok közvélemény-formáló elitcsoportjainak politikai lojalitása a legmesszebbmenőkig megkérdőjelezhető volt.”¹³⁴

Ez alapvetően érthető volt, hiszen egyetlen magyarországi nemzetiség sem kapta meg azokat az engedményeket, amelyeket a kormánytól követeltek. A skizma mozgalomban kiéleződő ellentétek azonban mégsem sorolhatók a klasszikus kormányzati-nemzetiségi feszültségek körébe. Legfőképpen azért nem, mert egy olyan közösség lett akaratlanul főszereplője ennek, amelyet nem is tartottak külön nemzetiségnek. A ruszinokról van szó, akiket akkoriban

¹³³ ROMSICS i.m. 84.

¹³⁴ ROMSICS i.m. 87.

ruténeknek neveztek.¹³⁵ Ebben az időben ez a népesség „...még csak a kulturális-nyelvi ébredés fejlettségi fokát élte, és lényegében az első világháború kitöréséig tartó másfél évtizedben sem fejlődött szervezett, a céljait is megfogalmazó politikai mozgalommá.”¹³⁶

Hogy miképpen sikerült mégis ezeknek az éveknek az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó nemzeti, nemzetiségi ügyévé tenni ennek a népességnek a vallásváltoztatási szándékát, és hogyan tett szert olyan ellentmondásos szerepre ebben a görög katolikus papság, az jól rekonstruálható a korabeli sajtó, és a szakirodalom írásai alapján.

Az 1900. évi népszámlálás szerint 424.774 rutén élt Magyarországon. Létszámuk a teljes népességen belül 2,5%-ot tett ki, vagyis annyit, amennyit a szerbeké is.¹³⁷ Az ország legelmaradottabb vidékein éltek a felvidéki Sáros vármegyétől Máramarosig, miközben volt egy jelentős létszámú, elmagyarosodott budapesti közösségük is, amelybe a rutén értelmiség színe-java tartozott. Ők voltak az asszimiláltak, akik saját népük elmagyarosítását fontos, és hazafias feladatként tartották számon.¹³⁸ Ez azonban egyáltalán nem volt könnyű, és nem azért, mert egy már kialakult nemzeti azonosságtudatot kellett volna megváltoztatni, hanem - ahogy már említettük - azért, mert a ruszinok nem egy önálló politikai, nemzeti közösségként definiálták magukat, hanem vallási közösségként.

Ennek az egyik legfőbb oka, hogy „A történeti Magyarországon a ruszinok lakta területek [...] nem alkottak sem politikai, sem adminisztratív egységet, a vármegyék határai sem esetek egybe az etnikai határokkal.”¹³⁹ A ruszin társadalom [...] nem rendelkezett saját feudális uralkodó osztállyal, hiányzott a ruszin polgárság is. Egy viszonylag vékony egyházi értelmiségi réteg – papok, szerzetesek, tanítók-, s elenyésző számú kishemesség mellett földművesek, pásztorok alkották a ruszin társadalmat. A fejletlen társadalmi struktúra következtében [...] az egyház volt az egyetlen olyan intézmény, ahol az anyanyelvi kultúra és nyelvhasználat szerepet játszhatott. Az egyház, [...] a magyarországi ruszinok népi-etnikai és egyszersmind kulturális, valamint potenciális politika kerete is volt.”¹⁴⁰ „Asszimilációjukat az is akadályozta, hogy görög katolikus vallásuk és egyházuk lényegében a nemzeti elkülönülés lehetőségét is nyújtotta számukra, a magyarosító tendenciák ellenére a saját hagyományaik és kultúrájuk őrzője is volt. Ez azt jelentette, hogy a ruszinok vallása gyakorlatilag teljesen lefedte nemzeti hovatartozásukat.”¹⁴¹ A nemzeti elkülönülésre pedig azért nyújtott kiváló lehetőséget, mivel a magyar anyanyelvű görög katolikusok hiába ösztönözték a kormányzatot

¹³⁵ BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt*, Új Mandátum, Budapest, 1997. 135.

¹³⁶ BOTLIK i.m. 136.

¹³⁷ Történeti statisztikai idősorok 1867-1992. I. kötet, KSH, Budapest, 1992. 236.

¹³⁸ BOTLIK i.m. 135.

¹³⁹ *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkeszségeinek 1806. évi összeírása*, szerk.: UDVARI István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990. (*Vasvári Pál Társaság Füzetei*, 3.) 16.

¹⁴⁰ Uo. 16.

¹⁴¹ BOTLIK i.m. 137.

immár évtizedek óta, nemzeti alapon szervezett görög katolikus egyházmegyéje csak a románoknak és a szláv ajkúaknak volt, a magyaroknak pedig egészen 1912-ig nem.¹⁴²

A rutén skizma lényege az volt, hogy Máramaros vármegyében a románok lakta, majd később a rutén területeken is, tömegesen tértek át az emberek az identitásukat meghatározó görög katolikus vallásról az ortodox vallásra. A mozgalom olyan intenzitású volt, hogy rövidesen Bereg megyére is áttért és a mai Kárpátalja területén teljesedett ki.¹⁴³ Az első áttérésekre 1900 decemberében került sor Szacsalon.¹⁴⁴

Az áttérések kapcsán kézenfekvőnek tűnik, hogy a kiábrándult hívek a bizánci szertartású katolikus vallás helyett a szintén bizánci gyökerű és liturgikus nyelvben is rokon, szláv nyelvű ortodox felekezetet választották új felekezetüknek. Pedig ha a statisztikai adatokat megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy ez egyáltalán nem volt olyan egyértelmű. A felekezeti megoszlás szerint ugyanis 1910-ben Kárpátalján 372 ezer görög katolikus élt, viszont mindössze 550 (!) ember vallotta magát ortodoxnak. A görög katolikusok után legnagyobb számban, 85 ezren zsidók, 65 ezren reformátusok, 48 ezren római katolikusok éltek.¹⁴⁵ Vagyis a rokon vallásnak tekinthető pravoszláv szellemiség azt megelőzően egyáltalán nem hatotta át ezt a közösséget. Ez pedig azért fontos, mert a sajtó egy része a korabeli történéseket és azt, ahogyan az államhatalom az ügyet kezelte „a lelkiismereti és vallási szabadság ellen intézett merénylet”¹⁴⁶ definíciójával illette, noha a számok tanúsága szerint nem ideológiai, vagy vallási meghasonlás következménye volt a skizma mozgalom.

Ha így lett volna, akkor ennek a nyomait minden bizonnyal már korábban is lehetett volna érzékelni. Ilyen jelzés lett volna az ortodox vallás, valamint a görög katolikusok közötti „átjárás” is, de a számok tanúsága szerint ilyen nem létezett. Ha lelki, illetve identitásbeli kérdés lett volna a két vallás közötti választás, akkor minden bizonnyal a két vallási csoport közötti óriási számbeli eltérés is kiegyensúlyozottabb képet mutatott volna ekkorra. Adódik tehát a kérdés, hogy ha nem hitbéli kérdések vezettek a tömeges áttérésekhez, akkor milyen okai lehettek a századfordulón és a 20. század tízes éveiben újra és újra erőre kapó vallásváltoztatásoknak.

A szakirodalom több olyan okot sorol fel, amelyek befolyásolták a partiumi és kárpátaljai mozgalmakat. Abban azonban már eltér a történészek véleménye, hogy ezek közül melyek voltak azok, amelyek döntően befolyásolták az embereket a vallásváltoztatásban. Ennek a tisztázása pedig nem elhanyagolható elem a korabeli történések megítélése szempontjából,

¹⁴² *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Szerk. TIMKÓ Imre, Nyíregyháza, 1987. 7.

¹⁴³ GÖNCZI i.m. 7.

¹⁴⁴ GÖNCZI i.m. 44.

¹⁴⁵ KEMÉNY i.m. 42.

¹⁴⁶ GÖNCZI i.m. 92.

különösen, hogy országos vihart kavaró, és az akkori magyar belpolitikát huzamosabb ideig tematizáló ügy lett a mozgalomból.

A téma egyik szakértője, Botlik József szerint a vallásváltoztatások egyik legfőbb oka az Oroszországból támogatott pánszláv mozgalom volt, amely különféle módon a hazai ruténeket is befolyásolta, és lázította a görög katolikus papság ellen.¹⁴⁷ Bár magas orosz politikai körökbe vezető szálakat nem tudott felmutatni a korabeli rendőrségi vizsgálat és a témával foglalkozó történeti munkák sem, a szláv kapcsolatot mégsem lehet figyelmen kívül hagyni. Részben azért, mert a bírósági per alá vont személyek között több orosz, illetve szláv embert is találunk.¹⁴⁸ De ezt erősíti az időben szinte párhuzamosan bekövetkező debreceni bombamerénylet is, amelynek közvetlen, nyilvánvaló, és egyértelmű kapcsolata szintén nem volt az orosz titkosszolgálattal mégis, a feltárt dokumentumok alapján utólag valószínűsítik, hogy a román elkövetők mögött ez a szervezet húzódozott meg.¹⁴⁹

A korabeli sajtó cikkei, és a levéltári kutatás is azt támasztja alá, hogy minden külső befolyás, és belső nemzetiségi ellentét kevés lett volna ahhoz, hogy a korabeli események ilyen látványos mozgalommá szélesedjenek, ha nem lettek volna már a napi megélhetést is veszélyeztető gazdasági okai a „lázasnak”. A ruténség kétség kívül a Magyar Királyság legszegényebb és legelmaradottabb népe volt. Ennek évszázadokra visszamenő gyökerei vannak, azonban az idők során helyzetük nem jobb, hanem egyre rosszabb lett. Ráadásul úgy tűnik, hogy az a fentebb már említett görög katolikus papság, amelynek a mindennapi életben is fontos és pozitív vezető szerepet kellett volna betölteniük, nem segítette ezt a közösséget, hanem további terhekkel sújtotta. Erről ír a máramarosi perről szóló tudósításában Csécsy Imre is: „A születéstől a halálig nincs a rutén paraszt életének olyan mozzanata, ahol a pap ne "segítené" és a segítség fejében ne zsarolná csontig. De nem is a születéstől a halálig: már a születés előtt és még a halál után is körmeik közt tartják a rutén parasztot az isteni világrend, mint szövetkezet ügynökei. Ott kezdődik, amikor a várandós asszonyt tekintélyes szenteltvízre való fejében megáldja a pópa: a satnya kis emberállatot már az anyja méhében megszarolja a lelkiatya, amikor még nem is tudja, hogy a világra fog jönni, s amikor ha tudná, sohasem akarna a világra jönni. És ott végződik, amikor a megboldogult szelleme ugyancsak nem ellenszolgáltatás nélkül megjelenik a Pásztory Árkád direkt e célra berendezett, magnéziumfényes, tömjénes és süllyesztős házi csodaszínpadán, hogy a könnyező hátramaradottakat halk túlvilági hangon rábírija egy kis váltó aláírására, vagy arra, hogy

¹⁴⁷ BOTLIK i.m. 183-185.

¹⁴⁸ GÖNCZI i.m. 85.

¹⁴⁹ KATKÓ Márton Áron: *Az 1914-es debreceni merénylet*, In: Symbolae, szerk.: VÉGSHEŐ Tamás, Örökségünk Könyvkiadó Kft., Nyíregyháza, 2010. 318-319. (A témával később részletesebben is foglalkozunk. A szerk. megjegyzése)

borjukat, malacukat, sovány vagyunkájukat még életükben ráírassák a szent életű és csodatevő szerzetesre...»¹⁵⁰

A cikkben szereplő Pásztory Árkád tehát már ebben az ügyben is, mint a felelősségére bízott egyszerű nép zsarnoka és kizsákmányolója jelenik meg, pedig mint később látni fogjuk, a szerzetessel kapcsolatos kutatási eredményeim ennél sokkal árnyaltabbá teszik a képet. Ehhez társul a Huszadik Század köréhez tartozó Aradi Viktornak az ezzel kapcsolatos, korabeli sajtóban megjelent cikke is, amelyben egyebek között azt emeli ki, hogy a papnak fizetendő párbér gyakran nagyobb terhet jelent a görög katolikus családok számára, mint az állami adó.¹⁵¹

Az évtizedes mozgalomnak folyamatosan nagy sajtója volt, mint láthattuk elsősorban a baloldali radikális tollforgatók körében, ami nagyon rossz visszhangot keltett, és rendkívül ellenszenvenné tette nemcsak az általában vett görög katolikus papságot, hanem magát a keleti keresztény vallást és magyar ajkú gyakorlóit is, akiket egyszerűen összerosva a többi görög katolikus vallású nemzetiséggel, csak magyar oroszoknak tituláltak.

Döntően befolyásolta a görög katolikus egyházzal kapcsolatos közhangulatot az is, hogy a magyar kormány rendkívül keményen lépett fel a mozgalommal szemben, mintegy nép és nemzetmentő akcióként feltüntetve a kemény bánásmódot, amellyel az orosz hatalmi politika látványos visszaverését igyekeztek demonstrálni. Ennek a fellépésnek nem titkolt célja volt, hogy erősítse a magyarsághoz hű nacionalista érzést, és ellenszenvet váltson ki azokkal szemben, akik bármiféle fenyegetést jelenthetnek Magyarországra.

Ilyen közhangulatban sikerült a magyar ajkú görög katolikusoknak elérniük egyik régi törekvésüket, a nemzeti alapon szervezett magyar görög katolikus püspökség felállítását. Ahogy fent részleteztem annak, hogy a király és a kormányzat - korábbi ellenállásán változtatva - 1912-ben törvényt hozott az új egyházmegye megalakításáról főként nagypolitikai okai voltak, amely leginkább a véderőtörvény megszavazásában érhető tetten. Ám a skizma mozgalom hatásait is figyelembe véve ez a kormányzati lépés kiválóan reprezentálta azt is, hogy az állam nem engedi vallásán keresztül szláv, vagy orosz érzelművé áttéríteni a magyar görög katolikusságot.

A skizma erőszakos elfojtásakor tehát erős, önmagát megvédeni képes államként, a püspökség megalapításakor pedig jótékony, adakozó és kegyes hatalomként nyilvánult meg a kormányzat a görög katolikus felekezet ügyeinek apropóján.

¹⁵⁰ CSÉCSY Imre: Ukrajnától Máramarosig, *Nyugat*, 1914. 7. évf. 3. sz. 222.

¹⁵¹ ARADI Victor: Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréhez, *Huszadik Század*, 13. (1913. szeptember), 266.

Kétségtelen azonban, hogy tervszerűnek és politikailag indokoltnak tűnő magatartás nem csak politikai eredmények, hanem a veszteségek lehetőségét is magában hordozta. Ugyanis amilyen nagy örömet jelentett ez a magyar görög katolikusok körében, legalább olyan dühöt és ellenállást gerjesztett a szláv és román ajkú nemzetiségek politikai köreiben és egyházaiban.

Ennek a támadásnak lett a célpontja az említett, nagy vagyonnal rendelkező, ekkor már országosan is csodatévőként ismert egykori bazilita szerzetes. Pásztory Árkád korábban azzal váltott ki a korabeli sajtóban is megnyilvánuló ellenséges indulatokat, hogy akkora vagyonra tett szert, amely a nagybirtokosok közé emelte, majd pedig azzal, hogy ezt a jelentős vagyont a rögtön, megalakulása után nehéz helyzetbe került hajdúdorogi püspökségre hagyta. A „kegyes atyaként” emlegetett szerzetes életével és működésével az alábbiakban részletesen is foglalkozom, hiszen a kutatások nyilvánvalóvá tették, hogy a korabeli görög katolikus egyházi viszonyok megértése és a Hajdúdorogi Egyházmegye létrehozásának körülményei csak töredékesen ismerhetők meg Pásztory életének és működésének ismerete nélkül.

Ahhoz azonban, hogy összefüggéseiben tudjuk látni mindezt, érdemes visszatérni a frissen alapított egyházmegyéhez. Ennek kapcsán azt igyekszem feltárni, mi történt az után, hogy papíron létrehozták a püspökséget, milyen módon került sor az egyházmegye első püspökének kinevezésére és melyek voltak azok a döntő fontosságú problémák, amelyekkel beiktatása pillanatától szembe kellett néznie. Olyan problémák, amelyek gyakorlatilag évtizedekre „kijelölték” működésének kényszerű irányát és mozgásterét.

III. Miklósy István püspöki kinevezésének körülményei és az egyházmegye szervezésének nehézségei

1. A püspök személyének kiválasztása

A Ferenc József magyar király és a kormány döntése alapján létrehozott, magyar nemzeti alapon szervezett Hajdúdorogi Egyházmegye a magyarok között megnyugvást, és a jövőbe vetett bizakodást hozott, miközben főleg a román ajkú közösségekben nyugtalanságot szült. Ez a megosztottság jellemezte a közhangulatot akkor is, amikor az első dorogi püspök személyének kiválasztása került napirendre. Természetesen ezt a feszültséget az ellenzéki és a nemzetiségi politikai erők egyaránt igyekeztek a saját érdekeik alapján felhasználni. Az új egyháztartomány első vezetőjének tehát nem csak hivatalát és egyházmegyéjét kellett megszerveznie, hanem számolnia kellett a nagy kiterjedésű és soknemzetiségű térség erősen megosztott, és gyakran ellenséges közhangulatával is.

A bonyolult és nehéz feladat miatt felelős döntésnek kellett tehát megelőznie a püspök kiválasztását, ám a kormány és a hercegprímás közötti előzetes szóbeli egyeztetésre utaló dokumentumot, vagy írott forrást nem találtam. Sőt, a levelezésekből inkább az derül ki, hogy ilyesmire egyáltalán nem került sor. Igaz, a jog alapvetően nem tette ezt szükségessé, ám a történeti hagyomány és a szokásjog alapján mégis inkább az egyeztetés hiánya tűnik szokatlannak. Miklósy István kinevezésének jogi háttere alapvetően a főkegyúri jog volt, amely alapján a magyar király főpap kinevezési jogát gyakorolta. Sajátos ellentmondás ugyanakkor, hogy ezt a Szentszék formailag tulajdonképpen soha nem ismerte el, viszont el sem utasította, és a napi gyakorlatban századok óta zavartalanul működött.¹⁵²

A hajdúdorogi püspök esetében is ennek megfelelően zajlott a döntési folyamat és eléggé egyértelműnek látszik, hogy az új egyházi méltóság személyéről nem folyt előzetes informális megbeszélés. Ezt igazolja az a levél, amelyet Jankovich Béla vallás és közoktatási miniszter 1913. április 15-én írt Csernoch János hercegprímásnak. Ebben a néhány soros levélben a miniszteri széket alig másfél hónapja betöltő Jankovich az érsek véleményét kéri Miklósy István sátoraljaújhelyi esperesről, mivel őt kívánja javasolni hajdúdorogi püspöknek.¹⁵³ A levélben nincs utalás előzetes egyeztetésre, sőt, Csernoch válaszevele azt erősíti, hogy ez a levélváltás maga az egyeztetés.

¹⁵² GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, ELTE-Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest, 1997. 20.

¹⁵³ PL, Cat. D/C., 3722/1913. A miniszter levele a hercegprímáshoz

A válasz nem részletezi, hogy milyen indokok alapján, de támogatásáról biztosítja a döntést, ugyanakkor sürgősnek is nevezi azt és annak a reményének ad hangot, hogy „...az új püspöknek bizonyára sikerülni fog az új püspökséghez csatolt egyes hívek között tapasztalható nyugtalanságot lecsendesíteni.”¹⁵⁴ Az érseki levél hangvétele tárgyilagos, csakúgy, mint a miniszteré, és semmiféle sértettség, vagy az esetleges mellőzöttség felemlítése nincs benne. Tehát joggal tekinthetjük az eljárást az elfogadott protokollnak. Ezt azért érdemes rögzíteni, mert egyrészt ebből is látszik, ahogyan az az egyházmegyei alapító bulla szövegében benne van, a napi gyakorlatban is élt a kormányzat az őt megillető jogokkal, ám ezek alapján az is elvárható volt, hogy egyúttal a vele járó kötelezettségeket is vállalja majd. Mint később látni fogjuk, ez nem egészen így alakult. Másrészt azért fontos ez a körülmény, mert az I. világháborút követően – 1919-ben – a váci püspök kinevezése kapcsán felvetődött, hogy milyen alapon alkalmazza a magyar kormány a főkegyúri jogot, pláne miután királya, IV. Károly 1918. november 13-án az eckartsauai nyilatkozatban gyakorlatilag lemondott az államügyek intézéséről.¹⁵⁵ Ennek a vitának a rendezésére szolgált az 1927-ben megszületett megállapodás, az úgynevezett „intesa semplice”, amely átrendezte az egyházmegyei főméltóságok kinevezését, és azt mondta ki, hogy a jelölt kiválasztása [...] a Szentszéket illeti meg.¹⁵⁶ Bár a gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a kormány nem írásban és nem hivatalos jegyzékben, de mégiscsak közölte jelöltjei nevét Rómával. A jelöltet aztán hivatalosan a Vatikán nevezte meg, ám kifejezetten azon háttéregyeztetés alapján, amelyet korábban a kormánnyal folytattak informálisan. E szerint jártak el egészen 1939-ig.¹⁵⁷ Az események azonban ekkor még a főkegyúri jog bevett szokásának megfelelően, gyorsan követték egymást, és a levélváltás után, nem egészen egy hét múlva Ferenc József kinevezte Miklósy Istvánt hajdúdorogi görög katolikus püspöknek. A kinevezésről is csupán a száraz tényekre szorítkozó tájékoztatás érkezett. „...Ő császári és Apostoli királyi Felsége Bécsben 1913. április hó 21-én kelt legfelsőbb elhatározásával...”¹⁵⁸ kinevezte Miklósyt. „...erről van szerencsém Főméltóságodat szíves tudomás vétele végett tiszteletteljesen értesíteni.”¹⁵⁹ A levél kétségkívül egyenrangú partnerhez íródott, de tényközlő, és már-már utasító hangvételű. Az is kiderül belőle ismételtelen, hogy tevőlegesen semmilyen szerepet nem látott el a legfőbb egyházi méltóság, egy neki alárendelt katolikus püspök kijelölésében és kinevezésében. Ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy az április 21-i kinevezésről csak május 30-án, tehát

¹⁵⁴ PL, Cat. D/C., 3722/1913. A hercegprímás válasza

¹⁵⁵ ROMSICS i.m. 117.

¹⁵⁶ GERGELY i.m. 25.

¹⁵⁷ U.o. 26.

¹⁵⁸ PL, Cat. D/C., 3722/1913. A miniszter levele a kinevezés megtörténtéről

¹⁵⁹ U.o.

majdnem másfél hónappal azután kelt a tájékoztató levél, akkor egyértelmű, hogy Esztergom inkább csak asszisztált a folyamathoz.¹⁶⁰

Ennek ellenére a kapcsolatfelvétel a két egyházi méltóság között hamar megtörtént, ugyanis nem késlekedett a gratuláció az érsekségről, és a június 3-án íródott üdvözlésre nagyon szívélyes, és hálálkodó köszönet érkezett Sátoraljaújhelyről, Miklósy István akkori szolgálati helyéről.¹⁶¹ Mindezek ismeretében jogosan vetődik fel a kérdés, hogy ha nem a magyar katolikus egyházfő környezetéből kapott indíttatást Miklósy kiválasztása, akkor mégis, miért épp őrá esett a választás, amikor alkalmas személyt kerestek a magyar hazafiség szellemében létrehozott egyházmegye élére. Ez a kérdés azért is indokolt, mert – bár a szakirodalom még csak szóba sem hozza – az egyházmegye hivatalos megalakításakor az akkori hajdúdorogi székhelyű külhelynök, Jaczkovics Mihály¹⁶² volt mindenki szerint a legesélyesebb a püspöki székre. A „mindenki” alatt elsősorban az egyházközségek papjait kell érteni, akik abban az időben, amikor napvilágot látott a hír, hogy létrehozzák az egyházmegyét, olyan levelek sokaságával halmozták el a külhelynököt, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy őt tartották a legalkalmasabbnak erre a feladatra, mivel igen sokat tett már korábban is annak érdekében, hogy a magyar görög katolikusok erőfeszítéseit siker koronázza.¹⁶³

A számos levél között kitűnnek azok, amelyeket Orosz Pál, ajaki parókus írt Jaczkovicsnak. A levelek tartalma egyrészt igazolja, hogy Orosz egészen kiterjedt, és szoros kapcsolatokat ápolt számos befolyásos emberrel, ennél fogva már-már kulisszatitoknak beillő információkkal rendelkezett. Másrészt írásai megerősítik, hogy széles körben elfogadott álláspont volt akkoriban, hogy a külhelynök a püspöki szék várományosa. Ezen túlmenően a közte és Jaczkovics között folytatott bensőséges hangvétellű levelezésből világosan kiderül, hogyan alakultak ki a vidéki és a fővárosi görög katolikusok között azok a törésvonalak, amelyek már a püspöki kinevezés kapcsán is érezhetőek voltak, ám igazából az egyházmegyei székhelyválasztás kapcsán mélyültek el igazán.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Miklósy püspök esetében a források nem hagynak kétséget afelől, hogy kijelölésében az aktív szerepet az állam játszotta, azonban ez alapján nem kívánunk általánosítani, hiszen más esetekben Esztergomnak nagyon is konkrét jelöltjei voltak bizonyos egyházi pozíciók betöltésére. (*a szerk. megjegyzése*)

¹⁶¹ PL, Cat. D/C., 3722/1913. A hercegprímás gratulációja és Miklósy köszönetnyilvánítása

¹⁶² Jaczkovics Mihály (Alsódomonya, Ung vármegye, 1858. nov. 8.-Debrecen, 1914. 02. 23.): görög katolikus általános helynök. - A teológiát Ungváron és Budapesten végezte. Ungváron 1882. 03. 5-én munkácsi egyházmegyei pappá szentelték. Alsódomonyán, Petriken és Ubreszben is szolgált. 1890-től ellenőr, 1895-től pedig számvevő a munkácsi egyházmegyei alap kezelésénél. 1911-től a hajdúdorogi külhelynökség harmadik, egyben utolsó vikáriusa; e minőségben vette át a hajdúdorogi egyházmegyéhez csatolt parókiák jelentős részét, és megszervezte Miklósy István püspökké szentelési ünnepségét. 1913. 10. 15-től a hajdúdorogi egyházmegye általános helynöke. A debreceni bombamerénylet áldozata lett. Magyar Katolikus Lexikon. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/J/Jaczkovics.html> Elérés dátuma: 2013.10.09.]

¹⁶³ GKPL IV-3. 112/1912.

¹⁶⁴ GKPL IV-3. 112/1912. Orosz Pál levelei Jaczkovics Mihály külhelynökhöz.

Az egyik, 1912. szeptember 19-én keltezett levél egészen nyíltan fogalmaz érintve egyúttal a kényes témákat is. Orosz Pál röviden közli, hogy nemrég érkezett haza Bécsből, és birtokában van annak az információnak, miszerint Jaczkovics is komoly jelölt a püspöki székre. Ez után a részletekbe is beavatja barátját, amikor így ír: „...s ha tekintjük, hogy már nem Ő Felsége az actuosius,¹⁶⁵ magas koránál fogva, úgy a trónörökös állásfoglalása döntőnek is tekinthető.”¹⁶⁶ Ez az információ tehát arról szól, hogy az lesz a nyertes a lehetséges jelöltek közül, akinek a pártfogója az adott helyzetben döntő befolyással van az állami ügyek intézésére, márpedig Orosz Pál szerint ez az ember Ferenc Ferdinánd trónörökös,¹⁶⁷ aki állást foglalt Jaczkovics személye mellett. Az ügy fontossága miatt nagyon lényeges megjegyezni azt is, hogy Orosz állítását más kutatások is alátámasztották, így egyértelmű, hogy az uralkodó unokaöccse hozzá hű embert keresett a magas egyházi pozícióra, és ennek érdekében konkrét lépéseket is tett.¹⁶⁸

A levél folytatásából az is kiderül, hogy a kormányzathoz legközelebb álló, legbefolyásosabb magyar görög katolikus, a főrendiházi tag Szabó Jenő¹⁶⁹ más jelölttel állt elő, aki éppen

¹⁶⁵ Jelentése: tevékeny; Latin-magyar diákszótár, szerk.: TEGYÉY Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

15.

¹⁶⁶ GKPL IV-3. 112/1912. Orosz Pál, Jaczkovics Mihályhoz 1912. szeptember 19-én írt levele.

¹⁶⁷ Ferenc Ferdinánd (Graz, 1863. dec. 18. – Sarajevo, 1914. jún. 28.): osztrák-estei főherceg, osztrák és magyar trónörökös. Károly Lajos főherceg, Ferenc József testvére és Mária Annunciata nápolyi kir. hercegnő legidősebb fia. 1896-ban Rudolf trónörökös halála után lett a Monarchia trónörököse. Ambiciózus, hatalomra törő politikus volt, nagy céltudatossággal munkálkodott a Monarchia ügyeire való befolyása állandó növelésén. Főleg a hadseregre gyakorolt közvetlen és közvetett befolyása volt jelentős. A Monarchia dualista rendszerének felszámolására, centralizált birodalom létrehozására törekedett. A dualizmust védő magyar uralkodó körök ellen demagóg módszerekkel igyekezett kijátszani a nemzetiségi törekvéseket és az általános választójog jelszavát. A magyar uralkodó osztályok összmonarchiai befolyásának ellensúlyozására, trialista szerkezetűvé kívánta átalakítani a birodalmat oly módon, hogy a délszláv területek hasonló autonómiát kaptak volna, mint amilyent a kiegyezés Magyarország részére biztosított. Jelentős politikusokból befolyásos személyi kört gyűjtött maga köré s rajtuk keresztül igyekezett érvényre juttatni elképzeléseit a dualizmushoz feltétlenül ragaszkodó császárral szemben. Törekvései céljaira számos nemzetiségi politikust gyűjtött maga köré (Maniu, Hodzsa Milán, Vajda-Voevod Sándor), akik a trónörökös ambícióit demokratikus-autonomista célok érvényesítésére is megkísérelték felhasználni. Magyar bizalmasa Kristóffy József, a Fejérváry-kormány belügyminisztere volt, aki a magyarországi általános titkos választójog megvalósítására igyekezett befolyását felhasználni. Külpolitikai téren szélsőségesen agresszív, militarista politikát képviselt. 1914. jún. 28-án Sarajevóban, ahol egy hadgyakorlat alkalmával tartózkodott, Gavrilo Princip szerb diák, egy szerbiai nacionalista titkos szervezet tagja, feleségével együtt meggyilkolta. A gyilkosság okozta külpolitikai fejlemények az I. világháború közvetlen kiváltó okává váltak. – Irod. Eöttevényi Olivér: F. F. (Bp., 1942); Kiszling R.: Erzherzog Franz Ferdinand (Köln, 1953). In: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. [Online: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04368.htm>, Elérés dátuma: 2013.10.10.]

¹⁶⁸ SALACZ i.m. 157.

¹⁶⁹ Szabó Jenő. 1843. szeptember 30-án született az Ugocsa megyei Fancsikán, ahol édesapja görög katolikus pap volt. A gimnáziumot Ungváron, az egyetemet Pesten végezte. Ő is, mint akkoriban h legtöbb görögkatolikus fiatal, a szegénységgel küzdve, nélkülözések között folytatta tanulmányait. Azonban kiemelkedő tehetsége és kitartó szorgalma az egyetem befejezése után szinte azonnal elindította felfelé ívelő pályáját.

1865-ben gyakornok, 1866-ban fogalmazó Ürményi József tiszavölgyi királyi biztos mellett. 1868-ban átlépett a közmunka és közlekedésügyi minisztériumba. Előbb az elnöki osztály titkára lett, majd a vasúti osztályra került át és ott is maradt egészen addig, míg nyugdíjba nem ment. 1874-ben osztálytanácsos, 1887-ben miniszteri tanácsos; a vasúti és a gyári szakosztály főnöke. 1880-1892 között a vasút-államosítási ügyek előadója.

A magyar vasút fejlesztésében igen nagy érdemeket szerzett. Soha nem titkolta, hogy vasúti politikájában meghatározó szempont volt az, hogy a görög katolikusok által lakott vidékeken létesítsenek

Miklós István, a későbbi püspök volt. Erről ezt írta: „Voltam Szabó Jenőnél és ő csak a pénzt tekinti [...] Miklósyt is azért portálja, mert reméli, hogy így legtöbbet tud csikarni a Kormánytól, tehát csak a pénz!”¹⁷⁰ Az utolsó három szót a nagyobb nyomaték kedvéért alá is húzta. Vagyis Miklós Istvánnak már ekkor olyan személynek kellett lennie, aki a kormány politikusai előtt ismert, és elismert volt, személye bizalmat ébresztett, és előélete miatt képes volt felvenni a versenyt Jaczkovicsal, aki évek óta a munkácsi püspök helyettese, a hajdúdorogi külhelynökség vezetője volt.

Egy korabeli Miklós életrajz tanúsága szerint azonban ez egyáltalán nem volt elképzelhetetlen, sőt, amíg a főesperes elsősorban a görög katolikusok által lakott keleti országrészben volt népszerű, addig Miklós kormányzati szinten is tényezőnek számított a görög katolikus papok között. Eszerint a későbbi püspök tanult ember volt, és – ami legalább ilyen fontos – tanulmányait színvonalas iskolákban végezte. Köztük a Drugeth Főgimnáziumban, az Ungvári Teológiai Líceumban, és a Budapesti Központi Papnevelőben. Ennek volt köszönhető, hogy az iskolapadból rögtön Ungvárra került és egyből a munkácsi püspök fogalmazója, majd később titkára lett. Már fiatalon, mindössze 33 évesen a pápa kinevezésére lett tiszteletbeli pápai káplán is.

A kormányzat 1905-ben figyelt fel rá, amikor Ferenc József kitüntette, és az Erzsébet-kórház létrehozásában végzett tevékenysége elismeréseként kinevezte Zemplén megyei főesperesnek, 1907-ben pedig a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozták neki.¹⁷¹

vasútvonalakat. Neki köszönhető a Debrecen-Hajdúnánás közti vonal kiépítése, mely Hajdúdorogot bekapcsolta az ország vérkeringésébe, továbbá a Szatmár-Fehérgyarmat vonal is. Az Ő tevékenysége nyomán épültek meg a kárpátaljai keskenyvágányú vasútvonalak, így a többi között a Borsavölgyi vasút, amely Beregszász-Dolha között húzódott, s amely gazdaságilag megváltoztatta az itt élő, túlnyomó többségében görög katolikus nép életét, és egyben elérhető közelségbe hozta ezt a különleges szépségű tájat a más vidékeken élő számára is.

1892-ben, mint I. Ferenc József király megbízottja, megkötötte a magyar-román vasúti csatlakozási szerződést. Ez volt az első eset, amikor Magyarország Ausztriától függetlenül kötött vasúti csatlakozási szerződést.

1877-től vasúti szócikket írt a Vasúti és Közlekedési Közlönyben, valamint a Budapesti Szemlében. Más témájú cikkei a Nemzetgazdasági Szemlében jelentek meg.

Őnálló művei: A magyar királyi államvasutak jelzési utasításai /Bp.1885/; Baross Gábor rendszere és művei /Bp.1894 Különnyomat a Budapesti Szemlében megjelent cikksorozatból. Támadja a miniszter vasúti politikáját/; Vasúti politikánk fejlődéséhez /Bp.1895. Különnyomat a Budapesti Szemlében megjelent tanulmányaiból/.

1893-ban nyugdíjba ment. Ekkor megkapta a Lipót-rend III. osztályú fokozatát, a Vaskoronarend kiskeresztjét, valamint a román koronarend nagy tiszti keresztjét. A minisztériumból a Kereskedelmi Bankba lépett át, s annak igazgatója lett.

1896-ban a király a főrendiház tagjává nevezte ki. Ő volt az első görög katolikus magyar világi ember, aki a főrendiházba bejutott.

1905-ben Fejérváry Géza miniszterelnök Szabó Jenőnek felkínálta a kereskedelmi, később pedig a pénzügyminiszteri tárcát. Azonban Ő egyiket sem vállalta. Saját bevallása szerint kizárólag a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetését fogadta volna el, mert ebben a pozícióban tudott volna valamit tenni a görögkatolikus magyarság érdekében. [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/164>, Elérés dátuma: 2013.10.10.]

¹⁷⁰ GKPL IV-3. 112/1912. Orosz Pál, Jaczkovics Mihályhoz 1912. szeptember 19-én írt levele.

¹⁷¹ Máriapócsi MAGOSZ Naptár, Magyar Görög Katolikusok Országos Szövetsége, Nyíregyháza, 1930. 41-43.

Gyorsan felfelé ívelő és a központi kormányzat előtt sem ismeretlen karrier volt tehát az övé, amit nagyon jól kiegészített, hogy választmányi tagja volt a Szabó Jenő által létrehozott, és budapesti székhelyénél fogva közvetlen kormányzati kapcsolatokat is ápoló Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottságának.¹⁷² Miklósy István tehát minden szempontból alkalmas, és népszerű jelölt volt, akit a levelek alapján is nyugodtan tekinthetünk Szabó Jenő támogatottjának.

Ezért is figyelmeztette Orosz Pál Jaczkovicsot, hogy „tenni, mozogni, agitálni kell” és nem csak a püspökség, hanem a székhely ügyében is, mivel jelentős sürgés-forgásról számolt be annak érdekében, hogy Hajdúdorog helyett Debrecen legyen az új püspökség székhelye.

2. Sátoraljaújhely: az egyetlen parókusi szolgálati hely

A Hajdúdorogi Egyházmegye első püspöke, Miklósy István személyiségét, emberi és papi működésének mozgatóit könnyebben megismerhetjük, ha egykori szolgálati helyén, a sátoraljaújhelyi parókia levéltárában kutatunk.

Miután az egyházmegye korai történetét vizsgáló kutatásom több helyszínről is merít a korabeli forrásokból, ezért a forrásösszevetések alapján elvileg lehetőség volt arra, hogy nyomára akadjak olyan Miklósy szempontjából fontos személyekkel, illetve testületekkel, intézményekkel kialakuló kapcsolatra, amelyek szerepe a püspöki kinevezés idején és később is meghatározó jelentőségű volt. Ezek a kapcsolatok nyilván a kinevezést megelőző időben alakulhattak ki, és leginkább akkor, amikor a későbbi egyházi méltóság Sátoraljaújhelyen dolgozott. Itt is tapasztalnom kellett azonban, hogy a levéltári dokumentáció – noha szigorú rendben tartott iratállományról van szó - szelektált, átválogatott, és ez a tény nem segíti a korabeli személyi kapcsolatrendszer feltárását. Szerencsére más források lehetőséget adnak szinte a teljes rekonstrukcióra, és különösen ennek fényében válik nyilvánvalóvá, hogy Miklósy István személyében olyan céltudatos egyházi karriert építő emberről volt szó, aki külön választotta papi tevékenységének nyilvános részét az általa bizalmasnak ítélt kamarilla jellegű háttérműködésétől. Hogy csak egyetlen konkrétumot említsek, egyetlen levélváltás sem utal arra, hogy ismerték volna egymást azzal a Szabó Jenő főrendiházi taggal, akinek görög katolikus egyházi alapon működő érdekvédelmi szervezetébe ő maga is beletartozott, és akinek komoly befolyása volt arra, hogy őt nevezték ki dorogi püspöknek.

Ennek ellenére nem volt haszontalan a helyi kutatás és az idevágó helytörténeti publikációk vizsgálata. Ezek alapján ugyanis kiderül, hogy a tíz évig tartó munkácsi püspöki udvarban végzett titkári és egyéb fontos megbízatások után egyfajta jutalom volt a sátoraljaújhelyi

¹⁷² PIRIGYI i.m. 2. kötet, 111.

kinevezés különösen az ő számára, aki lényegében semmilyen lelkipásztori tapasztalattal nem rendelkezett addig.¹⁷³ Ráadásul abban az időben a város a mainál sokkal nagyobb jelentőséggel bírt, hiszen az 1902-ben rendezett tanácsú várossá váló település volt Zemplén vármegye székhelye, ennek megfelelő színvonalú gazdasági, kulturális és társadalmi szervezeteivel, intézményeivel.¹⁷⁴ Komoly előrelépésként kell tehát a személyes karrier szempontjából figyelembe venni az ide szóló kinevezést. A tekintélyes és jelentős görög katolikus közösséget magába foglaló város kiváló lehetőség volt egy agilis, törekvő fiatal pap számára, hogy széleskörű kapcsolatrendszert alakítson ki a további karrier építés érdekében. Nem is késlekedett sokat és rövidesen a helyi társadalmi élet egyik fontos, ismert és elismert személyiségévé vált.

Az 1894-es kinevezést követően nagy lendülettel vetette bele magát elsőként a parókia ügyeinek rendbetételébe. Nem sokat tétovázott, amikor elődjét egyszerűen gazdasági visszaéléssel vádolta meg és nem volt hajlandó elfogadni az átadás átvétel során neki átadott leltárt. Fel is jelentette Kecskés Antalt, aki szintén a munkácsi püspöknél igyekezett jogorvoslatot találni, hiszen a vádaskodásnak az lett a következménye, hogy megvonták tőle az egyik legfontosabb egyházi jövedelmet, a kongruát.¹⁷⁵ Kecskés egyik leveléből kiderül, hogy nem Miklósynak volt igaza, hiszen az új jegyzőkönyv egyértelművé tette, hogy alaptalan volt a vádaskodás.¹⁷⁶ De nem ez volt az egyetlen konfliktusa a saját környezetében, hiszen rövidesen segédlelkésze jelentette fel a püspöknél, lényegében hasonlóan kisztíli anyagi vita kapcsán.¹⁷⁷ Erre szokták mondani, hogy új seprű jól seper.

A Zemplén vármegyei születésű,¹⁷⁸ ezáltal helyismerettel rendelkező fiatal pap már három év múlva tagja lett a vármegye törvényhatósági bizottságának és pozícióját egészen 1913-ig, vagyis püspöki kinevezéséig megőrizte. Tagja volt továbbá a közegészségügyi bizottságnak is és megválasztották a Zemplén vármegyei közkórházi választmány tagjának is. 1907-től pedig a vármegyei adófelszólamlási bizottsági tagságot is megszerezte.¹⁷⁹ De szerepet vállalt a

¹⁷³ DAMJANOVICS József: *Miklós István sátoraljaújhelyi paróchus és egyházközsége (1894-1913)*, In: *Kitartásban a siker, Sátoraljaújhely, 2008.* 28.

¹⁷⁴ *Zemplén vármegye monográfiája*, szerk.: BOROVSKY Samu, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság 1905. [Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/7.html>, Elérés dátuma: 2014. október 14.]

¹⁷⁵ Kongrua. Az alsópapság jövedelmei között a párbér, a stóla (mint a liturgikus tevékenységért kapott juttatás) mellett a stabil jövedelem a plébániai birtok hasznán túl ami igen változó az ún. kongrua volt. Jelentése: a lelkész fizetésének pótlása egészen az *illő* (congrua) ellátásig. A polgári korban a kongrua alatt az államilag megállapított legkisebb lelkészi javadalmazást értették. In: GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.* ELTE-Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest 1997. 316.

¹⁷⁶ Sátoraljaújhelyi Egyházközségi Levéltár (a továbbiakban Egyhk. Lev.) 543/1894

¹⁷⁷ DAMJANOVICS i.m. 29.

¹⁷⁸ Miklós István (Zemplénrácóc, 1857. aug. 22. – Nyíregyháza, 1937. okt. 29.) Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, [Online: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10544.htm>, Elérés dátuma: 2014. október 14.]

¹⁷⁹ KOMPORDAY Levente: *Miklós István szerepe Sátoraljaújhely és Zemplén vármegye életében újhelyi lelkészsége idején (1894-1913)*, In: *Kitartásban a siker, Sátoraljaújhely, 2008.* 17-18.

kultúra fejlesztésének területén is. Nyelvművelő egyesület illetve önképző köri választmányi igazgató is volt,¹⁸⁰ sőt, még a Keresztény Szociális Munkás Egyesület védnökévé is felkérték 1911. máj.01-én.¹⁸¹ Rendkívül sokszínű és gazdag társadalmi életet élt és még arra is figyelt, hogy folyamatosan kapcsolatban maradjon Ungvárral, a püspöki székhellyel.

Ennek egyik módja az volt, hogy már röviddel az Újhelyre való költözés után írásban jelezte a püspökség felé, hogy véleménye szerint a térség görög katolikusságának egyik legfontosabb problémája, hogy saját oktatási intézmények híján az egyház nem tudja a felnövekvő generációt a hit számára megőrizni. Ehhez szükség lenne jól képzett és a közép fokú oktatási rendszer részének számító hitoktatókra és kifejezetten görög szellemben történő hitoktatásra. Papp Antal püspöknek írt egyik első levelében azt javasolta, hogy mivel a keleti szertartású keresztény hívek száma folyamatosan emelkedik, ezért tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy a helyi katolikus gimnáziumban önálló hitoktatói tanszéket állítsanak fel és oda legalábbis kezdetben egy főállású hittanárt alkalmazzanak.¹⁸²

A püspökség nagy örömmel és nyitottsággal fogadta az új parókus javaslatait és a szentszéki ülés felhatalmazta Miklósyt arra, hogy állítson össze tervezetet ezzel kapcsolatban és forduljon közvetlenül a kultusztárcához a hitoktatói állás finanszírozása érdekében. Lényegében innen datálható a minisztérium és a későbbi püspök kapcsolata, amely ettől kezdve folyamatos volt. Az ügy azonban nagyon lassan haladt előre, hiszen a javaslatot – a szolgálati út betartása mellett – az illetékes tankerületi igazgató is csak 1909-ben nyújtotta be és 1912-ben, immár a püspökség megalapítása után is csak ott tartottak, hogy a tárca arra kérte az újhelyi főesperest, hogy egészítse ki az eredeti tervezetet a megváltozott viszonyokra való tekintettel. Vagyis igazítsa ki annak figyelembevételével, hogy időközben megalapították a dorogi egyházmegyét.¹⁸³

Ez az eset is jól mutatja, hogy noha a magyar görög katolikusok érdekérvényesítő ereje ösztársadalmi méretekben bár nem volt hatékonyan nevezhető, viszont a dolgot önállóan bonyolító és azt folyamatosan felszínen tartó Miklósynak mégis sikerült ismertséget és némi befolyást szereznie a felsőbb körökben is.

Ráadásul annyira komolyan vették és számon tartották, hogy 1912 tavaszán az akkori kultuszminiszter gróf Zichy János levélben kérte fel őt arra, hogy legyen a szeptemberben, Bécsben megrendezésre kerülő nemzetközi eucharisztikus kongresszus¹⁸⁴ magyar előkészítő

¹⁸⁰ U.o. 18.

¹⁸¹ Egyhk. Lev. 267/1911.

¹⁸² Egyhk. Lev. 132/1895.

¹⁸³ Egyhk. Lev. 153/1912.

¹⁸⁴ Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus: világméretű ünnepségsorozat az Eucharisztia megismerésének és tisztelésének elmélyítésére. Katolikus Lexikon.

bizottságának a tagja. Miklósy válaszelevelében május 07-én köszönettel elfogadta a felkérést és részt is vett a 18-ára szervezett bizottsági alakuló ülésen.¹⁸⁵ Ennek a momentumnak a jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Talán az visz közelebb megfelelően értékelni ezt, ha idézek néhány sort a kongresszust és a magyar részvételt méltató díszes kiadvány szövegéből.

„1912. május 18-án Izabella főhercegnő Ő császári és királyi Fensége elnökle alatt, József főherceg, Klotild, Augusztá és Erzsébet főhercegasszonyok Ő császári és királyi Fenségeik magas jelenlétében, a magas klérus és a társadalom vezető egyéniségeinek legteljesebb részvételével a középponti katolikus körben tartotta első ülését a bizottság, mely Magyarországon a mozgalom vezetését és fejlesztését tűzte maga elé. A fenséges Fővédnököt Eszterházy Miklós herceg üdvözölte...”¹⁸⁶

Nem akármilyen eseményről volt tehát szó, amelynek szervezésébe bekapcsolódni és ez által a társadalmi, politikai elit köreiben mozogni behozhatatlan versenyelőnyt jelenthetett, amikor az új püspöki kinevezés került később szóba. És hogy nem járunk messze az igazságtól azt az is alátámasztja, hogy – mint fentebb arról már írtunk – Szabó Jenő a magyar görög katolikusok ügyének legbefolyásosabb szószólója éppen Zichy János grófhoz és kultuszministerhez intézte az egyház köreiben ma is oly nevezetesként és sorsfordító momentumként számon tartott beszédét, amelyben követelte a kormánytól egy új, magyar nemzeti indíttatású görög katolikus püspökség felállítását. Ahhoz a Zichy Jánoshoz, aki szívélyesen invitálta levelében Miklósy Istvánt saját köreibé. Ez is csak azt erősíti, hogy senki másnak nem lehetett reális esélye a püspöki székre csak és kizárólag az újhelyi főesperesnek. Ám a püspöki kinevezésig, vagyis 1913-ig görög katolikus körökben páratlanul számító karriert befutó Miklósynak nem csak a hazai kormánykörökkel volt közvetlen kapcsolata, hanem a nemzetközi egyházi diplomácia is tudott róla. Ezt leginkább az a latin nyelvű levél igazolja, amelyet a bécsi apostoli nuncius, vagyis a Szentszéknek az államhoz és a kormányhoz akkreditált képviselője írt közvetlenül Sátoraljaújhelyre a főesperesnek.¹⁸⁷

Ebben tájékoztatja, hogy a nem sokkal korábban megalapított egyházmegye apostoli kormányzásával Papp Antal munkácsi püspököt bízták meg a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökének kiválasztásáig és számos más információt is közöl az új püspökség működését

[Online:<http://lexikon.katolikus.hu/N/Nemzetk%C3%B6zi%20Eucharisztikus%20Kongresszus.html>, Elérés dátuma: 2014. 10. 16.]

¹⁸⁵ Egyhk. Lev. 95/1912.

¹⁸⁶ Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, St. Norbertus Nyomda, Bécs, 1913. 4. [Online: http://www.ppek.hu/konyvek/Magyarország_reszvetele_a_XXIII_Nemz_Euch_Kongr_Becs_1912_2.pdf Elérés dátuma: 2014. 10. 16.]

¹⁸⁷ Egyhk. Lev. Iktatószám nélküli levél Miklósy Istvánnak címezve Bécsből, az Apostoli Követségről, 1912. november 12. napján keltezve. (*Köszönet a fordításért Nagy Ágnesnek – a szerk. megjegyzése*)

meghatározó körülményekről, többek között a használt liturgikus nyelvről is. Bár titkos, vagy a két levelező közti egyfajta bizalmas viszonyra utaló fordulatok nincsenek a levélben, önmagában a levélváltás ténye is jelzésértékű.¹⁸⁸ Ugyanakkor a későbbi püspökök Esztergommal való esetleges kapcsolatára vonatkozóan nem találtam adatokat az egyházközségi levéltárban.

A sátoraljaújhelyi források azt támasztják alá, hogy Miklósy István tudatosan készült az egyházi karrierre és jó érzékkel pozicionálta magát parókiáján és a vármegyében. Olyannyira, hogy sikerült országos főméltóságokkal olyan szintű kapcsolatokat kiépíteni, amelyek révén érthetővé válik, miért az ő neve jutott a döntéshozók eszébe, amikor az első dorogi püspököt keresték éppen.

Érdekes módon a püspöki kinevezést követően sem Esztergom játszotta az aktív szerepet az egyházmegye életében, hanem a kormány és egyházi részről a bécsi apostoli nuncius Raphaello Scapinelli, aki egyebek mellett azért is felelt, hogy az egyházmegyei alapító bullában foglaltak megvalósuljanak.¹⁸⁹ Ennek megfelelően a nuncius igyekezett sürgetni a primásnál a püspöki szék elfoglalását és a felszentelést, mivel a kinevezés óta akkorra már lassan négy hónap is eltelt, és mégsem történt semmi ez ügyben. Csak a nuncius hatására tett lépéseket Csernoch János érsek is, és az ő kifogásai alapján írásban arra ösztönözte Miklósyt, hogy ne késlekedjen tovább, mielőbb szenteltesse fel magát. Utalt arra is, hogy tisztában van a szervezés és a további működés anyagi nehézségeivel, ám gyakorlati segítséget nem helyezett kilátásba, csupán azzal vigasztalta őt, hogy kifejezte, nagyon bízik abban, hogy „...Isten segítségével Méltóságodnak hamarosan sikerül majd a püspöki működés előfeltételeit megteremteni.”¹⁹⁰ A levél szövegében nagy hangsúlyt kap a „nagyon kérem” kifejezés, ami arra utal, hogy bizony lassan már kezdett kínossá válni a késlekedés, ami ennek az ügynek a kapcsán kialakult.

Az augusztus 12-i megkeresésre 18-án íródott a püspök-jelölt válasza, amely rendkívül konkrét, és kétséget sem hagy a felől, hogy a mostoha körülmények és a pénztelenség az oka a várakozásnak. Ugyanis „...a székhely költségeinek fedezéséhez szükséges pénz még mostanis sem áll rendelkezésemre.”-írta Miklósy.¹⁹¹

Arról is írt, hogy az egyházmegyei székhely ügyében több városban is folytatott tárgyalásokat, a hivatalszervezés sem ment könnyen, és még megfelelő lakást is csak mostanra talált a maga számára. Vagyis már az első pillanatban megjelent a későbbiekben is

¹⁸⁸ Köszönet a latinból magyar nyelvre történő fordításért Nagy Ágnesnek.

¹⁸⁹ PIRIGYI István: *Papnevelésünk 1912-1950 között*, [Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/images/pirigy_i_papkepzes.pdf, Elérés dátuma: 2013.08.13.]

¹⁹⁰ PL, Cat D/C., 5000/1913. A hercegprimás sürgető levele

¹⁹¹ PL, Cat D/C., 5215/1913. Miklósy válasza

folyamatosan jelenlévő központi költségvetési rendezetlenség problémája. Mint később látni fogjuk, az állami fenntartás elégtelensége és az anyagi erőforrások hiánya az, ami időről időre szinte lehetetlenné tette a püspökség és az egyházmegye működését, megkérdőjelezve annak jövőjét. Ezzel együtt Miklósy ígéretet tett arra, hogy október 5-én megtörténik a püspöki székhely felújítás.

Augusztusban már nem Sátoraljaújhelyre címezték a Miklósynak írt leveleket Esztergomból, hanem Debrecenbe, tehát ekkor már a püspökség ideiglenes székhelyéül választott városban rendezkedett be a Hajdúdorogi Egyházmegye előjárója. Erre utalt is, amikor megírta, hogy végre sikerült alkalmas helyet találnia, amely hivatalként és lakóhelyként is megfelelőnek látszik. Ezzel együtt a felemlegetett anyagi problémák aligha csak kifogások voltak. Egyrészt e nélkül semmivel sem lenne indokolható, miért késett a kinevezéshez képest fél évet a felszentelés, másrészt viszont nyoma van annak, hogy a felszenteléshez nélkülözhetetlen, rendkívül drága, több ezer koronára rúgó kellékeket - egészen a püspöki palástig - a tehetős, renden kívüli bazilita szerzetes, bizonyos Pásztor Árkád vásárolta meg számára saját pénzéből.¹⁹² Csak így vált lehetővé, hogy a megígért időpontra valóban sikerüljön megszervezni a beiktatást.

Miklósy István az ünnepségre természetesen meghívta Csernoch János esztergomi érseket is, ám Csernoch írásban mentette ki magát, és jelezte, hogy nem tud részt venni a felszentelésen.¹⁹³ A szertartást három püspöktársa, a körösi, a kassai és a tinnini végezte. Ez utóbbi az a Lányi József volt, aki éppen a trónörökös, Ferenc Ferdinánd magyar nyelvtanáráként tevékenykedett 1900-tól egészen 1906-ig.¹⁹⁴ Ez abból a szempontból érdekes, hogy éppen a trónörökös volt az egyike azoknak, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy a görög katolikus Hajdúdorogi Egyházmegye ne jöjjön létre, illetve aktív szerepet vállalt az egyházmegyei határok revíziójának folyamatában is.¹⁹⁵

3. Az ünnepeléstől a bombamerényletig – a székhely vita

Még kijelölt püspöke sem volt az új magyar egyházmegyének, s már ekkor megkezdődött a vita a hazai görög katolikusságon belül, vajon melyik település lenne a legalkalmasabb arra, hogy az ekkoriban a magyar nemzeti érzés őrének és szimbólumának kikiáltott püspökségnek méltó székhelyet biztosítson.

¹⁹² GKPL, P-31/1916.

¹⁹³ PL, Cat. D/C., 6185/1913.

¹⁹⁴ Katolikus Lexikon, [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/L/L%C3%A1nyi.html>], elérés dátuma: 2013.18.14.]

¹⁹⁵ SALACZ i.m. 155.

Hogy a püspökség a magyarság összetartozásának élő szimbóluma volt a megalakulás előtti pillanatokban, azt mi sem bizonyítja jobban, mint Rákosi Viktor ellenzéki képviselő¹⁹⁶ 1911. december 18-i képviselőházi felszólalása, amelyben arról beszélt, hogy legalább 150 ezer magyar ember lett románna, vagy ruténna azért, mert a mindenkori magyar kormányzat késlekedett az egyházmegye felállításával.¹⁹⁷ Nem mellesleg annak is hangot adott, hogy nem lehet vitás, Hajdúdorognak kell lennie a püspöki székhelynek. Ezt ekképpen indokolta: „...annak a kívánságnak adok kifejezést, hogy ez a püspökség abban a városban állíttassék fel, amely város ezt a mozgalmat százötven esztendővel ezelőtt megindította, ott mindig fenntartotta, s amelynek köszönhetjük, hogy ez a kérdés el nem aludt, hanem meg volt a mai napig, s ha diadalra jut, ebből övé az oroszlánrész; s ez Hajdúdorog, amely a leghithűbb görög katolikus magyar hitközség egész Magyarországon. [...] És hogyha Magyarország hercegprímása ellakhatik Esztergomban, a görög katolikus püspök ellakhatik Hajdúdorogon bátran.”¹⁹⁸ Ez utóbbi mondattal nyilván arra utalt, hogy Esztergom is egy kisváros, csakúgy, mint Hajdúdorog.

Valóban, eredetileg ez a bizonyos székhelykérdés meg sem fogalmazódott, hiszen mindenki egyértelműnek gondolta, hogy erre a célra azt a várost kell kijelölni, amelynek lakói életben tartották azt a követelést, hogy a Magyar Királyságban a nemzeti alapon szervezett rutén és román egyházmegyék mellett a magyaroknak is legyen önálló görög katolikus egyházkormányzatuk. Így gondolta ezt a pápa is, aki alapító bullájában szintén a hajdúsági nagyközséget jelölte meg az egyházmegye központjául.¹⁹⁹

Így foglalt állást az 1911. szeptember 12-én megtartott külhelynökségi értekezlet is, amelynek hitközségei Szabó Jenő emlékezetes parlamenti felszólalása után hivatalos okiratokban kérték az állami és egyházi méltóságokat, hogy mielőbb járjanak el az immár ötven éve követelt magyar püspökség megalapításának ügyében. A kultuszminiszternek azt írták Hajdúdorog mellett érvelve: „Megjegyezni kívánjuk még azt is, hogy a püspöki külhelynöknek van díszes palotája, mely kevés költséggel püspöki palotává alakítható át. Van 67 kath. hold földje. Ezeket mind Hajdúdorog város adományozta a magyar püspökség céljaira a múltban és nem fog elzárkózni tőle telhető nagyobb áldozat meghozatalától úgy a jelenben, mint a jövőben.

¹⁹⁶ Mint függetlenségi képviselő, már 1896-ban fellépett, de akkor a szabadelvű párti jelölttel szemben kisebbségben maradt, míg 1901-ben Hajdúnánáson egyhangúlag képviselővé választották, szintúgy 1905-ben, 1906-ban, és 1910-ben. A függetlenségi és 48-as (Justh) párt tagja. 1904-ben a ház jegyzője volt. A közoktatásügyi bizottság tagja 1910-től. Almanach 1910-1915. [Online: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/398.htm, Elérés dátuma: 2014.02.13.]

¹⁹⁷ Rákosi Viktor felszólalása a hajdúdorogi gör. kat. magyar püspökség felállítására és a magyar nyelvű liturgia bevezetése ügyében az 1912. évi közoktatásügyi költségvetés képviselőházi vitájában. In: KEMÉNY G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V., Erdélyi Magyar Adatbank. [Online: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11871.pdf, Elérés dátuma: 2014-02-12.]

¹⁹⁸ U.o.

¹⁹⁹ PRIGYI i.m. 2. kötet, 115.

Van díszes temploma, mely püspöki templomnak is alkalmas. Más intézetek létesítésére telkek jutányosan szerezhetők. Hajdúdorog a magyar görög katolikusság legnagyobb helye, csaknem 10.000 hívő van itt. De ezen anyagiaktól eltekintve, nem szabad figyelmen kívül hagyni azon fontos körülményt sem, hogy innen indult ki a magyar oltári nyelv hódító útjára, mert még az 1868.ik évben csak Dorogon mondatott magyar mise, azóta innen annyira elterjedt, hogy ma már tudomásunk szerint 90 azon hitközségek száma, ahol a magyar oltári nyelv használatban van. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Hajdúdorog, mely az 1607-ik évben Bocskay István erdélyi fejedelem alatt létesült, s amely a nagy magyar kálvinista tenger kellős közepén van és meg tudta őrizni magyarsága mellett ősi hitét a görög katolikus vallást, melyért pedig az oltári szláv és oláh nyelv miatt, a régebbi időkben igen sokat kellett szenvednie. Így tehát megmutatta a múltban, hogy akkor a midőn Hazánknak hű magyar fia, ugyanakkor a katolikus egyháznak is tántoríthatatlan híve volt, s az ma is. Ha az érdemet elismerni, ha az érdemet méltatni még nem szégyen, úgy Hajdúdorog megérdemli mindenkitől az elismerést, s elvárhatja hűségének, kitartásának méltó jutalmát, a magyar püspöki székhelyet.”²⁰⁰

Ezt kürtölte világgá az egyházmegye megalapítása kapcsán a Budapesti Közlöny 1912. július 21-i és a Hajdúdorogi Újság július 14-i száma is, amikor a püspökség megalapításának híre mellett azt is megírta, hogy annak székhelye Hajdúdorog lesz.²⁰¹ Hogy ez nem így lett, az kétségkívül a később kinevezett Miklósy István püspök döntésén múlt, ám ha figyelembe vesszük, hogy már a püspöki szék betöltése kapcsán is két erős tábor feszült egymásnak az egyházon belül, akkor az is nyilvánvaló, hogy annak az akarata érvényesült végül székhely ügyben is, amelyik csoport a püspököt adta. A püspök döntése ennek megfelelően nyilván nem volt független támogatói véleményétől, de számításba véve Miklósy szuverén egyéniségét, legalábbis egybecsengett azzal.

A vita kezdete lényegében egy idős azzal a kérdéssel, hogy kit támogassanak első dorogi püspökként. Erre utal a korábban már hivatkozott levelezés egy részlete Orosz Pál ajaki parókus és barátja, az egyházmegyei papság szerint a püspöki székre méltó Jaczkovics Mihály hajdúdorogi külhelynök között. Emlékezzünk rá, hogy az 1912. szeptember 19-én kelt levelében is figyelmeztette Jaczkovicsot arra, hogy a remélt állami dotáció minél nagyobb felszólása érdekében a szemben álló tömb képviselője, Szabó Jenő főrendiházi tag vezetésével a Ferencz József előtt sem ismeretlen, számos alkalommal kitüntetett Miklósyt igyekszik helyzetbe hozni a kormánynál. Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy van még esély

²⁰⁰ A Hajdúdorogon felállítandó magyar jellegű gör. szer. katolikus püspökség iránt felterjesztett kérvények másolatai. Kiadta Hajdúdorog városa. 1912. 8.

²⁰¹ B. PAPP i.m. 92.

más irányú döntésre, ám annak érdekében agitálni, illetve lobbizni kell csakúgy, mint azért, hogy Hajdúdorog legyen az egyházmegyei központ. Mivel Jaczkovics elfogadta, hogy a király Miklósyt nevezte ki 1913 áprilisában megyéspüspöknek és ő maga jelentette ki, hogy szívesen áll az ő szolgálatába, ezért itt már nem volt ki mögé felsorakozni.²⁰²

A székhely megszerzése illetve megtartása érdekében viszont olyan erős és hosszan tartó küzdelem bontakozott ki a néhány ezres egykori rendezett tanácsú város – ekkoriban nagyközség – részéről, amelynek hevesége minden tekintetben vetekszik azzal az ötven évet átívelő dorogi mozgalommal, amely végül is az egyházmegye felállításával fejeződött be.

A lehetőség elvesztése fokozatosan, lépésről lépésre, mégis nagyon rövid idő alatt világossá vált a hajdúdorogiak előtt is, noha erről korábban csak azok tudtak, akik a székhelykérdést maguk is alakítani, befolyásolni tudták és akarták, tehát egy viszonylag szűk kör. Pedig Dorog képviselő-testülete páratlanul kedvező ajánlatot tett az egyház felé, hiszen 500 000 koronát és 1 000 000 korona értékű egyéb juttatást (telkek, épületek) kínált fel arra az esetre, ha egyházmegyei központnak jelölik.²⁰³ Mint látni fogjuk, senki más nem tett ilyen nagyvonalú felajánlást, pedig jelentkezőkben nem volt hiány.

Számos város mellett már kezdetben is az egyik legerősebb vetélytársnak furcsa módon a kálvinista Debrecen számított, de versenyben volt ugyanakkor Nyíregyháza és Nagykároly is. Kezdetben arra is volt némi esély, hogy Debrecen és Hajdúdorog megegyezése révén egyfajta kompromisszumos, még a mai viszonyok között is elképzelhető megoldás szülessen a fontos kérdésben.

Ugyanis a Szabó Jenő vezette Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságával is kapcsolatokat ápoló, ám a dorogiak és Jaczkovics pártján álló Orosz Pál amint megtudta, hogy a budapesti központú szervezetnél Hajdúdorog számításba sem jöhet székhelyként, egy új javaslattal igyekezett jobb belátásra bírni az Országos Bizottságot és a külhelynököt is szeretne volna meggyőzni tervéről. Ennek részleteit egy 1912. július 8-án írt levélben írta le.²⁰⁴ Véleménye szerint tervezete egyrészt orvosolja a problémát, miszerint Hajdúdorog méreteinél fogva és intézményi infrastruktúra hiányában alkalmatlan egyházmegyei központnak, másrészt mégis Doroghoz kötötte volna a püspököt.

A terv lényege az volt, hogy a város legyen kijelölve a püspök és a káptalan székhelyéül, míg az egyházmegye „járulékait képező intézetek pedig helyeztessenek el Debrecenben.”²⁰⁵ A gimnáziumi internátust a piarista főgimnáziumhoz, a papnevelőt pedig az egyetemhez

²⁰² PIRIGYI István: Jaczkovics Mihály püspöki külhelynök (1858-1914), [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/349>, Elérés dátuma: 2014.03.17.]

²⁰³ B. PAPP i.m. 80., 87.

²⁰⁴ GKPL IV-3 112/1912. Orosz Pál ajaki pap 1912. júliusi levele székhely ügyben Jaczkovics Mihály külhelynökhöz.

²⁰⁵ U.o.

szerették volna csatolni az elgondolás támogatói. Az elképzelés szerint ezeket a tagintézményeket egy káptalani tag, mint püspöki külhelynök felügyelte volna. Orosz szerint ez a terv kielégítené a dorogi lokálpatriótákat és a budapesti Országos Bizottság vezetését is, hiszen Dorog maradna az egyházmegyei hatalom forrásközpontja, míg a hozzá kapcsolódó intézmények a világi fejlődést megtestesítő Debrecenhez kötődnének, ezzel biztosítva az ország életébe való tevékeny bekapcsolódást.

A terv azért is látszott ésszerűnek és mindkét irányból vállalhatóknak, mert a két város között alig negyven kilométer a távolság. A levélben arról is szó esik, hogy a továbbiak megbeszélése végett Orosz egy hét múlva tervezi felkeresni Jaczkovicsot, hogy közösen a helyi vezetőséggel dolgozzák ki a részleteket, illetve válasszanak delegációt, amely a megvalósítás érdekében felkeresi majd a hajdú megyei főispánt, a debreceni polgármestert, a református püspököt és a római katolikus prépostot is. Orosz véleménye szerint ez a megoldás annyira kiváló, hogy csak a hajdúdorogi vezetőségen bukhatna meg, ám abban bízik, hogy sikerül megértetni velük, hogy ennyit nekik is engedni kell annak érdekében, hogy a mindennekfelett békét hirdető egyház ne a békétlenségről szóljon a külvilág felé.

Hogy a befolyásos ajaki papnak nem volt alaptalan az aggodalma a tekintetben, hogyan reagálnak majd a dorogiak arra, hogy kompromisszumot kell kötniük, azzal kapcsolatban két fontos dokumentumot érdemes bizonyítékul hozni.

Az egyik, Hajdúdorog képviselő testületének 1914. január 20-án tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve és határozata, amelyet azért fogadtak el és küldtek meg a kormánynak, valamint az esztergomi érseknek, hogy az ekkoriban fellángoló, az egyházmegyei határok megváltoztatására irányuló, románokkal folytatott revíziós vitában a város is hallassa a hangját. Ám a kétoldalas határozatnak csupán az egyik fél mondata szól arról, hogy minden körülmények között ragaszkodnak az alapító bullában rögzített határokhoz, a mondat második fele azonban már arról szól, hogy nem hagyják, hogy elvegyék tőlük a püspöki székhelyet.²⁰⁶ A határozat szerint arról döntöttek, hogy tiltakozásukról a miniszterelnököt táviratban értesítik, majd pedig a miniszterhez és a hercegprímáshoz feliratot intéznek az elfogadott közgyűlési határozat szellemében. A dokumentumot olvasva nem túlzás azt állítani, hogy a dorogiaknak kevésbé fájt volna, ha néhány településsel kevesebbet hagynak az egyházmegyénél, mint az, hogy bizonytalanra vált, vajon ők maradhatnak –e az egyházmegye központja.

²⁰⁶ Prímási Levéltár (a továbbiakban PL.) Cat. D/C., 472/1914. Hajdúdorog képviselő testületének határozata az egyházmegyei határrevízió és a székhely kérdés ügyében.

A határozatot és a miniszterelnöknek írt táviratot nem sokkal később követte a két terjedelmes – közel 30 oldalas – felirat is,²⁰⁷ melyben hosszan sorolják érdemeiket és panaszozzák sérelmeiket a dorogi keleti keresztények. Itt már a románok említése is csak azért történik, hogy ezzel is alátámasszák, mennyire jogos, hogy a település állhatatossága, a magyar unitusok érdekében tanúsított eddigi kitartása elnyerje jutalmát, és az egyházmegye ne csak jelképesen, nevében viselje a Hajdúdorogi megjelölést. Azzal érvelnek ugyanis, hogy a románoknál legalább másfélmillió görög katolikus él, és mégis megfelel nekik nemhogy püspöki, de érseki székhelyként az egészen kicsi Balázsfalva, miközben a magyar egyházmegyébe szervezett 162 000 magyar görög katolikusság püspökéhez nem méltó székhelyként az egész országban legtöbb görög katolikust számláló Hajdúdorog.

A feliratban sorra veszik a lehetséges vetélytársakat is és keményen odamondogatnak a helyettük szóba jöhető Debrecennek, Nyíregyházának és Nagykárolynak is. Mint írják, az ellenük munkálkodók „...szeretnék, hogy a székhelyet áthelyezzék a nagy kálvinista Debreczen, vagy pedig a nagy lutheránus Nyíregyháza városok valamelyikébe, hogy ott székeljen a nagyon szerény javadalommal ellátott görög katolikus püspök és káptalan, s ott tétlenül nézzék, miként pusztul a magyar görög katolikusság, miként fejlődik mindig magasabb és magasabb tökélyre a dúsgazdag kálvinista, vagy lutheránus egyház, s ezen egyházak intézményei miként szaporodnak a saját iskoláikban, képző intézeteikben a hívők és egyház hatalmas támogatásából felnevelt művelt, vagyonos, hitben jó értelmiséghez tartozó polgárai.”²⁰⁸

Nagykároly ellen azzal érveltek, hogy ott még az átlagosnál is szegényebb felekezeti népesség él, amely ennél fogva képtelen anyagilag megtartani egy püspökséget,²⁰⁹ ráadásul – és ez a legfontosabb – a felekezet tagjainak kéthegyede román, egynegyede részben rutén és mindössze a maradék egynegyede mondható, úgy ahogy magyarnak. Miközben épp a magyar etnikumúak együvé tartozását hivatott szimbolizálni az egyházmegye. Ezzel szemben Dorog a lakosság egytizedét leszámítva szintiszta görög katolikus és magyar is egyben.²¹⁰

Végül nem felejtik el kétségbe vonni a püspökséget leginkább elhelyeztetni szándékozó, Szabó Jenő főrendiházi tag által vezetett Országos Bizottság legitimitását. Felhívják ugyanis a figyelmet arra, hogy ez a szervezet alig néhány értelmiségiből áll, akik erősen megosztottak,

²⁰⁷ PL. Cat. D/C., 472/1914. A Hajdúdorogi Képviselő-testület felirata Csernoch János hercegprímáshoz a székhelykérdésre vonatkozóan.

²⁰⁸ U.o.

²⁰⁹ Itt érdemes megjegyezni, hogy az egykori hajdúváros 1887-ben lemondott a városi rangjáról, ami a korabeli jogszabályi előírások alapján túl magas költséget rótt ki a településre, tehát anyagilag egyáltalán nem volt erősnek mondható. Ettől kezdve főbíró állt a község élén. KOMORÓCZY György: *Hajdúdorog története*. Hajdúdorog Községi Tanácsának Végrehajtó Bizottsága, Hajdúdorog, 1970. 295-296.

²¹⁰ Hajdúdorog: Hajdú vármegye települése a Hajdúbosszorményi járásban. Lakosság száma az 1910. évi népszámlálás adatai alapján 10.468, közülük magyar 10.445. *Magyar helységnév azonosító szótár*. Szerk.: LELKES György, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998. 247.

hiszen jelentős részük a névadó település mellett foglal állást. Egészen pontosan úgy fogalmazznak, hogy „...ezen bizottságot hosszú ideig mindössze öten vagy hatan képezték. A többiek vagy otthagyták, vagy még részt sem vettek a magyar görög katolikusság törekvését célzó küzdelmekben.”²¹¹ Ezek után aligha meglepő, hogy Hajdúdorog vezetése minden olyan javaslatot, amely jöttányit is csorbította volna városuk központi státuszát, minden erejével igyekezett lesöpörni az asztalról. Beleértve természetesen a már említett Orosz Pál féle tervezetet is.

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy az érintett városok milyen felajánlásokat tettek annak érdekében, hogy hozzájuk kerüljön az egyházmegye központja, és azt is, milyen támogatottságot élveztek ez ügyben.

Nagykárolyt Papp Antal munkácsi püspök támogatta, akinek ezért hivatalosan is köszönetet mondott Szatmár vármegye, amely 1913. február 13-án rendkívüli közgyűlésen tárgyalta a kérdést, és határozatot is hoztak, amelyben támogatásukról biztosították az 1913. február 5-én született városi döntést, és abban is egyezsége jutottak, hogy a kultuszminiszterhez küldöttséget indítanak, hogy szándékuknak megnyerjék a tárcát. Szatmár vármegye központja 200. 000 korona készpénzt, a szükséges építkezésekhez pedig megfelelő telket szavazott meg a görög katolikus egyháznak.²¹² Nagykároly azonban fölöttébb büszke volt adottságaira is és az anyagiak mellett ezzel is igyekeztek kedvet csinálni. Úgy fogalmaztak, hogy „...a város az újonnan létesített görög katolikus magyar püspökséghez beosztott egyházközségek egyik fő csomópontjába esvén már ezen geográfiai helyzeténél fogva is a székhely elhelyezésére kiválóan alkalmas.”²¹³ Ráadásul tudva a kormányzat célját, miszerint az egyházmegyének magyarság erősítő szerepet szánt a kormány, arra is kitértek, hogy a püspökségnek „...Nagykárolytól keletre és délkeletre elterülő nemzetiségi vidékekre jótékonyan kisugárzó hatása intenzívebb s egyben kívánatosabb semmi más elhelyezés mellett nem lehet.”²¹⁴

Úgy vélték, hogy a felsorolt érvek, az anyagi felajánlás és a munkácsi görög katolikus püspök támogatása elegendő lesz ahhoz, hogy az új püspökség innen végezze a magyarságot erősítő nemzeti feladatát. A vármegye és a város elöljárói azonban nem mérték fel kellő realitással a helyzetet, hiszen önmagukat, mint a szélesebb értelemben vett magyar görög katolikus régió egyetlen alkalmas települését emlegették. A kálvinista Rómának nevezett Debrecennel az ottani református vallásfelekezeti többség miatt már eleve nem is számoltak ellenfélként, mint ahogy a lutheránusok fellegvárának tartott Nyíregyházát is esélytelennek látták erre a szerepre.

²¹¹ U.o.

²¹² GKPL III-3-1. 74/1913.

²¹³ GKPL I-1-a. 465/1913.

²¹⁴ U.o.

Ebben azonban ismét tévedtek, ugyanis az 1854-ben elkezdett Tisza vidéki vasútvonalak megépítésében kulcsfontosságot szerző város²¹⁵ tudatosan törekedett arra, hogy a térség központjává váljon, elhomályosítva ezzel a közelben lévő egykori megyeszékhelyet, Nagykállót is.

A történeti források egyértelműen igazolják, hogy Nyíregyháza – Hajdúdorogot kivéve – minden más településnél korábban, még a királyi egyházmegyei alapítás dátumát is megelőzve, már 1912. március 14-én rendkívüli közgyűlési határozatot hozott annak érdekében, hogy a püspökség székhelyeként jelöljék ki. A döntésről szóló jegyzőkönyv hiteles másolatát később Miklósy püspök meg is küldte egyik levele mellékleteként Jankovich Béla kultuszminiszternek.²¹⁶

E szerint Szabolcs vármegye székhelye a 146. szám alatti határozata szerint az építkezések költségeinek támogatására 250 ezer korona készpénzt és egy 500 négyszögöles telket ajánlott fel az új püspökség számára, amennyiben a városba költözik. Érdeemes figyelembe venni, hogy a debreceni felajánlás tulajdonképpen csak a pénz és a telek mellé ígért 2 millió darab téglával volt több, mint amit a nyírségiek megszavaztak. S mivel a hajdúsági támogatásról csak fél évvel később született döntés, ezért valószínűnek látszik, hogy ez utóbbi mértékét a nyíregyházi döntés ismeretében határozták meg.

Debrecen városi tanácsának pénzügyi bizottsága a nyíregyházi ajánlathoz képest ugyanis igyekezett biztosra menni, ezért ráígértek a szabolcsi ajánlatra. A testület megszavazta itt is a 250 000 korona készpénztámogatást és a város ingyen felajánlott egy nagy és értékes belvárosi telket a szükséges építkezések céljára. Ráadásul pedig megszavazták, hogy 2 millió építési téglá biztosításával további segítséget nyújtanak a beruházásokhoz. A dolog érdekessége még, hogy a bizottság tagjainak kétharmada református felekezetű volt.²¹⁷ Vagyis a kálvinista Rómában a legkevésbé az egyházpolitikai szempontokat vették figyelembe a döntés meghozatalakor. Sokkal többet számított a várható gazdasági felpezsdülés annak kapcsán, ha a város nem csak a reformátusok központja, hanem egyszersmind katolikus püspöki székhely is lesz. A fentiek alapján tehát Hajdúdorog, Nyíregyháza, Debrecen és Nagykároly vetélkedett a püspöki székhelyi címért.

A székhellyel kapcsolatos véleményformálásban az egyházon belül kulcsfontosságúnak számított a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, amelyet a főrendi házi tag, Szabó Jenő vezetett. Korábban láthattuk, hogy a püspök személyének kiválasztásában is aktív

²¹⁵ LEFFLER Samu: *Nyíregyháza város története*, In: Magyarország vármegyéi és városai, szerk.: BOROVSKY Samu, 1900. Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/8.html>, Elérés dátuma: 2014. 03.

20.

²¹⁶ GKPL I-1-a. 1674/ 1914.

²¹⁷ *Debreceni Protestáns Lap*. 32. (1912. október 30.) 44. 698.

szerepet játszottak, és legalább ilyen erős lobbistákat folytattak ebben az ügyben is. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján azonban úgy tűnik, hogy számukra majdnem mindegy volt, hogy a hasonló nagyságrendű támogatásról döntő városok közül melyik lesz a befutó. Egyet nem akartak, hogy Hajdúdorog legyen az egyházmegyei központ.

Ugyanakkor álláspontjukat az éppen aktuális széljárásnak megfelelően változtatgatták, miközben a kellően nem megalapozott döntéseket folyamatosan a széles közvélemény elé tárták, ezzel teljesen elmérgesítve a helyzetet az Országos Bizottság, és a dorogi Intéző Bizottság között. Szabó Jenő már 1912. június 24-én, több mint egy évvel Miklósy püspök felszentelése előtt arról jelentetett meg a kultuszminiszterhez címzett nyílt levelet az Országos Bizottság nevében, hogy Hajdúdorog elégedjen meg azzal az erkölcsi eredménnyel, hogy az új egyházkormányzat a nevében viseli a város nevét, ám a tényleges székhely ügyében szóba sem jöhet a település.²¹⁸

Ezt pedig elég nyersen indokolta, amikor azt írta: „A jelen esetben ezt szükségessé teszi az a körülmény, hogy egykori vagyonos és intelligens hajdúdorogi úri osztályunk, mely közel egy évszázad előtt mozgalmunkat nemes áldozatkészséggel és fáradozásokkal megindította, csaknem teljesen kipusztult, maga a város pedig kulturális fejlődésében annyira hátramaradt, hogy lakosságának túlnyomóan görög katolikus voltán kívül, melyet azonban félreeső fekvése szintén ellensúlyoz, semmi sem kvalifikálja a tényleges püspöki székhelyre.”²¹⁹

Ezzel együtt elismerően nyilatkozott Nyíregyháza nagyvonalú felajánlásáról, és a város központi fekvését, könnyű megközelíthetőségét és kulturális jelentőségét méltatva arra kérte a minisztert, hogy a miniszterelnökhöz is eljuttatott, a Szabolcs vármegyei központot támogató álláspontjukat vegye pártfogásba a továbbiakban.

Az évekig, sőt évtizedekig húzódó székhely körüli vitában amúgy az Országos Bizottság, mint véleményalkotó és befolyásoló szervezet, végig nem volt következetes. Álláspontját annak megfelelően változtatta meg több alkalommal is, ahogy a körülmények is alakultak. A következő hónapokban is még igen sok esemény történt, amelyek jelentősen befolyásolták a Nyíregyháza melletti, kezdetben más alternatívát el nem ismerő kiállást.

Júliusban ugyanis Orosz Pál előállt a már ismertetett kettős székhelyű tervezetével, ősszel pedig el kezdett körvonalazódni Debrecennek az a szándéka, hogy ő is versenybe száll a püspökségért.

A Szabó Jenő vezette testület véleményének megváltozása egyértelműen tetten érhető abban a cikkben, amelyet az Alkotmány 1912. október 1-i száma közölt. Ebben továbbra is változatlan

²¹⁸ GKPL III-3-1. 307/1912.

²¹⁹ U.o.

tényként fogalmazza meg, hogy Dorog nem alkalmas székhelynek.²²⁰ Ám a cikkből az is kiderül, hogy kezdetben Szabó is támogatta az Orosz Pál által előterjesztett kettős székhely tervét, vagyis hogy a hivatalos székhely legyen Dorog, az egyházi intézmények pedig kerüljenek Debrecenbe, ám mint írja, ezzel mind a lokálpatrióta hajdúságiak, mind az Országos Bizottság tagjait magára haragította. Hozzáteszi, hogy közben már ő is úgy látja, hogy hiba lenne a püspöki székhelyet külön választani kulturális intézményeitől. Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy bár igen tiszteletre méltó a dorogiak pénzügyi felajánlása, azonban szerinte ez meghaladja a város teljesítő képességét. Úgyhogy nem lehet vitás, hogy vagy Nyíregyháza, vagy pedig az egyházmegyei alapításkor a püspöki kar és a kormány által is szívesen látott Debrecen kell, hogy legyen a székhely. Vagyis a lehetőségek száma eggyel, mármint Debrecennel tovább bővült.

Ebben a vonatkozásban Szabó óvatosan fogalmazott, mivel ekkor még nem volt hivatalos a hajdúsági székhely döntése az esetleges felajánlás mértékét illetően, ám mivel Nyíregyháza már hónapokkal korábban kiterítette lapjait erre vonatkozóan, ezért ő is ezt a várost preferálta, csupán második lehetőségként említve a hajdúsági vármegye székhelyét. Ezt arra való hivatkozással tette, hogy a munkácsi és az eperjesi egyházmegyéből átcsatolt hetvenkilenc egyházközség több mint kétharmada küldte el számukra a nyírségi várost támogató nyilatkozatát, miközben Debrecen az egyházmegyei alapításkor semmilyen áldozatot nem akart hozni a székhely elnyeréséért. Ugyanakkor egyértelműen kiderül az írásból, hogy bármelyik lehetőséget elfogadhatónak tartják a bizottság részéről, ennek tükrében pedig egyfajta közvetett ösztönzésnek is tűnhet Debrecen irányába Nyíregyháza korábbi tetteiért való méltatása. Nos, ha így volt, akkor nem kellett csalódnai, hiszen mint láthattuk, a hajdúságiak 2 millió téglával előnyösebb ajánlatot tettek.

A debreceni döntés azonban - ahogy arról az alábbiakban részletesen is szólok - komoly ellenállást váltott ki a kálvinisták körében, és úgy tűnik a nyíregyházi lutheránusok is igyekeztek megakadályozni, hogy a görög katolikusok melléjük költözzenek. Ez utóbbira vonatkozóan ugyan nincsenek közvetlen források, ám az Országos Bizottság újabb nyilatkozata erre hivatkozott, amikor egy újabb verzió támogatására kérte a magyar görög katolikusokat. Véleményük tehát ismét csak megváltozott. Az erről szóló dokumentum két nappal az után látott napvilágot, hogy 1913. február 13-án a Szatmár vármegyei Közgyűlés támogatásáról biztosította Nagykárolyt a székhely megszerzésének ügyében.

A bizottság elnöki tanácsának döntése ezzel összhangban azt közölte, hogy a vallási ellenállás, illetve a felekezeti béke megőrzése miatt a korábbi terveikről le kellett mondani,

²²⁰ SZABÓ Jenő: Az új görög katolikus egyházmegye székhelykérdése. *Alkotmány*, 1912. október 01. In: SZABÓ Jenő: A görög-katolikus magyarság utolsó kálváriája 249-253.

ám ekkor érkezett Nagykároly ajánlata, amelyet minden tekintetben kiválónak találtak. Indoklásban sincs hiány a nyilatkozatban, hiszen - mint írják - az egyházközségek zöme egyébként is Szatmár vármegye területén fekszik, az egyháztörténeti múlt számos fontos momentuma kötődik a városhoz, amely egyébként szintén nagyon jól megközelíthető, és nem állnak fenn azok az erkölcsi és vallási aggályok, amelyek jelen voltak Debrecen és Nyíregyháza esetében.²²¹ Újabb, immár gyökeres pálfordulásnak lehetünk tehát szemtanúi, amely véleményváltoztatások csupán egyetlen dologban voltak következetesek. Abban, hogy Hajdúdorog semmiképp sem lehet az egyházmegye központja.

Az erős ellenfelek azonban nem riasztották meg a dorogiakat, és az ismertetett feliratok mellett Hajdúdorog vezetése most is úgy látta, hogy az érdekérvényesítés legjobb és leghatékonyabb eszköze, ha - a régi időkhöz hasonlóan - küldöttséget indítanak a döntéshozókhöz. Már 1913 áprilisában, Miklósy kinevezése előtt felkeresték Jankovich Béla kultuszminisztert, aki azt ígérte, hogy részéről nem fog hiányozni ebben az ügyben a jó szándék és a jóakarát Hajdúdorog kérése iránt.²²² Közvetlenül a kinevezése után felkeresték Miklósy István püspökjelöltet is, akinek azt mondták, hogy még feltételezni sem merik, hogy el akarja helyezni székhelyét Dorogról, és kérték, költözzön Hajdúdorogra, hogy elcsituljanak a görög katolikusságon belüli viták.²²³

A görög katolikusok előtt tehát számos lehetőség kínálkozott, négy város is tárt karokkal várta püspöküket, és a sorban egymás után tett felajánlásoknak, valamint a baráti, vagy épp ellenséges helyi hangulatnak megfelelően, váltakozó esélyekkel folyt a versengés a vármegyei székhelyek között. Egyetlen dologban azonban úgy tűnt, sikerült egyezsége jutni. Ez pedig nem volt más, mint hogy a végső szót a püspöknek kell majd kimondania. Erre vonatkozóan ugyan nem volt külön megállapodás, de hogy ez így volt, azt az is igazolja, hogy amikor Miklósy István kinevezett, de még nem felszentelt püspök megkezdte a tárgyalásokat Debrecennel, akkor Hajdúdorogon kívül az ügy minden korábbi érintett szereplője szó nélkül tudomásul vette a püspök döntését.

Miklósy nem rejtette véka alá azt, hogy mindaddig, amíg a kormány el nem dönti, hogy hol építi fel a püspöki rezidenciát, a hat kanonoki lakást, valamint a papnevelő intézetet és a tanítóképzőt, addig csupán ideiglenes székhelyet kíván választani. Hamar kiderült, hogy ez a város Debrecen lesz.

Ezt a korabeli debreceni napilapnak, a Debreceni Független Újságnak is lenyilatkozta, amikor interjút kértek tőle egy nappal a felszentelése előtt. Arra a kérdésre, hogy lehet-e döntő a

²²¹ GKPL III-3-1 74/1913. i.m.

²²² B. PAPP i.m. 93.

²²³ GKPL I-1-a. 2932 és 2936/1913.

székhelykérdésben, hogy az adott város milyen hozzájárulást biztosít az új püspökség létesítéséhez, azt felelte: „Alig hiszem. Így elsősorban is a püspöknek joga van egyházmegyéje területén bárhol lakni. Minthogy a görög katolikus püspök plébániát nem lát el, teljesen mindegy, hol intézi egyháza ügyeit. Így egy ideig kedvező fogadtatásra talált az a lehetőség, hogy Budapesten lakjam. Majd Nagykárolyban kerestem alkalmas lakást. Mivel azonban a főváros extra territoriális hely és nagyon kiesik egyházmegyémtől, szerintem pedig a székhelynek az egyházmegye zömében kell lennie, próbálkoztam Nagykárolytal, ahol azonban alkalmas lakást nem találtam. Így jöttem Debrecenbe, ahol egyszerű lakó akarok lenni.”²²⁴ Fentebb már utaltam arra, hogy a püspök a debreceni egyházközség papjához írt magánlevélben úgy kalkulált, hogy az ideiglenes tartózkodás legfeljebb három évig tarthat, ennél fogva valóban nem is törekedett az általa kiválasztott Debrecenben sem tartós berendezkedésre. Ezt erősítette az is, hogy elfogadva a város kedvező ajánlatát, az Iparkamara épületét vette bérbe.

Pedig épp Debrecen volt az a város, amely legalábbis megosztott volt a püspökség befogadásának kérdésében. Az elutasítást és a megosztottságot elsősorban a református egyház képviselői igyekeztek erősíteni, a világi önkormányzat tisztségviselői elsősorban olyan lehetőséget láttak a püspök választásában, amely prosperitást és fejlődést hozhat a nagy múltú kálvinista város számára. Az egyház kezdetől fogva ellenezte, hogy az egyházmegye központja itt legyen, és mivel a találgatások már jóval a püspök kinevezése előtt megkezdődtek, úgy érezték, hogy nyíltan agitálniuk kell azért, nehogy ez a félelmük bekövetkezzen. Ennek megfelelően már 1912. október 30-án terjedelmes, az ügyet minden részletében kimerítő anyagot jelentettek meg saját újságjukban, a Debreceni Protestáns Lapban. Lényegében az egyházi és iskolai közlönyként működő hetilap szóban forgó számát teljes egészében a görög katolikus kérdésnek szentelték.²²⁵

Az első oldalas vezércikkben mindjárt leszögezik, hogy az új püspökség az alföldi kálvinisták hathatós segítségével jött létre, s ami létrejött nem az, amiért küzdöttek a dorogiakkal együtt, hiszen a liturgia nyelve nem magyar, és végül kijelentik, hogy mind a magyarság nemzeti érdekéből adódóan, mind pedig a valláserkölcsei szempontok miatt az egyházmegye székhelye nem lehet más, mint Hajdúdorog.

Ezt követően kitérnek arra a megosztottságra, amely a görög egyházon belül a székhelyválasztást övezi, ám sajátosan etnikai megosztottságra vezetik vissza az ügyet. Azt írják ugyanis, hogy az egyházmegyébe tartozó görög katolikus magyarok Dorog mellett

²²⁴ GYULAI Zsiga: A dorogi magyar püspök fölszentelés előtt. *Debreceni Független Újság*, 10. (1913. október 4.) 227. 8.

²²⁵ *Debreceni Protestáns Lap*. 32. (1912. október 30.) 44. 697-704.

vannak, a „magyarul tudó oroszok és románok pedig Nyíregyháza mellett.” Vagyis, Debrecen senki sem akarja, ezért sem lehet az új központ ez a város. Meg azért sem – érvelnek tovább -, mert ez nem lenne más, mint kihívása a debreceni református polgárságnak és a város országos jelentőségének a veszélyeztetése.

A vezércikk azt is vállalja, hogy bizony, itt komoly vallásfelekezeti összeférhetetlenség vetődne fel, ha a város befogadná a püspökséget. „Debrecen a magyar kálvinizmus fővárosa, ezért felé néznek az országból mindenfelől. Kálvinista talajból nőtték ki intézményei, kálvinistasága nagyságának az alapja. Ez a jellege forog veszélyben, ha ide alig ezer görög katolikus kedvéért püspökséget állítanak. De meg az egész dorogi új egyházmegyében sincs több 100,000 léleknél, ezek kedvéért kár volna Debrecennek eldobni magától 4.000,000 protestáns jóindulatát, akik mindnyájan a legnagyobb szeretettel csüggenek Debrecenen.”²²⁶

A szerző a továbbiakban a városi képviselő testületet is ostromozza azért, amiért milliós nagyságrendben ajánlanának pénzt és ingatlant az új püspökségnek, illetve követeli, hogy a reformátusok megtartása és háromszáz éves múltja alapján nekik is adjanak pénzt és telkeket. A lap egy másik, „A debreceni invázió” címet viselő cikkében konkrétumokat is írnak, miszerint az egyébként kétharmadában református vallású tagokból álló testület 250 000 koronát, egy 6.400 négyszögöles telket és az építkezésekhez 2 millió darab téglát ajánlott fel a görög egyháznak.²²⁷

A hetilap cikkeiben sorra visszaköszön az, hogy mindenki arra számított, hogy vállalatának megfelelően az állam bőséges anyagiakkal és számos pompás intézménnyel ruházza fel az általa nemzeterősítő célzattal megalapított egyházmegyét. A kálvinisták szerint azonban ez nem prosperitást jelent majd az itt élők számára, hanem eltévelyedést. Szerintük ugyanis „A dús püspöki és kanonoki stallumok, a püspöki fény és ceremónia óriási hatással van a gyengébb lelkekre. Jönnek az áttérések, szaporodnak a konvertiták.”²²⁸ Vagyis attól féltek, hogy az egyébként kegytárgyait és templomait tekintve valóban a legdíszesebb külsőségekkel működő görög egyház elcsábítja majd a református híveket.

A lap számos írásában keményen ostromozták azt a Jánosi Zoltánt,²²⁹ aki országos híru református lelkészként és a Debreceni Városi Tanács tagjaként hittársai szerint az egyik

²²⁶ DR. FERENCZY Gyula: A görög kath. püspökség. *Debreceni Protestáns Lap.* 32. (1912. október 30.) 44. 697.

²²⁷ B.P.I.: A debreceni invázió. *Debreceni Protestáns Lap.* 32. (1912. október 30.) 44. 698.

²²⁸ Konvertál: más vallásra áttér. BAKOS Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 457.

²²⁹ Jánosi Zoltán, református lelkész, politikus, író (Nagyléta, 1868. júl. 14. – Debrecen, 1942. szept. 16.) Teológiai tanulmányait Debrecenben (1894) végezte, Zürichben (1895), majd a bp.-i egy. bölcsészeti karán (1896) folytatta. Közben (1890–1894) Debrecenben tanított és egy ideig (1893–94) szerk. a Debreceni Lapokat. 1898–1902-ben hajdúsámsoni lelkész. 1902-ben lelkésznek választották Debrecenben, 1908-ban Károlyi Mihály pártjának programjával egy.-i képviselő lett. Az 1918. okt.-i polgári demokratikus forradalom idején, a Nemzeti Tanács tagja, ill. a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány belügyi államtitkára volt. 1919-ben, a Debrecen

legfőbb szószólója volt annak, hogy a hajdúsági város befogadja a Dorogi Egyházmegye püspökségét. A vádakra maga Jánosi reagált, és bár cikkének címe kissé megtévesztő, ugyanis a „Rövid nyilatkozat” címet viseli, de valójában terjedelmes, kéthasábos írásról van szó. Sorából jól nyomon követhető, hogyan juthatott el a helyzet addig, hogy a „kálvinista Róma” a görög katolikus püspökség székhelyének várományosa lett.²³⁰

Jánosi mindenekelőtt visszautasítja azt a vádat, hogy ő lenne a szószólója a debreceni felajánlkozásnak. Ezt azzal bizonyítja, hogy az ügy részleteibe beavatva az olvasót arról ír, hogy az indítványt száz törvényhatósági tag írta alá a kétszázttízből. A javaslat azért került mégis megtárgyalásra és elfogadásra, mert az aláírók jelen voltak az ügy tárgyalásánál, és az akkor jelenlévők száma alapján többségbe kerültek, akik között ott voltak a városvezetés legbizalmasabb és legkedveltebb emberei is, mint például az ügy elindítója Józsa Vince és Dr. Kenézy Gyula²³¹ - hangsúlyozta Jánosi. Ezzel szemben ő akkor nem írta alá az indítványt. Ráadásul a téma első tárgyalásakor a közgyűlés úgy határozott, hogy az igazság és a méltányosság szerint a székhely Dorogot illeti, és Debrecen az ezzel kapcsolatos igényét csak arra az esetre jelentette be, ha ennek ellenére a döntéshozók ejtenék a hajdúsági községet. A támogatás részleteiről pedig azért döntöttek, mert a határozat alapján a kultuszminiszter arra kérte Debrecen, hogy pontosan fogalmazza meg, hogy milyen áldozatokat hajlandó hozni ennek érdekében. Ezért született meg a támogatás részleteiről szóló konkrét javaslat is.

Jánosi azonban nem akart a színpalak mögé rejtőzni és a folytatásban világossá teszi, hogy noha ő ízig, vérig kálvinista és liberális demokrata, és mint ilyen mindenféle püspökség és hierarchikus kasztrendszer ellen van, mégis meg fogja szavazni a javaslatot, mert annak

megszálló román királyi hatóságok Brassóba, majd Nagyváradra internálták. 1922-ben Debrecenben Rassay-párti programmal nemzetgyűlési képviselőnek választották, de mandátumától 1924-ben megfosztották. 1922 után haláláig Füzesgyarmaton lelkész. A 30-as évek közepén belépett a szociáldemokrata pártba. Vallási tárgyú műveken kívül versírással, publicisztikával is foglalkozott. Hátrahagyott írásait a debreceni kollégium őrzi. – F. m. A világ vallása (Debrecen, 1893); Költemények (Debrecen, 1894). – Irod. J. Z. életműv (Egyháztörténet, 1959). [Online: http://portal.debrecen.hu/varosunk/kikicsoda/janosizoltan_kikicsoda.html, Elérés dátuma: 2014.0317.]

²³⁰ JÁNOSI Zoltán: Rövid nyilatkozat. *Debreceni Protestáns Lap*. 32. (1912. október 30.) 44. 702-703.

²³¹ Kenézy Gyula: Debrecenben előbb gyakorló orvos, később Debrecen város tiszti főorvosa lett. Mint tiszti főorvos megszervezte a 80 ágyas Bábaképző Intézetet. Kiharcolta az Állami Gyermekmenhely felépítését, ahol később átmeneti elhelyezést kapott az egyetem gyermekklinikája. Javaslataira bővítették a Bem téri Kórházat új pavilonokkal. Az ő javaslatára hozott határozatot a Városi Tanács egy felállítandó egyetem támogatására. 1906-ban Kenézy kezdeményezésére Egyetemi Bizottságot létesítettek, amelynek vezetésével őt bízták meg. Mint miniszteri biztos javaslatot tett az Universitas Nagyerdőn való elhelyezésére. Irányításával kezdődött el a klinikák és az elméleti intézetek tervezése és építése. Kenézy pontos tervet dolgozott ki egy négykarú egyetem szervezésére. 1908-ban c. egyetemi rk. tanárrá, 1914-ben pedig a Debreceni Egyetem első egyetemi ny. rendes tanárává nevezték ki. 1916-ban a Bábaképző Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikává nyilvánította a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Kenézy Gyula professzort az 1918/19-es tanévben az orvoskart képviselő dékáni feladatkörrel is megbízták. Az 1919/20-as tanévben pedig a Tudományegyetem rektora volt. 1924-ben a Debreceni Tudományegyetem díszdoktorává avatták. A Kenézy professzor által tervezett klinika építkezése 1927-ben fejeződött be. Róla nevezték el a DOTE könyvtárát, és 1988-ban az ő nevét vette fel a Hajdú-Bihar Megyei Kórház is. [Online: http://kenezy.lib.unideb.hu/hu/tortenet?q=hu/kenezy_gyula, Elérés dátuma: 2014. 02. 20.]

számos előnyét döntő fontosságúnak tartja. Az előnyök között említi, hogy a püspökség beköltözése jótékony, „ébresztő hatású” lesz majd az itt már régóta megtelepedett más felekezetek számára „amelyek most szenderegnek”. Ám a legfontosabb érve a remélt anyagiak mellett szól: „harmadszor pedig a görög katolikus püspökségnek esetleges Debrecenbe hozatala anyagi előnyökkel is fog járni az összes itteni vallásfelekezetek részére; mert az új püspök fizetése az állam pénztárából adatván, követelhetjük az 1848. XX. L-c. alapján a debreceni (és a többi) református püspök hasonló; sőt egyenlő javadalmazását, a város pedig az 1868. LIII. t.-c. 23. §-a alapján *köteles* lesz "igazságos arányban" a többi debreceni bevett felekezeteket is fokozottan támogatni.”²³²

Az idézetből egyértelműen kiderül, hogy a Dorogi Egyházmegye megalapításának politikai, közéleti háttere – mai szóval élve a politikai marketingje – olyan volt, amely az ország közvéleményében azt erősítette meg, hogy a kormány bármiféle nemzetiségi vitán túl és bármiféle anyagi nehézséget leküzdve mindent megtesz, ha magyarokat kell idegen egyházak asszimiláló tégelyéből kiragadni Magyarország erősítése érdekében. A jogi érveken túl ezért gondolta valamennyi székhelyként szóba jöhető város vezetése, hogy a nemzeti ügy melletti elköteleződés dicsőségén túl jó üzlet is befogadni a magyar görög katolikus püspökséget. A teljesség kedvéért azért érdemes megjegyezni, hogy a végső döntést végül is mégiscsak Jánosi Zoltán kálvinista lelkész határozati javaslata alapján fogadta el a közgyűlés.

A közlöny a továbbiakban arról is tájékoztatta az olvasókat, hogy Debrecen döntéséről értesülve a kultuszminiszter Zichy János leiratban tájékoztatta a várost, hogy amennyiben valamilyen oknál fogva Hajdúdorog mégsem kapná meg a lehetőséget, abban az esetben a kormány Debrecenben kívánja felállítani a püspökséget és az ezzel kapcsolatos anyagi áldozatokat is készek meghozni.²³³

A döntés tehát megszületett, nyertese pedig Debrecen lett. Ám annak ellenére, hogy az erről szóló értesítés miniszteri szintű volt, utólag kiderült, hogy bármiféle elígérkezés az egyházmegyei székhely ügyében csupán spekulációnak számított. A valóság sokkal inkább arról szólt, hogy Miklósy Istvánnak egyik napról a másikra meg kellett oldania az intézményesülés előtt tornyosuló problémákat. Közülük is leginkább azt, hogy végre megtörténjen a felszentelés, vagyis az egyházmegye vezetőjének hivatalos beiktatása és legyen egy méltó hely, ahol berendezheti hivatali és magán rezidenciáját. Ahogy korábban már az idézett forrásokban is láthattuk, nagyon komolyan vette, hogy az aktuális döntés csupán ideiglenes jellegű és teljesen elfogadta azt a tényt, hogy az a város lesz a püspöki székhely, ahol a kormány a legeredményesebben ki tudja építeni azt a véglegesnek szánt

²³² JÁNOSI i.m. 703.

²³³ Zichy János leirata a székhelykérdésben. *Debreceni Protestáns Lap*. 32. (1912. október 30.) 44. 704.

intézményhálózatot, amely majd megadja az egyházmegye és a magyar görög katolikusság méltó rangját.

A püspöki hivatal és rezidencia megszervezésének ügyét – csakúgy, mint a felszentelési ceremóniát - Jaczkovics Mihály külhelynök intézte, szervezte. A közte, valamint a Kamara között lezajlott levelezésből tudható, hogy mi volt a konkrét ajánlat, amellyel Miklósy oly elégedett volt, hogy arról már 1913 nyarán az esztergomi érseket is tájékoztatta, amikor az a felszentelés időpontját sürgette nála.

E szerint kezdetben a szervezet székházának második emeletén lévő 2 szobás lakást vették bérbe 1913. november 1-től, egyelőre 1914. május 1-ig. Az Iparkamara vállalta, hogy saját költségén teljes körű belső felújítást hajt végre, és az egyéb helyiségeket is alkalmassá teszi a hivatali működésre, ugyanakkor a további bővítés érdekében előjegyzésbe vették az első emeleti ötös számú lakást is, amelyet 1914. május 1-től terveztek átadni a püspökség használatába. A részletesen levezetett egyezség eredménye az lett, hogy még a rendes bérleti díjból is kedvezményt adtak az egyháznak. A díj éves összege 800 korona lett volna, amelyből a fűtés 200-at tett ki. A fűtési szezon azonban teljes egészében arra a félévre esett, amelyről éppen megállapodtak, vagyis ezért összesen 500 korona lett volna a rendes ár. Helyette azonban a debreceni ipartestület csupán 400 koronát kért el, elengedve az eredeti díjból 100 koronát.²³⁴

Noha kezdetben korántsem volt egységes és pozitív a vélemény Debrecenben a magyar görög katolikus püspök befogadásának ügyében, a befolyásos kálvinista egyház elutasító magatartása és agitációja kisebbségben maradt és háttérbe szorult. Olyannyira, hogy amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Miklósy István igaz, csupán ideiglenesen, de mégiscsak Hajdú vármegye központjában állítja fel a hivatalát, a lakosság és a polgári sajtó egyöntetű éljenzéssel fogadta a döntést.

4. Felszentelés Hajdúdorogon, bevonulás Debrecenbe

A püspök 1913. október 15-én érkezett meg a városba.²³⁵ Az országos lapokon túl a helyi sajtó is részletesen beszámolt a püspök felszenteléséről, illetve a városba történő bevonulásáról. Még az ekkoriban legnépszerűbbnek számító, az országban a legnagyobb

²³⁴ GKPL IV-3. 362/1913.

²³⁵ *Debrecen város történeti kronológiája VIII. 1912-1920.* szerk.: GAZDAG István, [Online: <http://www.hbml.archivportal.hu/data/files/144789912.pdf>, Elérés dátuma: 2014. 02.21.]

példányszámban eladott Budapesti Hírlap is a fontos hírek között, közvetlenül egy a német császárról szóló hír után tudósított a püspök debreceni bevonulásáról.²³⁶

A Sátoraljaújhelyről Nyíregyházán átvonuló Miklósyt már a vármegye határának számító téglási vasútállomáson köszöntötte Orosz Dezső főszolgabíró, Debrecenben pedig többezres éljenző tömeg fogadta, élén a város intézményeinek és önkormányzatának teljes hivatalos vezetésével. Ünnepi fogadóbeszédet mondott Kovács József, a város polgármestere, aki kiemelte, hogy bár Debrecen a kálvinista Rómaként emlegetik, az itt élőkben semmiféle vallási féltékenység nincs, és minden felekezetet szívesen lát. Ezt bizonyítja az is, hogy noha tíz évvel korábban még temploma sem volt a görög katolikus egyháznak a városban, ma már a közösség összefogásának köszönhetően van új temploma, papi lakása, iskolája is épült, és most a püspökség székhelye is lett.

Miklósy István többek között a meghatódásának adott hangot, hiszen a kezdeti „disszonáns hangok” ellenére a káprázatos fogadtatás minden várakozását felülmúlta. A püspök nem rejtette véka alá azt sem, hogy örül annak, hogy a város ezzel a lelkes üdvözléssel is méltányolja azt a „hatalmas nemzeti érdeket, amely létrehozta az új görög-katolikus püspökséget.”²³⁷ Nem mellesleg az egyházmegye küldetéseként világosan megfogalmazta a tömeghez intézett beszédében, hogy Debrecen kiváló helyszín ahhoz, hogy „...a magyarság fészkeiből és középpontjából a legjobban tudja majd irányítani a magyarosodás ügyét az egész megyének román lakta vidékein.”²³⁸

A lap tudósítása alapján szinte képszerűen megjelenik az olvasó előtt az a pompa, amivel a fiatal egyházmegye vezetőjét várták. A beszédek elhangzása után ugyanis a többezres tömeg kíséretében a püspököt hosszú és díszes kocsisor vitte a belvárosba, amelynek az élén az az ötös fogat haladt, amelyen Miklósy és a polgármester foglalt helyet, folyamatosan integetve a fellobogózott debreceni utcák két oldalát sűrűn megtöltő embertömegnek. A görög katolikus templomhoz hajtottak, amelynek ajtajában a helyi görög katolikus és római katolikus papok fogadták a püspököt, akinek fehér ruhás lányok virágbokrétát adtak át üdvözlésül.

A legrégebben alapított helyi újság,²³⁹ a Debrecen című függetlenségi és 48-as politikai napilap a címlapon hozta a püspökvárás részletes programját, amely az említett bokrétás köszöntés után este zenekísérettel ellátott lampionos városi felvonulással zárult.²⁴⁰ A minden

²³⁶ A hajdúdorogi püspök bevonulása Debrecenbe. *Budapesti Hírlap*. 33. (1913. október 16.) 245. 3-4.

²³⁷ U.o. 3.

²³⁸ U.o. 3.

²³⁹ PÜSKI Levente: *Két választási kampány és a helyi sajtó a két világháború közötti Debrecenben*, In: Médiakutató, 2010. téli száma, [Online:http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_04_tel/05_valasztas_debrecen_vilaghaboru, Elérés dátuma: 2014.03.17.]

²⁴⁰ Miklósy István püspök Debrecenben – Az ünnepélyes fogadtatás programja, *Debrecen*, 45. (1913. október 15.) 121. 1-2.

tekintetben támogató jellegű sajtókampány azonban nem ekkor kezdődött, hanem gyakorlatilag attól kezdve, ahogy világossá vált, hogy a városi tanács nyitott a püspökség központjának szerepét vállalni. Ennek megfelelően már a Miklósy püspöki felszentelését megelőző Hajdúdorogra történő diadalmas bevonulásáról is a legapróbb részletekig tájékoztatták az olvasókat, mégpedig egyöntetűen a legmélyebb tisztelet és ünnepélyesség hangján.

Érdeemes a Debreczeni Újság 1913. október 5-i, a szerkesztőség által jegyzett cikkét is idézni, amely nem kevesebb, mint három egymást követő oldalon foglalkozik ezzel a fontos és szimbolikus eseménnyel, szinte a püspök által megtett minden egyes méterről részletesen tudósítva. A lap írása folyamatosan dicséretekkel halmozza el Dorogot, amely méltó helyszíne a nagyszabású egyházi felszentelésnek. A cikkből talán elég kiemelni a legfontosabb jelzőket, illetve alcímeket, amelyek között szerepel a diadalmas bevonulás, annak hangsúlyozása, hogy a felszentelést négy püspök celebrálja majd egyszerre, hogy a helyiek diadalkaput emeltek, hogy a régi római szokásokhoz hasonlatosan vonuljon diadalmenetben a püspök Hajdúdorog főutcáján. De ugyanilyen képszerű az is, ahogyan a köszöntő beszédek idéznek szinte szó szerint, csakúgy, mint Miklósy megrendülten ünnepi válaszát erre, egészen addig a mozzanatig, ami arról értesít, hogy a püspök és kísérete virágszőnyegen lépkedett a görög katolikus székesegyházig.²⁴¹

Természetesen a felszentelés szintén széles nyilvánosságot és felhőtlen ünneplést kapott az újságokban. Az ünnep fénye még a máskor talán élesen látó Debreczen című, fentebb már idézett lap saját tudósítójának figyelmét is elhomályosította. Az akkori napok emelkedett hangulatánál fogva az alábbiakat írta az október 8-i számban a püspökszentelés kapcsán a román-magyar ellentétről: „...a hivatalos körök előtt is az a vélemény alakult ki, hogy a román egyházközségek bizonyára a legvadabb, a legizgatóbb renitenskedést tanúsítják majd [...] Hogy mennyire téves és teljesen tájékozatlan volt ez a vélemény, azt a most lefolyt püspökválasztás igazolta a legeklatánsabbul. Már tegnapi tudósításunkban jelentettük, hogy a püspökszentelési ünnepélyen a román egyházak javarészt képviseltették magukat. Háromszékből 4, Udvarhelyből 2, Csíkből 2, Maros- Tordából 1, tehát éppen azokról a vidékekről, ahol a román elem úgyszólván dominál, nemcsak az egyházi, de az egész, politikai, gazdasági és társadalmi életben is. S a püspökszentelő görög katolikus papság, amely félve, bizonyos hidegséggel fogadta a Dorogra érkezett pópákat s szinte meglepetésszerűleg hatott az ezek ajkáról elhangzott beköszöntő:”*Mi vagyunk az igazi Bocskai-katonák, az óhitű magyarok gerince. Nem ellenségeskedésre, de testvéri ölelésre*

²⁴¹ Négy püspök Hajdúdorogon, In: *Debreczeni Újság*, 17. (1913. október 05.) 228. 3-5.

jöttünk!”²⁴² Az újság egyébként a teljes címlapot az országon belüli román-magyar viszonynak szentelte, és gyakorlatilag azt erősítette, hogy szívében a román nemzetiség is magyar.

Azzal, hogy az újság egyszerűen múlt időbe rakta az egyházmegye létrehozása kapcsán fellángolt nemzetiségi ellentéteket, súlyos tévedést követett el, amit igazolt a rövidesen ezután elkövetett bombamerénylet,²⁴³ és az a revíziós kísérlet,²⁴⁴ amelynek során a románok igyekeztek minél több olyan módosítást elérni, amivel csökkenthetik a Dorogi Egyházmegye területét, növelve ezzel a román görög katolikus egyházközségek számát és arányát.

Érdekes módon, amilyen rosszul mérték fel a nemzetiségi viszonyokat, olyan kiváló, a tárgyilagosságot sem nélkülöző cikket közölt ugyanez a sajtóorgánus egy nappal korábban, vagyis október 7-i számában.

A lap ebben a számban is terjedelmes írásban foglalkozott a felszenteléssel, és már ekkor örömmel említették és a korábbi feszültségek enyhüléseként értékelték a román papok jelenlétét. Ám emellett, egyfajta társadalmi korrajzot adva azon is elmélkedett a szerző, hogy miként fordulhatott elő, hogy ez a szerény lélekszámú görög katolikus közösség nem asszimilálódott az évszázadok során a már-már fojtogató méretű kálvinista és lutheránus tengerbe, és ami további érdeme az újságírónak és a lapnak, hogy vastagított alcímükbe azt írták: „A kormány nem képviseltette magát”.²⁴⁵

Sajnos, a kor sajtóbeli szokásának megfelelően az ilyen témájú címloldali, vagy vezércikként közölt írásokat szerkesztőségi cikként jelentették meg, ami azzal járt, hogy nem szignózták a szerző nevével. Az említett eltérések miatt véleményem szerint a két sajtóanyagot aligha ugyanaz a tudósító írta. Minden esetre a korábbi, kevésbé patetikus hangvételű írás jól tapintott rá a lényegre. Arra, hogy ez volt az első nyilvánvaló és jelentős mozzanata annak, hogy az egyházmegye, mint politikai téma betöltötte azt a funkcióját, amiért a kormány annak idején előhúzta a politikai bűvészcilinderből. Vagyis egyértelművé tette ország és világ előtt, hogy a magyarságot asszimilációs veszély fenyegeti a nemzetiségek, valamint Oroszország és

²⁴² A románok és a dorogi püspökség – nincsenek ellentétek, In: *Debreczen*, 45. (1913. október 08.) 115.

1.
²⁴³ Debreceni bombamerénylet: A hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye első megyéspüspöke, Miklósy István 1913: ideiglenesen Debreczenben telepedett le. 1914. 02. 22: Csernovitzból álnéven föladott levelet kapott. Írója közölte, hogy a püspökség címére aranyozott templomi csillárt adott fel. A másnap megérkezett küldemény pokolgépet tartalmazott, mely a csomag bontása közben fölrobbant és megölte Jaczkovics Mihály helynököt, Slepkovszky János titkárt és Csath Sándort, az egyházmegye ügyészét. Csak jóval később derült ki, hogy a pokolgépet Ilia *Catarau*, a román katonai akadémia tanára küldte, aki a magyar görög katolikus püspököt akarta elpusztítani. A merénylet után Miklósy székhelyét Nyíregyházára tette át. Katolikus lexikon. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/D/debreceni%20bombamer%C3%A9nylet.html>, Elérés dátuma: 2014. 04. 01.]

²⁴⁴ SALACZ i.m. 158-163.

²⁴⁵ A püspökszentelő Hajdúdorog – A kormány nem képviseltette magát – Románok a püspökszentelésen, *Debreczen*, 45. (1913. október 07.) 114. 1-2.

a Román Királyság részéről, amellyel szemben összefogásra van szükség, amit a kormány sikeresen meg tud szervezni és képes hatékonyan, a tettek szintjén is érvényesíteni.

A püspökség további sorsa már másodlagos volt. A közös ünneplésből már nem kért sem a kormány, sem pedig a távolmaradó esztergomi érsek. A sajtó és ez által a térség népessége viszont a pompával, a fényes ünnepségekkel volt elfoglalva, mint ahogy Miklósy István nyilatkozataiból is látszik, hogy ő maga sem volt tisztában a helyzet megváltozásával. A körülbelül nyolcezer ember előtt lezajlott dorogi püspökszentelés²⁴⁶ előtt és után is folyamatosan azt idézték tőle a lapok, hogy a kormány által kijelölt, magyarság erősítő nemzeti küldetése van neki és egyházmegyéjének. Ekkor még meg sem fordult a fejében, hogy rövid idő múlva ténylegesen már csak ő lesz egyedül az, aki igazán komolyan gondolja mindezt.²⁴⁷

5. Terrortámadás, az I. világháború küszöbén

Az első kijózanító, ugyanakkor tragikus esemény nem sokat váratott magára. Az októberi pompás ünnepeket követően a püspök beköltözött az Iparkamarától bérelt rezidenciájába, ám szinte még be sem rendezkedett teljesen, amikor 1914. február 23-án délelőtt a posta egy korábban már levélben jelzett csomagot kézbesített a püspöki hivatalba. A levél alapján azt gondolták, hogy az említett adomány érkezett meg, vagyis egy aranyozott templomi csillár, ezért gyanútlanul felbontották a csomagot, ezzel működésbe hozva a bombát, ami fel is robbant. Mivel a csomagot megelőzte ugyanattól a feladótól az a bizonyos értesítő levél és 100 korona templomi adomány, ezért fel sem merült senkiben a gyanú, hogy terrorcselekmény készülődik.

A történetet még a baloldali radikális sajtó korabeli zászlóshajója, a vallásellenességéről is ismert Huszadik Század is elítélte: részletesen tudósított a tragédiáról és arról, hogyan menekült meg csodával határos módon a robbantás fő célpontja, a püspök.

„A robbanás részleteit egész pontosan még nem lehetett megállapítani, mert hiszen a katasztrófa közvetlen tanúi mind meghaltak. A sebesültek közül egyedül Dávid Mihály joghallgató tudott összefüggő vallomást tenni a vizsgálóbíró előtt. Amikor a postás megérkezett és letette a csomagot, – mondotta – Miklósy püspököt a szobájában telefonhoz hívták, őt pedig azzal bízták meg, hogy az inasoktól fészítővasat kérjen. Kiment, szólt az

²⁴⁶ Püspökszentelés Hajdúdorogon – Miklósy István beiktatása, In: *Debreczeni Nagy Újság*, 3. (1913. október 7.) 230. 2.

²⁴⁷ Ugyanakkor az is joggal feltételezhető, hogy Miklósy püspök ezekkel a hangzatos kijelentésekkel akart üzenni a kormánynak, ezzel is ösztönözve az államot arra, hogy mielőbb teljesítse a püspökség és az egyházmegye megalapításával járó anyagi kötelezettségeit. Másrészt viszont a püspök későbbi magatartása ezzel összefüggésbe hozható kijelentései nem zárják ki, hogy egyfajta küldetéstudat folyamatosan megmaradt benne. (a szerk. megjegyzése)

inasoknak, azok átadták a feszítővasat a titkárnak és a következő pillanatban megtörtént a robbanás. A többi sebesültet is kihallgatták, de vallomásukon nem lehetett eligazodni, mert össze-vissza beszéltek mindent.

A városi tanács éppen ülést tartott, amikor a robbanás történt. A tanács, mikor értesült a történetekről, nyomban részvétét fejezte ki a katasztrófa fölött, egyben pedig örömét nyilvánította Miklósy István püspök szerencsés megmenekülésén. Domahidy Elemér főispán a katasztrófáról hosszabb táviratban tett jelentést a belügyminiszternek, akit a polgármester is értesített a szerencsétlenségről. Telefonon érdeklődött a hadügyminisztérium sajtóirodája is. A romba dőlt épület köré katonai kordont állítottak, hogy senki az épület közelébe ne mehessen, mert attól tartanak, hogy a ház beomlik. Miklósy István püspök jelentéktelenül megsérült a kezén. A telefonnál állt (más hír szerint épen kinyitotta az ablakát, hogy a telefonozás előtt friss levegő áradjon a szobába), mikor a szomszéd szobában fölrobbant a pokolgép. A püspököt a légnyomás a falhoz szorította és a sarkaiból kiszakadt ajtó rádült, de csak a kezén sértette meg, máskülönben az ajtó, mint egy nagy pajzs, megvédelmezte testét a leomló közfal szétrepülő tégladarabjaitól. A püspök egy ideig nem mozdulhatott a szobából, mert a kijáratot eltorlaszolta a leomlott fal, de csakhamar kiszabadították.²⁴⁸

A merényletben Miklósy személyes stábjá veszett oda. Meghalt Jaczkovics Mihály külhelynök, a püspök helyettese, titkára, Slepkovszky János, valamint az egyházmegye akkori főügyésze, Csathth Sándor. Súlyosan sérült Dávid József joghallgató, valamint Kriskó Elek és Bihon Miklós egyházmegyei írnokok, és a ház további lakói közül többen, összesen tizennyolcan szenvedtek súlyosabb, könnyebb sérüléseket. A robbantás ugyanakkor közvetlen célját, vagyis azt, hogy megöljék Miklósy püspököt, nem érte el, ugyanis az egyházfő sértetlen maradt.²⁴⁹

A robbantás az épületben is óriási pusztítást végzett, nem kis riadalmat okozva a környéken. A modern technikának köszönhetően ebben a történeti mozzanatban nem kell csupán a fantáziánkra hagyatkozni, ugyanis 1937-ben országszerte filmhíradóban számoltak be arról, hogy az egyik merénylő, a csomagot küldő Catarau, halálos ágyán bevallotta, hogy részt vett a merényletben. A megdöbbentő esemény kapcsán idézték fel korabeli mozgó képsorokkal azt a pusztítást, amit a felrobbant pokolgép okozott 1914 elején.

A filmrészleten kiválóan látszik, hogy a robbantás szinte teljesen elpusztította az egyik utcai homlokzatot, és azt is látni, hogy a megdöbbent városiak szinte egymást lökdösve

²⁴⁸ Bombamerénylet Debreczenben – A hajdúdorogi püspökség helyiségeinek felrobbantása, In: *Huszadik Század*, 1913. március, [Online: <http://www.huszadikszazad.hu/1914-marcius/bulvar/bombamerenylet-debreczenben>, Elérés dátuma: 2014. 04. 02.]

²⁴⁹ PRIGYI i.m. 2. kötet, 116-117.

igyekeznek közelebb jutni a tett helyszínéhez, hogy lássák a tragédia nyomait.²⁵⁰ A cikk folytatásából az is kiderül, hogy a rezidencia mind a tizennégy szobája komoly károkat szenvedett, amelyekből a püspöki lakrésznek volt négy szobája, a többi pedig hivatali irodai helyiségeket foglalt magába.

Bár a bombamerénylet és annak háttere fontos történeti esemény dolgozatom témájának szempontjából is, ám önálló és hosszabb fejezetben való részletezésétől és ismertetésétől két ok miatt érdemes eltekinteni. Egyrészt azért, mert a már ismertetett események elegendőek lesznek ahhoz, hogy az egyházmegyére és a kor politikai, közéleti helyzetére vonatkozó legfontosabb következtetéseket le tudjuk vonni, másrészt azért nem fejtem ki bővebben ezt, mert a témának számottevő irodalma van, bár ezek színvonalukat tekintve eléggé váltakozóak. Mégis, a témában született egy olyan, saját kutatásra épülő dolgozat Katkó Márton Áron tollából, amely szinte a fellelhető valamennyi elsődleges forrás felhasználásával egyrészt teljes egészében felgöngyölíti a történéseket, másrészt az abból levont következtetések véleményem szerint helytállóak, azokat aligha lehet megkérdőjelezni.²⁵¹ Ennél fontosabb számunkra, hogy levonjuk a terrorakcióból adódó következtetéseket az egyházmegye vonatkozásában.

A gyilkos csomag feladásának és az azt megelőző levél és pénzküldemény dokumentációjának köszönhetően eléggé nyilvánvalóvá vált, hogy az ügyben érintett merénylők azért választották a feladás helyszínéül a bukovinai Czernowitz városát, mert a térségben élő kevert rutén és román lakosság körében nem tűntek ki az elkövetők, akik szintén román, illetve orosz illetőségűek voltak. Ráadásul Catarau, akinek a merénylet oroszlánrésze tulajdonítható folyamatosan együtt működött a román és az orosz titkosszolgálattal egyaránt.²⁵² Az sem lehetett véletlen, hogy a széles körű és más országok hatóságaival kiegészült nyomozást a román és az orosz nyomozószervek folyamatosan gátolták, akadályozták.²⁵³

A nyomozati anyag és a hazai, valamint külföldi sajtóértesülések révén viszonylag jól követhető a felderített gyanúsítottak földrajzi mozgása is, amely kiegészül a merényletet követő években folytatott tevékenységükkel, különösen Catarau esetében. Ezek alapján is

²⁵⁰ Filmhíradó 1937-ből: Bevallotta tettét Catarau, a debreceni bombamerénylet egyik elkövetője, [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/63>, Elérés dátuma: 2014. 04. 01.]

²⁵¹ KATKÓ Márton Áron: *Az 1914-es debreceni merénylet*. A szerzőnek az ELTE BTK történelem szakán 2009-ben írt szakdolgozatának rövidített és szerkesztett változata, [Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/katko_magyar_nilles.pdf, Elérés dátuma: 2012. 06. 11.]

²⁵² KATKÓ i.m. 319.

²⁵³ KATKÓ i.m. 313-314.

jogosnak látszik Katkó végső következtetése, miszerint a terrorakciót román–oroszc együttműködésben követték el.²⁵⁴

Bár a szerző nem viszi tovább a gondolatot, de biztosra vehető, hogy a Balkán-háborúk utáni és az I. világháború kitörése előtti pattanásig feszült nemzetközi politikai légkörben a merénnyel nem lehetett más célja a kitervelőknek, mint az, hogy ellehetetlenítsék Románia szerepét a hármasszövetségben, és tovább erősítsék az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nemzetiségi ellentéteket, amelyek kétségkívül nem hatottak kedvezően a Monarchia hadrafoghatóságára. Hogy a belső ellentétek határokon túlról is történő kiélezését az oroszok szívügyüknek tekintették, azt látványosan igazolta az a századforduló táján induló és épp ekkoriban csúcspontjára ért skizma mozgalom a magyarországi rutén görög katolikusok között, amelyre az oroszok is igyekeztek politikai befolyást gyakorolni.²⁵⁵

Már az eddig leírtak is alátámasztják, és jól jelzik, hogy a kifejezetten nemzeti alapon létrehozott és hangsúlyozottan a magyar ajkú görög katolikusokat összefogó egyházmegye menthetetlenül a nagypolitikai játszmák egyik eszközévé vált. Részben azért, mert területi kialakítása nem jöhetett létre a korábbi, alapvetően orosz ajkú rutén és a román görög katolikus egyházmegyék területi sérelme nélkül. Másodszer azért, mert bár a magyar kormányzat igyekezett hangsúlyozni, hogy csak olyan egyházközségek kerültek az új püspökség joghatósága alá ahol magyar parókiák vannak és magyar a lakosság, az érintett 215 ezer fős népességből közel 27 ezer román volt.²⁵⁶ Ezek jó része ugyanakkor hiába volt kétnyelvű, önmagában a két említett tény alkalmas volt arra, hogy az ország külső és belső ellenségei okot találjanak a politikai és diplomáciai, valamint a népesség körében is zajló nemzetiségi ellentétek kiélezésére.

Mindezzel szoros összefüggésben „...ebben az időben zajlottak Tisza István magyar miniszterelnök román paktumtárgyalásai, amelyet nemcsak Bécsben és Bukarestben, de Berlinben is szorgalmaztak. A püspökség területi revíziójának kérdése pedig a tárgyaló felek között is szóba került, igaz, 1913-ban csak az egyes tárgyalási fordulók szünetében. Tisza megegyezési kísérletének távlati célja az volt, hogy a magyarországi románokkal és ezen keresztül Romániával *modus vivendit* találjon és így Romániát a Hármasszövetségben tartsa. Ennek köszönhetően a hajdúdorogi püspökség kérdése óhatatlanul is belefolyt a nemzetközi diplomáciába. [...] Így nem tekinthető véletlennek, hogy Románia és Oroszország, Szerbiával kiegészülve 1913 nyarán egyszerre tiltakozott a Vatikánál a Hajdúdorogi Egyházmegye területi beosztása miatt.”²⁵⁷

²⁵⁴ KATKÓ i.m.

²⁵⁵ GÖNCZI i.m. 7.

²⁵⁶ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 112.

²⁵⁷ KATKÓ i.m. 290.

Hogy az 1911. évi véderőtörvény megszavazása érdekében érdemes volt-e létrehozni a hajdúdorogi egyházmegyét, és ezzel az ellenzék felé gesztust gyakorolni, az így utólag, amikor az egyházmegye a románok és az oroszok szemében is a vörös posztó szerepét töltötte be érdekes kérdés lehet. A magyar kormány és az ország népessége szempontjából minden esetre az előnyök mellett hátrányok is származtak a korabeli uralkodói döntésből.

Ekkor azonban már kár lett volna ezen töprengeni, mindenesetre a Miklósy által remélt állami támogatás immár két éve késett és most még ideiglenesnek szánt hivatalának a falait is szétrobbantották körülötte, hogy egyértelművé váljon, a nagypolitikában ez a kétszáz ezer embert számláló vallási közösség nem tényező, csupán eszköz.

Miklósy azonban mindezt nem így látta, vagy nem így látta helyesnek kommunikálni akkoriban, ezért is volt nagyon óvatos, amikor a merénylet után egyetlen alkalommal egy néhány mondatos nyilatkozatot tett a sajtó kérdésére: „Senkit nem vádlok, senkit nem gyanúsítok. Az eseménynek okát nem tudom találni, magyarázatát nem tudom kifürkészni. Hiszen a legnagyobb szeretettel voltam eltelve egyházmegyéim minden híve iránt, beszélt légyen bármely nyelven. Soha nem vétettem senki ellen. Nem hiszem, hogy a merényletben része lenne egyházmegyéim bármely tagjának is.”²⁵⁸ Bővebben nem akart nyilatkozni.

A legfontosabb kérdés most az volt számára, hogyan tudja hivatalát mihamarabb újra felállítani, vagyis ismét helyet keresett magának. Bár nyilván a lehetőségek között Debrecen a tragédia ellenére továbbra is adott volt ebből a szempontból, a gyilkos akció azonban alapvetően mégsem ösztönözte Miklósyt a maradásra. De egy másik ügy is költözésre és székhelyváltásra kényszerítette. Mégpedig az, hogy alapvetően megromlott a kapcsolata a Kereskedelmi és Iparkamarával.

A kamarát ugyanis egyáltalán nem hatotta meg a terrortámadás. A szervezet vezetői csak azt látták, hogy nem csak a hosszú távon remélt haszon veszett oda, de még az ingatlanjukat is elveszítették. A görög katolikusokkal kötött, kedvezményekkel kiegészített egyezség rossz üzlet volt. Éppen ezért felszólították a püspököt, hogy kártalanítsa a kamarát.²⁵⁹

Miklósy azonban egészen másként látta a helyzetet, és sajátos módon azt válaszolta, hogy „... ahol nincs lakás, ott nem lehet lakbérleti kötelezettség.” Egyébként a püspök azt is megírta a követelésre írt válaszában, hogy hajlandó lett volna a robbantás miatt általa megszakítottnak tekintett bérleti jogviszonyt helyreállítani, ha ideiglenes elhelyezésének költségeiről gondoskodott volna a kamara, ám ez nem történt meg. Sőt, a testület a rendbehozatal után azonnal más bérlőknek adta ki az egyház által korábban használt helyiségeket. A püspök azt is

²⁵⁸ Bombamerénylet Debreczenben – A hajdúdorogi püspökség helyiségeinek felrobbantása, In: *Huszadik Század*, 1913. március, [Online: <http://www.huszadikszazad.hu/1914-marcius/bulvar/bombamerenylet-debreczenben>, Elérés dátuma: 2014. 04. 03.]

²⁵⁹ GKPL I-1-a. 3571/1914.

nehezményezte, hogy azokban a viszontagságos napokban és utána sem állt mellé részvétellel és együttérzéssel a testület, aminek nem mellesleg a kártérítésre vonatkozó igényét elutasította.²⁶⁰ Ha jobban meggondoljuk, Miklósy István érvelése páratlanul logikus, már ami a bérleti jogviszonyt illeti, hiszen ház immár valóban nem volt, mert épp nem sokkal előtte robbantották fel, mint ahogy a püspöki vélemény szerint vele együtt a bérleti megállapodást is.

A vitás ügyben aztán a perrel való fenyegetőzésig fajult a hangulat, ami jól jelezte, hogy a város már nem oly befogadó, mint kezdetben, vagyis el kell onnan költözni. A nézeteltérést azonban nem sikerült egymás között rendezni, ezért némi várakozás után a kamara valóban beperelte a püspökséget.

A pert mindkét fél nagyon komolyan vette, amit az is jelez, hogy az ügy valamennyi bírói döntéshozatali szintet megjárta. Ennek ellenére egy év alatt végleges döntés született, amelyről az egész történet felidézése mellett a Debreceni Nagyújság is beszámolt, „A püspök pöre” című ominózus cikkében.²⁶¹

E szerint az egy évvel korábbi robbantásban a kamarának 100.000 koronás kára keletkezett. A kárt a kamara volt kénytelen viselni, a rendbehozatalra a kormány csak hitelt biztosított 15 éves futamidőre, amit kamatokkal kellett visszafizetni. A püspöktől a kamara mindössze 5.100 korona bérleti díjat kapott, miközben a szervezetnek évi 7.501 koronás törlesztést kellett fizetnie 15 éven át. Ráadásul Miklósy még a fennálló tartozását sem volt hajlandó kiegyenlíteni, miután a bérleti jogviszony a merénylet miatt megszakadt. Ezért perelte be a kamara.

A cikk szerint az ipartestület a sérült helyiségek bérleti díját sosem követelte, csupán az épen maradt helyiségek bérét kérte, de azt sem kapta meg. A kamara a perben igazolta, hogy a bérelt három lakásból csupán kettő sérült meg lakhatatlanul, és szerződésükben egyáltalán nem volt kikötve az együttes használat, tehát – szerintük – részfizetésre van jogos követelése a kamarának. Ráadásul az újság szerint a kamara már másnap megkezdte a helyreállítást és felajánlotta, hogy a püspök kívánsága szerint építik újjá a sérült épületrészeket, de a püspök mindenféle helyszíni szemle mellőzésével egyszerűen elköltözött. A cikk hangsúlyosan említi, milyen elővigyázatlanok voltak az egyház emberei, amikor a kapott végzetes csomagot fejszével kezdték el nyitogatni, miközben már korábban számtalan fenyegetést kaptak éppen Bukovinából. Mivel a püspökkel nem lehetett folytatni az együttműködést, ezért a kamara úgy

²⁶⁰ GKPL I-1-a. 1404/1914.

²⁶¹ GKPL I-1-a. 125/1915. A püspök pöre. In: *Debreceni Nagyújság*, 5. (1915.04.15.) 85. 3.

döntött, hogy a lakhatóvá tett lakásokat kiadja, amit pedig nem tud így értékesíteni, azok díját a püspökön kéri számon.

A lap a bíróság végleges, jogerős döntését így írja le: „A királyi tábla úgy döntött, hogy az alperes püspök úr nem köteles sem az elő bíróság, sem a másodbíróság által reáráott, sem az általa ajánlott felmondási időre járó bérfizetési kötelezettséget teljesíteni. Ezen igazság szerint a kamaratestület iparosaira hárul a jog, hogy a püspök úr bérszerződéséből folyó 12–15.000 korona kárt is háborús terheik sorába vegyék és elviseljék.”²⁶²

Bár első olvasatra a szabatos megfogalmazású, jól összerakott cikk a mai olvasó előtt is hitelesen tárja fel, mi is történt a robbantás után, Miklósy püspök nem így látta, és a kamara által indított perben is kemény ellenfélnek bizonyuló főpap a bíróságon járt el az igazáért, amely elfogadva panaszát helyreigazításra kötelezte a Debreceni Nagyújságot.²⁶³

Ebben le kellett írniuk, hogy eltúlozták a korábban az egyházhoz érkező fenyegetéseket, amelyekből valójában csupán egy-kettő volt, azok is névtelenek és jelentéktelenek. Azt is közölniük kellett az olvasókkal, hogy téves volt az a közlésük, amely szerint a törvényszék jóváhagyta az első fokon eljáró járásbíróság döntését, mivel másodfokon csupán a kártérítési összeg felét hagyta jóvá az ügyben hozott ítélet. Néhány más apróság mellett arra is ki kellett térniük a közleményben, hogy a táblabíróság elismerte, a robbantás okozta rombolás miatt a püspök részéről a korábbi szerződés felbontása jogos volt, és ez őt minden fizetési kötelezettsége alól felmentette.

Sikeresen küzdött tehát a kezdetben reménytelennek látszó ügyben a püspök, pedig az első fok után²⁶⁴ már a másodfokú döntésnek is jogerősnek kellett volna lennie, ami szintén kártérítés fizetésére kötelezte az egyházat.²⁶⁵

Az Iparkamara a győzelemben bízva már a per közben kártérítési igénnyel fordult a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz is és 12.000 korona lakbérkárpótlás megfizetését kérte. Miklósy azonban kifejezetten arra kérte a minisztert a hozzá írt levélben, hogy a per lezárásáig semmit se fizessen a kamarának.²⁶⁶ A tárca ennek megfelelően is járt el, és erről a kamarát is tájékoztatta. Az írta meg számukra, hogy azért nem fizetnek, mivel a Kereskedelmi és Iparkamarának egyrészt nincs jogi alapja a kincstártól követelni ilyesmit, tehát csupán segílyt kérhetnek, de azt a minisztérium álláspontja szerint már megkapták, amikor a miniszter

²⁶² U.o. 3.

²⁶³ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) A királyi tábla ítélete a Debreceni Nagyújság helyreigazítási ügyében, amely a kamara által a püspökség ellen folyó kártérítési ügyében íródott.

²⁶⁴ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) A királyi járásbíróság ítélete a kártérítési ügyben.

²⁶⁵ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) A királyi törvényszék másodfokú ítélete a kártérítési ügyben.

²⁶⁶ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz 504.) Miklósy püspök 1915.02.19-én kelt levele a kultuszminiszterhez.

nagyon kedvező feltételek mellett 80.000 koronás államkölcsönt bocsátott a rendelkezésükre.²⁶⁷

A püspök makacsul bízott az igazában és az ügy kapcsán keletkezett írásaiból kiderül, eléggé meglepte, hogy vesztésre áll. Ennek egyik felelősvé a saját ügyvédjét tette, aki szerintem nem kellő eréllyel képviselte az ügyet. Dr. Unger József debreceni ügyvéd az őt ért vádakra írásban is reagált. Levele hangneme már-már könyörgő, és erősen igyekszik bizonygatni és sikerként tálalni azt, hogy a bíróság a kamara eredeti követelésének csak a felét ismerte el, ez pedig leginkább az ő ügyvédi munkájának köszönhető.²⁶⁸ Ekkor azonban már a dorogi püspök bizalma megingott Ungerben, és saját kezébe vette az ügy további bonyolítását, és a dokumentumok ismeretében ez hozta meg a váratlan fordulatot, amelynek eredményeként mégiscsak győzni tudott.

Először is egy nagyon alaposan megfogalmazott, részletes és terjedelmes felülvizsgálati kérelmet írt a táblabíróságnak, amelyben főként azt igyekezett bizonyítani, hogy megállapodása a kamarával a lakások együttes egészére vonatkozott, így azok közül bármelyiknek a megsérülése az egész megállapodást tette semmissé. Továbbá azt részletezte, hogy ő hiába igyekezett nyitott lenni a bérleti megállapodás folytatását illetően, amikor februárhoz képest a kamara csupán májusra hozta lakható állapotba a megrongálódott épületrészeket.²⁶⁹

Ám ami ennél sokkal fontosabb, hogy a robbantás egy éves évfordulóján ismét levelet írt Jankovich Béla kultuszminiszternek, amelyben arra kérte, hogy a felülvizsgálati kérelemmel kapcsolatos döntési folyamatot kísérelje figyelemmel.²⁷⁰ A február végén keltezett, kifejezetten segélykérő levél elérte a célját, mert április 14-én megszületett a királyi tábla már ismertetett ítélete, amely felülírta mind az első, mind a másodfokú bírói ítélet korábbi döntését, mindenben az egyháznak adva igazat.²⁷¹

A gyilkos incidens kétség kívül világosan jelezte, hogy a görög katolikusok miatt potenciálisan az ellenséges erők céltáblája lehet Debrecen és közössége, és nyilván annak is híre ment, hogy az egyház nem érezte magát anyagilag felelősnek a történetekért. Ilyen körülmények között nem volt realitása a további maradásnak.

²⁶⁷ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz 666.) A minisztérium elutasító levele a kamarához a kártérítési ügyben.

²⁶⁸ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz 502.) Dr. Unger József debreceni ügyvéd levele Miklósy püspökhöz, amelyben bizonyítani igyekszik, milyen áldozatosan képviselte az egyházat a kamarai kártérítési perben.

²⁶⁹ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) Miklósy püspök felülvizsgálati kérelme a táblabírósághoz.

²⁷⁰ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) Miklósy püspök 1915.02.23-án kelt levele a kultuszminiszterhez, amelyben a segítségét kéri a peres ügy kapcsán.

²⁷¹ GKPL I-1-a. 125/1915. (1.doboz) Az ítélőtábla végleges, jogerős döntése, amelyben helyt ad a püspök felülvizsgálati kérelmének, és megváltoztatja a korábbi bírósági döntéseket.

6. Az események nyertese és a végleges székhely: Nyíregyháza

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy ebben a helyzetben miért nem merült fel az a lehetőség, hogy új székhelyként mégiscsak Hajdúdorogot válasszák. Mivel ezzel a kérdéssel a korabeli források egyike sem foglalkozik, abból kell kiindulni, hogy a felszentelés óta eltelt rövid időszakban a versengő települések pozíciója nem sokat változott. Legutóbb pedig, amikor ennek aktualitása volt, már az Országos Bizottság is Nyíregyházát preferálta a leginkább. Nem tett jót a dorogiak ügyének az sem, hogy – mint láthattuk – érveiket néha túl markánsan fogalmazták meg. Esetenként méltatlan jelzőket is használtak, miközben az ellenfelek minden hivatalos megnyilvánulásukban, ajánlattételükben nagy tisztelettel beszéltek Hajdúdorogról. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy a Szabó Jenő által vezetett bizottság és maga Szabó Jenő sem riadt vissza attól, hogy időnként megpróbálja hiteltelenné és súlytalanná tenni Dorogot. Ez történt esetenként magán-, vagy hivatalos levelek formájában, ahogy azt fentebb idéztük, de számos kiadványban is ellenséges szellemű megnyilvánulások egész sora látott napvilágot ilyen céllal.²⁷² Ezzel együtt az Országos Bizottság több olyan biankó, Nyíregyházát pártoló levelet nyomtatott ki, amelyeket aztán az érintett egyházmegyékbe juttattak el azzal a céllal, hogy azokat töltsék ki értelemszerűen és juttassák vissza hozzájuk. Többek között ezek a támogató nyilatkozatok is megerősítették azt, hogy a papok többsége a szabolcsi megyeszékhely mellett kardoskodik.

Ilyen előzmények után, a véres merényletet követően a püspök és a kormány között hamar megindult a kommunikáció, hogy rendezzék a helyzetet, vagyis hogy új befogadó várost és megfelelő ingatlant találjanak. A kormányzat és a tárca tulajdonképpen nem avatkozott bele a dologba, rábízták azt a püspökre. Ő pedig nem is igényelte a tárca közreműködését az új székhely kijelölésében. Erről tanúskodik az a levél, amelyet az egyházfő 1914. október 7-én írt a hercegprímásnak, Csernoch Jánosnak. Ebben tulajdonképpen kész tényként jelentette be, hogy szeptember 23-án átköltözött Nyíregyházára és azt végleges székhelyül választotta. Döntését így indokolta: „E székhely úgy centrális fekvését, valamint kulturális nívóját, nemkülönben fejlődésképeségét tekintve az egyházkormányzat érdekeinek teljes mértékben megfelel. Viszont abban az elfogultságtól mentes hamisítatlan magyar szellemben, amely Nyíregyháza város egész légkörét betölti. Boldog megnyugvással látom erőforrását a hazafias önzetlenségre nevelésnek, melyben egyházmegyéim ifjúságát a jövő lelkipásztorait és tanítóit, a nép vezetőit részesíteni legfőbb óhajtasom.”²⁷³ A levélben kitér arra is, hogy a város jelentős anyagi áldozatot is hozott annak érdekében, hogy a magyar görög katolikusok központja

²⁷² B. PAPP i.m. 96-99.

²⁷³ PL. Cat., D/C. 5963/1914.

lehesen sőt, ötszáz tagú küldöttséggel lelkes demonstrációt is rendeztek Debrecenben, hogy méltó módon invitálják meg a püspököt. Mindennek az eredménye az lett, hogy a papság túlnyomó többségének megerősítése mellett Miklósy Nyíregyházát választotta székhelyül. „Lakásomul a püspöki széklak felépüléséig a megfelelően átalakított hitközségi bérpalota fog szolgálni. Ugyanazon épület nyugati szárnyában rendeztettem be az egyházmegyei irodát is”²⁷⁴ - írta egyik levelében. Egyházmegyéje papjait püspöki körlevélben értesítette a változásról.²⁷⁵

A püspök nem vesztegette az időt, és már 1914 áprilisában terveket készíttetett a helyi egyházközségi bérpalota átalakítására, még hozzá részletes tervrajzzal, amely szinte a teljes szerkezeti átalakításig tartalmazott módosításokat, sőt, további kiegészítésként még egy istálló rajzával is kiegészült.²⁷⁶ A nem túl irigylésre méltó helyzetben nagy szerencse volt, hogy rendelkezésre állt a nyíregyházi egyházközség tulajdonában lévő bérpalota. Érdekes tehát néhány mondat erejéig felidézni ennek a történetét, már csak azért is, mert szinte teljesen új volt, csupán néhány évvel korábban épült fel. Az építkezés motorja pedig az a Sztankaninecz Gyula nevű nyíregyházi pap volt, aki az egyházközség vállalkozó szellemű gazdasági adminisztrátoraként egy részletesen kidolgozott elképzelést terjesztett 1905-ben a munkácsi püspök Firczák Gyula elé. A tervet jónak látták, ezért aztán Jakovics János püspöki helyettes levelet írt Lengyel Endre címzetes prépost, püspöki külhelynökhöz Hajdúdorogra. A levélben Jakovics leírja, hogy Sztankaninecz Gyula, a nyíregyházi hitközség adminisztrátora a püspök elé terjesztette a tervet, amely szerint egy bérpalota építéséhez harminc évre vennének fel hitelt – amortizációs kölcsönt -, amely bérház tartalmazna egy posta helyiséget és fölötte lelkeszi lakot. A megtérülés alaposan ki volt dolgozva, ugyanis Sztankaninecz hitelt érdemlően tudta igazolni, hogy bizonyos helyiségeit a kincstár is igénybe venné, „30 évre lekötendő tisztességes bér ellenében...” A telek ráadásul fundusként, vagyis házhelyként már a helyi egyházközségé volt.²⁷⁷

A szépen kidolgozott, átgondolt terv zöld utat kapott, és 1908–1909-ben Führer Miklós eredeti tervei alapján felépült a szecessziós stílusú bérház.²⁷⁸ Az 1914-es püspöki költözésig aztán valóban bérházként működött, amely a város szívében a mindennapi városi forgatag egyik közkedvelt helyszíne is volt, mivel földszintjén a Pannónia kávézó és más üzletek is működtek a későbbi átalakítási tervek szerint.²⁷⁹ A hivatalok között kapott helyet a

²⁷⁴ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 117.

²⁷⁵ GKPL. I-1-h. 3371/1914. 11. számú püspöki körlevél

²⁷⁶ GKPL. I-1-a. 1674/1914. A bérház átalakításának tervrajza 1914. 04. 10-i keltezéssel, a hozzá tervezett istálló épületének tervrajzával kiegészítve.

²⁷⁷ GKPL. IV-3. 51/1905.

²⁷⁸ GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. Führer Miklós eredeti tervrajza 1908-ból.

²⁷⁹ GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. Az épület átalakításának tervrajza 1914. július 26-i keltezéssel.

Nyírvízszabályozó Társulat is, amíg önálló nagy székháza fel nem épült, ám magát a házat inkább Pannónia-háznak nevezték akkoriban még a hivatalos beadványokban is, az előbb említett kávéház után.

S hogy mennyire befogadó volt Nyíregyháza már ekkoriban is a görög katolikusok esetében, azt jól mutatja, hogy az üzletileg is sikeresen működő kávéházat a konkurencia már a megnyitás pillanatában igyekezett bezáratni arra való hivatkozással, hogy az érvényben lévő rendeletek értelmében nem működhet olyan közel sem templomhoz, sem iskolához. Ráadásul ez teljesen igaz is volt a Pannónia esetében, ám az akadékoskodásnak úgy vetettek véget, hogy egyszerűen megváltoztatták a városi rendeletet úgy, hogy az ne zavarja a további kávéházi működést.²⁸⁰

A dolog azonban nem ment olyan egyszerűen, mivel a vendéglátóhelyek működésének feltételeit miniszteri rendelet határozta meg, amelyet egy helyi képviselőtestületi döntéssel nem lehetett felülrni. Lényegében ezt írta meg, erre hívta fel nyomatékosan a figyelmet 1909. június 16-án kelt levelében a vármegye alispánjának a minisztérium államtitkára, aki erősen fel volt háborodva a nyíregyházi döntésen. Az államtitkár a levélben azt jelezte, hogy a nyíregyházi képviselő-testület határozatát - amely felülírja az 1905. évi augusztus 10-én jóváhagyott 46017. számú rendeletet - nem hagyják jóvá, a kávéház működésének engedélyezési ügyét pedig a helyi iparkamra hatáskörébe utalják az 1884. XVII. t.c. 34§-a alapján.²⁸¹ Az egyház azonban igen kedves volt a városnak, a bérpalota megépítése pedig a városközpont kiemelt beruházásának számított, és ennél fogva igyekeztek segíteni, hogy az ingatlan működtetéséből minél jelentősebb bevétele származzon a görög katolikusoknak. Ehhez pedig a kávéház is kellett. A helyi érdek tehát legyőzte az országos szabályozást, a szórakozóhely mégiscsak kapott működési engedélyt.

Annak ellenére, hogy a püspök egyértelműen bízott még abban, hogy a kormány rövidesen véglegesen rendezze az egyházi intézményekkel, ingatlanokkal és jövedelmekkel kapcsolatos kötelezettségeit, nagyon jelentős átalakítások kezdődtek meg a sikeresen működő egyházi bérpalotában, amelynek során önálló püspöki rezidenciát és hivatali helyiségeket alakítottak ki a már meglévők szerkezeti átalakításával. A munkálatok nagyságát jól jelzi, hogy a beruházást 1914. augusztus 4-én kezdték meg, és egészen 1914. december 15-ig tartott. A püspöki adminisztráció nagyon pontos munkanaplót vezetett minden egyes munkanapról.

²⁸⁰ MARGÓCSY József: *Utcák terek emléktáblák II.* Nyíregyháza városi Tanács V.B., Nyíregyháza, 1986. 132.

²⁸¹ GKPL III-1-29. (1. doboz/1909.) A Kereskedelmi Minisztérium államtitkárának levele Szabolcs vármegye alispánjához, amelyben érvénytelennek nevezi a nyíregyházi városi döntést, amely felülírta a vendéglátóhelyekre vonatkozó országos hatáskörű miniszteri rendeletet.

Ezekbe nem csak azt írták be, hogy milyen munkálatok zajlottak, hanem tételesen azt is feljegyezték, hogy milyen jellegű, és hány szakember dolgozott az adott napon.

Az első napon például 1 munkavezető, 6 kőműves, 14 napszámos, 2 kályhás, 1 asztalos kezdte az átépítést. Nem sokkal később, például augusztus 17-én 1 munkavezető, 10 kőműves, 2 tanuló, 1 ács, 1 „parkett asztalos”, 5 napszámos, 9 segítő napszámos, 4 „villanyos szerelő”, 2 „vízvezetési szerelő”, 1 épületasztalos, 1 lakatos, 1 üveges tanulóikkal, valamint 1 festő és mázoló dolgozott 4 munkásával a püspöki lakosztály kialakításán. December 15-én, vagyis az utolsó munkanapon pedig annyit jegyeztek fel, hogy „Az egyház vezetősége tudomásul veszi a munka befejezését, kéri a vállalkozót a végleges költségvetés elkészítésére.”²⁸² Összességében azt mondhatjuk, hogy végig húsz és negyven között mozgott a munkások száma, ami nem csekély munkaerő igénybevételét jelentette, vagyis ez is jelzi, hogy jelentős építőipari beruházásról volt szó, amely a napló szerint az ünnepek kivételével folyamatosan zajlott öt és fél hónapon át.

Az átépítés és az egyházkormányzati központi státusz meg is pecsételte az addig oly sikeres Pannónia-kávéház működését, amelynek bérleti szerződését már nem újították meg 1914 nyarán, hiszen eléggé stílszerűtlen lett volna további üzemelése a püspöki rezidencia épületében, és helyét előbb a Közgazdasági Takarékpénztár vette át egy időre. A kávéház bezárását olyan botrányos történések is elősegítették, amelyeket az egyházi levéltári anyagokban is feljegyeztek. Például azt, hogy a vendéglátóhely környékén gyakorta előfordult, hogy „részeg katonatisztek pálinkával a kezükben koccintottak a feszületre.”²⁸³

További változás volt a korábbiakhoz képest, hogy jó néhány lakásbérlónek és irodabérlónek is felmondtak, hogy legyen hely a püspökség számára, illetve kellettek a helyiségek a papi szeminárium megindításához is.²⁸⁴ Szintén a székhellyé válással volt kapcsolatos az is, hogy megkezdődtek egy fiú-tanítóképző intézet létesítésére vonatkozó tárgyalások is, amely bár állami fenntartású volt, a görög katolikusokhoz való kötődését jelezte azáltal, hogy az 1914-ben valóban megnyíló intézmény vezetőjének görög katolikus vallásúnak kellett lennie. Ráadásul az állami tanterven kívül görög katolikus szertartású kántorokat is képeztek itt. A remélt állami beruházású papnevelőnek a helyét is kijelölte a város vezetése, ám ahogy korábban erről már írtam, ebből nem lett aztán semmi. A tanítóképző is nagyon nehéz

²⁸² GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. Részletes munkanapló az egyházi bérpalota püspöki lakká való átalakításának minden egyes munkanapjáról.

²⁸³ GKPL. III-1-29. (1. doboz/1909.) A kávéház működésével kapcsolatos kereskedelmi minisztériumi levél, amelynek széljegyzetében szerepel az idézett esemény.

²⁸⁴ Ez természetesen csupán ideiglenes kényszer megoldás volt, hiszen – ahogy a dolgozatból is kiderül – az egyház folyamatosan küzdött azért, hogy önálló papnevelő intézetet tudjon felállítani. (a szerk. megjegyzése)

körülmények között működött később, volt olyan év, hogy tevékenységét szüneteltetni volt kénytelen, kedvezőbb elhelyezést pedig csak 1925-ben kapott.²⁸⁵

Az átépítési munkálatok megkezdésével párhuzamosan, Miklósy igyekezett állandó kapcsolatot tartani a minisztériummal, hogy végre tényleges eredményeket érjen el az egyházmegyei intézmények és a püspöki elhelyezés végleges és méltó megoldása érdekében. Nyíregyházát végleges székhelyként Jankovich Béla kultuszminiszter is elfogadta, és kérésére 1914. május 18-án kelt válaszlevelében a városi tanács döntését is megküldte számára hiteles másolat formájában. A város két évvel korábbi ajánlata ismét nagy hangsúlyt kapott.

A rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvének másolatából kiderül, hogy 86 szavazattöbbséggel fogadták el a püspökség befogadásának és anyagi támogatásának javaslatát, és a városatyák között név szerinti szavazás volt elrendelve. Az előterjesztés támogatói úgy érveltek, hogy „...számos nemzeti érdek szól amellett, hogy ezen püspökség székhelye Nyíregyháza városa a tiszta színmagyar nép által lakott nagy vidéknek egyik legnagyobb kulturális és szellemi központja legyen, és így a város a magyar nemzeti érdekek szempontjából is hoz áldozatokat akkor, amidőn ezen hozzájárulása megszavazásánál a székhelyet a maga számára lehetővé teszi és biztosítani igyekszik. Másrészt tekintve azon nagy erkölcsi és anyagi előnyöket, melyekben ezen püspökség székhelyének a városban leendő felállítása esetében a városnak és annak lakosainak része lesz, teljesen indokolt és helyén való a város részéről ezen különben nagy és jelentékeny megterhelést jelentő hozzájárulása megadása.”²⁸⁶

Ezzel együtt Miklósy erősen szorgalmazta, hogy végre kezdjék el az alapító okiratban foglalt intézmények felépítését, és arra kérte a minisztert, hogy küldjön szakembereket, hogy a város által papnevelde céljára felajánlott telket és környezetét megnézzék, és a szükséges műszaki előkészületeket megtegyék, illetve vizsgálják meg, hogy addig is, milyen módon lehet alkalmas az ideiglenes képzési feladatok ellátására a bérpalota épülete.

Úgy tűnt, a püspök igyekezete nem volt hiábavaló, mert már július 8-án a minisztérium levélben egyeztetett vele a kiküldött szakértőről és érkezésének időpontjáról.²⁸⁷ A gyors és kedvező válasz után már július 13-án meg is jött a tárca műszaki osztályának értesítése, hogy Kató Gyula miniszteri mérnök 15-én délután fél kettőkor érkezik majd Nyíregyházára, és elvégzi a szükséges szemrevételezést. Ez meg is történt, ám a gyors kezdést nem követte folytatás, és a püspököt is lekötötte a bérpalota átalakítása, ezért csak annak befejezése után, 1914. december 3-án írt egy terjedelmesebb levelet Jankovich Béla miniszternek, amelyben

²⁸⁵ MARGÓCSY i.m.: 133-134.

²⁸⁶ GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. Nyíregyháza városának 1912. évi rendkívüli közgyűlésének hiteles jegyzőkönyvi másolata a görög katolikus püspökség befogadásáról.

²⁸⁷ GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. A kultuszminisztérium 2014. 07. 08-án kelt levele Miklósy püspökhöz, amelyben értesítik a műszaki szakértő érkezéséről.

többek között arra kérte, hogy informálja őt arról, hogy a nyáron megtörtént műszaki szemlének végül is mi lett az eredménye, merthogy a mérnök elutazása óta őt senki, semmiről nem tájékoztatta.²⁸⁸

A levélben részletesen kitér arra is, hogy melyek a legszükségesebb beruházások, amiket semmiképpen sem szabad tovább halogatni. E szerint megvalósításra várt a papnevelőház, a püspöki palota, hat kanonoki lakás felépítése és a nyíregyházi parókia templomának némi bővítése és tatarozása, hiszen az immár nem csak az egyházközség temploma, hanem püspöki székesegyház. A legsürgősebbnek a papnevelőházat tartotta, és arra nyomatékosan fel is hívta a figyelmet, amikor azt írta, „... egyházmegyém csakis saját nevelésű papsággal képes eredményesen s teljes megelégedésre szolgálni azt a valláserkölcsi s nemzeti célt, melyért felállítottam.”²⁸⁹ Hogy az elhúzódozó ügy mihamarabb elrendeződjön, és ennek súlyát a miniszter is érezze, a püspök – tárgyalási szokásának megfelelően némi nyomást gyakorolva – azt is jelezte Jankovichnak, hogy a bécsi nuncius, akit megbíztak a bullában foglalt megállapodások végrehajtásával, már jelentéseket kért tőle ezekkel kapcsolatban.

Ezek a leheletfinomságú közvetett „zsarolások”, amelyeket a püspök oly előszeretettel alkalmazott sohasem jöttek be, így most sem érték el a kellő hatást. Abból kellett tehát hivatalt felállítani, ami rendelkezésre állt, vagyis a bércpalotából. A papnevelést ideiglenesen Ungváron a Munkácsi Egyházmegye vállalta magára. Az egykori Pannónia-ház átépítésén kívül Miklósy István idejében már nem került sor újabb beruházásra, sem újabb intézmények megnyitására.

Ahogy arról fentebb már említést tettem, egyetlen pillanatra még felcsillant a remény, hogy végérvényesen és rangjának megfelelő módon sikerül az egyházat intézményekkel ellátni. Erre akkor lett esély, amikor a háború után szintén a Miklósy István indíttatására a kultusztárca kezdeményezte a pénzügyminisztérium felé, hogy szerezzék meg az egyház számára az akkor olcsón állami tulajdonba került egykori Osztrák-Magyar Bank épületét, és adják oda intézményi felhasználásra a görög katolikusoknak. Erre azért nyílt lehetőség, mert a trianoni békeszerződés döntése alapján megkezdődött a bank felszámolása, és ennek keretében a magyar kormány egy úgynevezett beszámítási ügyletet is figyelembe véve megvásárolta a pénzügyintézet trianoni magyar határokon belül található telkeit, épületeit és berendezéseit. Így került tizenhat vidéki bankfiók székházával együtt a nyíregyházi is a kormány kezébe.²⁹⁰

²⁸⁸ GKPL. I-1-a. 1674/ 1914. Miklósy püspök 1914.12.03-án kelt levele Jankovich Béla kultuszminiszterhez, amelyben a műszaki szemle eredményéről kér tájékoztatást.

²⁸⁹ U.o.

²⁹⁰ VAS János: *Mozaikok a 75 éves Magyar Nemzeti Bank történetéből*, TIT Jurányi Lajos Egyesülete, Nyíregyháza, 1999. 19.

Az épület valóban impozáns kinézetű és méretű palota, amelyet 1909. és 1911. között építettek Hubert József tervei alapján.²⁹¹ Az alapvetően neobarokk stílusban épült palota, amelynek díszítésében a szecesszió jegyei is markánsan jelen vannak, valóban megoldotta volna a püspökség minden a kormányzattal szemben addig megfogalmazott, sőt később folyamatosan követelt igényét, legalábbis ami az intézmények elhelyezését illeti. A pénzügyminisztérium azonban hajthatatlan volt, egyetlen percig sem tekintette tárgyalási alpnak a kultusztárcának ezt a felvetését, ugyanis a palotát a megalakítandó Magyar Nemzeti Bank területi igazgatóságának elhelyezésére kívánták felhasználni. A ház ezt a szerepet is töltötte be hosszú ideig, még hozzá politikai rendszereket átívelően, egészen 1996-ig, amikor a Magyar Államkincstár vette át a valamikor Miklósy püspök által kiszemelt monumentális épületet.

Hogy a székhelykérdés mennyire fontos belügye maradt a magyar görög katolikusoknak és Hajdúdorognak azt jól érzékelteti, hogy a település gyakorlatilag a végleges püspöki letelepedés után még évtizedekig folyamatosan felszínen tartotta a témát. A helyi Katolikus Kör fellelkesült tagjai 1924-ben fordultak az egyházhoz, hogy helyezték át a püspöki széket hozzájuk, ám Miklósy ezt elutasította.²⁹² Az első püspökről egyébként is az volt az általános vélekedés, hogy alapvetően alkalmatlannak tartja Hajdúdorogot erre a célra.²⁹³ Ezért az ő halála után a képviselő-testület utódjához, Dudás Miklóshoz fordult írásban és kérték, hogy méltányolja a szegénységében megvetett, megalázott település kérését.²⁹⁴ Előrelépés azonban nem történt. Ám ennek ellenére szinte folyamatosan izzott a vita az egyházi sajtóban²⁹⁵ és a napirenden tartott ügy akkor lángolt fel tiszta erőből ismét, amikor 1941-ben kiderült, hogy új püspöki palota építésébe kezdenek Nyíregyházán.

Úgy vélték, hogy ezzel az utolsó lehetőség is elvész számukra, ezért minden korábbi ajánlatra ráígérve a vármegyei törvényhatóság által is garantált 400.000 pengőt és önkéntes adományokból 150.000 pengőt kínáltak a dorogiak arra az esetre, ha mégis Hajdúdorogot választják székhelynek.²⁹⁶ A páratlan ajánlatra nem érkezett kedvező válasz, ezért a településen zavargások kezdődtek. 1941. március 16-án tömeg állta el a templomkert kapuját, hogy megakadályozzák a hívőket, hogy misére menjenek, ám ez sem segített.²⁹⁷ Az utolsó felterjesztés Dudás püspökhöz 1951. augusztus 31-én íródott, szintén eredménytelenül.²⁹⁸

²⁹¹ VAS i.m. 75.

²⁹² B. PAPP i.m. 99-100.

²⁹³ U.o. 95.

²⁹⁴ Dudás Miklós püspökhöz intézett felterjesztés 1939 májusából, In: B. PAPP i.m. 147-149.

²⁹⁵ B. PAPP i.m. 101-106.

²⁹⁶ U.o. 106.

²⁹⁷ U.o. 107.

²⁹⁸ A Dudás Miklós püspökhöz írt utolsó felterjesztés 1951-ből. In: B. Papp i.m. 150-151.

Noha a székhely választás kérdése első pillanatban belterjesnek tűnhetett, valójában a feltárt részletek a felekezet belső viszonyai mellett rámutattak arra a társadalmi és politikai kapcsolatrendszerre is, amelynek keretein belül mozogni volt képes Miklósy István megyéspüspök.

Az egyházfő minden energiáját egy reprezentatív és hatékonyan működő püspöki centrum kialakításába fektette, ám sem az aktuálpolitika alakulása, sem a háború nem segítette, sokkal inkább hátráltatta ebben. Mivel azonban az ilyen jellegű tényezők folyamatosan változásban vannak, okos diplomáciával időnként szinte a lehetetlenből is ki lehet csiholni valamiféle előrelépést. Ez a feladat várt Miklósyra is. Hogy a püspöki székhely szellemi és intézményi infrastruktúrájának kiépítése érdekében hogyan alakult a püspök kapcsolata a döntéshozókkal, azt a későbbiekben az egyházmegye szempontjából nagy jelentőségűnek számító ügyeken keresztül mutatom be. Előtte azonban érdemes azt megvizsgálni, hogyan sikerült a székhelyfoglalással és az átmeneti intézményi feltételek kialakításával egy időben rendezni az anyagi finanszírozás kérdését.

Azonban miként az állam adós maradt a szükséges ingatlan beruházásokkal kapcsolatosan, úgy a költségvetési rendezés is késlekedett. Ahogy telt az idő nyilvánvaló lett, hogy ebben a kérdésben is önálló megoldást kell találni, mivel eléggé kockázatos dolog a kormány eddig sem túl hatékony közreműködésére várni. Tegyük hozzá annak ellenére, hogy valójában jogszabályok és a Vatikánnal kötött megállapodás is kötelezte az államot arra, hogy új egyházi intézményéért helyt álljon. Miklósy István is így értékelte a helyzetet, ezért igyekezett megragadni az ekkoriban kínálkozó lehetőséget egy jelentős, a kormánytól teljesen független anyagi bázis megszerzésére. Ezzel elindult egy olyan hosszú ideig tartó folyamat, amelynek eredményeként a püspöki törzsvagyon létrejöttének egyik legkülönösebb módjával találkozhatunk.

IV. A Hajdúdorogi Egyházmegye különös javadalmazása – Pásztory Árkád működése és szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye létrejöttében

1. Pásztory legendája a görög katolikusok körében, a róla szóló források eredete

A 19-20. század fordulójának feszült belpolitikai légköre és a nemzetiségek önállósági törekvései alapvetően meghatározták a Magyar Királyság akkori időszakát. Ebben a helyzetben, az I. világháborút megelőző nacionalista, uszító szándékok számára alkalmas célpont lett az alakuló egyházmegye, amely felszította mind a szláv, mind a román nemzeti, nemzetiségi sérelmeket.

A támadások másik célpontja ennek kapcsán Pásztory Árkád bazilita szerzetes lett, akinek élete összefonódott az egyházmegye megalakulásával, és akinek ügye a korabeli sajtót, a kormányt és a Vatikánt is foglalkoztatta ebben az időben. Pásztory személyét az is fontossá tette, hogy annak ellenére, hogy szerzetes volt, földbirtokainak nagysága a korabeli Magyarország legnagyobb birtokosai közé emelte. Ezzel együtt olyan országos ismertség és az egyszerű nép körében olyan vallásos áhítat övezte, amelynek nyomai a mai napig fellelhetők. Pásztory Árkád élete és a korabeli eseményekkel való kapcsolata teljesen feldolgozatlan volt eddig, noha a levéltári kutatások egyértelműen alátámasztják jelentőségét.

A szerzetessel kapcsolatos anyagok összegyűjtése 1990-ben kezdődött annak kapcsán, hogy a rendszerváltozás lehetőséget teremtett az egyházak kártalanítására, és a korábban elvett vagyon visszakövetelésére. Ennek kapcsán kerültek elő az iratok közül a Pásztory Árkád Alapítványról szóló bejegyzések, amelyek az akkori egyházmegyei vezetés előtt ismeretlenek voltak, de láthatóan szorosan összefüggtek az egykori egyházi földbirtokokkal és ingatlanokkal. Ezért gyűjtőmunka kezdődött, hogy az ezzel összefüggésbe hozható dokumentációt amennyire lehetséges teljessé tegyék.²⁹⁹ Az összegyűjtött anyag azonban a jelen kutatás megkezdéséig nem volt kutatható. Feltárása és történeti feldolgozása emiatt még nagyobb jelentőségű.

Az alapítvány nevében és tartalmában egyaránt elválaszthatatlan volt a névadó és létrehozó Pásztory Árkádtól, így minden egyes okirat, levél, feljegyzés, nemcsak a birtokviszonyokat rajzolta ki egyre élesebben, hanem bár mozaikosan, töredezetten, de annak a bazilita szerzetesnek az életét is élénk tárta, akihez ez a rejtélyes intézmény kötődött. Ez az alapítvány

²⁹⁹ Hogy a szervezettel és annak létrehozójával kapcsolatos iratok, okmányok, levelek és más levéltári emlékek ezt követően további több mint húsz éven át együtt maradtak jórészt a Görögkatolikus Püspöki Levéltárnak, és főként a kitűnő szakmai felkészültségű Ujteleki Zsuzsanna levéltárosnak köszönhető, aki kutatásaimat értő módon segítette, támogatta.

ma már sokak számára ismeretlen ugyan, de a görög katolikus közbeszédben még elő-elő fordul Pásztory neve, noha csupán annyiban, hogy a szerzetes működése és életének egy későbbi szakasza a Hajdúdorogi Egyházmegyéhez is kötődik, és hogy a nyíregyházi temetőben van eltemetve. Pásztoryhoz hasonlóan a Hajdúdorogi Egyházmegye létrehozásának körülményei is kevésbé ismertek a hazai köztudatban.

Bár az egyházmegye létrejötte részben a magyar görög katolikusok csekély száma miatt ma már helytörténeti vonatkozásúnak tűnhet, nem az. Fontos kiemelni, hogy a 19-20. század fordulóján, és különösen az I. világháború előtti években a hazai nemzetiségi politika egyik országos jelentőségű kulcskérdése volt. Mivel pedig a Hajdúdorogi Egyházmegye megalapítása száz éve történt, kézenfekvőnek látszik, hogy a görög katolikus történetírásnak ezt a Pásztory Árkádhoz szorosan kötődő, kissé hézagos fejezetét, az összegyűjtött levéltári anyagokra alapozva kiegészítsük, pontosítsuk. Annál is inkább, mivel Pásztory története is szerves része a magyar görög katolikus egyházmegye történetének, és azért is, mert ha a történelem írott lapjai eddig nem is, de az emberi emlékezet, ha erősen töredékesen is, de még őrzi a szerzetes alakját.

Már életében is, de főként halála után legendává vált, amely ma is él a görög katolikus családokban.³⁰⁰ Félig tréfásan figyelmeztettek is, hogy ez a legenda nem csak meseszerű elemeket tartalmaz, hanem fontos figyelmeztetést is. A hagyomány szerint ugyanis, aki rossz, ártó szándékkal nyúl Pásztory Árkád emlékéhez, az méltó büntetést kap a sorstól. Amikor pedig kissé hitetlenkedve, mosolyogva bólogattam a hallottakra, akkor megjegyezték, hogy ez bizony az elmúlt több mint száz év alatt nem egyszer nyert már bizonyosságot. Nem áll tehát szándékomban sem hozzá tenni, sem elvenni abból, amit a történész-szakmai feldolgozás lehetővé tesz az eddig megvizsgált levéltári források, és a fellelhető, kapcsolódó irodalom alapján.

Az egyházmegyei levéltári források között viszonylag sok olyan dokumentum található, amelyek alapján a görög katolikus szerzetes életének egyes részletei pontosan és hitelesen rekonstruálhatók. Azonban a püspöki utasításra elkezdett eredeti anyaggyűjtés szempontjait elsősorban a szerzetes által létrehozott alapítvány jogi és gazdasági ügyei határozták meg, és ezért bizonyos részletek kibontásához elengedhetetlen volt felhasználni más forrásokat is. Pásztory személye elsősorban misztikus szerzetesi működése, az évek során összegyűjtött vagyona, valamint a magyar görög katolikus püspökség létrejötte során végzett tevékenysége révén vált érdekessé az akkori széles közvélemény számára. Ezek az események azonban csupán Pásztory Árkád életének utolsó harmadában következtek be. Az e szempontok alapján

³⁰⁰ Magyar Görögkatolikus Egyházi Fórum,
[Online: www.gorogkatolikus.hu/forum/index.php?topic=45.0]

érdektelennek tűnő korábbi éveiről viszont alig maradt fenn néhány hiteles adat, pedig ezek az évek hozzásegítenek e különös személyiség megértéséhez.

Ebből a szempontból az is fontos információ, hogy ő maga nem volt naplóiíró ember. A vaskos levéltári anyagban, amelyben jó néhány magánlevél, és egyéb személyes vonatkozású, sőt a privát szférát is érintő írott és nyomtatott forrás van, sehol nem található egyetlen kézzel írott sor sem, amelyet papírra vetett volna. Csupán időskori, kissé reszketeg, aláírását lehetett megtalálni egy-egy hivatalos okirat alján. Ránézésre a betűformálása is arról árulkodik, hogy csak ritkán forgatta a tollat.

Érdekes, hogy bizonyos hiányzó életrajzi adatokért éppen korabeli ellenségeihez, ellenfeleihez kell fordulnunk. Ennek az oka az, hogy az egyházmegye létrejötte kapcsán kiéleződő nemzetiségi ellentétek miatt ő volt az egyik legfontosabb és legtámadhatóbb céltáblája azoknak a kortárs román nacionalistáknak és hazai baloldali radikálisoknak, akik főként érzelmi alapon igyekeztek uszítani a formálódó egyházmegye ellen. Ezek egyik legfajsúlyosabb képviselője Aradi Viktor volt, aki szerzőként szívesen szerepelt a románosabb Victor elnevezéssel, és aki a baloldali, polgári radikális Jászi Oszkár csoportjához tartozott ekkoriban.³⁰¹ Hogy az általuk szerkesztett Huszadik Század című folyóirat hasábjain megjelent írásokat miért kell mégis felhasználni, annak részben az az oka, hogy az alaptalan vádaskodások ellenére néhány bizonytalan életrajzi adatot könnyebb így kizárni vagy megerősíteni, másrészt ezeknek az ismeretében lesz csak egyértelmű, milyen heves, kíméletet és tiszteletet nem ismerő támadások keresztútjában élt Pásztory.

A dolgozathoz felhasznált baloldali folyóiratok készítői általában ügyeltek arra, hogy az időnként markáns véleményeket megfogalmazó cikkek objektív tényadatai hitelesek legyenek. Olyan szerzők és szerkesztők neve volt erre a garancia, mint Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár, Szabó Ervin. Ennek ellenére a kutatásban alkalmazott forrásösszevetés során kiderült, Pásztory és rajta keresztül a magyar görög katolikus papok vonatkozásában olyan cikkeknek és szerzőknek is teret engedtek, akik nem riadtak vissza a csúsztatásoktól és a féligazságoktól, esetenként pedig az ellenőrizetlen tények leközlésétől sem.

A nagybirtokos pap azonban tevékenysége révén nemcsak a közéleti szereplők figyelmét érdemelte ki. Szerzteágazó szerzetesi működésének köszönhetően olyan tisztelet és kultusz övezte már életében, amelyet mai felfogásunk szerint csak nehezen képzelhetünk el. Szerencsére a nép körében ennek emléke tovább hagyományozódott, és néprajzi vonatkozásait sikerült egységes anyagba foglalni. A társtudomány, vagyis az etnográfia eredményeit szintén sikeresen használhatjuk fel, amikor Pásztory Árkádot és a korabeli közéleti történéseket igyekszünk megismerni.

³⁰¹ BECSKY Andor: Emlékezés Aradi Viktorra, *Korunk*, 28. (1969. január) 1. sz. 101–104.

2. Szerzetes a figyelem középpontjában

Pásztor halálakor a Görög Katolikus Magyarok Naptára a róla szóló megemlékezésben arról írt,³⁰² hogy „...nevét akkor vette szárnyára [...] a hír”, amikor a hajdúdorogi püspökség megalapításakor³⁰³ teljes vagyonát felajánlotta annak egyházi céljai megvalósítására. Az kétségtelen, hogy a politikai és más természetű támadások ekkortól állítják célkeresztbe az idős papot, hírneve azonban nem emiatt alakult ki. Sokkal inkább közel áll a valósághoz, hogy a püspökség megalakítását és kezdeti működését segítő adakozása éppen azért robbanhatott bombaként az akkori magyar közéletet jellemző nemzetiségi feszültségekkel teli légkörben, mert egy addigra országosan ismert, több szempontból is híres ember tette ezt. Érdekes tehát elsőként azt megvizsgálni, hogyan és miként lett széles körben ismert Pásztor Árkád személye, ami azért is érdekes, mert születésének körülményei és az életben való elindulása egyáltalán nem predesztinálta őt sem a gazdagság, sem az ismertség vonatkozásában.

A szerzetes, egy 1870-ben kiállított keresztlevél,³⁰⁴ és egy 1915-ös keltezésű hiteles keresztlevél másolat szerint is 1844. október 17-én született Lonkán.³⁰⁵ A település Máramaros vármegyében, a Tiszavölgyi járásban volt, és a kis településen még az 1910. évi népszámláláskor is mindössze 2.385 ember élt, közöttük vegyesen ukránok, németek és magyarok.³⁰⁶ Apja Pásztor János, anyja Juhász Borbála volt. Születése után két nappal keresztelték meg, és a Sándor nevet kapta. A Görög Katolikus Naptárból már idézett nekrológ azt írja, hogy gimnáziumot végzett és ez után lépett be a bazilita szerzetesrendbe.³⁰⁷

A korabeli politikai baloldal tollforgatói szerint viszont nem rendelkezett középfokú iskolázottsággal, és így került a bazilitákhoz.³⁰⁸ Még kevésbé iskolázottnak igyekszik feltüntetni egy 1913-ban a Szabadgondolat című polgári radikális folyóiratban megjelent cikk, amely szerint „kályhafűtő volt a Mailáth grófnál, majd a máriapócsi barátokhoz került konyhalegénynek és szabad óráiban megismerkedett a betűvetés művészetével. Sőt szabad óráiban a cirill betűkkel is megismerkedett és nagyünnepeken segített a ministráns gyerekeknek.”³⁰⁹

³⁰² *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*. 2. évfolyam, Hajdúdorogi Egyházmegye, Debrecen, 1916.

szerk.: IVANCSÓ Jenő Ödön 190–194.

³⁰³ COMPLEX Kiadó Kft, *1000 év törvényei internetes adatbázis*,
[Online: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7231> 2011. december 20.]

³⁰⁴ GKPL I-1-a. 930/1916.

³⁰⁵ GKPL I-1-a. P-40/1915.

³⁰⁶ LELKES i.m. 369.

³⁰⁷ *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, i.m. 190.

³⁰⁸ ARADI: Tanulmányok 271.

³⁰⁹ ARADI Viktor: Pásztor Árkád, *Szabadgondolat*, 3. (1913. szeptember)
[Online: http://mtdaportal.extra.hu/szabadgondolat/1913/1913_09.pdf 2012. 07. 24.]

Az a levéltári dokumentum sem említi a gimnáziumi tanulmányokat, amelynek szerzője ismeretlen, ám eredeti, kézzel írott változata a legendás pap életének fontosabb eseményeit beszéli el nagy részletességgel, és tartalmát tekintve egyfajta biografikus szerepet tölt be, noha Pásztoryról egyes szám harmadik személyben beszél. Ahogy a dokumentum fogalmaz: „Tanulmányait a Szent Vazul-rend kolostorban Máramaros-megyében végezte.”³¹⁰

A Huszadik Század és a Szabadgondolat cikkeit azonban fenntartással érdemes kezelni, mivel túl azon, hogy az erősen baloldali nézeteket képviselő radikálisok támadták a görög katolikus püspökség létrehozását és létrehozóit, a Szabadgondolat egyben a korabeli magyar szabadművesek egyik szócsöveként is működött.³¹¹ Elemi érdekük fűződött tehát ahhoz, hogy szellemi, erkölcsi tekintetben is silányítsák azokat, akik azon tevékenykedtek, hogy a magyar ajkú keleti keresztények leváljanak a román egyházszervezetről.

Mindezeket összevetve érdemes a korabeli nekrológot hitelesnek tekinteni, mivel ahogy később látni fogjuk, a baloldali sajtó politikai szándékai elérése érdekében időnként a tényeket sem tisztelte. Másrészt ezt egy másik irodalom, a Magyar Görög Katolikus Ismeretek is megerősíti, amely szerint „...Ungvárra kerül középiskolába s itt már 16 éves korában felvételét kéri a Szt. Bazil Rendbe, 1860-ban”.³¹² A lexikon szerint a munkácsi kolostorban volt novicius, és érettségi után 1865-ben tette le a nagy fogadalmát Munkácson, majd Máriapócsra végezte a teológiát, amit 1869-ben fejezett be. Áldozópappá 1870-ben szentelték fel.³¹³ A felszentelésről szóló okirat eredeti változata, amely az akkori egyházi szabályoknak megfelelően cirill betűkkel íródott nem hagy kétséget e felől.³¹⁴

Vagyis az is biztos, hogy nem konyhai munkásként került Máriapócsra – ahogy az őt támadók hirdették –, hanem a pappá szentelést követően, 27 évesen lett az ottani rendház tagja 1871-ben.³¹⁵ Ekkorra már szerzetesi múltja volt, hiszen már az 1868-ban kiadott Munkácsi Sematizmus is említi a nevét, a miszticei bazilita monostor tagjaként.³¹⁶ Ezt követően hosszú ideig a két évente megjelenő összeírások alapján jól rekonstruálható, hol szolgált. 1870-ben³¹⁷ és 1872-ben³¹⁸ is még Miszticén tevékenykedett, viszont 1874-ben már Csernekhegyen találjuk, mint az ottani rendház gazdasági intézőjét.³¹⁹ Innen rövidesen Máriapócsra helyezték

³¹⁰ GKPL I-1-a. P-41 1.

³¹¹ SCHÖN István: *A magyar szabadművesség hivatalos folyóiratai*
[Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00025/0007-1c> 2012. 07. 24.]

³¹² BÉKÉS Géza: *Magyar görög katolikus ismeretek*, sine loco: sine nomine, s.a. 1984. 246.

³¹³ Uo.

³¹⁴ GKPL I-1-a. 930/1916.

³¹⁵ *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, i.m. 190.

³¹⁶ Munkácsi Sematizmus, Typis Caroli Jager, Ungvár, 1868. 251.

³¹⁷ Munkácsi Sematizmus, Typis viduae Caroli Jager, Ungvár, 1870. 211.

³¹⁸ Munkácsi Sematizmus, Typis viduae Caroli Jager, Ungvár, 1872. 211.

³¹⁹ Munkácsi Sematizmus, Typis Caroli Jager & Alberti Répay, Ungvár, 1874. 216.

feltehetően már 1875-ben³²⁰ és az 1876-os sematizmus már mint az ottani bazilita monostor vikáriusaként jegyzi.³²¹

Első eredeti kézírását is egy innen származó forrásban találjuk meg 1878-ból, amely szintén, mint „monostori helynököt” említi.³²² Az 1878-as egyházi dokumentáció szerint is itt találjuk, mint „vicariust” és katekétát, azaz hitoktatót.³²³ Az 1881-es,³²⁴ 1883-as³²⁵ és 1886-os³²⁶ sematizmusok szerint ezekben az években a máriapócsi bazilita szerzetes papok között a gazdasági ügyeket is intéző „cooperatorként” működött.

Mint később látni fogjuk, 1885-ben változott meg a helyzet, és erre találunk visszaigazolást az 1888. évi összeírásban, ahol már mint a kisbereznai monostor főnöke szerepel.³²⁷ A soron következő 1891-es és az 1893-as sematizmusok azonban egyáltalán nem említik a nevét, sem a személynévmutatóban, sem pedig a parókiák és a monostorok felsorolásánál.

Valószínűnek látszik tehát a Magyar Görög Katolikus Ismeretek információja, amely szerint miután a szerzetesrend megakadályozta, hogy Rómába utazzon, ezért híveivel saját közösséget hozott létre és 1893-tól Turjaremetén működtetett saját gazdaságot.³²⁸

Az 1896-ban megjelent kötet szerint ismét új helyen, a bikszádi bazilita monostorban tevékenykedett, mint a monostor főnöke.³²⁹ Itt is maradt egészen a rendből történő kizáratásáig, amelyről később még szó lesz.

Széles körű ismertségre és népszerűsége a Máriapócon töltött tíz év alatt tett szert az emberek körében. Egy korabeli, itt íródott levélben így jellemezték őt a hívek: „...Egyházának és Szerzetjinek díszje volt [...], miáltal az összes keresztény hívek becsülését kivívta úgy szerzetjinek mint magának, megvetve a földi gyönyöröket kizárólag egyházának, szerzetjinek élt [...], valáskülönbség nélkül az emberiségnek szolgálni, kinek ő lelki és testi orvosa volt tanítása és tanácsa folytán és soha senkitől viszont szolgálatot nem kívánt, hanem azokat fizetés nélkül teljesítette az emberek iránti szeretetből...”³³⁰

Támadói egészen más szemszögből, így látták és láttatták ottani tevékenységét a Huszadik Század hasábjain: „A rend híres máriapócsi zárdájában kezdte meg pályafutását és csakhamar tudója lett az összes szent titkoknak, egész a síró Mária-kép titkáig. Kitűnő tanítványnak bizonyult, mert csak-hamar egész önállóan végezte a „csodatevés”-eket, a betegek

³²⁰ BÉKÉS i.m. 246.

³²¹ Munkácsi Sematizmus, Typis Maximiliani Pollacsek, Ungvár, 1876. 327.

³²² GKPL III-1-16. (Bevételi és kiadási jegyzőkönyv 1859–1878.)

³²³ Munkácsi Sematizmus Typis Haerdum Caroli Jager, Ungvár, 1878. 370.

³²⁴ Munkácsi Sematizmus Typis sen. Josephi Fésüs, Ungvár, 1881. 275.

³²⁵ Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1883. 143.

³²⁶ Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1885. 177.

³²⁷ Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1888. 176.

³²⁸ BÉKÉS i.m. 247.

³²⁹ Munkácsi Sematizmus Typis sen. Bartholomaei Jager, Ungvár, 1896. 198.

³³⁰ GKPL IV-3. 46/1885.

gyógyítását, a jövendőmondást, sőt néha bizalmas környezetben a szenteket is elővarázsolta. Csakhamar vetekedett hírneve a Mária-képével és a szegény tót, ruthén, magyar és román parasztok távoli vidékekről felkeresték. Pásztory csodát-csodára halmozott, míg végre közbelépett a hatóság, a főszolgabíró leleplezte dolgait...³³¹

Ahogy a szövegből is kiderül, a népszerűség irigyeket is teremtett, és miután egyik haragosa feljelentette a főszolgabírónál,³³² 1885-ben a bazilita rend vezetése új szolgálati helyet jelölt ki számára.

Egy a baziliták által az esztergomi érsek számára készített Pásztoryról és tevékenységéről szóló beszámolóból további részletek derülnek ki a máriapócsi menesztés részleteiről. E szerint 1880-tól bízták meg a kegytemplom gondnoki teendőivel, és ezt az állását a dokumentum szerint azért kellett elhagynia, mert dr. Jósa András,³³³ Szabolcs Vármegyei főorvos vádindítványára, mint kuruzslót kitiltották a vármegye területéről. A rend a laborcrévi monostorba küldte, ám itt rövid ideig volt, mert még abban az évben sikerült elérnie, hogy a kisbereznai monostor főnökévé tegyék, ahol 1890-ig szolgált.

A források ezen a ponton ellentmondanak egymásnak, mivel a névtelen életrajz szerzője Nagybereznát jelölte meg új állomáshelyként, csakúgy, mint a Huszadik Század című folyóirat 1913. évi szeptemberi cikke, azonban a már idézett katolikus naptárban lévő nekrológ Kisbereznát nevezi meg. Minden valószínűség szerint ez utóbbi tekinthető hiteles adatnak, mivel a kettő közül csak itt található bazilita monostor,³³⁴ amely Szent Miklósról van elnevezve, ráadásul Kárpátalja egyik legnagyobb görög katolikus kolostoraként tartják ma is számon.³³⁵ Tovább erősíti ezt az a peranyag, amelyet a Szent Bazil Rend mint felperes

³³¹ ARADI: Tanulmányok i.m. 271–272.

³³² ARADI: Tanulmányok i.m. 272.

³³³ Jósa András (1834- 1918): Az orvosi pálya félig-meddig hagyomány volt családjában, mert nagyapja Jósa István Szabolcs vármegye főorvosa nagy és jó hírnévnek örvendett. Iparkodott beilleszkedni az akkori nemesség vidéki életébe. 1860-ban Bécsben az egyetem orvosi fakultására iratkozik be. 1864-ben kapja meg orvosi oklevelét. A mai szabolcs-szatmár-bereg megyei egyenes jogutóda, "folytatása" a nagykállói kórháznak melynek születése körül a Nyírség két leghíresebb orvosa, Dr. Korányi Frigyes és Dr. Jósa András bábáskodott. Jósa egyébként is Nagykállóban telepedett le, ami csupán néhány kilométerre fekszik Máriapóctól. A megyei kórház ma a Jósa András nevét viseli, illetve Nyíregyháza egyik legismertebb városrésze is róla van elnevezve. Állandó figyelemmel kísérte a külföldi felfedezéseket. Pasteur, Semmelweis, Lister, Koch eredményeit azonnal beillesztette gyakorlati munkájába. Koch-nál személyesen is járt. A tuberculin felfedezése után ismét felkereste és hosszabb időt töltött laboratóriumában. 1884.január 1-én átvette Szabolcs vármegye egészségügyi vezetését, elfogadta a vármegyei tisztí főorvosi állást. A lakosság egészségügyi nevelésének, egészségügyi felvilágosításának döntő szerepet szánt orvosi működésében, és ez a tény önmagában is az „önjelölt gyógyítók” ellen fordította. Jósa András életrajza.

[Online:<http://www.niif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/3/25/josa.htm>, Elérés dátuma: 2014.01.14.]

³³⁴ Baziliták Nagy Szent Vazul Rendje O.S.B.M./Adorans, [Online: <http://adorans.hu/node/2394>] 2012. június 9.

³³⁵ Helytörténet-Kisberezna [Online: <http://karpataljaturizmus.hu/index.php?p=h&a=64> Elérés dátuma: 2012. június 9.]

nyújtott be a Szinévaljai Királyi Járásbírósághoz, amiben közvetlenül szó van rendtársuk kisbereznai működéséről.³³⁶

Hogy a szerzetes népszerűsége milyen óriási volt az emberek körében, azt támasztja alá az a levél, amelyet a hívek írtak a vikáriusnak, miután a búcsú alkalmával észrevették, hogy kedvelt papjuk hiányzik a gyülekezetből. „...a hívek legnagyobb kárára a máriapócsi parókiáról elmozdított, a kis hitűek rágalmi és fondorkodásai folytán...”³³⁷ Amikor azonban ezt észrevették, keresni kezdték Pásztoryt és elmozdításának okát: „...a nép, bálványát bucsú alkalmával nem találván kutatni kezdett az ok miatt, s csak hamar nyomára jött, hogy Rardarsai Rajan irigysége volt oka elmozdításának, [...]”³³⁸

Az emberek a levél folytatásában sem fukarkodtak a magasztos jelzőkkel, amikor azt írták, hogy „...Pásztor Árkád magas tudományú, szigorú vallásos fedhetetlen életű, és a szerzet szabályaihoz szigorúan ragaszkodik, az emberiségnek valóságos második megváltója és az egész világ előtt nagytiszteletben áll...”³³⁹

Ez a ragaszkodás és ezek a jelzők ritkaság számba mentek már akkoriban is. Különösen akkor tudjuk megfelelően értékelni ezt a ragaszkodást a maguk súlyának megfelelően, ha figyelembe vesszük, hogy épp ekkoriban volt jellemző, hogy „Ausztriából a jozefinizmus, a cári Oroszországból a Róma-ellenesség szelleme hatolt be”³⁴⁰ a szerzetesrendbe. „A fegyelem meglazult, a szerzetesek elvilágiasodtak, elterjedt körükben a lanyhaság és a közönyösség.”³⁴¹ Emiatt döntött a pápa, XIII. Leo 1882-ben arról, hogy megreformálja a Szent Bazil Rendet, és ezt a munkát a jezsuitákra bízta, akik 1901-ig olyan reformokat vezettek be, amelyek „pontosan meghatározták a szerzetesek napirendjét, a világiakkal való érintkezés kereteit és általában tevékeny életforma kialakítására készítették őket.”³⁴² Pásztor tehát egy általános erkölcsi hanyatlás és tekintélyvesztés közepette tudott figyelemre méltót alkotni a hívek körében.

A levélírók akaratának megfelelően a külhelynök továbbította a körülbelül háromszáz ember által aláírt kérelmet a baziliták csernekhegyi tartományi központjába, ahonnan rövidezen, 1885. október 23.-i keltezéssel megérkezett a szűkszavú elutasítás, nem helyezik vissza Máriapócsra.³⁴³

Árkád atya Kisberezán, ezen a fontos görög katolikus búcsújáró helyen a rend és a monostor lepusztulásával, teljes eladósodásával találkozott, amely olyan méreteket öltött, hogy a

³³⁶ GKPL I-1-a. P-47.

³³⁷ GKPL IV-3. 46/1885.

³³⁸ Uo.

³³⁹ Uo.

³⁴⁰ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 144.

³⁴¹ Uo.

³⁴² PIRIGYI, i.m. 2. kötet, 144–145.

³⁴³ GKPL IV-3. 46/1885.

korábbi rendfőnök - nem tudva mit kezdeni a helyzettel - egyszerűen eltűnt onnan.³⁴⁴ Pásztory hozzálátott rendbe hozni az áldatlan állapotokat, miközben a híre innen is messze eljutott, az emberek pedig ide is követték gondjaikkal, bajaikkal.³⁴⁵

A Homa Joachim bazilita tartományfőnök által szerkesztett anyag kitér arra is, hogy már a borhalmi tevékenykedése idején is arról beszéltek a régi páterek, hogy Pásztory állandóan sok pénzzel rendelkezett. Kimerítő bizonyítékokkal azonban nem alátámasztott vádaskodások is találhatók az esztergomi érseknek írt levélben, melyek szerint máriapócsi gazdálkodását a rend rovására végezte és a kegytemplom jövedelmeinek kezelését is vagyonszerzésre használta fel. A tartományfőnök elismeri ugyanakkor, hogy a hívek már ebben az időben is feltűnő számban keresték őt, és nagy népszerűségnek örvendett. Mint írja: „Kisbereznai főnöksége idején állandó búcsújárás folyt ottan az év minden szakában: Zemplén, Sáros, Ung, Bereg és Szabolcs megyékből.”³⁴⁶ Azt sem tagadja, hogy a bereznai templomot és monostort rendbe hozta és jó karban hagyta ott, ám kiemeli, hogy a befolyt pénzádományokból alig könyvelt el valamit, sőt ezeket távozásakor magával vitte Bikszádra.

Ide azért került, mert megígérte, hogy az elhanyagolt monostort és a templomot rendbe hozza, az pedig köztudomású volt, hogy van rá pénze. Ahogy a bazilita rend vezetője fogalmazott: „Ekkor már nagy híre volt a nép között. Egész népvándorlás volt a bikszádi monostorban. Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Abauj, Borsod, Heves, Hajdu, Szabolcs és Szatmár megyékből járt hozzá a nép tömegesen. Hallották Pásztory terveit a templom és a monostorépítésre vonatkozólag és versenyezve ajánlották fel adományait a nemes célra. A vármegyei közigazgatás vezetőivel a lehető legjobb viszonyt igyekezett kialakítani, nehogy megismétlődjék a szabolcsi eset. Köztudomású, hogy ez sikerült is neki gróf Hugonnay, Kristóffy és Nagy László fő- és alispánsága idejében, csakhogy ez nagyon sok pénzébe került. Ezen kívül emelte tekintélyét egypár közismert katolikus mágnás család (gróf Hugonnay, báró Vécsey) buzgó tagjainak időnkénti látogatása, kik benne a tudós és szentéletű papot tisztelték.”³⁴⁷

Ahogy kíméletlen támadója Aradi Victor az 1913. évi cikkében fogalmaz, „A papi üzlet képtelenül fellendült, a kuruzslások csodái mindennaposak lettek, de azért a barát nem érezte jól magát [...] Pásztory sürgette a rendet, hogy helyezték át alkalmasabb helyre. A rend vezetői belátták, hogy egy forgalmas búcsújáró helyen Pásztory jobban kifejtheti „tehetségét” és ahogy feledésbe mentek kissé a máriapócsi dolgok, a bikszádi búcsújáróhely házfőnökévé

³⁴⁴ GKPL I-1-a. P-41. i.m. 1.

³⁴⁵ GKPL I-1-a. P-41 i.m. 2.

³⁴⁶ PL. Cat. 23. 6299/1917. Homa Joachim bazilita tartományfőnök levele Pásztory Árkádról és tevékenységéről.

³⁴⁷ U.o.

tették. Pásztory okult a máriapócsi szomorú eseten és most már az volt az első dolga, hogy megnyerje magának a közigazgatási hatóságok jóakarátát. Ezért fényes ünnepeket tartott a zárdában, amely csakhamar a szatmári urak kedvenc találkozóhelyévé változott. A bikszádi víg élet híressé lett, híre terjedt a jó lakomáknak, a kitűnő boroknak és az új házfőnök bőkezűségének, úgy hogy néhány hónap múlva Pásztory biztonságba érezte magát. Akkor újult erővel hozzáfogott a csodatevés mesterségéhez. Az egyik földszinti teremben színpadot épített modern felszereléssel, titokzatos színes világításra és szükség esetében vakító magnéziumfényre berendezve, csapóajtókkal, süllyesztőkkel, ahol a Szűz Mária meg a Gábor arkangyal jelent meg esetről-esetre, hiányos öltözetben, de dicsfényel és óriás szárnyakkal és praktikus tanácsokkal látták el a szegény bámuló hívőt. Sőt szükség esetében jó magas kamatra kölcsönöket is adtak a megszorult hitelképes egyéneknek szabályos kötelezvény ellenében.³⁴⁸ Az Aradi által megfogalmazott, minden alapot nélkülöző vádakra a későbbiekben kitérek majd. Az minden esetre igaz volt, hogy innen is áthelyezték a szerzetest, és valóban a bikszádi monostor vezetését bízták rá.

Bikszád, vagy más néven Sepsibükszád Tusnádfürdőtől 4 km-re fekszik Csíkszereda és Sepsiszentgyörgy között. Ha lehetséges, itt még rosszabb volt a helyzet, mivel fából épült templom és ugyancsak fából készült monostor fogadta az érkező Pásztoryt, amely korábban le is égett. Itt is eladósodott a rendház, és itt is nyoma veszett a rendfőnöknek.³⁴⁹ Az áthelyezett új pap ezúttal is munkához látott, és a Sepsibükszádon élők a mai napig számon tartják, hogy amikor „a monostor a 19. század végén leégett, az egyemeletes, L alakú új épületét az akkori igumen, Pásztory Árkád építtette. Ebben az időben a templomot is fölújították, új toronysisak készült. A korábbi fatemplom ikonosztázanak Istenszülő ikonja a barokk templom kegyképévé vált, amelyet a 19. század elején épült ikonosztáz királyi ajtaja fölött helyeztek el.”³⁵⁰ A kisbereznai és a bikszádi felújítási munkálatokat saját gazdaságából finanszírozta a szerzetes, és a korábbi állapotokhoz képest sikerült maradandót alkotnia.³⁵¹

Noha eddig úgy tűnhetett a Huszadik Században megjelent tanulmány idézett soraiból, valamint a Szabadgondolat cikkéből,³⁵² hogy a sorozatos áthelyezések azért történtek, hogy a rend kimenekítse kedves papját a szorult helyzetéből, valójában annak a népszerűség növekedésnek és vagyongyarapodásnak igyekeztek útját állni, amely a szerzetes működését kísérte, bárhova is került.

³⁴⁸ ARADI: Tanulmányok i.m. 272.

³⁴⁹ GKPL I-1-a. P-41 i.m. 1.

³⁵⁰ [Online: <http://mommo.hu/media/Sepsibukszad> 2012. június 10.]

³⁵¹ GKPL I-1-a. 2370/1914.

³⁵² ARADI: Pásztory Árkád i.m. 300.

Ezt bizonyítja az is, hogy mire Bikszádon virágzó hitéletet és gazdaságot teremtett, 1899-ben a baziliták rendje vizsgálatot indított ellene. Bizottság elé citálták, ahol vallatóra fogták vagyonával, csodatételeivel és életvitelével kapcsolatosan. Bár mint később látni fogjuk, működését illetően - túl a vagyongyűjtésen - voltak olyan, a közösség körében végzett tevékenységei, amelyek nehezen illeszthetők össze a mai közfelfogás szerinti klasszikus papi hivatás gyakorlásával, a vizsgálatról szóló dokumentum tanúsága szerint a rendet valójában mégsem ez érdekelte. Nem a fedhetetlen papi szolgálathoz akarta visszaterelni Pásztoryt, hanem egyszerűen a vagyonára fájt a foga.³⁵³ Ezt igazolja az is, hogy miután lelki kényszerítést és egyéb fenyegetéseket helyeztek kilátásba, a meghurcolt pap odaigérte birtokait és szatmárnémeti házát a rendnek.³⁵⁴

Egy, a szerzetes által benyújtott ellenkereseti peranyagban részletesen beszámol arról, hogy olyan papírokat írtak vele alá, amelyek tartalmát nem ismerte, hogy zsarolták, és amíg nem a rend vezetésének szándéka szerint cselekedett, addig egyszerűen foglyul ejtették. Bezárták egy üres szobába, és csak akkor engedték ki, amikor jobb belátásra tért.³⁵⁵ Ezért ígérte oda írásban a városi házát és túrvékonyai birtokát. Ennek hatására úgy tűnt eltekintenek a további zaklatástól. Egyetlen büntetésről határoztak, mégpedig arról, hogy ismét új szolgálati helyet jelölnek ki számára, ezúttal a csernekhegyi monostort. A ház és a birtokok átadása ügyében azonban nem tett lépéseket, a csernekhegyi száműzetést pedig visszautasította.

Ekkor újabb megalázó vizsgálat vette kezdetét, amelyben a régi ügyek mellett azt is számon kérték rajta, hogy miért ellenkezik a „definitorium elmarasztaló ítéletével szemben...”³⁵⁶ A szerzetes az említett jegyzőkönyv szerint válaszaival igyekezett békességet teremteni, és nem élte tovább a helyzetet, de lényegében hajthatatlan maradt abban, hogy visszautasítsa az őt elmarasztaló rendelkezéseket. Mindezért végül 1902 februárjában a Szent Bazil Rend kizárta soraiból legismertebb és a nép körében legsikeresebb szerzetesét.³⁵⁷

A vizsgálat és a kizárás ügye egy fellebbviteli tárgyalás eredményeként Rómába is eljutott, és a Szentszék a kizárt pap mellé állt. Arra szólították fel a baziliták tartományfőnökét, hogy fogadják vissza Pásztoryt, a rend azonban ellenszegült a Vatikán akaratának, sőt kijelentették, hogy soha nem fogadják be őt többé közösségükbe.³⁵⁸ A kutasított szerzetes ekkor túrvékonyai birtokára vonult vissza, de továbbra is aktív szerepet játszott mind a helyi közösség, mind pedig az egyház életében.

³⁵³ GKPL I-1-a. P-42/1899.

³⁵⁴ GKPL I-1-a. 1/1916.

³⁵⁵ GKPL I-1-a. P-47.

³⁵⁶ GKPL I-1-a. P-48/1901.

³⁵⁷ GKPL I-1-a. 3703/1913.

³⁵⁸ GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

Mindenekelőtt saját egyházi státusát igyekezett tisztázni. Ezért a Vatikánhoz fordult védelemért. Bár külső szemlélő számára valószínűtlennek tűnhet, hogy a Szentszék nyomon kísérte a rend kötelékéből elbocsátott egyszerű szerzetes sorsát, mégis ez volt a valóság. Ez pedig alátámasztja azt, hogy közvetlen, élő, és működő kapcsolat volt a leváltott bikszádi zárdafőnök és a Vatikán között.

Az akkori baloldali sajtó ezt a kapcsolatot annak tulajdonította, hogy a magyar pap a befolyását a pénzének köszönhette: „Tízezreket küldött évente Péter-fillérek alakjában Rómába és a sok pénz sok rokonszenvet szerzett meg Pásztorynak.”³⁵⁹ Erre vonatkozóan semmilyen adatot, vagy utalást nem találtam, de az kétségtelen, hogy a Szent Kongregáció kiemelt figyelmet fordított a szerzetesre. Fentebb már láthattuk, hogy tevőlegesen is kiálltak mellette, amikor Árkád atya visszafogadására szólították fel a bazilita rendet. Róma tehát tudott a Pásztory körül zajló történekekről, és amikor egyházi helyzetét kellett megszilárdítani, akkor kérésére a Szentszék ismét támogatásáról biztosította.

Miklós István hajdúdorogi megyéspüspök egyik, a hercegprímáshoz ez ügyben írt leveléből is tudjuk, hogy az 1902. április végén – a Nyíregyházi Királyi Törvényszék egyik polgári peres ítélete szerint május elején³⁶⁰ – kizárt pap kérését teljesítve, már 1902. december 10-én megszületett a 14.299. számú pápai határozat. Ebben a pápa elfogadottnak tekintette ugyan a baziliták korábbi döntését, azonban Pásztory számára engedélyezte a renden kívüli szerzetesi létet, a kolostoron kívüli életet, a „...korábbi fogadalmak lényegének megőrzésével, ti. a tisztaságnak minden tekintetben, a szegénységnek lehetőség szerint, s az engedelmességnek a lakóhelye szerint illetékes püspök irányában, amire való tekintettel szükségesnek jelezte, hogy jóakaró püspököt találjon, s akinek alárendelve kell lennie az engedelmesség ünnepélyes fogadalmá értelmében.”³⁶¹

Tehát alig egy fél év alatt hivatalosan is rendezték a bizonytalan egyházi helyzetet egy olyan pápai intézkedéssel, amely lényegében „egyszemélyes intézménnyé” avatta Árkád atyát. Hogy még nyilvánvalóbbá váljon, hogy a kizárt egykori zárdafőnök a Szentszék védelmét élvezve, különböző egyházi címeket és rangokat is kapott, noha erre a hivatalos nekrológ nem tér ki.³⁶² Ennek ellenére mégis így történt. A korabeli életrajz szerint pápai titkos kamarás, a Jeruzsálemi Szent-sír lovagja, és a szentszéki tanácsos címeket viselhette.³⁶³ Ezeket, mint valamiféle megvásárolt elismeréseket hánytorgatja fel a Huszadik Században kíméletlen támadója, Aradi Viktor is: „...kinevezték pápai kamarásnak, trónállónak, a szent

³⁵⁹ ARADI: Tanulmányok i.m. 273.

³⁶⁰ GKPL I-1-a. 1/1916.

³⁶¹ GKPL I-1-a. 2370/1914. i.m.

³⁶² *A Görög Katolikus Magyarok Naptára*, i.m. 190–194.

³⁶³ GKPL I-1-a. P-41.

sír lovagjának és Pásztory most már biztonságba érezte magát.”³⁶⁴ Ennél azonban hitelesebb bizonyíték is van az adományozott címekre vonatkozóan, mégpedig egy 1910-ből származó bírósági ítélet szövege. Ebben Pásztory Árkád mind felperes szerepel ekképpen: „...lovag Pásztory Árkád pápai titkos kamarás.”³⁶⁵

Mindent összevetve, a Szentszéknak köszönhetően szilárd és támadhatatlan státust kapott papként és emberként egyaránt. Figyelembe véve, hogy a magyar nyelvű liturgia engedélyezése ügyében évtizedekig még csak nem is reagált a Vatikán a hívek törekvésére,³⁶⁶ ebben az esetben soha nem tapasztalt gyorsasággal született meg a támogató döntés, és annak írásba foglalása. A Pásztory történetben – mint később látni fogjuk – még sor kerül ilyesmire. Másrészt párját ritkítja, sőt magyar vonatkozásban valószínűleg ismeretlen olyan eset, amikor a Vatikán egy helyi ügybe, egy szerzetesrend és egyik tagja közötti „perpatvarba” közvetlenül beavatkozott volna. Ezek után aligha vitatható, milyen szoros, szálak fűzték a támadott papot a pápai udvarhoz.

3. A túrvékonyai nagybirtokos

A rendből való kizárás után a szerzetes egy Szatmár vármegyében található kistelepetülést választott állandó lakóhelyül, és innen, túrvékonyai birtokáról intézte gazdaságának ügyeit. A néprajzi emlékek szerint is jelentős gazdaságot vitt Árkád atya. A szájhagyomány révén fennmaradt történetek arról szólnak, hogy időnként 10 társzekér is elindult a szőlőbirtokról, amelyeket Pásztory kitűnő lovai húztak, s amelyek egyenként 200 liter bort szállítottak Szatmárra.³⁶⁷ Egy másik történetben pedig 60 pár ökröt említ a történetmesélő, akinek az egyik rokona őrizte azokat.³⁶⁸ Egy peranyagban azt írják, hogy „A birtok jellegéhez képest nagy jószágállománnyal úgynevezett alpesi gazdálkodás folyt...” és „...túlontúl el volt látva különböző célokra szolgáló épületekkel...”³⁶⁹

Az iratok tanúsága szerint ezekben az években megszorodtak az ingatlan adásvételek, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy rövidesen a térség és az ország nagybirtokosai közé tartozzon.³⁷⁰ Élénk üzleti életről tanúskodnak az ezekből az évekből megmaradt iratok.

³⁶⁴ ARADI: Tanulmányok i.m. 273.

³⁶⁵ GKPL I-1-a. P-31/1910.

³⁶⁶ GRIGÁSSY i.m. 65.

³⁶⁷ NAGY István: *Anekdoták Pásztory Árkádról*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Néprajz-Antropológia, 2007. 32.

³⁶⁸ NAGY i.m. 33.

³⁶⁹ GKPL I-1-a. 2448/1944.

³⁷⁰ GKPL I-1-a. P-15/1907.

Kiterjedt kölcsönügyletek bonyolódtak és nem csak a környékbeliekkel, hanem időnként Budapesten élőkkel is.³⁷¹

Noha ellenlábasai uzsorázással és mások kisémmizésével vádolták,³⁷² az adatok ezt nem támasztják alá. Szabályos magánhitelezésekről vannak okiratok, amelyekből világosan látszik, hogy Pásztory 5-8 %-os kamatra adott kölcsön,³⁷³ ettől soha nem tért el. Az is világosan látszik, hogy ezeknél az üzleteknél nem csak a várható nyereség motiválta, hanem gyakran az, hogy a hitelt kérőt milyen embernek ismerte meg személyes tulajdonságai és vagyoni helyzete alapján. Ezt bizonyítja két adóslevél, amelyek 1905-ben, két egymást követő hónapban íródtak, ráadásul hasonló összegekről is szólnak. Az egyik³⁷⁴ 720, a másik³⁷⁵ 700 koronáról. Mégis, látszólag minden ok nélkül a májusban született kölcsön megállapodás 8%-os kamatot rögzít, a júniusi pedig csupán 5%-osat.

Csakúgy, mint ezekben az esetekben, más alkalmakkor is hosszabb távra, leggyakrabban egy évre hitelezett és minden esetben csak fedezet ellenében. Ilyenkor a kölcsön kedvezményezettje vállalta, hogy földjére, vagy más ingatlanára a tartozás visszafizetéséig jelzálog kerüljön,³⁷⁶ de előfordult fedezetként ingóságok felajánlása is, sőt, olyan kötelezvény is akadt, amelynek aláírója 5 forint, vagyis 10 korona tartozásért azt vállalta, hogy ledolgozza a tartozást akkor, amikor mondják neki.³⁷⁷ Bizony nem volt ritka, hogy nem sikerült a kölcsönt visszafizetni és ilyenkor Pásztory érvényesítette a szerződésben foglaltakat. Erről szól az az árverési hirdetés³⁷⁸ is, amely 500 vissza nem fizetett korona és 5%-os kamatainak ügyében a királyi járásbíróóság 1910. évi végzése alapján született, amely a hosszas, több éves késedelem miatt 1.112 korona értékben rendelt el árverést. Ennek során az adóstól lefoglaltak öt boglya szénát, sertéseket, teheneket, szekeret és egy kézi cséplőt is.

Ez nem számított egyedi esetnek, mivel az árverésekkel megbízott egyik embere arról kérdezte egy 1902-ben íródott, nyírbátori keltezésű levélben, hogy miután a korábbi foglalások megtörténtek, vannak e még ilyen ügyek, és ezeket hol kell még megkezdeni. A levél írója arról is értesíti megbízóját, hogy nála is van még két kötelezvény, amely alapján szintén el lehet indítani az adósok ellen a szükséges lépéseket.³⁷⁹ Mivel erre vonatkozóan számos dokumentum került elő, aligha kérdéses, hogy a túrvékonyai nagybirtokos igen szigorúan vette a kölcsönösszegek visszafizetését, és a tartozások fejében az ingó és ingatlan

³⁷¹ GKPL I-1-a. P-20/1912.

³⁷² ARADI: Pásztory Árkád i.m. 300.

³⁷³ GKPL I-1-a. P-14/1906.

³⁷⁴ GKPL I-1-a. P-11/1905.

³⁷⁵ GKPL I-1-a. P-12/1905.

³⁷⁶ GKPL I-1-a. P-17/1908.

³⁷⁷ GKPL I-1-a. P-3/1900.

³⁷⁸ GKPL I-1-a. P-26/1916.

³⁷⁹ GKPL I-1-a. P-5/1902.

fedezetet is rendszeresen lefoglaltatta, és a törvény erejénél fogva elbirtokolta. Ezeknek az ügyeknek a nagy száma arra is következtetni enged, hogy sokan voltak olyanok is, akik igyekeztek úgy kibújni a törlesztési kötelezettségek alól, hogy vitatták, hogy kértek, vagy kaptak volna Pásztor kölcsönéből. Ilyenkor a szerzetes szintén jogi útra terelte az ügyeket és a meglévő peranyagok szerint sohasem veszített.

Ennek ellenére egyáltalán nem egy népnyzó zsarnok földesúr képe rajzolódik ki a forrásokból. Sőt, a róla szóló összegyűjtött anekdoták szerint ő maga volt a nép hőse, aki mindig segített a szegényeken,³⁸⁰ és sohasem karolta fel a gazdagokat,³⁸¹ akik még többet akartak szerezni.

Az egyik ügyben³⁸² – amely jól jellemzi a többi hasonló esetet is – a perbe fogott ember az apja tartozásáért vállalt kezességet, ám amikor az meghalt, akkor letagadta, hogy a család tartozik Pásztornak. Ez háborította fel az avasi papot, aki azt is világossá tette a bíróság előtt, hogy ő elfogadta volna a kölcsön bármilyen csekély részletekben való törlesztését is. A tény azonban, hogy eleve letagadták az egész ügyet, felháborította. Igaz ugyan, hogy ebben az esetben az első fokú bíróság nem látta kellően bizonyítottnak a felperesi követelést, de a másodfokú jogerős döntésben már elrendelték a kezes összes ingóságára a végrehajtást.³⁸³

A napvilágra került ügyek között olyan is volt, amely bár lejárt határidejű adósságról szólt, mégsem került a bíróság elé, egyszerűen azért, mert az adós levelében elismerte a tartozás tényét, a saját felelősségét, de mivel ügyei nem úgy alakultak, ahogy tervezte, ezért nem tudott fizetni. Vállalta viszont, hogy a kért haladékot követően kamatostul rendezi kötelezettségét.³⁸⁴ Pásztor minden ilyen esetben elnéző volt.

Aligha lehet kétséges, hogy az egyik oldalról klasszikus üzleti vállalkozásként működő kölcsönügyletek a szerzetes gondolkodásában egyfajta támogatásként, a hívek felé nyújtott adományként is megjelentek. Ezt támasztja alá az az eset³⁸⁵ is, amelyből kiderült, hogy 1889-1890-ben egy testvérpár budapesti létfenntartására és taníttatására nagyobb összeget, több mint 1.000 koronát fordított a földbirtokos pap. Később, a támogatott fiatalok tagadták ezt, és sem visszafizetni nem akarták a pénzt, sem pedig – ahogy Árkád atya kérte –, ledolgozni nem voltak hajlandók, pedig a testvérek egyike egyházi festőként működött már, tőle akart képet rendelni a tartozás fejében. Úgy tűnik, hogy az atya türelme mindaddig végtelen volt, és csupán az általa kért festői munka elutasítása háborította fel, mert csak tíz év múlva, 1909-ben indított pert az ügyben, amelyet egy évvel később meg is nyert.

³⁸⁰ NAGY 20. i.m.

³⁸¹ NAGY 22. i.m.

³⁸² GKPL I-1-a. P-6/1903.

³⁸³ GKPL I-1-a. P-6/1903.

³⁸⁴ GKPL I-1-a. P-20/1912.

³⁸⁵ GKPL I-1-a. P-31/1910. i.m.

A mindennapi élet azonban – noha ez is hozzá tartozik a Pásztor történetéhez –, elsősorban nem erről szólt, hanem arról, hogy aki segítséget szenvedett hozzá fordulva biztosan segítséget kapott, de aki kölcsönt kért, annak a visszafizetésekor helyt kellett állnia.

A közelebbi és távolabbi népesség körében egyaránt tisztelet, megbecsülés és bizalom övezte a szerzetes papot. Abban az időben, amikor a jobb megélhetés érdekében több mint egymillió ember vándorolt ki Amerikába,³⁸⁶ a legtöbben hazaküldték keresetüket részben azért, hogy segítsék az itthon maradt családot, részben pedig azért, hogy biztonságban tudják a pénzüket. Az avasi térségből kivándoroltak közül nagyon sokan, nemzetiségre való tekintet nélkül Pásztor Árkádnak küldték haza a fizetésüket, kisebb-nagyobb összegeket hosszú éveken keresztül. Magyar,³⁸⁷ szláv,³⁸⁸ és román³⁸⁹ nyelvű levelek bizonyítják, hogy fenntartások nélkül bíztak a tisztességében, és abban, hogy vagyunkájukat megfelelően kezelve, ha kéri, összegyűjtve visszafizeti számukra. Egyszerű emberek levelei ezek, amit jól mutat, hogy közülük néhányan a mással megíratott levelet csupán keresztekkel hitelesítették aláírásuk helyett, tehát írni, olvasni nem tudók is voltak közöttük.³⁹⁰

A levelezések egyben bizonylatként is szolgáltak a pénzküldeményekre vonatkozóan, és ezek alapján időnként számvetések készültek az egyenlegekről. Egy Rezela László nevű ember, aki bányászként dolgozott az Egyesült Államokban, Ohióban, egy alkalommal levelében részletezte, hogy 1896-1907 között összesen 6.936 koronát küldött a „főúrnak”.³⁹¹ Arra kérte, hogy őrizze meg, ahogy eddig tette, de a – feltehetően apjának nem tetsző életet élő – fiának ne adjon belőle, hiszen nem együtt dolgoztak meg érte. A levélben összesűrítve ott van egy nehéz emberi sors lenyomata a tengerentúlról, és az a határtalan, korlátot nem ismerő bizalom az itthoni görög katolikus pap iránt, amely erősebb, mint amit a fia iránt érez. Számos néhány soros, mégis beszédes levél érkezett Kisberezsnára, Bikszádra, és Túrvekonyára ezekben az években. Mivel az a nem egészen egy tucat levél, amely fennmaradt, összesen többtízezer korona átadásáról tanúskodik, okkal feltételezhető, hogy akkoriban jóval többen lehettek olyanok, akik amerikai keresetüket az avasi pappal őriztették. Ezek az összegek akár a többszázézes nagyságrendet is elérhették.

Ennek a jelenségnek is egy sajátos, más szemszögből való értelmezését találjuk a már idézett, az esztergomi érsek számára készült részletes, Homa Joachim bazilita főnök által készített beszámolóban. E szerint ugyanis ő maga terelte a népet Amerikába, hogy nagyobb jövedelemre tegyenek szert, és így neki is többet adhassanak. Tájékozottsága révén ő maga

³⁸⁶ ROMSICS i.m. 82–83.

³⁸⁷ GKPL I-1-a. P-3/1900.

³⁸⁸ GKPL I-1-a. P-44/1915.

³⁸⁹ GKPL I-1-a. P-3/1914.

³⁹⁰ GKPL I-1-a. P-3/1900.

³⁹¹ GKPL I-1-a. P-16/1907.

mondta meg, hogy melyik amerikai városokba utazzanak ki, ahol jól fizető munkát kaphatnak. Bár köztudott, hogy akkoriban egyáltalán nem kellett ösztönözni a nincsteleneket és a szegényeket, hogy a jobb élet reményében kivándoroljanak Amerikába, a beszámoló azonban – nem csekély elfogultsággal – arról ír, hogy az anyagi haszon érdekében a szerzetes valósággal tömegével terelte a benne bízó népet a tengerentúlra.

Noha az ellene indított sajtóhadjáratban az egyik fő támadási pont az volt, hogy pap léteére kiforgatja az embereket a vagyonából, a források ezt nem támasztják alá. Éppen ellenkezőleg. Az írásos anyagok szerint soha ezekben az ügyekben elszámolási vita, vagy pereskedés nem volt, amíg Pásztory élt. Az időnkénti elszámolások pontosak voltak, és fennmaradt olyan dokumentum is, amely azt igazolja, hogy ha valaki visszakérte a megőrzésre átadott pénzt, azt hiánytalanul vissza is kapta. Ahogy az egyik bizonylat aláírója fogalmazott: „A korábban küldött 2.000 koronát megkaptam [...] teljesen ki vagyok elégítve.”³⁹²

Árkád atyához, mint Szatmár megyei földbirtokoshoz azonban nem csupán kölcsönügyletek és a tengerentúlról hazaküldött vagyonok révén kötődtek az emberek. Ahhoz, hogy egyre növekvő gazdaságának ellátásához elegendő és olcsó munkaerőt biztosítson, nagy számban telepített le földjein szláv ajkú, elsősorban szlovák görög katolikus népességet, amelynek leszármazottai ma is élnek ebben a régióban és még mindig őrzik ideszármaztatásuk emlékét, történetét.³⁹³ Bár éppen ebben az időszakban – ahogy a nagyarányú kivándorlás is mutatja – jelentős volt a munkaerő elvándorlás egy-egy régióból, közvetlenül a 20. század elejéről még sincs tudomásunk szervezett, teljes családokat érintő áttelepítésekről, ezért is tekinthetjük kiemelkedő jelentőségűnek a Pásztory által irányított telepítést.

Ő maga nagy gondot fordított a neki dolgozó, és vele kapcsolatba került emberekre. A mai napig emlegetik az ott élők, hogy mennyire emberségesen bánt a napszámosokkal, hogy szívesen jöttek más településekről is a földjeit művelni.³⁹⁴ Ezen kívül éveken keresztül befogadta a tanyájára azokat a nincsteleneket, akiknek még fedél sem volt a fejük felett. Számuk változó volt, de általában 200 körül mozgott.³⁹⁵ Ezek az emberek, családok, munkájukért teljes ellátást és szállást kaptak, valamint napszámbért, amelyet pontosan nyilvántartottak, noha a pénzt Árkád atya gyűjtötte és őrizte számukra.³⁹⁶

³⁹² GKPL I-1-a. P-13/1906.

³⁹³ SIKE Lajos: A virágzó iparosmúlttól a csendes fogyásig – Sárközi szlovákidézés, *Erdélyi Riport*, 8. (2009. 04. 09.) 14. sz. [Online: http://archivum.erdelyiriport.ro/mod.php?mod=userpage&page_id=404 Elérés dátuma: 2012. 05. 28.]

³⁹⁴ SIKE Lajos: Kicsoda Ön Pásztory Árkád – Visszakérik a legendás szerzetes avasi vagyonát, *Romániai Magyar Szó*, 8. (2002. január) [Online: <http://www.hhrf.org/rmsz/02jan/r020118.htm> Elérés dátuma: 2012. 05. 28.]

³⁹⁵ GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

³⁹⁶ GKPL I-1-a. P-33/1918.

4. Pásztor Árkád a szerzetes

Az avasi pap különös, a korabeli közélettel szorosan összefonódó történetének feldolgozásakor nem kerülhető meg papi, szerzetesi működése. Egyrészt azért, mert hírnevének, ismertségének és az iránta megnyilvánuló vallásos rajongásnak ez adta az alapját, nem pedig a sokmilliósi vagyona. A vallásos rajongás kifejezés egyáltalán nem túlzás. Egy anekdota szerint,³⁹⁷ a pápa személyesen is fogadta őt, és amikor találkoztak, akkor a katolikus egyház feje térdet hajtott előtte és megcsókolta Árkád atyát. Így él még a mai napig is az emberek emlékezetében ez a bazilita szerzetes.

Pásztor már Máriapócon is eltért az ott addig megszokott papi tevékenységtől. Ahogy a visszahelyezését kérő, a hívek által írt levélből is kiderült, gyógyított, tanított, és bár a levél nem mondja ki konkrétan, de minden bizonnyal léleklátóként jósolt és jövődőt is mondott. Ezt a képességét valószínűsíthetően édesanyjától örökölte, akiről úgy tudták, hogy javasasszony volt.³⁹⁸

A liturgia vonatkozásában is eltért az addigiaktól, amikor népszerűsíteni kezdte az úgynevezett rózsafüzér imádságot, ami az egyházi előjárók tiltakozását is kiváltotta.³⁹⁹ Jövőmondó képességeinek történetét még ma is őrzi néhány érintett család,⁴⁰⁰ a leghitelesebb források egyike azonban az a néprajzi, antropológiai szakdolgozat,⁴⁰¹ amely az avasi szerzeteshez kötődő népi anekdotákat gyűjtötte össze olyan adatközlőktől, akik valamilyen módon kötődtek a Pásztor birtokokhoz.

Ebben a csodálatos gyógyításokat és a természetfölötti cselekedeteket felidéző történetek is vannak, amelyek olyan emberekkel estek meg, akik közöttük éltek, s akiknek egy részét maguk az adatközlők is ismerték. Egyetlen olyan dokumentum, vagy egyéb forrás sem maradt fenn, amely arra utalt volna, hogy ezekben a cselekedeteiben, illetve jövődöléseiben hibázott, vagy tévedett volna Pásztor. Éppen ellenkezőleg, olyan hittel fordultak hozzá az emberek, amely kizárt mindenféle kételkedést az ő képességeiben. És ugyan az országnak ezen a részén főként falusi, tanyasi környezetben egyszerű gondolkodású, kétkezi munkából élő emberek laktak,⁴⁰² az egyik forrás szerint a tanult, szellemi munkát végzők körében is igénybe vették ilyen irányú segítségét.

³⁹⁷ NAGY i.m. 17.

³⁹⁸ ARADI: Tanulmányok i.m. 271.

³⁹⁹ GKPL I-1-a. P-41. i.m. 1.

⁴⁰⁰ Magyar Görögkatolikus Egyházi Fórum, [Online: www.gorogkatolikus.hu/forum/index.php?topic=45.0 elérés dátuma 2012. 08. 11.]

⁴⁰¹ NAGY i.m.

⁴⁰² MÓRICZ Zsigmond: *Szatmár Vármegye népe*, In: *Magyarország Vármegyéi és Városai*, szerk.:

BOROVSKY Samu, Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](http://Arcanum.Adatbazis.Kft.) 2004.

[Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html> elérés dátuma: 2012. 08. 07.]

Ezt támasztja alá az a levél,⁴⁰³ amiben az akkori mezőterebesi (Bereg vármegye) óvónő rontáslevéletet kért Pásztortól, mert úgy gondolta, hogy boldogtalan házasságának az az oka, hogy az esküvőjük idején megátkozták őket, és ez az átok a mai napig kísérti kapcsolatukat. Az írásból kiderül, hogy a szerzetesi csodatételek szájhagyomány útján terjedtek. Az óvónő ugyanis egy bizonyos Juhásznéről írt, akinek Pásztory azt mondta, hogy „áldozzon 600 koronát egy kereszt felállítására és az segít a bajain”. Érdeklődött, hogy az ő esetében „mennyi az áldozat nagysága”, mivel ő is hajlandó „párszáz koronát is áldozni...” Indoklása szerint azért, „...mert mit érek a pénzzel, ha a gonosz köztünk van.” Kérése tehát a következő: „...oldjon fel minket a jó Istent kérve ezen babona alól...” Egyértelmű, hogy nem egyedi esetről van szó az átoklevétel vonatkozásában, és az is nyilvánvaló, hogy ezért adományt fizettek az emberek.

Amikor 1899-ben a szerzetesrend belső vizsgálata során arról faggatták az avasi papot, hogy valóban pénzt fogad-e el természetfölötti gyógyításokért és rontáslevételekért, akkor tagadta ezeket, sőt követelte, hogy szembesítsék azokkal, akik ilyet állítanak. Azt viszont elismerte, hogy prédikációval, gyóntatással igyekszik segíteni az embereknek, hogy pénzt is ad a rászorulóknak kamat nélkül, és hogy az emberek rendszeresen hoznak az általa vezetett bikszádi zárdának terményeket és pénzbeli adományokat részben misére, részben pedig a zárda építésére.⁴⁰⁴ A tagadás azonban hiábavalónak bizonyult, a szóbeszéd tartotta magát, és az egyre népszerűbb, híresebb és gazdagabb pap ideális célpontja lett a kor baloldali radikális sajtójának, amely személyén keresztül minden alkalmat megragadott, hogy a kormány nemzetiségi politikáját lejárassa. Ezért is írta a Szabadgondolat 1913-ban, hogy „ami szellemi elmaradottság, babona van a félországban, az mind a turvékonyai zárdában gyűl össze.”⁴⁰⁵

A Pásztory Árkád bazilita szerzetest csodatételei és állítólagos kuruzslásai miatt ért támadásoktól azonban érdemes függetleníteni magunkat az objektivitás, és a tisztánlátás érdekében. Az I. világháborút megelőző feszült nemzetközi és belpolitikai hangulatban a különböző irányzatú, érdekeltségű csoportosulások igyekeztek a sajtót annak érdekében felhasználni, hogy céljaikat a nyilvánosság manipulálásával könnyebben el tudják érni. Ezért – mint azt a fentiekben láthattuk – nem riadtak vissza a tények elferdítésétől, a féligazságok közlésétől és a csúsztatásoktól sem.

A csodás gyógyításokkal kapcsolatos tisztánlátás érdekében jó segítséget nyújt a már említett antropológiai szakdolgozat, amely összegyűjtött anekdotái között az egyik egy szánta fiú esetét mondja el, akit a „tudós pap” meggyógyított.⁴⁰⁶ Nézzük a szó szerinti közlést, hogyan történt

⁴⁰³ GKPL I-1-a. P-42.

⁴⁰⁴ GKPL I-1-a. P-42/1899. i.m.

⁴⁰⁵ ARADI: Pásztory Árkád i.m. 300.

⁴⁰⁶ NAGY i. m. 19–20.

ez! Pásztor azt mondta a sánta fiúnak: „Meggyógyulsz, még táncolni is fogsz.” Majd pedig „elküldte Búdössárra, ott volt két hétig és tényleg úgy volt, hogy meggyógyult...” Ha utánanéznünk, hogy a Szatmár megyei Búdössárról milyen bejegyzéseket találunk, akkor egyebek mellett kiderül, hogy „a Vámfalutól 9 km-re található Búdössár-fürdő bikarbonátos, klóros-nátriumos, izotermális szénsavas ásványvizeiről ismert, amelyek mozgásszervi és nőgyógyászati bántalmakra javallottak. A termálvíz iszapos, kénes, kénhidrogént bocsát a levegőbe, a kénlerakódások pedig sárgászöld színt kölcsönöznek az itt látható szikláknak.”⁴⁰⁷

A természetfölötti gyógyítás tehát nagyon is természetes módon zajlott, de a szájhagyomány már emberfeletti képességekkel ruházta fel az élet dolgaiban jártas és bölcs Pásztoryt.

Ezek alapján joggal feltételezhető, hogy az egyszerű nép, amely eltartóját, az élet dolgaiban tanácsadóját, lelki életében szentéletű vezetőjét látta szerzetesében, igyekezett felerősíteni „előjárója” személyiségét, és képességeit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a „csodáknak” ne lett volna valóságalapja, vagy ésszerű magyarázata. Az összegyűjtött anekdoták szinte mindegyike tartalmazza, hogy a történetek alakulását a szerzetes már előre látta, előre megmondta. Tudott olyan párbeszédet tartalmáról, amelyeket nem hallhatott és látta a jövőt, előre megmondta, kinek hogyan alakul az élete. A széles látókörű, mások életét jól ismerő ember meglátásai azonban ma is természetfölöttinek tűnhetnek azok számára, akikhez nem jut el információ a világról, vagy akik életük egyszerűségénél fogva nem fogékonyak ezekre.

A csodatételek tekintetében pedig még egy fontos körülményt figyelembe kell venni, mégpedig a görög katolikus rítust és hitéletet, amely nemzedékek óta erősen befolyásolta a keleti alapokon nyugvó katolikus egyház híveit. „A keleti ember kicsit más módon éli meg az Istennel való kapcsolatot. Az egyszerű embernek is közvetlenebb tapasztalata van Isten jelenlétéről. Nyugaton leginkább a misztikus szentek és szerzetesek „kiváltsága”, hogy megtapasztalják Isten jelenlétét. Keleten, ahol kevésbé hangsúlyos a racionális megközelítés, az istenkapcsolat jobban megtapasztalható a mindennapi egyházi életben” – mondja Kocsis Fülöp, hajdúdorogi görögkatolikus püspök.⁴⁰⁸ Példaként említ egy követi beszámolót, amely kijeji tapasztalatok alapján íródott, amikor a követek egy misén vettek részt: „...úgy érezték magukat, mintha már a mennyben volnának. Beléptek a templomba, megkezdődött a liturgia, s eleven közelségükbe került a Jóisten. Ez nemcsak a liturgiára, a pompás formában folyó szertartásokra érvényes, hanem jelen van a lelki élet minden más területén is...”⁴⁰⁹

Súlyos hiba lenne tehát, ha a korabeli baloldali publicistákhoz hasonlóan a Pásztor birtokain zajló eseményeket és történéseket az anyaghoz kötődő rugalmatlan racionalitással a babona, a

⁴⁰⁷ [Online:<http://www.viziteaza-satumare.com/hu/news/Budossar-furdo> Elérés dátuma: 2012. 08. 08.]

⁴⁰⁸ KOC SIS Fülöp: *Keleti lélekkel a Kárpát-Medencében*, Szent István Társulat, Budapest 2012. 30. (*Pásztorok -Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején*)

⁴⁰⁹ Uo. 30.

szemfényvesztés és a csalás szavakkal bélyegeznék meg. Többről volt itt szó. Egy olyan heterogén nemzetiségű, de lelkeségében keleti keresztény felfogású népességről, amely az élet minden területén fenntartások nélkül fogadta el az avasi papot vezetőjének. Az ő tevékenységéről pedig a fentiek tudatában érdemes árnyaltan véleményt alkotni, főként, ha figyelembe vesszük, hogy az éppen regnáló püspök szerint is a szimbólumok és a misztikum szerepe egyházukban az Istennel történő átszellemülés eszközei. „A keleti ember [...] szereti a magyarázatokat, életében mindennek megvan a szimbolikus jelentése.”⁴¹⁰ „...szertartásaink úgy folynak, hogy amikor belépünk a templomba, ötszáz évvel korábbi időben érezzük magunkat. Ez egyáltalán nem baj, nem jelent korszerűtlenséget. Sokkal inkább kortól való függetlenséget, időfölöttiséget hordoz.”⁴¹¹ „Amikor egy római katolikus szerzetes eljött a szertartásunkra, elámult, s azt mondta: Itt őskeresztény állapotok uralkodnak!”⁴¹² Az egyházon belül is különbséget lehet tenni a pap és a szerzetes között. A szerzetes egész életét annak szenteli, hogy közelebb kerüljön Istenhez a vallás eszközeivel. Azonban míg a nyugati szerzetesek egyfajta elmélkedéssel törekszenek erre, addig a „keleti szemlélődés sokkal inkább tapasztalati úton vezet el a dolgok mélységéhez. „Ez a tapasztalat [...] a szerzetesi élet természetes velejárója, s a liturgiában részt vevő, a szerzetesekkel kapcsolatot tartó világiak számára is nyitott.”⁴¹³ „A misztika a keleti egyházban hétköznapi valóság. A liturgiában azt énekeljük: ikonidzein misztikon, titkosan ábrázoljuk az angyalokat.”⁴¹⁴ – mondja Kocsis Fülöp. Sőt, tovább megy, amikor arról beszél, hogy „a keletieknek [...] meghökkentő és szívet érintő a léleklátásuk.”⁴¹⁵ Mindez elegendő ahhoz, hogy realisabb képet tudjunk alkotni egy sajátos emberi, vallási közösség és lelki vezetője kapcsolatáról. Az idézett írásban azonban egészen konkrétan, néven nevezve benne van, hogy „a keleti istendicsérethez [...] babonás elemek is vegyülhetnek; amikor a tárgyaknak, a testnek túl nagy jelentőséget tulajdonítanak.”⁴¹⁶

Ezek alapján érthetőbb a mai ember számára is, hogy miért gondolhatta csodatévőnek Árkád atyát a saját közössége, és miért ostromozhatta a szemfényvesztés vádjával a román nacionalizmus publicistája, Aradi Viktor. A hozzá tartozó közösség azonban olyan szentéletű papot látott benne, aki közvetlen kapcsolatban áll Istennel és a szentekkel, aki valódi közvetítő csatornát hoz létre az egyszerű földi halandó és a Mennyország között.

⁴¹⁰ KOC SIS i.m. 18.

⁴¹¹ KOC SIS i.m. 46.

⁴¹² KOC SIS i.m. 47.

⁴¹³ KOC SIS i.m. 173.

⁴¹⁴ Uo. 173.

⁴¹⁵ KOC SIS i.m. 31.

⁴¹⁶ KOC SIS i.m. 175.

Több száz, talán több ezer követője mindenét pénzzé tette, hogy azt neki odaadja megőrzésre, és az avasi „Paradicsom” felvirágoztatására. Saját és a közösség vagyonából aztán birtokán templomot és kápolnát is építtetett. Ennek emléke máig fennmaradt,⁴¹⁷ mint ahogy az is, hogy mindkettőt Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök szentelte fel Árkád atya kérésére.⁴¹⁸ Közössége tagjai teljes ellátást és szállást kaptak tőle, és ki-ki saját képességei és szaktudása szerint dolgozott a gazdaságban. Közben a szerzetesi tanítások alapján egyfajta sajátos görög katolikus közösségé alakultak, amely senkihez nem tartozott, csak szakrális vezetőjéhez, Pásztory szerzeteshez. Ott akartak élni vele a birtokán, hogy útmutatásai szerint igazi keresztényi életet éljenek. Ahogy a görög katolikus személyi lexikon fogalmaz: „Különös tény, hogy az anyagiasságba merült XX. század elején gyakorlatban megvalósította a termelési javak közös tulajdonban való közös használatát egy önkéntes őskeresztény módon élő csoporttal. Különös tény, hogy Róma megengedte neki a szerzetesi közösségen kívül ezt a kísérletet, exclausrálta s ezután a Szentszék lovagjává nevezte ki.”⁴¹⁹

5. Pásztory Árkád vagyona

A hagyatékáról szóló okirat szerint Túrvekonyán, Bujánházán, Terepen, Bikszádon, Avassfelsőfalun, Nyírbátorban, Máriapócon, Szatmárnémetiben, Tokajban, és Nyíregyházán voltak földbirtokai és lakóingatlanai, összesen 139 önálló telekkönyvi bejegyzés alatt.⁴²⁰

Nem sokkal ez után a dokumentumot kiegészítették újabb telekkönyvi számokkal, amelyek további szatmárnémeti, máriapócsi, nyírbátori, tokaji, tartolczi és avaslekenzei földeket és épületeket azonosítanak.⁴²¹ A telekkönyvi bejegyzések száma így 153-ra nőtt.

Ezen kívül a javak felsorolásakor szó esik értékpapírokról, pénzkészletről, kintlévőségekről, vagy ahogy említik követelésekről, és „mindennemű ingó vagyonról” is, hiszen a birtokot saját tulajdonban lévő gépekkel és eszközökkel művelték, és mint a lejegyzett anekdoták mutatják, jelentős volt az állatállomány is. Ezek azonban részletezve, összességében nincsenek megjelölve a többször módosított végrendeletben.

A pontos felmérést – noha később több állami hivatal is próbálkozott ezzel – szinte lehetlenné tette, hogy számos olyan ingatlanszerzemény is tartozott a birtokokhoz, amelyeket ugyan a magáénak mondhatott Pásztory Árkád, sőt a gazdálkodásába is bevont a földbirtokos pap, de a telekkönyvek szerint nem került sor a hivatalos tulajdoni bejegyzésre, vagyis nem volt a nevében. Ezeknek a földeknek az örökül hagyása éppen emiatt nem volt

⁴¹⁷ NAGY i.m. 27.

⁴¹⁸ GKPL I-1-a. 1672/1914.

⁴¹⁹ BÉKÉS i.m. 46.

⁴²⁰ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴²¹ GKPL I-1-a. 1/1916.

könnyű, ezért Pásztory egy olyan kiegészítő nyilatkozatot tett, amelynek lényege, hogy minden olyan ingatlan, amelyről bizonyítani tudják, hogy az ő tulajdonában vannak, de a telekkönyvi átírás ezt nem igazolja, azok szintén az eredetileg megnevezett örökös tulajdonát képezzék csakúgy, mint a telekkönyvben Pásztory neve alatt szereplő birtoktestek. Ezt a nyilatkozatot az örökösként megnevezett hajdúdorogi püspökség, mint a hagyaték szerves részét hivatalosan is engedélyeztetni kívánta a vallás és közoktatási miniszterhez írt 1916. január 12-én írt levél szerint,⁴²² méghozzá sikerrel. Ugyanis az erre vonatkozó miniszteri engedély gyorsan, már január 20-án megszületett.⁴²³

A szerzetesi vagyont gyarapították még a Szatmári Gőzmalom Társulat, a Halmi Kereskedelmi Bank és a Halmi Népbank részvényei is.⁴²⁴ A levéltári adatokból kiderült, hogy betétesként igénybe vette a Szatmári Termény és Hitelbank szolgáltatásait is pénzügyei bonyolításához,⁴²⁵ és nagy összegű összesen 32.000 koronás kölcsönügyletet bonyolított több részletben a Nyíregyházi Takarékpénztáron keresztül is.⁴²⁶ Szintén kölcsönszerződési ügyek miatt került kapcsolatba a Szatmári Gazdasági és Iparbankkal, amely egyik gazdaságára kisebb összegű jelzálogot jegyzett be, amelyet később törlesztettek és a jelzálogot is levették az ingatlanról.⁴²⁷ Mint később kiderült, hasonló természetű ügyben ügyfele volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak is.⁴²⁸

Egy, a földbirtokokról szóló levélből az is kiderül, hogy ezeken szinte mindenféle művelési ág jelen volt, legnagyobb részük azonban szántó, kaszáló, legelő, erdő és szőlő volt.⁴²⁹ A korábbi felsorolásból is látszik, hogy a bazilita pap földjei elsősorban a korabeli Szatmár vármegyében, azon belül is az Avasnak nevezett területen koncentráálódtak, amelynek gazdálkodásáról így írt a korszak elismert gazdaságföldrajzi sorozatában, a Magyarország Vármegyéi és Városai sorozat 1908-as kiadásában Domahidy Sándor: „Földművelés tekintetében Szatmár vármegye nem áll hátrább a szomszédos vármegyéknél, sőt talajának termékenysége és folyó-vizei, mind a kül, mind a belterjes gazdálkodás feltételeit biztosítják. A rendezett gazdaságok számát nagyban fokozzák a vármegyében fekvő tekintélyes számú nagy uradalmak, melyek a kor színvonalán álló gazdálkodáshoz szükséges eszközökkel rendelkeznek és megmutatják a haladás útját a kisebb birtokosoknak is [...]” Az avasi erdőség 17 község határán terül el és mivel földeket itt csak a községhez közel eső lapos völgyekben találunk. Ezeket is a régi zsellérek irtogatták és foglalták el a közös területből, s a hosszas

⁴²² GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴²³ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴²⁴ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴²⁵ GKPL I-1-a. 3862/1916.

⁴²⁶ GKPL I-1-a. P-8/1904.

⁴²⁷ GKPL I-1-a. /1917.

⁴²⁸ GKPL I-1-a. 216/1929.

⁴²⁹ GKPL I-1-a. 91/1922.

használat után elbirtoklás címén lettek tulajdonukká. Mert maga az összterület osztatlan állapotban volt még néhány évtized előtt is a vármegyei földesurak közös tulajdonában. Mezőgazdasági tekintetben a kulturának itt nyoma sem volt, hanem a bérczi erdőség, mint közös tulajdon, a földbirtokosságnak csak marhalegelőként és a sertés-nyájak téli makkoltatása által hozott csekély hasznot. Az őserdők fái is majdnem értéktelenek voltak s csak a hegyvidék lakosainak szolgáltattak tüzelőanyagot. E szabad gazdálkodásnak azonban néhány évtizeddel ezelőtt véget vetett a tagosítás; a közös birtokot az egyes birtokosoknak kiosztották s megkezdődött a völgyekben levő irtások művelés alá vétele [...] Szép gazdasága van Vámfaluban gróf Vay Ádámnak és Terepen, illetőleg Túrvekonyán Pászthory Árkádnak. Az avasi erdőket csak a néhány évvel ezelőtt kiépített bikszádi vasút megnyílta óta lehet kihasználni. A vasút mentén az erdőket fokozatos mértékben részint műfának, részint tűzifának termelik ki és a kiirtott erdőtalajokat a vasút két oldalán, a Tálna patak völgyén, művelés alá veszik. A völgyeket körülvevő hegyek talaja azonban annyira köves, hogy ha az erdőket kiirtják, csak legeltetésre való lesz. Az avasi bérczek nyúlványai a Tálna-patak mentén nyugati irányban, a sárközi határban végződnek, [...] az itt átfutó vasútvonal két oldalán kitáguló völgyében már szépen virágzó gazdasági kulturát lelünk; a kiirtott és eredetileg vadvízes természetű erdőföldeket belvízcsatornázással a talajvíztől megmentették s az őserőben levő kötött alluvialis talaj már most is meghálálja a reá fordított költséget.”⁴³⁰

A vagyonelemek felsorolása egyértelművé teszi, hogy jelentős gazdaságról volt tehát szó, amit minden kétséget kizáróan igazol, hogy Pásztoryt név szerint említik meg ebben a rendkívüli forrásértékű kiadványban.

A teljes földbirtok nagyságát csak hozzávetőlegesen lehet megmondani. Halála után a Vallás- és Közoktatási Minisztérium irányítása mellett a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság igyekezett felmérni a birtoktesteket,⁴³¹ illetve az erdőterületek után még a szerzetes életében, 1915 decemberében hivatalosan is megkeresés érkezett a Nagykárolyi Állami Erdőhivaltól az avasi ingatlanokhoz tartozó erdőterületek kataszteri helyrajzi bejegyzéseivel kapcsolatosan.⁴³² Az I. világháború eseményei azonban megszakították, a későbbi román megszállás pedig örökre lehetetlenné tette ezt a munkát, ezért csak közvetett módon közelíthetünk a birtoknagyság kérdéséhez. Az egyik legelfogadottabb álláspont szerint Pásztorynak 2.000 hold földje, továbbá 300 hold erdője és szőlője volt.⁴³³ Ellenlábasai 4.000

⁴³⁰ DOMAHIDY Sándor: Szatmárvármegye Mezőgazdasága és Állattenyésztése In: *Magyarország Vármegyéi és Városai*, szerk.: BOROVSZKY Samu, Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html) 2004. [Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html> elérés dátuma: 2012.07.30.]

⁴³¹ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴³² GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴³³ VÉGSHEŐ Tamás: *During the War*, [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/614> Elérés dátuma: 2012. 08. 10.]

holdas birtokról írnak.⁴³⁴ A gazdag Pásztory birtokhelyzetének feltárásában és viszonyításában rendkívül hasznos forrásértékű adatbázis az úgynevezett Gazdacímtár. A 19-20. század fordulóján a történelmi Magyarországról négy ilyen összeírás jelent meg 1893-ban, 97-ben, 1903-ban és 1911-ben. Számunkra az 1911. évi kötet tartalmaz igazán fontos információkat.

Az 1903. évi kiadványt a történészek egy része nem tartja olyan színvonalúnak, amely egy komolyabb kutatásban is használható, sőt úgy vélik, hogy annak hiányosságai „teljességgel kizárják” a tudományos munkában való felhasználását.⁴³⁵ Ráadásul az ehhez a kiadványhoz szükséges adatgyűjtés idején a szerzetes még javában azzal volt elfoglalva, hogy első szerzeményeit igyekezzen elrejtetni a bazilita rend vizsgálata elől.

Ezzel szemben a Rubinek féle kötetben több helyen is megtaláltam a Pásztory birtokokat. Mielőtt azonban ennek részletezésébe belemennék, fontos hangsúlyozni, hogy az adatbázis csak a 100 kat. holdon felüli, egy tagban található birtokokat említi. Vagyis az ebből nyert adatok meg sem közelítik a teljes és pontos birtokfelmérést, hiszen az avasi pap területszerzésének egyik fontos jellemzője volt, hogy tömegével gyűjtötte be a kisméretű és leggyakrabban szórtan elhelyezkedő földeket. Erre nyilvánvalóan bizonyítékként szolgál az ezzel kapcsolatos levéltári dokumentáció, amelyre számos alkalommal utalok dolgozatomban. A másik fontos szempont, hogy Pásztory a korábbi támadásokból okulva igen óvatosan járt el az újabb szerzemények saját névre való íratásával és jelentős birtokokat tulajdonolt és kezelt oly módon, hogy azok még nem voltak telekkönyvileg a nevére bejegyezve. Erre vonatkozóan minden kétséget kizáró dokumentum maga a Pásztory Alapítvány alapító okirata, amely egyben a szerzetes végrendelete is egyben. Ezt, illetve ennek későbbi módosításait forrásként használtam fel a dolgozatban.

Nos, az érintett Gazdacímtár szerint annak alcímében szereplő kritériumoknak megfelelően Pásztory Árkádnak Szatmár vármegyében voltak jelentős birtokai, mégpedig Turvékonyán, Bikszádon, Bujánházán és Terepen.⁴³⁶ Ezek területi nagysága összesen 1715 holdat tett ki és a művelési ágak szerinti besorolás szerint közel 45%-a rét és legelő volt, 43%-a szántó, valamivel több mint 8%-a volt erdő, a többi pedig kert illetve a tulajdonos által a művelésből kivont, de használatban lévő területet jelentette. A kataszteri tiszta jövedelmeket figyelembe

⁴³⁴ ARADI: Tanulmányok i.m. 275.

⁴³⁵ HEGEDŰS István: „Ami köztudott az igaz is?”- *Gróf Andrássy Dénes birtokainak statisztikai vizsgálata gazdacímtárak segítségével.* 226. [Online: http://www.academia.edu/5361010/Ami_koztudott_az_igaz_is_Grof_Andrassy_Denes_birtokainak_statisztikai_vizsgálata_gazdacimtarak_segitsegevel, Elérés dátuma: 2014. 07. 12.]

⁴³⁶ Magyarországi Gazdacímtár – *Magyarország, Horvát- és Szlavonországek 100. kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke az egyes megyék részletes monográfiájával.* Szerk.: RUBINEK Gyula, Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadó Vállalata, Pátria Nyomda Rt., Budapest, 1911. 652. 653. 670.

véve elmondható, hogy a bujánházi és a turvékonyai földek a legkiválóbbak közé tartoztak. Az előbbi kataszterenként 1.077 koronát, az utóbbi pedig közel 800 koronát hozott. Ezek együttesen nagyjából a feltüntetett birtokállomány felét tették ki. A másik fele a besorolás alapján is sokkal szerényebb jövedelmű volt, ám megfelelt a korban elért művelési ág szerinti beosztás átlagos jövedelmének. Vagyis hozott annyit, amennyit akkoriban általában egy erdő, egy rét, vagy egy legelő. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ezeken az óriási területeken – már csak a méretekből adódóan is – nagyon komoly állattartás is folyt, amit a források és a vizsgált kapcsolódó irodalmak is alátámasztanak a disszertációban.

A hagyatéki okiratban felsoroltak alapján egyértelmű, hogy számos más településen is voltak a szerzetesnek birtokai. Elég csak a későbbi adásvételek kapcsán említésre kerülő szatmárnémeti, nyírbátori, máriapócsi, nyíregyházi, vagy tokaji földekre és ingatlanokra utalni, ám ezek nagysága nyilvánvalóan nem érte el a 100 holdat.

Pásztory Árkád nem szerepel az 1897. évi Gazdacímtárban.⁴³⁷ Ez is fontos információ. Azt üzeni, hogy a görög katolikus pap mindössze egy évtized alatt halmozta fel birtokait, ami páratlan teljesítménynek mondható.

A levéltári anyagok között nem találtam olyan forrást, amely összegezve tartalmazná a teljes birtoknagyságot, noha egyes birtoktesteket nevesítve, pontos mérőszámmal ellátva szerepeltet egy-egy irat.⁴³⁸

Éppen ezért, célszerű, ha egy országos felmérés adatait vesszük alapul, amelyet Csernoch János hercegrímás utasítására készítettek 1921-ben, hogy kiderüljön, mi veszett oda a trianoni határokon túlra. Ebben az egyházi nagyjavadalmasoktól kérték a földbirtokoknak a békeszerződés által megállapított határvonal szerinti megoszlását.⁴³⁹ A felmérésben a Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség a régi, vagyis a békeszerződés előtti eredeti állapot szerint 1803 holdas földbirtokkal szerepel. Mivel a földbirtok kifejezést hagyományosan a szántóföldi művelésre használják, valószínűsíthető, hogy a szőlő és erdőbirtokok nem szerepeltek ebben a kimutatásban. Ugyanakkor korábban már utaltunk arra, hogy voltak olyan földbirtokok, amelyek nem kerültek a telekkönyvekben Pásztory nevére, ezért biztosan állítható, hogy az általa használt és tulajdonolt földek ennél nagyobbak voltak, nem beszélve arról a tényről, hogy birtokainak egy kisebb részét nem érintette a trianoni elcsatolás.

A korábban már említett, a szerzetes által használt, de nevére nem került földek is jelentősek lehetnek, amit megerősít egy az egyházmegyei ügyésztől származó 1916. áprilisi levél is, amely konkrétan arról értesít, hogy Bikszádon, Bujánházán és Avaslekenczen is vannak a

⁴³⁷ *Gzadacímtár*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda Rt. 1897.

⁴³⁸ GKPL I-1-a. P-42/1899. i.m.

⁴³⁹ GERGELY i.m. 273–275.

szerzetesnek ingatlanai, melyek nincsenek a nevére telekkönyvezve.⁴⁴⁰ Továbbá - ahogy az ügyész fogalmaz - az is kiderül az írásból, hogy: „...maradtak a megboldogult után aktív követelések is, melyek nagyobb részéről kötelezvényt vagy váltót találtam ugyan de [...] ezek nagy része behajthatatlan lesz.”⁴⁴¹

Mindent összevetve az eddigiek alapján nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy egy nagyjából 2000-2500 holdas birtok tulajdonosa volt Pásztory Árkád. Érdeemes ezt az adatot az országos adatokkal is összevetni, hiszen főként ezáltal válik érthetővé, hogy miért is folyt olyan ádáz küzdelem a hagyaték megszerzéséért.

1910-ben, a 18,3 milliós Magyarországon csupán 4816 embernek volt 1000 holdon felüli földterülete. Össztársadalmi arányuk nem érte el a 0,1%-ot, míg a 100 holdon felüli birtokosok között is csupán 6,7%-ot tett ki a létszámuk.⁴⁴²

További fontos viszonyítási pontot jelent, ha figyelembe vesszük, hogy Bethlen István miniszterelnöknek 5 és fél ezer holdas földbirtoka volt Erdélyben, tehát körülbelül a duplája annak, amivel Pásztory rendelkezett. Az ebből származó jövedelme pedig meghaladta az akkori miniszterelnöki fizetését.⁴⁴³

Nem kis vagyonról volt tehát szó, akár a jövedelemtermelő képesség, akár a mindenkori ingó és ingatlanérték vonatkozásában. A szerzetes emellett jelentős készpénzvagyonnal is rendelkezett a már említett Amerikából hazaküldött összegek és a hazai adományok révén. Ez utóbbira később még kitérek.

Lakóhelyét jelentős gazdasági központtá fejlesztette, ahol a már említett templom és kápolna mellett kúriát épített, és zeneiskolát is működtetett a tehetséges fiatalok számára. Még ma is vannak romjai az egykori lóistállónak, de volt ott virágház, malom, és sok mezőgazdasági gép is, írta 2002 januárjában a Romániai Magyar Szó című folyóirat.⁴⁴⁴

6. Szerzetes a támadások kereszttüzeiben

A nyugodt gazdálkodással telt évtizedet követően, 1913-ban egyik pillanatról a másikra minden megváltozott. A Szent Bazil Szerzetesrend, tehát Pásztory egykori közössége indított polgári, vagyoni pereket egykori papja ellen. Lényegében az összegyűjtött és időközben még inkább elhíresült és kibővült vagyont akarták megszerezni, ezért a birtoktestek

⁴⁴⁰ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴⁴¹ Uo.

⁴⁴² *Magyarország története 1890-1918.* 7/2. kötet. Főszerk.: HANÁK Péter, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 428–431.

⁴⁴³ ROMSICS i.m. 190.

⁴⁴⁴ SIKE: Romániai Magyar Szó, i.m.

elhelyezkedésének figyelembe vételével egyszerre három illetékes bíróságon követelték maguknak az egykor elbocsátott szerzetes javait.

A Sátoraljaújhelyen, Nyíregyházán, és Szatmárnémetiben elindított pereket később a bíróság a szatmárnémeti törvényszék hatálya alá rendelve összevonta, és egy ügyként kezelte.⁴⁴⁵ A követeléshez a jogi alapot elsősorban az jelentette a baziliták, illetve az őket képviselő felperes, Homa Joachim tartományfőnök számára, hogy Pásztory, mint szerzetes, korábban szegénységi fogadalmat tett a Szent Bazil Rend szabályainak megfelelően, de már a rend keretein belül is vagyonszerzésbe kezdett. Miután a szegénységi fogadalom szerintük közjogi értelemben is lehetetlenné teszi a saját néven való vagyonszerzést, ezért azt kérték, hogy a bíróság állapítsa meg a szerzőképesség hiányát, és a magánvagyonát a baziliták számára adja tulajdonba.

Az ilyen ügyekben járatlan egyházi ember minden bizonnyal élénken emlékezett még tíz évvel korábbi meghurcoltatására, ezért a támadást nagyon komolyan vette. Az ekkor 69 éves, idős ember szeretne volna az évtizedeken keresztül felépített gazdaságát, és az ebből eltartott közösség tagjait biztonságban tudni, ezért több irányban is segítséget keresett.

Az egyik volt ezek közül az ismert döntés, amely szerint a haszonélvezet fenntartása mellett vagyonát még életében az éppen megalakuló Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökségre hagyja. Ekkor azonban ennek a hagyatékának még csak az elvi lehetősége vetődött fel, szóbeli ígéretként hangzott el, derül ki egy fentebb már hivatkozott püspöki levélből.⁴⁴⁶

A megtámadott pap emellett a Szamosújvári Püspökség felé is nyitott, és létrehozott egy róla elnevezett ösztöndíj alapítványt 30 000 korona alaptőkével, amelyből 1000 koronát letétbe is helyezett, pontosabban átadott a püspökségnek.⁴⁴⁷ Ugyanazon levéltári szám alatt ezt a tanúsítványt egy ajándékozási okirat is kiegészíti.⁴⁴⁸ E szerint a 30 000 korona „jövedelméből szamosújvári szegénysorú [...] görög katolikus tanító képző intézetének azon növendékei fognak segélyezésben, illetve ellátásban részesülni, kik a vallástánból, magyar nyelvből és neveléstánból jeles előmenetelt tanúsítanak.”⁴⁴⁹

Ebben az ügyben évekig nem történt semmi, de Pásztory halála után a szamosújvári káptalani helynök levélben kérte a hiányzó 29 000 koronát.⁴⁵⁰ Miklósy István hajdúdorogi püspök, mint az örökül hagyott vagyon felett rendelkező személy válaszában elismerte a kötelezettséget, de a fizetésre haladékot kért, mivel az örökséggel kapcsolatos peres ügyek és a vagyont érintő

⁴⁴⁵ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁴⁴⁶ GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

⁴⁴⁷ GKPL I-1-a. P-23/1914.

⁴⁴⁸ GKPL I-1-a. P-23/1914.

⁴⁴⁹ Uo.

⁴⁵⁰ GKPL I-1-a. 3467/1916.

egyéb követelések lezárta előtt még azt sem lehetett tudni, hogy a Pásztor Árkád adománya „képvisel é, s ha igen, milyen értéket.”⁴⁵¹

Ám a sokat próbált és sokszor, méltatlan módon támadott pap úgy tűnik nem bízott maradéktalanul ezekben a kezdeményezésekben, ezért egy utólag kétségbeesettnek tűnő akcióba fogott. Egy Nagy László nevű ember révén, Budapesten kapcsolatba került A. Fox, amerikai állampolgárral, aki azt ígérte neki, hogy bizonyos fizetségért el tudja intézni, hogy Pásztor „püspöki, vagy bármilyen más”,⁴⁵² papi méltóságot kapjon. A szerzetessel úgynevezett kötelező jegyeket⁴⁵³ íratlak alá, amelyben vállalta, hogy a sikeres közbenjárás esetén bizonyos összeget fizet az amerikainak. Több részletben, összesen 124 000 korona megfizetését vállalta a szerzetes. Hogy milyen hatalmas összeg is volt ez abban az időben, azt leginkább akkor tudjuk érzékelni, ha figyelembe vesszük, hogy egy átlagos gyári munkás ekkoriban 15 korona heti bért kapott, miközben a munkásságnak körülbelül a 40%-a ennél kevesebbet keresett. Fontos adalék még, hogy ezek a fizetések az átlagos mezőgazdasági napszámbernek a dupláját tették ki.⁴⁵⁴ Az ügyletet részletező úgynevezett elismervényben,⁴⁵⁵ amelyet 1913. április 18-án kelteztek, kitérnek arra is, hogy a kötelező jegyek lényegében fedezetül szolgálnak a váltókhöz, ugyanis a váltókat, hogy ne kötődjön a pénzügylet az idős és „papi méltóságra váró” szerzetes nevéhez, rokonával, az évek óta mellette segédkező Pásztor Jánossal íratlak alá. Neki viszont nem volt anyagi fedezete erre, ezért volt szükség a Pászortól származó kötelezvényekre. Mint később kiderült, ez inkább A. Foxnak kedvezett. Ha megvizsgáljuk az események időbeliségét, akkor egyértelműen kirajzolódik, hogy milyen jellegű papi méltóságról lehetett itt szó. A kötelező jegyek 1912. november 7-én íródtak Budapesten. Abban az évben, május 6-án alapította meg Ferenc József magyar király a Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökséget, amelyet június 8-án kanonizált X. Pius pápa.⁴⁵⁶ Ha a földrajzi kötődéseket is számításba vesszük, akkor aligha lett volna más, komolyan számításba jöhető főpapi stallum, amely egyszer s mindenkorra védelmet jelenthetett volna számára az évtizedes üldöztetés után, mint a görög katolikus püspöki szék.

Mivel az egyházmegye élére az első püspököt, Miklósy István sátoraljaújhelyi parókust csak jóval később, 1913. április 21-én nevezte ki a pápa, valószínűtlen, hogy Pásztor tudatában lett volna annak, hogy kinek az ellenlábasként tűnik majd fel a püspöki cím megszerzésére tett kísérletben. Viszont az is igaz, hogy amikor a már említett elismervényt 1913. április 18-án megírták, ennyi idő eltelte után Pásztorynak már tudnia kellett, hogy nem esélyes a

⁴⁵¹ GKPL I-1-a. 3984/1916.

⁴⁵² GKPL IV-3. 120/1912.

⁴⁵³ Uo.

⁴⁵⁴ ROMSICS i.m. 64.

⁴⁵⁵ GKPL I-1-a. P-32/1917.

⁴⁵⁶ B. PAPP i.m. 74.

püspöki székre. Mégis hitelesítette a dokumentumot, valószínűleg azért, mert erősen bízott A. Fox befolyásában, és azt remélte, hogy ha nem ez, akkor valamilyen más kinevezés kellően felvértezi majd a bazilitákkal szemben.

Ha az eddig megismert tényeket, mint szerves egészet fogjuk fel, akkor egyértelmű, hogy Pásztory Árkádnak nem lehettek komoly esélyei a püspöki kinevezésre. Egy ilyen pozíció betöltését nem csak a személyes kvalitások és a rátermettség befolyásolta. Különösen a tárgyalt korszakban, ez a személyi döntés egyházi és világi szempontból is politikai döntésnek számított, és mint ilyen, alapvető kritériumoknak kellett megfelelnie a kiválasztott jelöltnek. Az I. világháború előtt nem sokkal, amikor már világosan kirajzolódtak a nemzetközi érdekviszonyok és erővonalak, amikor ehhez igazodott a magyar belpolitika is, megfontolt döntést kellett hozni ebben az ügyben is. Mivel az egyházmegye megalakítása a szláv és a román többségű egyházmegyék addigi területét is érintette,⁴⁵⁷ nyilvánvaló volt, hogy ennek kapcsán felizzanak a nemzetiségi ellentétek. Különösen nagy figyelmet kellett erre fordítani akkor, amikor kiderült, hogy a román nemzetiségi párt ebben a tekintetben a trónörökös, Ferenc Ferdinánd támogatását is élvezi.⁴⁵⁸ Pásztoryt zaklatott, és konfliktusokkal terhelt egyházi előélete, jelentős magánvagyonra, „kétes csodatételei” a politika számára elfogadhatatlanná tette az esetleges püspöki kinevezés vonatkozásában. Árkád atya még a nagypolitikától visszahúzódva is indulatokat gerjesztett és vonzotta a nemzetiségi ellentétek életben tartásában érdekelt erők támadásait. Ha a püspöki székek a közelébe került volna, az eddigiek ismeretében akár az egyházmegye megalakítását is veszélybe sodorhatta volna. Feddhetetlen előéletű, támadhatatlan papra volt szükség, akit Miklósyban találtak meg.

A szerzetes azonban nem e szerint mérlegelt és gondolkodását inkább a fenyegetettség tudata, mintsem a realitásérzék uralta. Védelmet keresett, és esélyt adott az őt bízató, a püspöki kinevezés ígéretét felvillantó emberekben. Mint utóbb dr. Fejes István szatmárnémeti ügyvéd leveléből is kiderült,⁴⁵⁹ az amerikai csaló volt. Semmilyen befolyással nem rendelkezett, viszont az el nem végzett megbízás ellenére a váltókat a szerzetes halála után megpróbálta érvényesíteni a bíróságon a Pásztory vagyon terhére. Pásztory Árkád egyik állandó ügyvédje azonban az esélyeket latolgatva úgy fogalmazott: „Fox A. a maga személyében sikerrel nem perelhet, mert a váltók arra az esetre adattak, ha sikerül neki a Pásztory részére valami nagyobb egyházi vagy más kitüntetést kijárni, a mi pedig nem sikerült.” És hogy a csalóknak miért jött jól a harmadik személy nevére kiállított váltó, arra is találunk magyarázatot az ügyvédi levélből. Mint írja: „Azért ruházta át a váltót 3-dik személyre, hogy azzal szemben e

⁴⁵⁷ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 108.

⁴⁵⁸ SALACZ i.m. 155.

⁴⁵⁹ GKPL I-1-a. P-32/1917.

kifogással ne élhessünk. Fox ezzel a perrel csak próbát tesz, de bármiként végződik is, miután a követelés be nem hajtható, azt hiszem, a többi váltót pereltetni nem fogja.”⁴⁶⁰

Fejes István ugyanezen a napon, 1917. november 21-én, majdnem két évvel a szerzetes halála után, egy másik levelet is írt, mégpedig válaszként Pásztor János, a váltókat aláíró rokon aggodalmas megkeresésére.⁴⁶¹ Az ügyvéd ebben igyekezett megnyugtani az időközben szintén felszentelt papként tevékenykedő rokont, hogy ne aggódjon, hogy kiderült ez az ügy, és hogy a váltókat ő írta alá, mert ezzel nem tett rosszat és a püspök sem fogja ezt fel másképp. Miklósy István számára tehát kiderült Árkád atya szándéka, de nyilván átlátta a súlyos támadásoknak kitett öreg szerzetes helyzetét. Nyilván azt is tudta, hogy nem az ő személye elleni támadás volt ez, mert a későbbi levelezéseiben is nagy tisztelettel emlékezik meg róla.

Noha az egy időben háromfelé is elindított megoldási kísérletek az első pillanatban talán kapkodásra és következtelenségre utalhatnak, ha jobban megvizsgáljuk ezeket, akkor rájövünk, hogy valójában nagyon is következetes és egy irányba ható tervek voltak ezek, legalábbis szellemi tartalmukat tekintve. Ugyanis mindegyik alapvető lényege volt, hogy a görög katolikus hit és vallás eszmei és intézményi keretei között elérhető megoldást találjon a támadások ellen, felépített életműve egyben tartására, a rá bízott közösség megőrzésére. Más típusú lehetőséget nem is mérlegelt.

Végül is nem tekinthető véletlennek, hogy úgy határozott, hogy teljes vagyont a nemzeti alapon szervezett, magyar görög katolikus egyházmegyére hagyja. Feltehetően közre játszott ebben a Miklósy István püspökkel való több évtizedes ismeretsége,⁴⁶² és az is, hogy a szerzetes a birtokain élőkben is erősen táplálta a nemzeti azonosságtudatot és a görög katolikus hitet.⁴⁶³ Az 1913-ban született elhatározásához megingás nélkül ragaszkodott halála napjáig.

Ugyanakkor Miklósytól ő is nagyon sok segítséget kapott, hogy az ellene indult jogi eljárásban bizonyítani tudja az igazát. Már a perek megindulásakor egy budapesti ügyvéd segítségével beszerezték Than Mór, a híres 19. századi magyar tájképfestő⁴⁶⁴ hagyatéki peranyagát, amelyet jellegénél és jogi tartalmánál fogva egyaránt precedensként sikerült felhasználni a bíróság előtti érvelésben.⁴⁶⁵

Még a három per összevonása előtt sor került egy tárgyalásra a Nyíregyházi Királyi Törvényszéken 1915 szeptemberében, ahol látható volt, hogy amennyiben a fellebbviteli

⁴⁶⁰ Uo.

⁴⁶¹ GKPL I-1-a. P-32/1917.

⁴⁶² GKPL I-1-a. 2370/1914.

⁴⁶³ NAGY i.m. 15-38.

⁴⁶⁴ [Online:http://artportal.hu/kislexikon/than_mor Elérés dátuma: 2012. 07. 30.]

⁴⁶⁵ GKPL I-1-a. 500/1913.

bíróságok is következetesek lesznek a vonatkozó jogszabályok értelmezésében, akkor a Homa Joachim vezette Szent Bazil Rend aligha tud ezen a módon a tetemes vagyonhoz hozzájutni. A törvényszék ítélete ugyanis kimondta, hogy bár a rendi szabályok a tagokat szerzési képtelennek nyilvánítják, ezt azonban „...magánjogunk nem érinti, de a jogcselekvő képességnek ezt a harmadik személy javára való korlátozását nem ösmeri. Annyira, hogy még a korlátozott cselekvőképes egyéneket is bizonyos esetekben szerzőképesnek tartja [...] ha a rendtag annak ellenszegül, a bíróság tételes intézkedés hiányában a rend tagokat nem kötelezheti arra, hogy fogadalmát betartsa [...] a kir. Törvényszék a fogadalmat tett jogcselekvő képes szerzetes szerzőképességét megállapítja.”⁴⁶⁶

Túl azon, hogy a bírósági ítélet indoklása magáért beszél, a baziliták Pásztorival szemben megnyilvánuló következetlensége is a szerzetest erősítette. A szerzőképességet a bíróság annak figyelembevételével mondta ki az egykori rendtagra vonatkozóan, hogy a rend, „a tőle kölcsön vett összegeket a tartományfőnök rendeletéből Makszim János zárdafőnök útján neki visszafizette.”⁴⁶⁷ Vagyis Pásztor Árkád a baziliták rendjének is hitelezett, amelyet azok vissza is fizettek, ezzel pedig részükről is elismerést nyert a szerzetes szerzőképessége.

Homa Joachim tartományfőnök azonban kitartónak bizonyult, és egészen a Kúriáig vitte az ügyet, ahol jogerős döntés született. Ennek tartalma lényegét tekintve megegyezik az ismertetett nyíregyházi ítélet tartalmával, azonban egy fontos momentumban mégis eltér attól. Ugyanis azt a tényt, hogy Pásztor Árkád, mint bárki más Magyarországon a polgári jog szerint vagyonszerzésre jogosult nem a polgári törvénykönyvből vezette le, hanem kifejezetten abból, hogy a pápa engedélyezte számára a renden kívüli életet, valamint hivatkozott egy később íródott pápai engedélyre,⁴⁶⁸ amelyre később még kitérek. Vagyis a túrvékonyai bazilita szerzetes római kapcsolatai a törvény előtt is fontos védelmet biztosítottak számára.

Az idő múlásával egyre nyilvánvalóbb lett, hogy azokkal szemben, akik a vagyonára pályáznak, a hajdúdorogi püspökségnél talál megértésre és védelemre. Nemcsak a Miklós István püspökkel való több évtizedes személyes jó kapcsolata szolgált erre jó indokul, hanem az is, hogy az új püspökség egyházi fennhatósága alá kerültek azok a területek is, amelyeken a birtokai voltak. Szerencsés időbeli egybeesés, hogy épp amikor az avasi szerzetesnek támaszra volt szüksége, akkor kellett talán a legjobban az anyagi támogatás a frissen létrehozott hajdúdorogi püspökségnek. Ezt pedig Árkád atya biztosította számára.

Noha az állam 1913-ban a XXXV. tc-vel becikkelyezte az egyházmegyét, biztosítva püspöke

⁴⁶⁶ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁴⁶⁷ Uo.

⁴⁶⁸ GKPL I-1-a 1/1916.

főrendiházi jogait,⁴⁶⁹ a püspökség létrehozásával járó anyagi fedezetet – bár a főkegyúri jogból adódóan ezt a törvény előírta⁴⁷⁰ – nem biztosította.

A püspöki feladatok méltó ellátása azonban megkövetelt bizonyos külsőségeket, egy állandó adminisztrációt, egy működő hivatalt, de kezdetben még ennek a kialakítása is gondot okozott. A dolog pikantériája, hogy amikor híre ment, hogy Miklósy István ideiglenes székhelyet és lakhatást keres, akkor – 1913 májusában – Pásztory felajánlotta neki, hogy ideiglenes püspöki lakásként, évi 6000 koronáért bérbe adja két szatmárnémeti házát, összesen tizenkét szobával.⁴⁷¹ Bár az üzlet nem jött létre, az eset jól mutatja a szerzetes leleményességét.

Egyébként Árkád atya valóban nagyon sokat segített Miklósynak. Nem csak ígéretet tett – amit később be is tartott –, hogy vagyont a püspökségre hagyja, hanem addig is több tízezer koronát áldozott⁴⁷² arra, hogy a felszenteléshez és a későbbi püspöki működéshez szükséges eszközöket megvásárolják, mivel még erre sem futotta a megalakuló püspökség anyagi lehetőségeiből. Egy levélből – melyben az ezeket az eszközöket szállító Rétyay és Benedek nevű cég képviselője az időközben elhunyt szerzetes egy még nem törlesztett számlájának rendezését kérte Miklósy püspöktől – kiderült, hogy Árkád atya több mint húsz éven át állandó vásárlója volt a budapesti kegytárgyboltnak.⁴⁷³ Olyan nélkülözhetetlen, és igen drága tárgyakat vásároltak Budapesten, mint a püspöki palást 800 koronáért, pásztorbotdíszítés, füstölő, gyertyatartók, tömjéntartó, arany csipke, szentképek, és még sorolhatnánk.⁴⁷⁴ Ezek mindegyike nélkülözhetetlen kellék volt egy püspöki megjelenéshez, vagy bármiféle egyházi ceremóniához.

Az igazi segítséget természetesen az jelentette, hogy a sokmilliós vagyon örökösül a püspökséget nevezte meg a szerzetes. Az első írásos végrendelet tervezet még abban az évben, vagyis 1913 augusztusában elkészült. Mindkét fél számára előnyös megállapodás volt ez, hiszen az egyházmegye által nyújtott védelem garantálta egyfelől, hogy a gyermektelen egyházi ember életműve, teljes vagyona egyben marad, nem aprózódik szét, és szent célokat szolgál, miközben biztosítja számára a haláláig tartó haszonélvezetet.⁴⁷⁵ Ekkor pedig még nem lehetett tudni, vajon meddig él a jó egészségnek örvendő 69 éves Pásztory. Az avasi pap adománya nélkül pedig könnyen előfordulhatott volna, hogy az új egyházmegye és annak vezetése kínos helyzetbe került volna, hiszen a püspöki reprezentáció minimumát sem tudta

⁴⁶⁹ SALACZ i.m. 159.

⁴⁷⁰ SALACZ i.m. 98–100.

⁴⁷¹ GKPL I-1-a. 3704/1913.

⁴⁷² GKPL I-1-g.

⁴⁷³ GKPL I-1-a. 31/1916.

⁴⁷⁴ Uo.

⁴⁷⁵ GKPL I-1-a. 3704/1913.

volna biztosítani a hívek és az ország nyilvánossága előtt az elmaradt királyi javadalmozás miatt. Ezt pótolta kezdetben a jókor jött szerzetesi segítség, és ezért volt olyan készséges a kormányzati ügyintézés, amikor Miklósy István hivatalosan is kérte, hogy engedélyezzék a vagyon püspöki javadalommá történő minősítését.⁴⁷⁶

Bár a hajdúdorogi püspök külön nyilatkozatban fogadta el az eredeti végrendekezést,⁴⁷⁷ annak szövege később több alkalommal is módosult. Az eredeti okirat ugyanis tételesen felsorolja, megnevezi azokat a birtokhelyeket, amelyeket a végrendekező átadni kíván, tehát nem automatikusan az összes vagyon került volna át eredetileg a püspökséghez, hanem csak a túrvékonyai Vámfalvi-féle, a felső-falusi, a bikszádi és a terepi földek,⁴⁷⁸ de mint fentebb utaltam rá, ezeken kívül még sok más helyen volt földje és lakóingatlana is Pásztornak. A tervezet arra is kitért, hogy a túrvékonyai Privigyei-féle és a bujánházi ingatlan hasznélvezete a mellette titkári feladatokat is ellátó rokonáé, Pásztor Jánosé legyen, akivel kapcsolatban az volt a kérése, hogy lelkésszé szenteljék. Ahogy fogalmaz: „...ezen két birtok jövedelmét arra akarom általa fordíttatni, hogy jelenleg az én gondoskodásom alatt álló és esetleg még az alá kerülő szegényeim ellátásáról a neki már megadott szóbeli utasításom szerint gondoskodják...”⁴⁷⁹ További feltétel volt a püspökség felé, hogy a túrvékonyai tanyán egy fiúnevelő intézetet állíttasson fel, ahol ipari –, mezőgazdasági és kertészeti oktatásban részesítenék az avasi szegény gyermekeket. Ezen kívül arról is rendelkezett, hogy a terepi tanyáján lévő kúriát az egyházmegye lelkészei és tanítói, valamint azok családjai közösen, gyógykezelési célra használják orvosi ajánlásra. Azt is kijelentette, hogy „...ezen alapító oklevélben foglalt birtokokon kívül meglevő vagy még szerzendő...” vagyonára nézve fenntartja a végrendekezési jogot, továbbá leszögezte, hogy „minden itt fel nem sorolt” vagyonának általános örökösül Pásztor Jánost nevezi meg.⁴⁸⁰

Kezdetben tehát egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy a görög katolikus egyházra hagyja a teljes vagyont. Ez az álláspont azonban rövid időn belül megváltozott, mivel még abban az évben, december 21-én Pásztor János írásban kötelezte magát, hogy Árkád atya halála után lemond a hasznélvezeti jogról a püspök javára, amiért cserébe élete végéig teljes ellátás és külön lakószoba illeti meg a „püspöki székházban”.⁴⁸¹

Később többször módosították a végrendeletet. Az eredeti szöveghez képest kikerültek belőle a különböző feltételek, és minden fenntartás nélkül a teljes Pásztory-féle vagyon örököséként a püspökség lett megnevezve. Erre nagyon nagy hangsúlyt fektettek, mivel az egyik

⁴⁷⁶ GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

⁴⁷⁷ GKPL I-1-a. 3704/1913.

⁴⁷⁸ GKPL I-1-a. 3704/1913. i.m.

⁴⁷⁹ Uo.

⁴⁸⁰ Uo.

⁴⁸¹ GKPL I-1-a. 3703/1913.

módosítás részletesen kitér arra, hogy az adományozással nem az egyházmegyét, hanem a püspökséget kívánják kedvezményben részesíteni. A szerzetes szavai szerint „...ugyanolyan természetű javadalma gyanánt ajánlom fel, mint a minőt a királyi adományozásból egyházi javadalmat élvező római és görög katolikus főpapok által használt törzsvagyonok is képeznek.”⁴⁸² Vagyis a törvény szerint járó királyi támogatást helyettesítette a hagyaték, ami az állam számára is előnyös volt, éppen ezért ennek hivatalos engedélyeztetése gyorsan és zökkenőmentesen zajlott.

Annak ellenére így volt ez, hogy a munkácsi püspök hogy megakadályozza a készülő adományozást, már akkor levélben fordult a vallás és közoktatási miniszterhez, amikor még csak szóban hangzott el Pásztory ígérete a végrendekezés vonatkozásában. A miniszter ennek tisztázására fordult írásban Miklósy István hajdúdorogi püspökhöz.⁴⁸³ Egyrészt informálta őt a munkácsi püspök leveléről, másrészt pedig tájékoztatást kért az ügy részleteiről.

Miklósy válaszában részletesen tájékoztatta a minisztert a tervezett hagyatékolás körülményeiről és egyben a miniszter támogatását kérte, hogy az ügy hivatalosan is támogatást kapjon.⁴⁸⁴ A végrendelet első írásba foglalása után a kedvezményezett püspök a hercegprímáshoz is levelet írt. Továbbította Pásztory kérelmét, „...amelyben esedezik, hogy szerzett javai felől szabadon rendelkezessék...”⁴⁸⁵ Arra kérte az esztergomi érseket, hogy a kérelmet támogatólag terjessze fel a Szentszékhez.

A minisztérium és az esztergomi érsek válaszai azonban nem érkeztek azonnal. A későbbi iratok keltezését megvizsgálva arra lehet következtetni, hogy az érintett hatóságok kivártak. Egyrészt a pápai válasza, másrészt pedig legalább egy elsőfokú bírósági ítéletre.

Időközben pedig Homa Joachim bazilita tartományfőnök, a szerzetes vagyonának megszerzéséért indított per felperese Miklósyhoz és a hercegprímáshoz is levelekkel fordult, hogy igazáról meggyőzze őket.⁴⁸⁶ Ezek a próbálkozások azonban nem mozdították ki az ügyet a holtpontról.

Változást az hozott, amikor Pásztory arra kérte püspökét, hogy a korábbi szabad végrendekezés iránti kérelmét sűrgesse meg. Az 1915. január 13-i levélre Miklósy püspök már 24-én válaszolt, és igyekezett megnyugtató papját, hogy már lépett ebben az ügyben. S március 8-án Esztergomból valóban megérkezett a válasz, miszerint Róma megadta a szabad végrendekezési jogot.⁴⁸⁷

482 GKPL I-1-a. 176/1915.

483 GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

484 GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

485 GKPL I-1-a. 3703/1913. i.m.

486 GKPL I-1-a. 2370/1914.

487 GKPL I-1-a. 176/1915.

Most ugyan valamennyivel több időre volt szükség, de a Vatikán ismét Pásztyort támogatta a Bazilita Renddel szemben. 1915 szeptemberében megszületett az elindított perekben a Nyíregyházi Királyi Törvényszék már fentebb ismertetett elsőfokú ítélete is, amely elutasította a szerzetesrend vagyoni követelését. Mindezek hatására az állami bürokrácia sem tétlenkedett tovább, és a miniszter november 27-i Miklósy püspökhöz írt levelében azt írta: „...a Szent Bazil rend által a polgári bíróságok előtt már előzőleg folyamatba tett s még idáig be nem fejezett per következtében ezidőszerint még függőben van [...], ennek dacára is nemcsak a méltóságod által fölhozott nyomós indokokra tekintettel, hanem különösen a mindenesetre nyilvánvaló közérdeket képviselő alapítványi célzat kellő érvényesülhetésének előmozdítása okából is segédkezet kell nyújtanom [...] a kormányhatósági jóváhagyáshoz.”⁴⁸⁸ Ettől kezdve a hagyaték és a végrendekezés kérdése hivatalos formát öltött, és lényegét tekintve a baziliták által kezdeményezett vagyoni vita is eldőlt annak ellenére, hogy ők a Kúria 1920-ban megszületett jogerős ítéletét követően hosszú ideig, még a harmincas évek közepén is folytatták a szélmalomharcot.⁴⁸⁹

A végrendekezés körülményeit figyelembe véve és az ennek kapcsán elindult támadásokra való tekintettel arra is gondot fordított az egyház és Pásztyor Árkád, hogy hivatalos orvosi szakvéleményt szerezzenek be arra vonatkozóan, hogy a végrendelező szerzetes beszámítható, ép elmeállapotú ember. A többoldalas anyag, amely kitér arra, hogy a vizsgálatot maga Árkád atya is kérte, rendkívül érdekes olvasmány, amely valóban közelebb hozza az embert, és kissé háttérbe szorítja a gazdag földbirtokost és az imádva tisztelt szerzetes papot.

7. Szerzetes az elmeorvosnál - Egy orvosi diagnózis jelentősége a Pásztyor-féle hagyatékban

A támadások nagyon komolyak és kimenetelüket tekintve kiszámíthatatlannak tünnek annak ellenére, hogy a „kegyes atya” ekkor már külön pápai engedély mellett gondolhatta gazdaságát. Éppen ezért olyan megoldást keresett, melynek révén megőrizheti hitbéli elkötelezettségét, együtt tarthatja a birtokokat és tovább gondoskodhat a hozzá csatlakozottokról. Miklósy István, a Hajdúdorogi Egyházmegye első püspöke nyújtott ebben segítséget a szerzetesi hagyatékért cserébe. A végrendeletet ugyan írásos formába öntötték, ennek ellenére szinte biztosra lehetett venni, hogy ha valamilyen oknál fogva a legkisebb hiba is becsúszik az örökösödési eljárásba, akkor azt felhasználva biztosan megtámadják a

⁴⁸⁸ GKPL I-1-a. 176/1915.

⁴⁸⁹ GKPL I-1-a. 1390/1934.

megállapodást a csernekhegyi baziliták. Éppen ezért nagyon körültekintően jártak el nemcsak jogi vonatkozásban, hanem még azon túl is.

Ilyen esetekben szinte bevett dolognak számított, hogy az a fél, aki nem ért egyet a végrendeletben foglaltakkal azonnal kétségbe vonja az örökhagyó beszámíthatóságát. Erre ebben az esetben is lehetett számítani, ezért Árkád atyát saját kérésére elmeorvosi vizsgálatnak vetették alá, amelyből egy rendkívül érdekes jelentés készült, amelynek szövege ma is megtalálható a püspökség levéltárában. A dokumentum azért is fontos az utókor számára, mert a sok-sok levéltári anyag mellett talán az egyetlen olyan hiteles okirat, amelyből a már életében legendává váló papot esendő emberként is megismerhetjük: egyéniségét és hétköznapi tulajdonságait, melyeket elfedett a körülötte kialakult mítosz.

A vizsgálat idején 71 éves volt, és az orvosok szerint „korához képest erőteljes és viruló egészségű egyén benyomását teszi úgy, hogy külseje fiatalabb korúnak tünteti őt fel.” Egyébként középtermetű, erőteljes testalkatú emberként jellemzik, aki mindenféle fizikai koordinációs gyakorlatot könnyedén végzett el a szakemberek kérésére. Nemcsak szakorvosi adatokat tettek közé ebben a vizsgálati anyagban, hanem arról az összbenyomásról is írnak, amelyet szemtől szemben váltott ki a személyes találkozás során. E szerint kifejezetten intelligens arckifejezésű ember volt, akinek „testtartása egyenes, mozgásai szabatosak” voltak. A hozzá intézett kérdéseket nagyon gyorsan fölfogta, és rövid, de pontos, kimerítő feleleteket adott rá. Olyan ember volt tehát, aki nemigen szerette a fölösleges mellébeszélést, és ragaszkodott a konkrétumokhoz, ugyanakkor a továbbiakban úgy írnak róla, mint aki a takarékos megfogalmazás mellett széles szókinccsel rendelkezett, így hibátlanul tudta magát kifejezni.

A vizsgálat egyik legérdekesebb része volt talán az, amikor arra kérték, hogy mesélje el bővebben a saját élettörténetét, a saját szavaival. Az irat szerint folyamatosan és összeszedetten adta elő ezt, amin a fentiek alapján nincs is mit csodálkozni, azonban a szövegből az is kiderült, hogy előadásával bevonzotta hallgatóságát a történetbe, és egyfajta izgalmas mesemondássá alakult a szituáció, amelynek során „tátott” szájjal hallgatták az orvosok. Hiszen azt írják, hogy „folyékonyan beszél, érdekesen kapcsolja össze az eseményeket, közben szellemes megjegyzéseket tesz, amelyek élénk megfigyelő és felette éles ítélő képességre vallanak. Emlékező tehetsége kifogástalanul működik úgy a közelebb mint a távolabb múlt eseményére jól visszaemlékszik. [...] Teljesen tudatában van annak, hogy jelen vizsgálatunknak mi a célja? [...] Elmondja, hogy a pápa Ő Szentségétől megkapván az általa szerzett vagyoni feletti szabad rendelkezés jogát, vagyonának legnagyobb részét [...] a görög katolikus egyházmegyére hagyományozta. Szép, habár egyszerű szavakkal adja elő, hogy ezen elhatározásra mely vallásos és hazafias indokok vezették.”

Számos olyan jelzővel illetik még az orvosi diagnózisban, amiből egyértelműen kiderül, hogy megjelenése és fellépése még a sokat látott orvosokat is magával ragadta, és nem fukarkodtak a dicsérő szavakkal. Ahogy az összegzésben írják, olyan ember ő, „...ki akaratának szabad elhatározási képességének teljes birtokában van és ki önálló cselekvésre és rendelkezésre teljes mértékben képes.”

Ezzel a vizsgálattal pedig teljes mértékben sikerült még a lehetőségét is meghiúsítani annak, hogy valamiféle személyét érintő övön aluli támadással sikerüljön a püspök és a szerzetes megállapodását keresztülhúzni.⁴⁹⁰

8. Meghurcolva, kémkedéssel vádolva

Bár 1915-ben ezek alapján egy rövid időre úgy tűnt, a felkavart érdekellentétek és indulatok nyugvópontra jutnak, mégsem így történt. Mint kiderült, a szerzetes azért igyekezett sürgetni már januárban a vatikáni döntést a végrendelekről, mert tudomására jutott, hogy ellenségei kémkedés vádjával feljelentették őt a hatóságoknál. A vádaskodás alapja mindössze annyi volt, hogy egy orosz felderítő repülőgép Pásztory turjaremetei birtokának közelében hajtott végre kényszerleszállást.⁴⁹¹

Ez elegendő volt ahhoz, hogy rosszakarói a hatóságok előtt is megrágalmazzák. Ugyanakkor az is ellene dolgozott, hogy néhány évvel korábban, „a máramarosi skizma ellenes vizsgálatok alkalmával a határrendőrség egy hittérítőnél Szófiából keltezett levelet talált, amelyben azt írták a hittérítőnek, hogy minden ügyében forduljon csak bizalommal Pásztory Árkádhoz.”⁴⁹² Noha akkor ebből nem lett komoly számonkérés, az 1915. évi kémvádi ügyben mindez ismét előkerült, erősítve a vele szemben megfogalmazott gyanút. Ebben a nehéz helyzetben Miklósy Istvánhoz fordult segítségért, akiben ezúttal sem kellett csalódnia.

A hajdúdorogi püspök írásban fordult a honvédelmi miniszterhez, akinek államtitkára már 1915 februárjában szintén írásban adott tájékoztatást arról, hogy náluk egyelőre a Pásztory ügy ismeretlen, ezért a püspök levelét átküldik a belügyminiszterhez.⁴⁹³

Miklósy ezen kívül levélben bízta meg Damjanovics Tivadar kanonokot, hogy személyesen tolmácsolja Pásztory felé a szolidaritását, valamint kérte, hogy tájékoztassa őt arról, hogy egyházi előjárójaként tisztában van azzal, hogy az ügy mögött „magánbosszú” húzódik, hogy a vádak alaptalanok, és hogy megtette a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az ellene indított vizsgálat befejeződjön.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁴⁹¹ BÉKÉS i.m. 46.

⁴⁹² ARADI: Tanulmányok i.m. 270.

⁴⁹³ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁴⁹⁴ GKPL I-1-a. 500/1915.

Közben Árkád atya is igyekezett befolyásos támogatókat szerezni. Levélben kért segítséget gróf Károlyi Györgytől,⁴⁹⁵ bár azt nem tudni, hogy milyen személyes vagy más jellegű kapcsolat lehetett közöttük, amely alapot adott arra, hogy épp hozzá forduljon a nehéz helyzetben lévő szerzetes. Hogy levelet írt a grófnak, az bizonyos, mivel Károlyi erről írásban tájékoztatta Miklósy Istvánt. Azt írta, hogy ha Miklósy is a megvádolt pap melletti kiállást javasolja, „...ezen esetben természetesen fokozott mértékben és nyomatékkal támogatnám az ügyet.”⁴⁹⁶ A püspök válaszában teljes mellszélességgel és minden fenntartás nélkül hitet tett Árkád atya ártatlansága mellett, akit szinte összeroppantott a súlyos rágalom. Leírta, hogy a kémkedés vádja magánbosszú műve, és hogy harminc éve ismeri Pásztory Árkádot és tevékenységét is figyelemmel kísérte. „Ebből folyólag bátran állíthatom, hogy a magyarosításért, a magyarságért többet tett s tesz jelenleg is az Avasban, mint egész légiója ama existenciáknak, amelyeknek táborából az ő vádlói kikerülnek.”⁴⁹⁷ – írta a görög katolikus püspök. Minden segítség és támogatás ellenére a vizsgálat elhúzódott, mivel az ügy teljes egészében politikai színezetet kapott, amelynek hullámai a parlamentig csaptak.

A későbbi miniszterelnök, akkoriban az ellenzéki Katolikus Néppárt képviselőjeként Huszár Károly 1915. április 28-i országgyűlési felszólalásában erőteljesen ostromozta az egyszerű szerzetesből milliommossá lett Pásztoryt, és azt követelte a kormánytól, hogy a kémkedés kivizsgálását a legszigorúbban folytassák le.⁴⁹⁸ A felszólalás szövegéből is kiderül, hogy ekkorra már el kellett hagynia túrvékonyai lakóhelyét.

Kapcsolatai és Miklósy közbenjárása révén sikerült elintézni, hogy a nyíregyházi püspöki hivatalba internálták, ahol egy külön szobában rendeztek be számára szállást. Huszár azt is állította, hogy összejátszott a szatmári rendőrkapitánnyal, aki az ellene indult nyomozásról már előre értesítette, noha Budapestről érkeztek detektívek, akiknek jöttéről csak ő tudhatott. Azzal is vádolta a főrendőrt, hogy ezt azért tette, mert anyagilag, a kölcsönök révén függőségi viszonyban van Pásztoryval. A felszólalás érdekessége még, hogy aggodalmát fejezte ki arra vonatkozóan, hogy ezt a kémkedéssel vádolt embert, a katonai felvonulás szempontjából oly fontos vasúti csomópontnak számító Nyíregyházára internálták.

⁴⁹⁵ [Online:<http://netlexikon.hu/yrk/Erinv/91330> Károlyi György gróf, Károlyi István gróf (ifj.)(K. 12.) fia, szül. Nagykárolyban 1871. márc. 1., cs. és kir. kamarás. 1891-ben nőül vette Frank Boriska színésznőt. Házassága miatt családjával meghasonlott és hosszabb ideig Amerikában élt. Később nejétől elvált. 1906-ban a Fejérváry-kormány kinevezte főispánnak, majd fiumei kormányzónak, de ezt az állását a kormány távozása következtében el sem foglalta. Elérés dátuma: 2012. 08. 11.]

⁴⁹⁶ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁴⁹⁷ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁴⁹⁸ Huszár Károly felszólalása. Az 1910–1915-i országgyűlés Képviselőháza (O. gy.) 573. ülés. 1915. IV. 28. Képviselőházi Napló (K. N.) XXVI. 385–390.

[Online:http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=kn-1910_26/kn-1910_26%20397&no=0 Elérés dátuma: 2012. 08. 11.]

Ez utóbbi aggodalom azért különös, mert Árkád atya szatmárnémeti házait több alkalommal is igénybe vette a hadsereg ideiglenes átvonuló szállásként.⁴⁹⁹ Egy-egy ilyen bérlet általában egy-egy hónapra szólt, amelyekért később a hadsereg rendes szállásbért fizetett.

Ezzel együtt az egész ügy lassan haladt, noha – mint írtuk – Miklósy István a honvédelmi minisztériummal már az ügy kipattanásakor, azonnal felvette a kapcsolatot.⁵⁰⁰ 1915. február 19-én a miniszterhez írt levelében a legmesszebbmenőig kiállt Pásztory Árkád ártatlansága mellett, megdöbbenésének adott hangot, és arról tájékoztatta, hogy csak erőteljes beavatkozására sikerült elintézni, hogy a szerzetest a vizsgálat idejére elrendelt őrizet alatt a nyíregyházi püspöki palotában tartsák, ne pedig valamilyen megalázó helyen. A fogva tartás szigorúságára utal, hogy az írás szerint ki sem léphetett szobájából, amelynek ajtaját folyamatosan csendőrök őrizték.

A vádaskodások és a vizsgálat ténye olyan mélyen felháborították Miklósy püspököt, hogy még ezen a napon Tisza István miniszterelnöknek is levelet írt, amelyben azt kérte, hogy a kormányfő tegyen annak érdekében, hogy Pásztory személyén keresztül „...az ártatlanul meghurcolt görög katolikus papság...” is elégtételt kapjon a vádaskodásokkal szemben.⁵⁰¹ Gyakorlatilag a vizsgálat ideje alatt folyamatos volt a levelezés a kormány miniszterei és Miklósy között, és általában megnyugtató ígéretek érkeztek, amelyekben biztosították a püspököt, hogy kellő figyelemmel kísérik az ügyet.

Ennek ellenére enyhülést, pláne jóvátételt a hatóságok részéről nem lehetett tapasztalni, sokkal inkább szigorúságot. A Pásztoryhoz közel álló embereket ugyanis szintén megfigyelés és kényszerintézkedés alá vonták, ahogy az egy későbbi iratból egyértelműen kiderül.⁵⁰² A megkeresésekre adott egyik válaszlevelet a belügyi államtitkár írta 1915. november 27-én. Ebben beszámol arról, hogy ígéretéhez híven utána nézett az ügynek, de mint fogalmazott: „...ma sem vagyok még abban a helyzetben, hogy a Miniszterelnök és Belügyminiszter Urak között e tárgyban még folyamatban lévő tárgyalások eredményéről közlést tehessek [...] célszerűnek tartanám, ha Méltóságod közvetlenül a Miniszterelnök úrhoz fordulna.”⁵⁰³ Pásztory kémvádi ügye tehát a politikai elit legfelsőbb szintjéig elért. Úgy tűnik, ez nem gyorsította, inkább lassította a vizsgálatok lezárását, amelyek a koholt vádak tükrében amúgy sem lehettek túl intenzívek.

Erre utal az is, hogy 1916 márciusában a Magyar Királyi Kassai Honvéd Hadosztálybíróóság két eljárásban visszaadta a nyomozásba bevont és lefoglalt dokumentumokat, amelyek

⁴⁹⁹ GKPL I-1-a. 1/1917.

⁵⁰⁰ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁵⁰¹ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁵⁰² GKPL I-1-a. 500/1915.

⁵⁰³ GKPL I-1-a. 500/1915.

összesen valamivel több, mint egy tucat teljesen ártalmatlan magánlevelet és levelezőlapot jelentettek, amelyek címzettjei között volt egy körmendi magánszemély és az intézőként segédkező rokon, Pásztor János is.

Az államtitkár tanácsára 1915. szeptember végén ismét írt Tisza Istvánnak Miklósy.⁵⁰⁴ Arra kérte, hogy az immár hét hónapja tartó ügyet végre fejezzék be, mert az öreg szerzetes nagyon beteg, és szeretne otthon, a saját birtokán meghalni. Ebből a levélből egyébként az is kiderül, hogy a görög katolikus püspök személyesen is beszélt már a miniszterelnökkel Árkád atya érdekében. Tisza válasza sem késlekedett, már október elején azt írta, hogy „Folyó évi szeptember hó 25-én 3152 szám alatt kelt felterjesztésére értesítem Méltóságodat, hogy Pásztory Árkád túrvékonyai nagybirtokos ellen folyamatba tett vizsgálati ügyet élénk figyelemmel kísérem, és mielőbbi befejezését állandóan szorgalmazom.”⁵⁰⁵

Mégsem történt semmilyen előrelépés. Az egyik utolsó segélykérő levelet 1915. november közepén írta a belügyminiszterhez a hajdúdorogi püspök.⁵⁰⁶ E szerint az öreg, lelkileg meggyötört papnak „...alig van jártányi ereje s aki láthatólag aggkori elgyengülésének legvégső stádiumába jutott már, türelmetlenül várja azt a minimális elégtételt, hogy szabadságát visszanyerve otthon halhasson meg.” Az eddig előkerült dokumentumok alapján azt mondhatjuk, hogy az egész vizsgálatot „altatták” egészen addig, amíg Pásztory Árkád 1916. február 22-én reggel a püspöki palotában lévő szállásán meghalt.⁵⁰⁷ A szerzetest, akinek a püspökség oly sokat köszönhetett, az egyház saját halottjának nyilvánították, és ünnepélyes külsőségek között temették el a „kegyes atyát”.⁵⁰⁸

9. A Pásztory hagyaték további sorsa

Miután a Pásztory Alapítvány alapító okirata szerint a vagyon a Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség törzsjavadalmaként lett definiálva, vagyis a törvényileg járó állami szerepvállalást helyettesítette, a szerzetes halála után ennek megfelelően Miklósy István birtokba vette az adományt.

Miközben megkezdődött a vagyon számbavétele, a teljes körű leltározás,⁵⁰⁹ az egyházmegyei ügyész igyekezett felderíteni, hogy milyen birtoktestek vannak, amelyek bár használat szerint már Árkád atya birtokában voltak, de a földhivatali bejegyzés elmulasztása miatt mégsem

⁵⁰⁴ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁵⁰⁵ GKPL I-1-a. 500/1915.

⁵⁰⁶ GKPL I-1-a. P-46/1915.

⁵⁰⁷ *A Görög Katolikus Magyarok Naptára* i.m. 190.

⁵⁰⁸ *A Görög Katolikus Magyarok Naptára* i.m. 193.

⁵⁰⁹ GKPL I-1-a. 1/1917.

tekinthetők jogilag a szerzetesi hagyaték részének.⁵¹⁰ Erre vonatkozóan felemás eredményt sikerült elérni. Volt olyan birtoktest, amelyre sikerült érvényesíteni az új tulajdonosi jogot, de olyan is akadt, amely nem került az alapítvány és annak kezelője, a püspökség nevére.⁵¹¹ Egyébként az átvett földeken tovább folyt a megszokott gazdálkodás, amelynek alakulásáról rendszeres levélváltások során tájékoztatták a püspökséget.⁵¹² Az egyház igyekezett mindent hasznosítani. A földművelésre és állattenyésztésre épülő gazdálkodás mellett a megkapott ingatlanok egy részét eladta,⁵¹³ egy részét pedig bérbe adta,⁵¹⁴ hogy ebből is bevétele származzon. A birtokon megtermelt javakat pedig igyekeztek értékesíteni, és nem csak hagyományos értelemben vett gabonafélék vonatkozásában. Nagy tételben főztek pálinkát is, amelynek egy részét egy nyíregyházi kiskereskedőnek adták el, nem csekély 11 ezer koronáért.⁵¹⁵ Mindez jó alapot teremtett ahhoz, hogy a megalakított egyházmegyei vezetésnek ne a korábban oly szűkös anyagiakon kelljen gondolkodni, hanem valódi feladatára összpontosíthasson.

Ugyanakkor az ott élő emberek élete alapvetően megváltozott. Az a bizalmi állapot, amely lelki alapokon nyugodott, Pásztory Árkád halála után megszűnt. Tulajdonképpen ekkor lett nyilvánvaló, hogy amit a „kegyes atya” felépített az nem csak egy vagyonos mintagazdaság, hanem egyfajta szellemi, lelki közösség, amelynek kialakulása és létezése maga után vont a vagyoni közösség létrejöttét is, egy magasabb, szent eszmei cél elérése érdekében. Amikor viszont a szerzetes meghalt, ezzel megszűnt ennek a keresztény görög katolikus közösségnek a kohézióját biztosító erő is.

Az emberek rájöttek, hogy Árkád atyát ebben az értelemben nem fogja pótolni senki, ezért igyekeztek a saját boldogulásukra koncentrálni, és a korábban a közösbe beadott javaikat számba venni, annak érvényt szerezni, hogy megélhetésüket, amelyre addig nem volt gondjuk, biztosítani tudják. Több forrás is alátámasztja ezt.

Az egyik erről szóló levelet többek nevében írták Miklósy Istvánnak, mint a vagyont öröklő püspökség képviselőjének. Ebben azt írják: „Alulírottak a következő alázatos kéréssel fordulunk Méltóságos Urunk elé: Néhai Pásztori Árkádnak átadtuk összes pénzzé tett vagyonunkat és pedig Hornyák András 20 000 koronát, Marozsák János 20 000 koronát és Mádik János 10 000 koronát ezelőtt 13 évvel. Ezen tettünk indoka az a meleg szeretett, ragaszkodás és tisztelet volt, a mellyel néhai kegyes jó Urunk Pásztori Árkád iránt viseltettünk, és hogy állandóan körülette akartunk élni, hogy bennünket a jó úton megtartva

⁵¹⁰ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁵¹¹ GKPL I-1-a. P-33/1918.

⁵¹² GKPL I-1-a. P-33/1918.

⁵¹³ GKPL I-1-a. 2981/1916.

⁵¹⁴ GKPL I-1-a. P-33/1918.

⁵¹⁵ GKPL I-1-g.

Istennek tetsző életre vezérelhessen. Ő azon ígéretet tette nekünk, hogy bennünket családukkal együtt élete végéig eltart, minden szükségünkről gondoskodik, és hogy halála után vagyonunkat kiadja. Istenben boldogult jó emlékezetű Kegyes Urunk ígérete első részét élete végéig megtartotta. Mintha családjához tartoztunk volna, egyik Tanyáján éltünk, ott dolgoztunk és minden szükségünkről gondoskodott. Abban azonban, hogy ígérete másik részét is teljesíthesse, úgy látszik megakadályoztatott, mert ő rólunk bizonyosan meg nem feledkezett. Az a nagy vagyon, amelynek megszerzéséhez néhai Kegyes Urunk a mi pénzünket is felhasználta,- most a Méltóságodé. Arra kérjük azért Méltóságodat, kegyeskedjék rólunk gondoskodni és pedig: elrendelni, hogy épp úgy tartassunk továbbra is mint Kegyes jó Urunk élete alatt s hogy részünkre Túrvekonya községben lévő belsejékből egyet-egyet adni méltóztassék, hogy állandó lakásunk legyen.”⁵¹⁶

A levélnek minden sora fontos információkat tartalmaz. Egyrészt kiderül belőle, hogy nem egyedi esetről van szó, hanem csakúgy, mint az Amerikában dolgozó emberek esetében, itt is tömeges vagyonbeadás történt egy nemesebb cél érdekében. Ráadásul nem is kis összegekről esik szó, hanem jelentős tételekről.

A másik fontos információ, hogy ezt az emberek önkéntesen tették. Vélhetően azért, mert olyan lelki vezetőre találtak Pásztoryban, akinek az útmutatása szerint akartak élni egész családjukkal együtt. További adalék a levélből, hogy az előzetes elvárásaiknak vezetőjük meg is felelt, hiszen halála után két évvel sem a jussukat kérik, hogy önállósodhassanak, hanem továbbra is a közösség részeként képzelik el magukat, csupán a tanya helyett – amely időközben egyre elhagyatottabbá vált – egy falubeli házban.

De a levéltári dokumentumok között található az a levél is, amelynek írója Hanusy György, aki húsz éven keresztül uradalmi gazdaként dolgozott Árkád atya mellett, és aki a szolgálat kezdetén szintén mindenét pénzzé tette, és az összeget odaadta neki. Az immár hetven éves öregember arra panaszkodik a püspöknek, hogy már nem bírja ellátni a feladatát, szeretne nyugalomba vonulni, de miután a saját élelmézésére sem futja miből, a korábban megígért, de meg nem kapott évi 240 koronás fizetést figyelembe véve 6000 korona végkielégítést kér, hogy valamiből meg tudjon élni. Arról is ír, hogy gyermekei családjához üres kézzel nem tud menni, mert ők nem értik a helyzetet és azt kérdezik tőle, hogy hova tette húsz év munkájának eredményét.⁵¹⁷

Miklósy István minden esetben kérte az egyházmegyei ügyész véleményét, aki igen következetesen, ám a helyzetet kevésbé átlátva javasolt döntéseket, amelyeket fogantatosítottak. E szerint, ha valaki igazolni tudta, hogy valóban adott át vagyont, vagy

⁵¹⁶ GKPL I-1-a. 33/1918.

⁵¹⁷ GKPL I-1-a. 33/1918.

pénzt, annak követelését elismerték, aki pedig nem tudott ilyet felmutatni, annak a kérését nem teljesítették.⁵¹⁸ Természetesen ezekről a vagyonátadásokról a legritkább esetben született írás, és mégis egy levélben Miklósy arról ír, hogy a rendezetlen és átláthatatlan körülmények között is legalább százezer korona jogosnak látszó követelés van.⁵¹⁹ A korabeli dokumentáció hiánya miatt pedig joggal feltételezhető, hogy ez csak a kisebbik része ennek a mások által bevitt teljes vagyonnak.

Pásztory Árkád egyébként nem csak életében fordított nagy figyelmet és gondosságot arra, hogy közössége elégedett és boldog életet éljen, hanem törekedett arra, hogy halála után se szenvedjen hiányt. Különösen az első alapítványi alapító okiratokban és a hagyatékról szóló rendelkezésekben kapott ez nagy hangsúlyt. Halála után egyébként az egyház gondoskodott ezeknek az embereknek az ellátásáról, munkát is adott nekik, és általában véve is számoltak az ő sorsukkal, amelyért felelősséggel tartoztak,⁵²⁰ noha a bizonyíthatatlan javakat nem adták vissza.

A renden kívüli bazilita pap iránt azonban nem csak saját vagyonközösségének tagjai körében volt feltétel nélküli tisztelet és bizalom. Egy ember 1923-ban arról írt a görög katolikus püspöknek, hogy mint a Pásztory vagyon kedvezményezettje és jogutódja legyen szíves, igazolja számukra, hogy az a föld, amit még a szerzetestől vásároltak húszezer koronáért valóban az övék, mivel a román hatóságok kérik az adásvételi szerződést, vagy bármi más okiratot, amellyel ezt bizonyítani tudják.⁵²¹ Mint kiderült, a földet még 1905-ben vették, tehát már két évtizede az övék, és az óta zavartalanul művelték is, noha írás nem született az üzletről, így telekkönyvileg is a szerzetes atya nevében maradt, melynek következtében a püspökség tulajdonába ment át. Ahogy a levélíró kiemelte, ők egyáltalán nem aggódtak ez alatt az idő alatt, mivel tudták, hogy ha kellene valakinek ilyen irat, akkor azt Árkád atya bármikor kiállítaná, egyébként pedig nekik elég volt az ő szava, amellyel átengedte számukra a földet. Most pedig úgy vélik, hogy erre a bizalomra alapozva eredményesen fordulhatnak a görög katolikus egyházhoz.

A fennmaradt iratokból és levelekből látszik, hogy az ilyen ügyek sok érdeksérelemmel jártak, ezeknek sok kárvallottja volt. Lényegében a püspökség sem sokat tehetett, hiszen neki is a törvény betűje szerint kellett eljárnia, és szóbeli történetek alapján nem osztogathatta a megörökölt javakat, amelyek immár egyházi birtoknak minősültek. Különösen azok után, hogy még Csernoch János hercegprímás is nyomatékosan felszólította a fiatal egyházmegye vezetőjét egyik levelében, hogy ha már sikerült a Vatikántól megkapni a szerzetes számára a

⁵¹⁸ GKPL I-1-a. 33/1918.

⁵¹⁹ GKPL I-1-a. 930/1916.

⁵²⁰ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁵²¹ GKPL I-1-a. 1073/1923.

vagyona feletti szabad rendelkezési jogot, akkor Miklósy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy az ígéretnek megfelelően a vagyon örököse a püspökség legyen, és hogy a hagyaték valóban az egyház céljainak megvalósítását segítse.⁵²²

A keresztényi szeretet és bizalom alapján működő közösség szétesése tehát vezetője halálát követően azonnal megindult, de annak teljes szétforgácsolódását a világháború alakulása a román megszállás,⁵²³ és a trianoni békediktátum⁵²⁴ teljesítette be. A megörökölt birtokok és javak román kézbe kerültek. A szerzetes rokona, Pásztor János, aki személyi titkári feladatokat látott el, és a gazdaság ügyeit is figyelemmel kísérte, számos keserű levélben számolt be a siralmas helyzetről. Egyik beszámolójában az írta, hogy az egykor virágzó kétezer holdas birtok helyett csupán hatvan holdat használhatnak, és az Árkád atya közösségéből is csupán harminckét öregember maradt, akiket viszont egy ilyen kis földterületből eltartani nem lehet. A kis közösséget éppen hogy csak megtűrik, a nyaralóba pedig zsidókat költöztettek.⁵²⁵ Néhány nappal később azt írta: „Most ismét a birtokon vagyok ahol nyomorúság az élet.”⁵²⁶ Éppen ezért azt javasolta a püspökségnek, hogy amit lehet, adjanak el, amíg még lehet, és fizessék ki belőle „ezt a szegény népet.”

A püspökség azonban egyelőre nem lépett semmit, úgy döntöttek, hogy bíznak a nemzetközi kárenyhítésben. Ahogy az egyházmegyei ügyész tanácsolta, amíg diplomáciai lépések nem történnek a birtok és az alapítványi vagyon visszaadása ügyében, addig erre vonatkozóan „...semmiféle további részletintézkedés nem tehető.”⁵²⁷

Az idő azonban nem az egyháznak dolgozott, hiszen már a román fennhatóság előtt a bazilrendi szerzetesek a zűrzavaros viszonyokat kihasználva a magára hagyott épületek felszerelését elrabolták.⁵²⁸ Miután pedig a románok megszállták a magyar területeket, a birtokot és a szatmári házakat is zár alá vették a hatóságok.⁵²⁹ A zár alá vett vagyon kezelésével a Szt. Bazil Rend bikszádi zárdafőnökét, Maxim Ágostont bízták meg, aki igyekezett minél nagyobb hasznot húzni a megbízatásból. A még Pásztory tanyáján élő eltartottak egyike – akiket életjáradékosoknak neveztek – feljelentést tett a hatóságoknál, hogy a hagyatéki birtokról állatok, gazdasági felszerelések és egyéb berendezési tárgyak tűnnek el folyamatosan. A feljelentés nyomán aztán a földművelésügyi tárca és az ügyészség is nyomozni kezdett. A vizsgálatok kiderítették, hogy a vagyont épp a zárgondnok Maxim, és egyik szerzetes társa dézsmálja folyamatosan. Az ellopott tárgyak egy részét a bikszádi

⁵²² GKPL I-1-a. 176/1915.

⁵²³ ROMSICS i.m. 129-130.

⁵²⁴ ROMSICS i.m. 141-149.

⁵²⁵ GKPL I-1-a. P-37/1921.

⁵²⁶ GKPL I-1-a. P-38/1921.

⁵²⁷ GKPL I-1-a. P-39/1921.

⁵²⁸ GKPL I-1-a. 1286/1920.

⁵²⁹ Uo.

zárdában meg is találták. Ezt követően elrendelték a két férfi őrizetbe vételét, azonban egy váratlanul adódó helyzetet kihasználva Maxim Ágoston tartva a további eljárástól, szíven lőtte magát, és meghalt.⁵³⁰ A hír futótűzként szaladt végig a vallásos, gyakran babonás környékbeli népe sségen, és ettől fogva tartja magát az a legenda, amely szerint a szerzetes büntetése utoléri azt, aki az emlékét rosszindulattal bolygatja meg.

Ezzel egy időben Miklósy haladéktalanul felvette a kapcsolatot a magyar kormánnyal, és már 1921 augusztusában írásban jelezte a vallás és közoktatási miniszternek a kártalanításra vonatkozó igényét, amelyet később a külügyminiszterhez továbbítottak.⁵³¹ A külügyből érkezett jelzés sokáig húzódott, míg végre a háború utáni rendezéssel megbízott egyik vegyes döntőbizottság határozott az ilyen ügyekkel kapcsolatosan. Ebben a külügyminisztérium arról tájékoztatott, hogy 1924. december 31-ig kell a megszállt területen lévő ingatlanok zár alól való feloldása iránt folyamodni az illetékes párizsi bíróságnál.⁵³² Az ilyen ügyekben illetékes kormány megbízott már korábban informálta az egyházat azzal kapcsolatosan, hogy az utódállamok területén fekvő egyházi javadalmak vonatkozásában az egyházat megilleti a szóban forgó kormány ellen indított pereskedés joga a békeszerződés 250. cikke alapján.⁵³³ Ennek megfelelően, jogi segítséget igénybe véve állították össze a követeléseket, amelyet aztán futárposta vitt Párizsba, jóval a határidő lejárta előtt.⁵³⁴

A fellelhető levéltári adatok eddig nem utaltak arra, hogy a beadványból bármiféle kedvező döntés, kárenyhítés, vagy jóvátétel következett volna. Feltehetően Miklósy püspök se nagyon bízott ebben, úgyhogy egy idő után, amire elfogadható vételi ajánlatot kapott, azt el is adta, hogy legalább ne vesszen oda minden. Ilyen megfontolásból adták el a két szatmárnémeti házat is a hozzá tartozó telkekkel 1923-ban,⁵³⁵ és még néhány más földterületet 1924-ben.⁵³⁶ Hogy eredményt nem hozott a nemzetközi döntőbírósághoz benyújtott kárigény, azt az is alátámasztja, hogy az erdélyi és partiumi területek visszacsatolása után is,⁵³⁷ bizonyos terepi birtoktestek és épületek tulajdonjogának visszaszerzéséért külön eljárásokat kellett az akkori püspöknek, Dudás Miklósnak kezdeményeznie. Ezek a vagyonsrészek ugyanis időközben a román katonai kincstárhoz kerültek, majd a visszacsatolást követően automatikusan a magyar királyi kincstár vette a tulajdonába.⁵³⁸

⁵³⁰ A bikszádi zárdafőnök tragédiája, *Szamos*, 53. (1921. 02. 02.) 23. sz. 2.

⁵³¹ GKPL I-1-a. 2523/1923.

⁵³² Uo.

⁵³³ GKPL I-1-a. 2523/1923. i.m.

⁵³⁴ GKPL I-1-a. 2263/1924.

⁵³⁵ GKPL I-1-a. 2313/1923.

⁵³⁶ GKPL I-1-a. P-33/1918.

⁵³⁷ ROMSICS i.m. 248.

⁵³⁸ GKPL I-1-a. 2448/1944. i.m.

A II. világháború után aztán minden odaveszett ismét, hiszen „az 1947-ben aláírt párizsi békeszerződés [...] egyetlen apró módosítástól eltekintve az 1920-as trianoni határokat állította vissza.”⁵³⁹, a megváltozott politikai helyzetben pedig már senki sem foglalkozott efféle ügyekkel.

Szép lassan minden feledésbe merült, olyannyira, hogy 1990-ben a görög katolikusoknak is újra rá kellett kérdezniük, ki az a Pásztory Árkád. S hogy mi maradt az egykori mintagazdaságból mostanra?

Erre vonatkozóan értékes adalékul szolgál egy, a Romániai Magyar Szóban megjelent riport, amely leírja, mit talált az egykori kúria helyén a szerzetes egyik unokaöccse, aki Bécsből tért vissza, hogy benyújtsa igényét a román hatóságoknál a Pásztory földekre. „A csüngő emeleti falak, a kilógó tetőzeti gerendák, a hiányzó ablakok szomorú látványt nyújtanak ugyan, ám egyúttal azt is sejtetik, hogy milyen élet volt itt valamikor. De ni, egy aránylag kevésbé romos épületrészből az emberi létezés füstje száll fel! Az árkádok alatt régi bútorok és csöves kukorica halmaza közt két idős ember melegszik egy csikóspórnál. A 78 éves Glagula Lajos bácsi és Erzsébet asszony, a felesége. Lajos bácsi itt született. Apja zenész volt, a hajdúsági Téglásról jött ide. Az udvaron még áll a váza annak a kupolás épületnek, amelyben a zeneiskola működött. Igen, a zeneiskola! – mutatja és ismétli meg hangsúllyal az öreg. Ott próbált a zenekar és ott tanultak a fiatal zenészek. Mindjárt az udvari bejáratától jobbra emelkedett a templom, az alapkövei még kilátszanak a talajból. „Téglánként széthordták, hogy ne maradjon itt semmiféle magyar emlék!” (Később a fényképét is alkalmunk volt látni, csakugyan szép barokkos épület volt.) Beljebb az udvarban nagy virágház állt, immár annak is hűlt helye, akárcsak a lóistállóknak, a malomnak, a sokféle mezőgazdasági gépnek.

Glaguláék 1950 óta laknak a romos főépületben. Mikor ide költöztek, akkor másképpen nézett ki sok minden, még több pap élt a falak közt, de a szeku elhurcolta őket, mert nem akartak kikeresztelkedni ortodoxnak. Arra a kérdésünkre, hogy szerinte ki volt Pásztory Árkád, azt válaszolja, hogy egy szerzetes, de még inkább igazi keresztény, aki mindent megosztott a szegényekkel, ezért sok ellenséget szerzett magának. „Még az első világháború befejezése előtt a magyar hatóságok vitték el, mert azt terjesztették róla, hogy az oroszoknak kémkedett. Nyíregyházára vitték. Utolsó kívánsága az volt, hogy csak pár napot hagyják még, hogy ötven árvát elrendezzen. Nagyon sajnálta a templomot, ahol sokat imádkozott híveivel, római és görög katolikusokkal egyaránt. Azt mondta, hogy szekerek járnak majd a helyén. S lám, beteljesedett jóslata!”⁵⁴⁰

⁵³⁹ ROMSICS i.m. 273.

⁵⁴⁰ SIKE: *Romániai magyar szó* i.m.

Pásztory szerzetes óhaját, miszerint „...nevemet így fenn akarom tartani a késő korban is...”⁵⁴¹ csak részben teljesítette a sors. Mintagazdasága halála után gyakorlatilag azonnal megszűnt eredeti formájában és céljában létezni, a trianoni diktátumok következtében pedig épületei és ingóságai az enyészeté lettek, birtokai pedig immár egy másik ország földjébe olvadtak bele. Neve azonban akkor is tovább élt, amikor már senki sem beszélt róla. Az Esztergomi Érsekség Levéltárának anyaga bizonyítja, hogy az öreg pap személye és vagyona a legmagasabb egyházi hatalmakat is foglalkoztatta. Az ügy pedig, ami ennek kapcsán kibontakozott, alapvetően járult hozzá Miklósy püspök Esztergomhoz fűződő hivatalos és informális kapcsolatrendszerének tönkremeneteléhez.

10. A Pásztory ügy megítélése Esztergomban és Rómában

Már az eddigiekből is kiolvasható, hogy gyakorlatilag előre látható volt, hogy Pásztory szerzetes végrendekezése a dorogi püspökség javára komoly ellenerőket hoz majd mozgásba mind az egyházon belül, mind pedig a sajtó által befolyásolt közvélemény egy részében. Éppen ezért joggal vetődhet fel a kérdés, hogy ha ilyen nagy port kavart az egyházmegye és Pásztory Árkád között létrejött megállapodás, akkor miért kellett bevonni Esztergomot és a kormányzatot ebbe a folyamatba? Hiszen számos alkalommal fordult elő már, hogy egy-egy tehetősebb hívő a saját egyházára hagyott pénzt, földet, vagyont. Egy ilyen ügyet pedig egy egyszerű magánjogi végrendeletben le lehetett volna bonyolítani.

A kulcsszó a „védelem”. Vagyis a minden irányból érkező támadásokkal szemben hivatalos jogi védelmet kellett biztosítani az egész hagyatéki folyamatnak és magának a birtoknak is. Többek között ezért is volt nagy fontosságú, hogy az állam és a katolikus egyház hozzájáruljon ahhoz, hogy a korábban magánvagyonnak minősített javakat Pásztory halála után átminősítsék olyan püspöki törzsjavadalommá, amely természeténél fogva semmiben nem különbözik attól, amit az állam köteles biztosítani a pápai alapító bullában foglaltak szerint a főkegyúri jog, majd azt követően a Rómával kötött új megállapodás, az *intesa semplice* alapján.⁵⁴²

Láthattuk, Miklósy István a minisztériumi és az egyházi útmutatások szerint többször is módosította a végrendeletet, hogy kifogástalanul illeszkedjen a magyar jog előírásaihoz, és ez által ne lehessen ellene tartalmi, vagy formai követelményeket támasztani. Esztergom pedig

⁵⁴¹ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁵⁴² *Intesa semplice*: (lat. 'egyszerű megegyezés'), Róma, 1927. márc. 24.: a püspöki székek és a tábori püspökség betöltését szabályozó megegyezés a Vatikán és Magyarország között. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter és Pietro [Gasparri](#) bíboros államtitkár tárgyalásainak végeredményeként a felek megállapodtak abban, hogy a Vatikán a kinevezéseket előzetesen megbeszéli a kormánnyal, a kormány magánjellegű és politikai ellenvetést tehet a vatikáni jelölttel szemben. Magyar Katolikus Lexikon [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/I/intesa%20semplice.html>, Elérés dátuma: 2013.12.20.]

mindezek után továbbította Rómába az ügy részleteiről szóló kérelmeket és okiratokat, amelynek eredményeként 1915-ben megérkezett a vatikáni engedély arra vonatkozóan, hogy a szerzetes magánvagyonaként elismert javakat az egyház befogadja és az attól kezdve püspöki törzsvagyonként szerepeljen. Ennek azért volt igen nagy jelentősége, mert az így minősített egyházi vagyon még a Trianon utáni Magyarországon is a korlátolt forgalmú birtokok közé tartozott. Lényegében a kötött birtokok között a hitbizományok után a második legvédehetőbb földbirtok típus volt, ami fölött a korábbi főkegyúri jog vagyongelügyeleti jogosítványával maga az állam gyakorolt vagyongelügyeletet. A mi esetünkben ennek a legfontosabb jellemzője az volt, hogy a birtok megterhelése, elidegenítése csak a Vallás és- Közoktatásügyi Minisztérium előzetes jóváhagyásával és a püspöki kar hozzájárulásával történhetett.⁵⁴³

A legfőbb cél tehát mindenekelőtt az volt, hogy biztosítsák a javadalom törzsvagyonának fenntartását. Részben ennek érdekében kellett olyan sokszor kiigazítani az eredeti, 1913-as végrendeletet, és később a vagyon jogi természete miatt kellett a birtok fölött rendelkező püspöknek minden vagyonrész eladása előtt Esztergom hozzájárulását kérni még akkor is, ha csupán egy nyírbátori falusi vályogházról és a hozzá tartozó szerény méretű földről volt szó, csakúgy, mint az igen sokat érő, Szatmárnémetiben lévő házokról.⁵⁴⁴ Ebből az eljárásból pedig nyilvánvalóan nem maradhatott ki sem a kormány, sem az esztergomi érsek, sem pedig a Vatikán.

A Pásztory hagyatékból fennmaradt iratok és a püspöki levéltár dokumentumai szerint mindez gyorsan és gördülékenyen zajlott. Az érsekség azzal, hogy közvetített a püspökség, valamint a minisztérium és a Vatikán között, gyakorlatilag folyamatosan segítette az ügy rendeződését. Ám a jelen kutatásnak abban a fázisában, amelyben a Prímási Levéltár dokumentumait sikerült megvizsgálni és összehasonlítani a Dorogi Egyházmegye Püspöki Levéltárában található forrásokkal kiderült, hogy a dorogi püspökség által őrzött dokumentumok korántsem fedik fel ennek a nagy jelentőségű ügynek minden részletét.

Esztergomban a kutatás e fázisának kezdetén az adott levéltári jelzet alatt egyetlen dokumentumot sem lehetett megtalálni, noha a dokumentációban folyamatosan szerepeltek a Pásztory Árkádhoz és a hajdúdorogi egyházmegyéhez köthető iratok megnevezései, jelzetei. Később kiderült, hogy nem azért nem sikerült egyetlen forrást sem megtalálni, mert esetleg akkoriban nem tartották fontosnak ezeket és ezért hanyagul kezelték volna az anyagokat. Éppen ellenkezőleg. Nagyon is jelentős ügynek számítottak a szerzetes vagyonával kapcsolatos történések, ám azok időbeli elhúzódnása miatt a régebbi iratokat az újonnan

⁵⁴³ GERGELY i.m. 270-271.

⁵⁴⁴ PL. Cat. D/C 3724/1923. A prímás hozzájárul Pásztory Árkád szatmári házána eladásához Szabó Sándor részére, 500.000 korona vételárért. Az ingatlan két helyrajzi számon van bejegyezve.

keletkezettekhez csatolták, és ennél fogva más-más levéltári számon futottak tovább a dokumentumok.

Az első, Pásztory szerzetessel és vagyonával foglalkozó irat 1913-ban,⁵⁴⁵ az utolsó pedig 1935-ben íródott.⁵⁴⁶ Legalábbis az utóbbi jelzet alatt valamennyi, a több mint 20 év során összegyűjtött latin és magyar nyelvű dokumentumot megtaláltam, és ez sok szempontból tisztázta a körülményeket és a történéseket ebben a máig rejtélyes ügyben.

Az egyik ilyen alapvető és némiképp meglepő információ, hogy Csernoch János esztergomi érsek azon túl, hogy folyamatosan információkat kért a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökétől Pásztoryról és vagyonáról, „magánnyomozásba” is kezdett. Ezt annak érdekében tette, hogy még teljesebb képet kapjon minden olyan lényeges körülményről, amelynek egyes részletei a korabeli, főként baloldali sajtót is oly élénken foglalkoztatták. Pásztory szerzetes élő legendája a 19. század utolsó két évtizedétől kezdve áthatotta a felvidéki, partiumi és erdélyi országrész lakosságát. Ennek híre nem csak Esztergomba, de Rómába is eljutott természetesen, a vagyoni kérdések tisztázása pedig ismét reflektorfénybe helyezte a rejtélyes életű szerzetest és annak Miklósy püspökhöz, valamint a hajdúdorogi egyházmegyéhez fűződő kapcsolatát. S miután Miklósy érintett, sőt érdekelt személy volt az ügyben, Esztergom fontosnak tartotta, hogy saját kézben tartott, objektív vizsgálatból is információkat szerezzen. Lényeges momentum, hogy ekkoriban az egyházmegye vezetője és az esztergomi érsek között korrekt viszony volt, a későbbi nézeteltérések még nem terhelték meg a köztük lévő emberi és munkakapcsolatot. Fontos kiemelni az is, hogy a püspök Csernoch Jánosnak erről az információgyűjtéséről semmit nem tudott, és arról később sem tájékoztatták, sohasem.

Pedig a források szerint sokkal alaposabb és részletesebb anyag gyűlt össze annál, mint amit ő maga tájékoztatásul több alkalommal is leírt az érseknek. Ez nem azt jelentette, hogy az általa közöltek ne lettek volna igazak, vagy átfogóak, ám az érsekség vizsgálatai olyan részletességig mentek el, amelynek olvasása közben szinte mi is magunk előtt látjuk, hogyan lett egy jól megválasztott kis üzleti befektetésből a kor egyik mintagazdaságának tartott birtok együttese.

A vizsgálódással a sárospataki plébánia vezetőjét bízták meg, aki írásos jelentésében nem számol be ugyan vizsgálati módszereiről, de a lényegre törő és rendszerezett jelentésből nyilvánvaló, hogy személyesen járt utána a dolognak, és nem elégedett meg egyetlen információforrással, hanem széles körben vonta be azokat, akiknek közvetlen kapcsolatuk

⁵⁴⁵ PL. Cat. 24. 1772/1913. Milósy István püspök küldi a Pásztory Árkád által jegyzett kérelmet a vagyona feletti szabad rendelkezésre vonatkozóan.

⁵⁴⁶ PL. Cat. 23. 460/1935. A Szent Bazil Rend magyar ágának főnöke utoljára kéri a Pásztory vagyonból valamiféle vagyoni részesedés lehetőségét Csernoch János hercegprímástól.

volt Pásztoryval, vagy a szerzetes gazdaságával.⁵⁴⁷ Az alábbiakban részleteket is idézek majd a sárospataki parókus leveléből azért, mert ezek a részletek minden korábbi forrásnál részletesebben és teljesen elfogulatlanul tárják elénk a korabeli Pásztory jelenséget.

A tényfeltáró anyag szerint, amikor a baziliták elkezdték a vizsgálatokat a szerzetes ellen 1898-ban, akkor még semmi sem volt telekkönyvileg a nevéen. Ugyanakkor bizonyítást nyert, hogy ez idő tájt „Mint zárdafőnök, előbb a kisbereznai, azután pedig a bikszádi zárdát és templomot egyes üzleteinek illetve üzelveinek jövedelméből gyönyörűen restauráltatta.”⁵⁴⁸ A szerző kiemeli, hogy mindezt önköltségen tette úgy, hogy a rend központjából nem kapott rá pénzt, sőt, mielőtt a bikszádi zárdát le nem égett, még engedélyt sem kapott a felújításhoz. Telekkönyvi bejegyzésről csak azután van Pásztory nevéen tudomása, miután a zárdán kívül lakott. Ekkoriban már nyíltan, és egyre nagyobb mértékben foglalkozott üzleti ügyekkel a rendjéből kizárt pap.

A jelentés tételesen felsorolja a vagyoni elemeket és a leírás alkalmas arra is, hogy betekintést nyerjünk a gazdaság működésébe is. „1. Szatmári házában körülbelül 20-30 egyént foglalkoztatott, s most is foglalkoztat textil termékek szövésével, pokróczok, szőnyegek stb. házi ipari cikkek előállításával. 2. Turvékonyai birtokán valóságos ipartelep van különféle iparágaknak berendezett úgymint csizmadia, czipész, szíjgyártó, kocsigyártó, szabó s mezőgazdasági eszközöket készítő műhelyekkel, melyek mind igen nagy jövedelmet hajtanak annál is inkább, mert az összes mű és szerszámfát saját erdejéből veszi és gyönyörű mezőgazdaságainak nyers termékeit is saját ipartelepén földolgozza. 3. Ezen kívül száz meg száz ember keresi fel évek óta Arkadius atyát, kit itt s az egész északkeleti felvidéken a „kegyes atya” néven ismernek, - hogy tanácsát sokszor hihetetlen ügyekben, mint lelki és testi orvostól kikérjék, melyeket azután az illetők busásan honorálnak. Hogy mily nagy honoráriumot fizetnek neki az ő tisztelői, a sok közül csak egyet említek: Laczkó András földműves ki filiámban, Vajdácskán lakik, egy consultatióért önként 2 pár ökör árát ajánlotta föl a „kegyes atyának” s most is lelkesedéssel beszél róla, mint „mindentudó szentatyáról.” Ilyen számtalan esetben Arkadius atya a consultatiókért nem csak pénzbeli honoráriumot, de a legkülönbélebb termékeket is elfogadott úgymint: csepűt, kendert, lent, szalonnát, zsírt, sonkát, élő jószágot, aprómarhát⁵⁴⁹, gyapjút, bőroket, vászonműeket, háziipari cikkeket,

⁵⁴⁷ PL. Cat. 24. 291/1915. A sárospataki plébános vizsgálatának írásos anyaga a Pásztory vagyronról Csernoch János hercegprímás számára.

⁵⁴⁸ U.o.

⁵⁴⁹ Aprómarha: hazánk egyes földrajzi területein úgynevezett belső fejlődésű szavak szolgálnak a háziszárnyasok együttes megnevezésére. A Nyugat-Dunántúl, valamint Erdély, a Partium, Moldva, Bukovina magyarsága erre a majorság szót használja már a 16-17. század óta. Aprómarha az összesítő név Szatmárban, Szabolcsban; aprójószág Heves, Szolnok, Békés, Csongrád, Csanád térségében és a Temesközben; aprólék a háziszárnyasok összefoglaló neve Gömör, Borsod, Abaúj, Zemplén és a Nagykunság területén. Újabb nyelvi fejlemény a baromfi, ami a Kisalföldön és a Kelet-Dunántúlon, a Felföld nyugati felén és a Duna-Tisza közének

gabonaneműeket, melyekből nagy raktárai voltak és vannak, s mely termékeket nagyobb részt saját ipartelepein feldolgoztat, vagy üzletembereivel jó pénzért elad. És ez volt és ma is ez a legnagyobb jövedelmi forrása. Kiemelendő, hogy szegényekért nagyon sok jó tett és tesz, s ahol lakik, az egész vidék szegényeinek gyámolítója.”⁵⁵⁰

Az idézett forrás alapján, ha vázlatosan is, de mégis reális képünk alakulhat ki Pásztorty és egyben a térség korabeli népességének életéről, gazdasági tevékenységéről, amely információ fontos magyarázatot ad azzal kapcsolatosan, hogyan és milyen körülmények között gyarapíthatta ilyen tekintélyesre vagyonát a szerzetes. Ám a szövegben még egy jövedelemforrásról is szó esik. Mégpedig arról, hogy Árkád atya hívei buzgón és bőkezűen adakoztak, illetve fizettek az atya nekik tett szolgálataiért. A racionalitáson alapuló modern személet alapján nehéz felfogni és megérteni, hogy a Pásztorty tisztelő nagyszámú népesség eltartó ereje akkora volt, amely vetekedett gazdaságának egyéb jövedelmével. Noha korábban már tettem utalást erre vonatkozóan, ez a dokumentum egészen nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerzetes felé irányuló adakozás valódi anyagi, gazdasági erőt képviselt, amellyel a gazdálkodáshoz értő egyházi ember úgy élt, hogy annak forgatásával abból további hasznot is szerzett. Ezt a tényt érdemes a maga fontossága alapján komolyan venni, hiszen e nélkül abba a hibába eshet az elemző, hogy épp a Pásztorty jelenség lényegét nem tudja megragadni. Pedig éppen ez szükséges ahhoz, hogy az öreg pap gazdaságának működését ne keverjük össze bármilyen hasonlóknak tűnő korabeli birtok működésével.

Nem szükséges az elmondottakat a beszámolóból vett további, hosszas idézetekkel erősíteni, hiszen a korábban leírtak és a jelentés számos ponton fedik egymást, de egy fontos megjegyzés még mindenképpen ide kívánczik. A szerző ugyanis egy másik lényeges információt is megoszt Csernoch János hercegprímással, amikor azt írja: „Azt is megtudtam, hogy Pásztorty Arkadius vagyonát nem a hajdúdorogi püspöki beneficium emelésére, hanem ezen püspökség szegény sorsú ifjúságának és árváinak nevelhetésére akarja alapítványképpen hagyományozni. Az alapítványt a hajdúdorogi püspök kezelné.”⁵⁵¹

Ez a pár sor is azt támasztja alá, hogy az időskorú bazilita pap eredetileg abban reménykedett, hogy halála után az átengedett birtok és az ott zajló élet változatlan formában fennmarad. Az egyik legkorábbi hagyatéki iratban ennek megfelelően egyáltalán nem beszélt minden vagyonának feltétel nélküli átengedéséről, csupán az ott tételesen felsorolt birtokok örököl

nyugati részein honos. A régi magyar nyelvben megszokott szóösszetétel volt a növendék szárnyasok jelölésére az időközben kikopott tikfi (tyúkfí), lúdfí, récefí. Magyar Néprajzi Lexikon. [Online: <http://agyklub.hu/ludas/also2.html>, Elérés dátuma: 2013.12.20.]

⁵⁵⁰ PL. Cat. 24. 291/1915. A sárospataki plébános vizsgálatának írásos anyaga a Pásztorty vagyonról Csernoch János hercegprímás számára. i.m.

⁵⁵¹

U.o.

hagyásáról esik szó, amelyek korántsem jelentették a teljes gazdaságot.⁵⁵² Sőt, feltételeket szab mindezek fejében, amelyekkel gyakorlatilag azt a célt is meghatározta, amelynek érdekében a jövedelmet fel lehet majd használni. Intézmény alapítására kötelezi a kedvezményezett egyházat, és konkrétan beszél az általa eltartott több száz szegény ember teljes ellátásának biztosításáról. Ám az egyház másképp gondolta ezt, és a sorozatos végrendelet módosításokban egyre szélesebb körben érvényesült a püspöki akarat, amelyet az érsek is erősen ösztönözött, miután a jelentés alapján egyértelművé vált, hogy Pásztor csak korlátozott hozzáférést tervez engedélyezni a püspökségnek. Csernoch János ugyanis azt írta Miklósynak, hogy ügyeljen arra, hogy minden Pásztor által szerzett javadalom az egyházé legyen, ami pedig a Pásztor által támasztott követelményt, vagyis a jótékonytságot illeti, azt azzal igazolja majd a püspök, hogy az örökségből az egyházmegyét anyagilag megerősíti, megszilárdítja.⁵⁵³

A sárospataki pap 1915. január 16-án keltezett levélben tájékoztatta az érseket, és valószínűsíthetően Esztergomban úgy látták, hogy a jelentés és Miklósy levelei alapján kellő információt kaptak a vagyon nagyságrendjéről és annak eredetéről, mert ezt követően határozottan támogatták, hogy Róma járuljon hozzá ahhoz, hogy a Pásztor-féle vagyonból a dorogi püspök törzsjavadalma lehessen. Ahogy láttuk, a Vatikán már korábban is gyorsan lépett, amikor a rendjéből éppen elbocsátott szerzetes közjogi, és vagyonzogi helyzetét kellett tisztázni, és ezúttal sem kellett az érseknek a római hivatalnokokat sürgetni. 1915. március 8-án Csernoch János már örömmel értesítette levelében Miklósy püspököt, hogy február 26-án, többszöri levélváltás után megjött az engedély Rómából.⁵⁵⁴

Ugyanakkor – és ez később döntő fontosságú lesz –, Csernoch számára nem csak az volt fontos, hogy a magánvagyonból egyházi törzsvagyon legyen. Az érsek arra is készült, hogy Róma útmutatása alapján elsimítja azt a vagyonzogi vitát, amely még 1913-ban kezdődött a szerzetes és a bazilita rend között. Az érseki tervek azonban megbuktak Miklósy István ellenállásán. Az erről szóló dokumentumok azt igazolják, hogy ez elhúzódó, időnként feszült, és indulatoktól sem mentes, késhegyig menő vita volt az érintett felek között. Ám erre vonatkozó források a Miklósy püspök által hátrahagyott levelezésben nem maradtak fenn. Ez alapján valószínűsíthető, hogy a püspök a halála előtt szelektálta levelezését, és nem adott át minden iratot az egyházi levéltárnak.

A Prímási Levéltár anyagából azonban jól látszik, hogy a baziliták rendje nem vette félvállról a vagyon megszerzését, és az első vesztes pereket követően támogatók után néztek. Az egyik

⁵⁵² GKPL. I-1-a. 3704/1913. Alapító oklevél Pásztor Árkád hagyatékáról.

⁵⁵³ PL. Cat. 22. 1328/1915.

⁵⁵⁴ U.o.

közülük Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök volt, aki elsőként egy terjedelmes levéllel fordult Csernoch Jánoshoz. Ebben arra kérte a prímást, hogy segítsen békés úton rendezni a vagyonvitát a felek között. Mint írta, a bazilita tartományfőnök kereste meg őt, aki iratokkal igazolta, hogy Pásztory Árkád a szerzetesi szegénységi fogadalma ellenére gyűjtött vagyont a rend tagjaként. Miután felelősségre vonták ezért, írásban kötelezte magát, hogy átengedi az addig gyűjtött vagyont a rendnek, ám a nyilatkozat „...átadása után pár nappal az összes ingatlanát fiktív névre kebeleztette át és így azoknak a Szent Bazil-rend javára való bekebelezése meghiúsult.”⁵⁵⁵ Ugyanitt azt is leírta a munkácsi püspök, hogy 1901 végéig, amíg a rend tagja volt a szerzetes, csak Túrvekonyán 700 hold földet szerzett, valamint Szatmár-Németiben és Máriapócson is két-két házat. Arról is beszámolt az érseknek, hogy a földek holdanként 400 koronát, a szatmári házak pedig 100.000 koronát értek a volt szatmári főispán, Nagy László közlése szerint. Összesen tehát 400.000 koronát követelhetnének a baziliták, ami szerinte is méltányos a jelenlegi vagyon nagyságához viszonyítva, és azt figyelembe véve, hogy a szerzetesi évek alatt Pásztoryhoz érkezett adományok felszámolásától eltekintenek. Ám ha sikerülne a gyors megegyezés, akkor kártalanításul mindössze 200.000 koronával is megelégednének a baziliták. A püspök arról is beszámolt, hogy tudomása szerint a Pásztory-féle birtokok nagysága több mint 3.000 hold. A levélben igyekezett hangsúlyozni, hogy nekik nem a hajdúdorogi egyházmegyével van vitájuk, mivel a baziliták már akkor bejelentették igényüket a vagyonra, amikor megtudták, hogy telekkönyvileg ismét a Pásztory nevére kerültek bizonyos birtokok. Vagyis nem akkor, amikor azt a hajdúdorogi püspökre akarta hagyni Pásztory. Papp Antal arról is részletesen írt a prímásnak, hogy három évvel korábban a rend Rómához fordult írásos panasszal, de arra választ egyáltalán nem kaptak, és ami nagyon fontos, hogy szerinte Pásztory csak attól való félelmében ajánlotta fel vagyonát Miklósy István dorogi püspöknek, hogy hírért vette a Rómába irányuló panasznak.

Lényegében ezt adta elő a Bazilita Rend által megbízott ügyvéd, dr. Zboray Miklós is az érseknek, aki néhány nappal Papp Antal levelének megérkezése előtt kért személyes találkozót az érintett felekkel. Az ügyvéd arra kérte Csernoch Jánost, hogy szervezze meg és felügyelje a megbeszéléseket.⁵⁵⁶

Az érsek kedvező választ adott a megkeresésekre. Papp Antal püspöknek azt írta, hogy tárgyalt az ügyvéddel, ki nem mellesleg országgyűlési képviselő is, aki egy békebírósgot szeretne létrehozni az érsek elnöklete mellett. Mint írja, ő maga vállalná is ezt, de erre

⁵⁵⁵ PL. Cat. 23. 4882/1916. Papp Antal munkácsi püspök levele a Pásztory ügyben Csernoch János hercegprímáshoz.

⁵⁵⁶ PL. Cat. 23. 4544/1916.

vonatkozó megkeresésére Miklósy püspök egyáltalán nem reagált, ő pedig nem kényszerítheti csak akkor, ha Róma felhatalmazza az ügy kivizsgálására, amire egyébként vállalkozna, és biztos benne, hogy igazságos ítéletet hozna. Vagyis azt tanácsolja, hogy forduljanak a Szentatyához.⁵⁵⁷

Lényegében az érsek magatartása a források ismeretében teljesen érthető, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a római engedély megérkezését hírül adó levelében azt is megírta Miklósy püspöknek, hogy a Vatikánból érkezett iratban⁵⁵⁸ az engedély megadása mellett arról is írnak, hogy juttasson a vagyonból a bazilitáknak is. Ennek ellenére a dorogi püspök elzárkózott ettől, sőt, válasz nélkül hagyta azt az érseki levelet, amelyben a katolikus egyházfő felajánlotta békebírói közreműködését.

Azzal, hogy maga Csernoch arra bízta a munkácsi püspököt, hogy az egyházmegyéje területén működő bazilitákkal együtt forduljanak a pápához Miklósyval szemben, nyilvánvalóan tényként igazolja, hogy az érsek erősen megnehezítette a dorogi püspökre.

A kedvező érseki fogadtatást a szerzetesrend ügyvédje igyekezett kihasználni, és egy újabb levelében tovább bőszítette az érseket Miklósy ellen. Azt írta neki, hogy a fejleményekről egy megbeszélésen tájékoztatta Miklósyt, aki kijelentette, hogy egy vasat sem hajlandó adni a bazilitáknak addig, amíg a pereket vissza nem vonják. Nem mellesleg a püspök értelmezésében az, ami most zajlik az érsek tudtával nem más, mint a pápai írásos engedéllyel szembeni engedetlenség. Ő ugyanis úgy látta, hogy nem valamiféle arányos osztozkodást kell megvalósítani, hanem az ő gondjaira van bízva, hogy mennyit juttat a rendnek. Ugyanis az időközben hozzá is eljutott pápai levél szóhasználata szerint csak „aliquid”, azaz „valamit” kellene adnia.⁵⁵⁹

Ezzel együtt a dorogi püspök úgy érezte, hogy szerencsés lenne, ha ő is közvetlenül az érsek előtt érvelhetne, ezért az ügyvéddel való megbeszélés után ő is levelet írt Csernoch Jánosnak. A levél felháborodott és szikár stílusa már ismerősként köszön vissza Miklósy tollából. Szerinte ugyanis Pásztory Árkád szándéka szerint mindössze 100 koronát akart adni a Bazilita Rendnek, másrészt pedig úgy véli, hogy az ügyvéd úrnak főleg aggódnia, hogy az egyház számára kellemetlen precedens lesz a bírósági döntés, mert mint írta: „A kánonjogi

⁵⁵⁷ PL. Cat. 23. 4882/1916. Csernoch János hercegprímás válasza Papp Antal munkácsi püspök Pásztory ügyben írt levelére.

⁵⁵⁸ PL. Cat. 23. 1772/1934. A Vatikán levele Csernoch János hercegprímáshoz a Pásztory-féle hagyaték engedélyezéséről.

⁵⁵⁹ PL. Cat. 23. 4989/1916. Zboray Miklós ügyvéd levele Csernoch János hercegprímáshoz a Miklósy István püspökkel folytatott tárgyalásáról.

szabályok úgy a királyi tábla, mint a kúria részéről szinte perdöntő érvekül vannak felhasználva.”⁵⁶⁰

Csernoch János rövid, tárgyilagos válaszlevele nem hagyott kétséget a felől, hogy kinek a pártján áll az adott ügyben. Azt írta Miklósynak, hogy mindenképpen fizetnie kell, és az összegnek arányban kell állnia a hagyaték nagyságával.⁵⁶¹ A dorogi püspök vele szemben elfoglalt álláspontja nyilvánvalóan kiváltotta az érsek ellenérzését, ezért volt nyitott a munkácsi püspök és a baziliták által megbízott ügyvéd kezdeményezéseire. Az utóbbi levélváltás közte és Miklósy István között csak tovább mérgezte a helyzetet, aminek köszönhetően az érsek nem csak meghallgatta és tanáccsal látta el a baziliták oldalán küzdőket, hanem ettől fogva saját kezébe vette a kezdeményezést.

1916 októberében Papp Antal munkácsi püspök hivatalos levélben kérte fel az ügy megoldása érdekében Csernoch János hercegprímást.⁵⁶² A felkéréshez csatolta a baziliták beadványát is, amelynek egyik változata a primáshoz, a másik pedig a pápához szolt. A püspöki levélből kiderül, arra kéri a primást, hogy járjon el Rómában annak érdekében, hogy a magyarországi baziliták és a hajdúdorogi püspök között régóta feszülő ügyben a kivizsgálás és a döntés joga megillessze őt, és ezután a körülményeket mérlegelve döntsön a vagyonmegosztás kérdésében. Miklósy is értesült arról, hogy egyfajta összefogás körvonalazódik Csernoch és a vele szemben állók között, ezért november elején egy újabb levélben igyekezett az érseknél érvelni annak érdekében, hogy meggyőzze igazáról és jobb belátásra bírja. Ez a levél azonban túl azon, hogy a szokásos katonás és szikár stílusban íródott, érvrendszerében sem tartalmazott újat. Annyiban mégis fontos, hogy az elhallgatás helyett legalább reagált a hónapokkal korábbi érseki megkeresésre, miszerint egy belső, egyházi döntőbíróhatározat határozzon a Pásztory vagyon fölött. Természetesen elutasította azt, mégpedig azzal a magyarázattal, hogy egy ilyen testület létrehozásával a bazilitáknak „...félre érthetetlenül az volna a célzata, hogy a reményvesztett felperes, püspökségem törzsvagyonának terhére saját anyagi javait fokozottabb mérvben gyarapíthassa.”⁵⁶³

Hogy a levéllel valóban nem sokat ért el a Hajdúdorogi Egyházmegye vezetője, azt fényesen igazolja a tény, hogy Esztergom nem tágitott arra vonatkozóan, hogy saját maga határozzon a hagyaték fölötti osztozkodás kérdésében, még hozzá függetlenül a Miklósynak kedvező polgári bírósági ítéletektől, csakis a saját belátása szerint.

⁵⁶⁰ PL. Cat. 23. 3568/1916. Miklósy István püspök levele Csernoch János hercegprímáshoz Zboray Miklós ügyvéddel való megbeszéléséről.

⁵⁶¹ PL. Cat. 23. 4989/1916. Csernoch János hercegprímás válasza Miklósy István püspök levelére.

⁵⁶² PL. Cat. 23. 5341/1916.

⁵⁶³ PL. Cat. 23. 5665/1916.

Csernoch érsek ugyanis nem hagyta, hogy valamilyen oknál fogva félre csússzon az ügy, ezért most már ő maga fordult Rómához annak érdekében, hogy a Pásztory hagyaték ügyében – a Szentszék felhatalmazása alapján – saját belátása szerint dönthessen. Ez pedig azt jelentette, hogy ha a római válasz pozitív, akkor a vagyomból majdnem biztosan kiszakítják azt a 400.000 koronás részt, amelyre korábban Papp Antal püspök utalt.

Az ismertetett események után egy év telt el szinte teljes csendben, ugyanis a Vatikán egyáltalán nem reagált írásban az esztergomi kérésre. Ám az ügy egyszer csak újabb fordulatot vett, ugyanis az érsek 1917. október 23-án arról értesítette Papp Antalt, hogy magyar katolikus egyházfőként felhatalmazást nyert Rómától, hogy mint a végső döntés jogával felruházott békebíró, jogérvényes döntést hozzon a vitatott osztozkodási kérdésben. Ezért levelében kérte a teljes iratanyagot, amit ekkori közlése szerint majd „hozzászólás végett” ki fog adni a hajdúdorogi püspöknek.⁵⁶⁴

Ebben a mozzanatban nagyon fontos látni, hogy időközben sok minden megváltozott Rómában is a Pásztory kérdésben. Korábban már igazoltuk, hogy a szerzetes páratlan, minden racionális magyarázaton túl mutató támogatást élvezett a Vatikán részéről akkor is, amikor a vagyona megtartásáról és a renden kívüli létezéséről volt szó, és akkor is, amikor ahhoz kérte a Szentszék jóváhagyását, hogy önállóan dönthessen arról, kit nevez meg örökösének. Úgy látszik azonban, hogy Pásztory halálával ez az erős, minden időben komoly támaszt jelentő kapocs is megszűnt létezni. Amíg régebben Pásztory Árkádnak módjában állt Esztergom kihagyásával is Rómához fordulni,⁵⁶⁵ addig Miklósy István püspök kapcsolatrendszere már nem versenyezhetett sem ezzel, sem Csernoch János érsek kapcsolataival Róma vonatkozásában.

Csernoch kérésére rövid időn belül megérkezett az a vaskos dokumentum csomag, amelyben megtalálható a Bazilita Rend Pásztory Árkád ellen folytatott vizsgálatának 1900. évi október 4-én kelt jegyzőkönyvének másolata, egy szintén ebből az időből származó vagyontkimutatás, amely lényegében megegyezik azzal a felsorolással, amely a sárospataki lelkész vizsgálati anyagában is megtalálható, és mellékelik azt a nyilatkozatot is, amelyben Pásztory 1899. szeptember 29-én lemondott a vagyonáról a rend javára. Mivel a korábban már idézett forrásokból mindezekről már értesülhettünk, ezért számunkra sokkal érdekesebb az az anyag, amely a csomag részeként igyekszik nagy mélységig összefoglalni az érsek számára az egész Pásztory-jelenséget, amiből utólag a kutató is új adatokkal gazdagodhat, miközben az is kiderül, milyen szemüvegen át nézte a Bazilita Rend a szerzetes tevékenységét.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ PL. Cat. 23. 5448/1917.

⁵⁶⁵ GKPL I-1-a. 3703/1913.

⁵⁶⁶ PL. Cat. 23. 6299/1917.

Ebből a jelentős forrásból a vagyonos szerzetes életútját bemutató résznél már merítettünk, és azt láthattuk, hogy komoly, leginkább bizonyítékok nélküli vádaskodás jellemezte a dokumentum szövegét. Ennek ellenére azt sem hallgatták el, hogy Pásztory beruházásokba fogott az egyházi ingatlanok gyarapítása érdekében. Kiemelik, hogy Bikszádon három kis kápolnát épített és egy kálváriát is, ám gyorsan hozzátesszik azt is, hogy „az egész olyan silány munka, hogy akkoriban nem kerülhetett többbe, mint Kettőezer Koronába, de jogcíme volt a gyűjtések rendezésére.”⁵⁶⁷ Vagyis azzal igyekeztek hírbe hozni az öreg papot, hogy a hivatalosan engedélyezett gyűjtésből sokkal több folyt be, mint amennyit ebből ténylegesen az építkezésekre fordított. Tehát ezek csupán valóban a jogcímét adták meg a hívek közötti pénzbegyűjtésnek, állítja a Homa Joachim tartományfőnök által készített részletes leírás. Ez azonban még nem elég, mert tovább fokozva és egy újabb szintre emelve a vádak, biztosítási csalással is vádolják, mert a baziliták szerint a Bikszádon idő közben leégett monostor épület biztosítási összegének nyoma sincs a gazdálkodásról vezetett naplóban, sem pedig a monostor fenntartására éveken át folytatott gyűjtéseknek, egy pár igen csekély összeg kivételével. Ugyanakkor a kiadások részletesen fel vannak tüntetve. A tájékoztató szerint itt még nem ért volna véget az ambiciózus építkezés sorozat, mert a szerzetes új templomot is akart építtetni Bikszádon, de erre vonatkozóan már csak a gyűjtést tudta foganatosítani, mert közben távoznia kellett a monostorból. Kiemelik, hogy az erre a célra addig összegyűjtött összeget magával vitte. Egy fontos tény ugyanakkor egyáltalán nem cáfoltak. Mégpedig azt, hogy Pásztory Árkád soha, egyetlen alkalommal sem kért – igaz, nem is kapott volna – a látványos építkezésekhez és felújításokhoz a rendjétől anyagi támogatást. És azt is kerülük részletezni, hogy működésének éve alatt egyszer sem zúgolódtak a hívek azért, mert esetleg nem megfelelő célra, vagy nem megfelelő mértékben fordította volna az összegyűjtött adományokat.

Ugyanakkor a bizonyítékokkal nem alátámasztott felsorolások mellett olyan cáfolhatatlan tényeket is igyekeztek ellene fordítani, amelyeket nem lehetett meg, vagy félre magyarázni. Ilyen volt az, hogy folyamatosan pénzt adott kölcsön másoknak a saját neve alatt, és hogy a kölcsönügyletekből be nem folyt tartozásokat bírósági úton követelte vissza. Az is tényszerű – hiszen csakúgy, mint a korábbiakat, ezt is források igazolják –, hogy házakat, birtokokat vásárolt és azokat a saját nevére jegyeztette be a hivataloknál. Mint tudjuk, a bíróság minden esetben úgy látta, hogy bár lehetséges, hogy mindezek, noha nem fértek össze a rend belső szabályaival, ám polgárjogi értelemben mindehhez Pásztory Árkádnak joga volt.

A bazilita rendfőnök igyekszik jól alátámasztani azt is, hogy miért döntöttek úgy, hogy véget vetnek szerzetesük sikeres és a nép körében népszerű tevékenységének. Ám, természetesen

⁵⁶⁷

U.o.

nem azt írták, hogy a felhalmozott vagyonból akartak részesedni, és nem is azt, hogy ők maguk indítottak volna öncélúan eljárást Pásztory ellen. Arról tájékoztatták Csernoch primást, hogy az 1898 és 1900 között húzódó fegyelmi eljárást azért voltak kénytelenek megindítani ellene, mert a szepesi egyházmegyéből az egyházmegyei főhatóság népámítással vádolta meg, és lényegében ezt igyekeztek kivizsgálni és felderíteni. Arra is kitérnek, hogy az eljárás végén nemcsak az írásban megígért vagyont nem adta át a rendnek, hanem még a monostor átadása is csak késve történt meg és akkor sem a rend vezetése által kijelölt helyre, hanem túrvékonyai birtokára vonult vissza, ahova – állításuk szerint – a bikszádi zárda állatállományának és ingóságainak nagy részét is magával vitte. Ez az előkerült forrás azért nagyjelentőségű, mert a korábban Miklós István püspökhöz írt, vagyoni részesedést követelő leveleken túl olyan részleteket is tartalmaz, amelyek pontosan megmutatják, hogy milyen szemszögből látta a rend és a munkácsi püspökség Pásztory Árkádot.

Vagyis a forrásösszevetések segítségével kiderül, mennyire bonyolult és árnyalt ügy volt minden, ami a szerzetes vagyongyűjtésével és papi személyével összefüggött. A felszínre került és dolgozatomban vizsgálat alá vont források alapján az áll legközelebb a valósághoz, hogy Pásztory szerzetes a rend saját törvényeivel összeegyeztethetetlen tevékenységet folytatott és melleleg könyvelése igencsak felszínesnek tekinthető. Olyat, amelyet a laikus világban bankok, földbirtokosok, gazdasági társaságok vezetői folytatnak. Az sem vitás, hogy mindehhez felhasználta egyházi pozícióját, papi minőségét. Az általa működtetett gazdaság és az ott berendezett élet pedig azt igazolja, hogy saját keresztény ideáinak megfelelő, önálló és önellátó életformát hozott létre és tartott fenn, amelyhez mindent elsöprő vallási buzgalommal tömegek csatlakoztak.

Arra azonban még a legalaposabban alátámasztott vádak között sincs bizonyíték, hogy a megszerzett vagyont öncélúan, a saját gazdagsága és fényűzése érdekében használta volna fel. Sőt, inkább az ellenkezője látszik igaznak és több irányból megerősítettnek, vagyis, hogy a megtermelt javakat a nagyszámú, általa eltartott közösség megélhetésére és a gazdaság jövedelemtermelő képességének fokozására fordította. Az előkerült dokumentumok⁵⁶⁸ és különösen a bazilita rendfőnök Csernoch Jánoshoz írt beszámolója kiválóan megmutatja azt is, milyen széleskörű és sokrétű társadalmi beágyazottsága volt Pásztory Árkád személyének és annak a sajátos világnak, amelyet létrehozott.

A munkácsi püspök és a baziliták fellépése és érvelése minden esetre meggyőzte az esztergomi érseket arról, hogy beavatkozzon a kényes ügybe. Ezt az elhatározását pedig csak megerősítette minden olyan alkalom, amikor szembe találta magát Miklós István dorogi

⁵⁶⁸ PL. Cat. 23. 1772/1934. A Pásztory féle összegyűjtött dokumentáció jelzete, amely 20 év levelezését és iratanyagát tartalmazza.

püspök makacs és kitartó engedetlenségével, minden kompromisszumot elutasító magatartásával.

Hogy az örökül hagyott vagyonon mégsem kellett a bazilitákkal osztoznia a püspöknek, annak egyetlen oka volt. Mégpedig az, hogy az I. világháború és annak következményei okafogyottá tették a további marakodást, és megghiúsították a tervezett érseki döntőbíróóság létrejöttét. A Partiumban és Észak-nyugat Erdélyben elterülő birtokokat is folyamatosan érintették a román betörések, majd később teljes egészében megszállta a román hadsereg.⁵⁶⁹ Később pedig maguk a baziliták fosztották ki a rájuk bízott Pásztory-féle gazdaságot.⁵⁷⁰

Ebben a helyzetben sokkal fontosabb volt, hogy a nemzetközi döntőbíróóságok révén valamiféle egyházi kártalanítás formájában sikerüljön visszaszerezni a trianoni határokon túlra került vagyont. Ebben a megharagított érsekség is igyekezett hatékonyan közreműködni annak ellenére, hogy az egyházmegye nevében, mint tulajdonos, a hajdúdorogi püspökség önállóan terjesztett elő kártalanítási kérelmeket, indítványokat.⁵⁷¹ Ez, a felületes szemlélő számára, ugyan azt sugallhatja, hogy magára hagyták az egyházmegyét ebben a fontos, jogi ismereteket is igénylő folyamatban, ám egyáltalán nem erről volt szó. Kezdetben ugyanis mind a magyar kormány, mind pedig az esztergomi érsekség igyekezett külföldi kapcsolatait megmozgatni és igénybe venni annak érdekében, hogy a románok által lefoglalt területekért valamiféle kártalanítást kapjon a magyar görög katolikus egyház. A magyar kezdeményezések irányát jól kirajzolja a kultuszminisztérium és az érsekség közötti levelezés.

Ezek közül is az egyik legtöbb információt tartalmazó levelek egyike az, amit 1920. október 9-én írt Csernoch János, Vass József miniszternek. Mint az érsek soraiból kiderül, addig tisztázatlan volt, hogy miként kell értelmezni a püspöki törzsvagyont a nemzetközi tárgyalásokon. A levélben azonban Csernoch arról tájékoztatta Vass Józsefet, hogy utánajárásuk eredményeként most már egyértelmű, hogy az egyházi javak magánvagyonnak minősülnek, és a békeszerződés értelmében azokat kötelesek a tulajdonos számára a lefoglalt állapotban visszaadni. Ugyanakkor arról is írt, hogy véleménye szerint ebben a kérdésben nem illetékesek az érintett országok által felállított vegyes bíróságok, noha Miklósy püspök ezt állította neki. Ezért is fordultak korábban a Szentszékhez, és tettek panaszt a Vatikánon keresztül a győztes hatalmak irányába, ám erre senki nem reagált, a helyzet tehát semmit nem változott. Éppen ezért azt javasolta a miniszternek, hogy inkább a kormánynak kellene a békeszerződés 250. cikkelye alapján követelni a magyar egyházi javadalmakat, köztük a Pásztory birtokokat, amelyek immár a püspöki törzsvagyont testesítik meg.

⁵⁶⁹ GKPL I-1-a. 128/1920.

⁵⁷⁰ i.m. A bikszádi zárdafőnök tragédiája, *Szamos*, 53. (1921. 02. 02.) 23. sz. 2.

⁵⁷¹ GKPL I-1-a. 1257/1922.

Amennyiben ez nem sikerülne, Csernochnak arra az esetre is volt javaslata, aminek lényege az volt, hogy a megszállt és lefoglalt magyar egyházi javak fejében a „nálunk” lévő külföldi egyházi vagyont kellene lefoglalni. Ez több egyház esetében is jelentene ugyanis némi kompenzációt, ám azt sem titkolta, hogy a konkrét esetre vonatkozóan ő maga nem tud olyan görög katolikus, vagy görög keleti vagyronról, ami a Pásztory-féle birtokokért lefoglalható lenne. Vagyis szerinte Miklósy püspök kénytelen lesz várni, mire az ügye megfelelően elrendeződik, tette hozzá az érsek.⁵⁷²

Az érsek által leírtak azonban csak féligazságok voltak, amire egy másik levél szolgál bizonyítékkal. Az valóban igaz volt, hogy az egyházi vagyronra a magánvagyronhoz kapcsolódó szabályok voltak érvényesek, ám a vegyes bíróságokat ebben az ügyben sem lehetett megkerülni sem az egyházi, sem az állami diplomáciának. Csernoch fenti javaslatára ugyanis a kultusztárca igyekezett tájékozódni a külügyminisztériumon keresztül, annál is inkább, mivel 1921. augusztus 29-én Miklósy is erre kérte a tárcát a hozzájuk intézett levélben. Erre a püspöki megkeresésre is hivatkozott a miniszter, amikor 1923 decemberében arról értesítette a Dorogi Egyházmegye vezetőjét, hogy „a magyar–román vegyes döntőbizottsági eljárási szabályok szerint a megszállott területen lévő ingatlanok zár alól való feloldása iránt a kereset-levelet folyó év december 31-ig kell az illetékes párizsi bíróságnál benyújtani.”⁵⁷³ Egy másik dokumentum pedig, amely az illetékes kormány megbízott tollából származik és az aktuális külügyminiszeri értekezlet határozatának az egyházmegyére is vonatkozó intézkedéseiről tájékoztat, arról informálta Miklósyt, hogy az egyházi javadalmak vonatkozásában az egyházat megilleti az érintett megszálló kormány ellen indított pereskedés joga. Ennek alapját valóban a már említett 250. cikkely adta meg a megkötött békeszerződésben.⁵⁷⁴ Miklósy nem is késlekedett, és határidőre benyújtotta azokat a keresetleveleket, amelyek alapján remélni lehetett, hogy a párizsi bíróság kimondja majd, hogy valamilyen módon az egyházat kártalanítania kell a román államnak.

Ezt követően történt egy különös fordulat ismét. Ugyanis a per megindulása után nem sokkal egy pillanatra felvillant a lehetősége annak, hogy talán peren kívül is el lehet rendezni az ügyet. A megszállt birtokokat ugyanis 1923–24-ben egy konzorcium tulajdonába adta át a román állam, amely igyekezett olyan jogi viszonyokat teremteni, hogy az ügylet később se lehessen megtámadható. Ezért hajlandóak voltak a Hajdúdorogi Egyházmegye püspökének is pénzt fizetni, és ezáltal egyfajta adásvétellé transzformálni a tulajdonképpeni háborús veszteséget. Az erről szóló forrás a Bazilita Rendtől származik, amely a románok által kijelölt

⁵⁷² PL. Cat. D/C., 3001/1921.

⁵⁷³ GKPL I-1-a. 2523/1923.

⁵⁷⁴ GKPL I-1-a. 2523/1923.

kezelője volt addig a birtokoknak, és ezen túl még a régi vagyonjogi vita miatt is árgus szemekkel figyelték, mi lesz a gazdasággal, illetve hogyan lesz abból számukra is valamilyen haszon.⁵⁷⁵ A dokumentum szerint – amelyet egyébként Csernoch János prímásnak küldtek eredetileg –, azonban Miklósy nem akarta felvenni a felkínált pénzüsszeget, noha az ügyletet a kultusztárca is jóváhagyta. A prímásnak szóló levélben az áll, hogy éppen a prímási engedély hiánya volt az, ami meggátolta abban a dorogi püspököt, hogy az ajánlatot és a pénzt elfogadja. Azonban, ha az ügylet időpontját ismét felidézzük, akkor valószínűbbnek látszik, hogy a pénzt azért nem fogadták el, mert erősen lehetett bízni abban, hogy a párizsi döntőbíróóság ennél jóval nagyobb és kedvezőbb formájú kártalanításról dönt majd, amelytől természetesen elestek volna, ha peren kívül megegyeznek. Ezt a feltevést egyrészt alátámasztja az, hogy a kormány, illetve a tárca akaratának aligha szegült volna ellen az esztergomi érsek, másrészt pedig az a tény, hogy Miklósy püspök valóban meg volt győződve arról, hogy ebben a perben csak nyertes lehet. Még 1934-ben is azt írta Csernoch érseknek, tudomása van arról, hogy az általa kezdeményezett peres eljárásról a párizsi vegyes döntőbíróóság rövidesen kedvező ítéletet fog hozni.⁵⁷⁶ Ilyen körülmények között tehát csak a bírósági döntésben lehetett bízni.

Hosszú idő telt el úgy, hogy nem történt változás ebben a kérdésben. Végül ismét a baziliták veszítették el a türelmüket. 1930-ban – függetlenül attól, hogy a Román Királysághoz tartozó területeken fekvő ingó és ingatlan vagyonról semmilyen döntés még meg nem született –, úgy gondolták, hogy a magyarországi javak értéke is kitesz annyit, hogy abból követelhessék a „saját” részüket. Mint láthattuk, a rend vezetői elég következetesen ragaszkodtak a vagyoni elemek saját maguk által készített kimutatásához, és az idő múlásával azt is figyelembe vették, hogy – amint arra korábban ki is tértem –, annak bizonyos részeit az örökség átvétele után a püspökség értékesítette. A telekkönyvi kimutatásokra és a térségben élő Pannonia Superior⁵⁷⁷ információira alapozták a „vagyonleltárt”, ami szerint Nyírbátorban és Máriapócon is két-két ház, Nyíregyházán egy tanya, Tokajban pedig egy néhány holdas szőlő tartozik az eredeti szerzetesi hagyatékhoz.⁵⁷⁸

Nyilván az is újabb cselekvésre ösztönözte a rendet, hogy az 1928. év januárjában új esztergomi érseket szentelt fel a pápa az előző év végén elhunyt Csernoch János helyére. A levéltári iratokból egyértelműen látható, hogy mindaddig, amíg Párizsban döntés nem születik a kártalanítás kérdésében, Csernoch nem látta megfelelőnek az időt arra, hogy tovább folytassák a vitát egy olyan vagyonról, amelyet az érintettek közül senki nem birtokol. Serédi

⁵⁷⁵ PL. Cat. 23. 460/1935.

⁵⁷⁶ PL. Cat. D/C., 1172/1934.

⁵⁷⁷ A rend magyarországi vezetőjének titulusa. (a szerkesztő megjegyzése)

⁵⁷⁸ PL. Cat. 23. 460/1935.

Jusztinián kinevezésével azonban úgy vélték, hogy kedvezően változott a helyzet. Arra való hivatkozással, hogy korábban már a pápa is úgy rendelkezett, hogy a vagyomból a bazilitáknak is juttatni kell egy részt, Serédihez fordultak, és felújították régi követelésüket. Az érsek pedig valóban úgy gondolta, a felsorolt indokok eléggé alaposak ahhoz, hogy felvegye az ügy szálát, és további tájékozódás végett levélben kért a vagyonnal kapcsolatos beszámolót Miklósy Istvántól.⁵⁷⁹ Ebben magyarázatként hivatkozott arra, hogy már hivatali elődjének is feladatául szabta a Szentszék, hogy tegyen rendet az ügyben.

A püspök válaszában leírta, hogy 1918 óta a püspökség semmilyen jövedelmet nem nyert az örökségből, mivel akkor román kézre került minden.⁵⁸⁰ Az érsek ezután szintén várakozó álláspontra helyezkedett, ám a rend nem nyugodott ebbe bele, ezért közvetlenül Róma közbenjárását kérték. Úgy tűnt, ismét sikerrel, mert 1932-ben a szövetségesüknek tartott Serédit értesítette a máriapócsi bazilita rendfőnök, miszerint a budapesti pápai nunciatura arra szólította fel a rendet, hogy Pásztory korabeli vagyoni viszonyairól adjanak információkat. Azonban mielőtt ezt megtették volna, a baziliták úgy gondolták, hogy érdemes ismét támogatóul hívni az esztergomi érseket. A levél szerint már minden polgári jogi lehetőséget kimerítettek és valamennyi pert elveszítették ekkorra, ám a rend szerint ennek csupán politikai okai voltak, ezért is kérték arra az érseket, hogy a világi perek figyelmen kívül hagyásával segítsen valamilyen részt kapni a vagyomból.

A forrás egyik legnagyobb értéke, hogy kiderül belőle, abban az évben az állam oly módon rendezte a görög katolikus püspök javadalmazását, hogy számára 600 hold földet biztosított püspöki törzsvagyongként, és ezen túlmenően jelentős állami fizetést is kapott készpénzben.⁵⁸¹ Ezzel rendeződött tulajdonképpen véglegesen a püspökség finanszírozásának évtizedekig húzódnó ügye. A rend vezetői ezt azért tekintették kedvező fordulatnak, mert abban reménykedtek, hogy a kedvező anyagi körülmények közé került püspök immár rugalmasabb lesz, és könnyebben rá tudják szorítani az érseki és a római érdeklődés felpiszkálásával, hogy „valamit” juttasson a Bazilita Rendnek.

Az ügy azonban mindezek ellenére csigalassúsággal haladt előre, és egy 1934-ből származó dokumentum szerint is csupán ott tartott, ahol korábban. Serédi érsek ismét levélben kért tájékoztatást a körülményekről Miklósy püspöktől.⁵⁸² A levél másolata a Prímási Levéltárban szintén megtalálható a Pásztory ügy aktái között.⁵⁸³ Válaszában Miklósy ekkor már nem csak

⁵⁷⁹ GKPL. I-1-a. 2099/1930. Serédi Jusztinián esztergomi érsek levele Miklósy István püspökhöz, a Pásztory vagyona vonatkozásán.

⁵⁸⁰ GKPL. I-1-a. 2099/1930. Miklósy István püspök válaszlevele Serédi Jusztinián esztergomi érseknek.

⁵⁸¹ PL. Cat. D/C., 750/1932.

⁵⁸² GKPL. I-1-a. 1390/1934. Serédi Jusztinián esztergomi érsek újabb levele a Pásztory vagyona vonatkozásán Miklósy István püspökhöz.

⁵⁸³ PL. Cat. D/C., 1492/1934. A fenti levél eredetije Esztergomban a Prímási Levéltárban.

néhány sorban, hanem több oldalon keresztül, kimerítő részletességgel írta le a hagyaték teljes történetét, alaposan kiemelve a baziliták túrhetetlen áskálódását, és azt a tényt, hogy a román megszállás után ők maguk igyekeztek szétlopni mindent, ami mozdítható volt a Pásztory gazdaságban.⁵⁸⁴ A bazilitákra vonatkozó, személyeskedéstől sem mentes válasz alaposan meglephette Serédit, mivel ez az újabb akció itt el is akadt, mégpedig úgy, hogy arról a rend tagjait sem tájékoztatta az érsek.

Ennek a csendnek a megtörését remélte a Szent Bazil Rend magyar ágának főnöke attól az újabb levéltől, amit néhány hónappal ez után írt Esztergomba azzal a szándékkal, hogy egyszer, s mindenkorra lezárja a maguk részéről ezt a 35 éve húzódó marakodást. A levélben ismét tételesen részletezi a kérdéses vagyonnak a magyarországi és a romániai elemeit, mintegy jelezve, hogy nem holmi apró-cseprő ügyről van szó, de rögtön azt is hozzáteszi, hogy perelni már egyáltalán nem akar, és tulajdonképpen utoljára az érsek belátására bízta, hogy mindezekből juttat-e „valamit” számukra, mivel igencsak szűkén vannak az anyagiaknak.⁵⁸⁵ Az ügy végére aztán itt került véglegesen pont, mivel válasz helyett egyszerűen azt írta rá titkárának szóló útmutatásul az érsek, hogy: „ad acta”.

Mindent egybe vetve aligha lehet eldönteni egyértelműen, hogy Pásztory Árkádnak, ennek a maga nemében zseniális embernek a jótéteménye vajon áldás volt-e az egyházmegye és a püspökség számára, vagy inkább átok. Áldás mindenképpen azért, mert feltehetően a csendes megszűnéstől mentette meg a hirtelen politikai és anyagi támogatottságát veszített, a kormányzat részéről szinte elfeledett egyházmegyét. Átok viszont a miatt, mert a vagyonon való marakodás már nagyon korán oda vezetett, hogy ennek kapcsán teljesen megromlott a kapcsolat az esztergomi érsek és a hajdúdorogi püspök között, aminek következtében Csernoch János, ha nem is látványosan, de annál hatékonyabban fékezte a magyar görög katolikusok egyházmegyéjének fejlődését. Jórészt ez volt az oka annak, hogy a háborús területi változásoktól eltekintve Miklósy István olyan állapotban volt kénytelen utódjára hagyni egyházmegyéjét, ahogyan azt megkapta.

⁵⁸⁴

⁵⁸⁵

GKPL. I-1-a. 1390/1934. Miklósy István püspök válaszlevele Serédi Jusztinián esztergomi érseknek.
PL. Cat. 23. 460/1935. i.m.

V. Egy elrontott kapcsolatrendszer és annak következményei

1. Görög katolikus: politikailag megbízhatatlan?

Az eddigiek ismeretében egyáltalán nem szükséges részletezni mekkora csalódás lehetett a dorogi püspöknek, hogy a biztató kezdet után nem foglalkozhatott egyházmegyéje társadalmi és egyházi küldetésének beteljesítésével. Helyette irodabérletek ügyében kellett pereskednie, korábbi, másra szánt épületeket kellett átépítenie, hogy hivatala lehessen, és még a mindennapi működéshez szükséges anyagi bázist is neki kellett megtalálnia, és minden erejével védelmeznie. A folyamatos nehézségek és megpróbáltatások azonban nem óvatos és rugalmas diplomáciára ösztönözték, hanem minden eltérő véleménnyel és nem teljesített ígérettel kapcsolatban követelőzésre, nyakasságra és rugalmatlan szembenállásra ragadtatták. Az anyagiak mellett személyiségét az is egyre bezárkózóbbá tette, hogy az I. világháború időszakában még erősebben érvényesült az a sztereotip közvélekedés, hogy a háborúban a görög katolikusok szláv kötődéseik miatt megbízhatatlan hazafiak.

A dologban a legszomorúbb, hogy ezt a vélekedést – mint látni fogjuk – a hivatalos kormányzat is osztotta.

Míg a hányatott sorsú, kezdetben debreceni székhellyel működő,⁵⁸⁶ magyar nemzeti érdekből létrehozott hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye 1912-es megalapításakor rövid ideig a magyar hazafiság egyik szimbóluma volt, addig az I. világháború idején az orosz és románbarát keleti kereszténység közösségévé vált a nagypolitika szemében. Az egész országot sújtó gazdasági és politikai nehézségeken túl a háborús megpróbáltatások nem kímélték a görög katolikus papokat sem, akiknek a kiélezett nemzetközi és belpolitikai helyzetben azzal is szembe kellett nézniük, hogy közösségüket különös figyelemben részesítette a kormányzat az I. világháború idején.

Érdekes sajátossága a történéseknek, hogy a megbízhatatlanság léghőre éppen azt a közösséget lengte körül, amely talán a legtöbbet tette évtizedeken keresztül azért, hogy ne csak anyanyelve miatt, hanem vallásában is elismerjék magyarságát. Mennyire különös, hogy a magyar oroszok sztereotípiája – amely aztán a korabeli sajtóban időnként addig merészkedett, hogy a magyar görög katolikusok a románok és az oroszok beépített ügynökei, valóságos előőrsei – éppen a miatt alakult ki, és tartotta magát hosszú évtizedeken keresztül, mert az eredetileg román és szláv nyelvű liturgia miatt idegenként kezelték e vallás híveit. Éppen azokat, akik valódi nemzeti mozgalmat indítottak több mint fél évszázaddal azelőtt,

⁵⁸⁶

B. PAPP i.m. 94.

hogy ettől a keresztől megszabadulhassanak. A háború idején persze kevésbé, vagy inkább egyáltalán nem mérlegelték ezeket az előzményeket. Maradt a negatív megítélés, amely háborús időkben potenciális katonapolitikai kockázatot jelentett már önmagában is. Ennek lett a következménye, hogy a kormányzat adminisztratív eszközökkel is fellépett a görög katolikus papság ellen, és az bizalmatlanság szellemében tett intézkedések a korábban legnagyobb magyaroknak kikiáltott Hajdúdorogi Egyházmegye papjait is érintették.

Konkrétan arról volt szó, hogy a megbízhatatlannak tartott papokat internálták az ország másik végébe, jelentős hányadukat az észak-nyugati határ közelében fekvő Fertőmeggyesre.⁵⁸⁷ Erre a jogi alapot a 10962/1915. számú belügyminiszteri rendelet adta meg, amely megelőző jellegű intézkedésről szól, a hadviselés érdekében való tekintettel.⁵⁸⁸ A Görög Katolikus Püspöki Levéltárban fennmaradt iratok és levelezések alapján, jól rekonstruálható, hogyan zajlott mindez. A legteljesebb anyagot Gligor Sándor ügyében találtam meg, aki ekkoriban Maros-Torda megyében, a Nyáradszeredai Járásban fekvő Székelysárdon volt görög katolikus pap, és mint ilyen, egyházközségével ő is a hajdúdorogi püspök jogi fennhatósága alá került a püspökség megalapításakor.

A településen egyébként az 1910. évi népszámlálási adatok szerint 462 magyar és román lakos élt.⁵⁸⁹ Az internált pap története a korabeli levelezés alapján csak fokozatosan bontakozik ki, de az egyik legtöbb információt tartalmazó írás az, amelyikben 1917. január 6-án fordult Gligor Sándor Miklósy István püspökhöz. Arra kérte, hogy mivel neki nem sikerült, győzze meg ő a belügyminisztert, hogy engedje el az internálásból. Járjon el az ügyében, és segítse őt a távol töltött idő alatt, illetve tegyen lépéseket, hogy a becsülete tisztázódjon, és visszaengedjék a családjához. Ebben a levélben a bajba került pap arra is figyelmet fordított, hogy saját és társai helyzetét a püspök szemszögéből is megvizsgálja.

Ennek kapcsán már jó előre arról biztosította a magyar megyéspüspököt, hogy nem lesz egyedül akkor, ha segít neki, mivel „...már Püspökeik közben járása folytán több mint 70-en örömmel és nyugodt lélekkel odahaza legeltetik nyájaikat...”⁵⁹⁰ Ebből világosan látszik, hogy a székelysárdi parókus ügye korántsem volt egyedi eset, hanem tömeges internálásokról beszélhetünk, amelyek földrajzilag egy térségbe koncentráálódtak. Hogy helyileg közel voltak egymáshoz, azt leginkább az támasztja alá, hogy Gligor Sándornak a többiek hazaengedéséről is tudomása volt, márpedig a korabeli viszonyok között ez csak akkor fordulhatott elő, ha nem

⁵⁸⁷ *Magyar Helységnév Azonosító Szótár*, szerk.: LELKES György, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998. 215. Fertőmeggyes. Község a mai Ausztriában, Burgenland tartományban, a Kismartoni járásban. Kismartontól 20 km-re keletre a Fertő nyugati partján fekszik. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint akkoriban Sopron vármegyében, a Soproni járásba tartozott és 1834 fős német lakossága volt.

⁵⁸⁸ GKPL I-1-a. 336/1917. Az ügyben írt tájékoztató levél Jankovich Béla minisztertől a görög katolikus Mihályi Victor Gyulafehérvár-Fogarasi érseknek.

⁵⁸⁹ LELKES i.m. 550.

⁵⁹⁰ GKPL I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor lelkész segélykérő levele Miklósy István püspökhöz.

választotta el őket jelentős távolság. Hogy közülük kik, melyik egyházmegyéhez tartoztak, az nem derül ki a levéltári adatokból, de az igen, hogy görög katolikusokról van szó.

A lelkész egyébként nem alaptalanul tartott attól, hogy a magyar nemzeti érdekből létrehozott egyházmegye magyar egyházfője mindenekelőtt a hatóságok, és a katonai szempontok érdekeit tekinti majd mérvadónak. Így is történt, mivel az 1917. január 20-án keltezett válaszban a püspöki irodaigazgató emlékeztette Gligort, hogy már 1915-ben Marosvásárhelyen volt ellene eljárás „...meggondolatlan, sőt hazaellenes nyilatkozatai...” miatt, és feltehetően ennek köszönheti azt is, hogy most intézkedtek vele szemben. Ennek ellenére a püspök nevében támogatásáról biztosította a szerencsétlenül járt papot.⁵⁹¹

A fentiek alapján joggal gondolhatnánk, hogy a korábban politikai ügybe keveredett papokat gyűjtötték be, ám ennek ellentmondani látszik az érintettek nagy száma. Kevésbé valószínű, hogy ilyen sokan kerültek volna bíróság elé hazaárulással összefüggésbe hozható ügyekben. Ráadásul, mint Gligor egy következő leveléből kiderül, még bírói ítélet sem kellett ahhoz, hogy valaki gyanúba keveredjen, ugyanis a korábbi ügyeit felemlegető irodaigazgatói válaszra január 30-án úgy reagált, hogy leírta, ez nem lehetett az ő internálásnak az oka, mert őt a szóban forgó egyik ügyben meg sem gyanúsították, tehát eljárás sem indult ellene. A másik ügyben pedig csupán egy későn visszafizetett kölcsön miatti perről volt szó, amelyben pedig a királyi tábla felmentette.

Tehát szerinte nem itt kell keresni az okot, hanem ott, hogy bár ő magyarként van nyilvántartva, a szülei románok voltak, és szerinte emiatt adtak alapot a hatóságok a lehetséges feljelentőknek.⁵⁹² És itt utalt arra, amiről jóval korábban, 1916. november 16-án már írt a püspöknek vagyis, hogy elhurcolását semmiféle bírósági eljárás nem előzte meg, mégis a gazdaságában rekvirálást hajtottak végre, és gyakorlatilag teljes vagytonvesztést szenvedett el. Úgy látta, hogy az ő ügye is „...egy-egy alantas közepeknek szubjektív felfogásán alapuló jelentése alapján történt. [...] De minthogy a hadviselés érdekeivel hozzák azokat kapcsolatban maga a miniszter is kénytelen azokat minden további eljárás nélkül valósnak elfogadni s azok alapján a háborús állapot folytán reá nehezedő nagy felelősség folytán az inszinuáltakat lakhelyükről eltávolítani.”⁵⁹³

Ugyanitt arról is beszámolt, hogy hét tagú családja van, és azért is támogatást kér, mert az internáltaknak maguknak kell a létfenntartásuk költségeit előteremteni.⁵⁹⁴ Hogy kérése nem alaptalan, és nem is egyedi eset, azt azzal is igyekezett bizonyítani, hogy másolatot küldött egy olyan levélből, amelyben arról értesítették egy szintén internált görög katolikus pap társát

⁵⁹¹ GKPL I-1-a. 336/1917. A püspöki irodaigazgató válasza Gligor Sándor kérvényére.

⁵⁹² GKPL I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor újabb levele az irodaigazgató válaszára.

⁵⁹³ U.o.

⁵⁹⁴ GKPL I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor 1916. november 16-i, a hajdúdorogi püspöknek írt leveléből.

Teslovan Jánost, hogy a gyulafehérvári érsek Mihályi Victor két részletben, összesen 100 korona havi segélyt nyújt az egyházmegye költségén a szóban forgó lelkészek megsegítésére.⁵⁹⁵ Úgy tűnik azonban, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye papja nem volt ilyen szerencsés, ugyanis egyelőre nem került elő olyan forrás, amely alátámasztotta volna azt, hogy a dorogi püspök is olyan nyíltan és olyan segítőkészen állt volna ki papjaiért, mint a román görög katolikus érsek.

A levelekből az is kiderül, hogy ahol lehetett, ott az internált papok tovább folytathatták papi hivatásukat. Erről tanúskodik Tóth János, fertőmeggyesi római katolikus plébános 1917. április 15-én írt levele, amiben azt írta Miklósy István püspöknek, hogy papja, Gligor Sándor a Győri Egyházmegyei hatóságtól nyert engedély alapján folyamatosan misézett és őt betegsége idején is helyettesítette és „...mint pap, dicséretre méltó működést fejtett ki.”⁵⁹⁶ Ez utóbbi igazolás azért íródott, mert Gligor – megunva az eredménytelen levelezést a püspökkel – arra az elhatározásra szánta el magát, hogy jelentkezik katonai lelkészi szolgálatra a 22. honvéd gyalogezredhez Marosvásárhelyre, hogy így kerüljön közelebb családjához és lakóhelyéhez a Maros-Torda megyei Székelysárdhoz. Az erről szóló levelében az erdélyi lelkész azt is megírta Miklósy püspöknek, hogy a belügyminiszter engedélyezte számára ezt a lépést, viszont szükséges a püspök engedélye is.⁵⁹⁷

A püspök az ügyben illetékes Hubán Gyula főesperes vikárius véleményét kérte, aki tanácsadó levelében azt javasolta Miklósynak, hogy ne engedje az internált papot katonai szolgálatba még akkor sem, ha ily módon végleg megszüntetnék vele szemben a kényszerintézkedést, mivel otthon van rá szükség sőt, olyan nagy a paphiány a térségben, hogy egyházközsége mellett számos filia egyházi szolgálatát is el kell majd látnia, ha hazatér.⁵⁹⁸ Miklósy pedig ez alapján úgy döntött, hogy nem támogatja a kérést, és nem engedélyezi Gligor Sándor számára az ilyen módon való visszatérést. Arra kérte vikáriusát, hogy ő értesítse a püspöki döntésről a meghurcolt papot.⁵⁹⁹

A levéltári dokumentumok között nem volt olyan, amely arra utalna, hogy ezekben az ügyekben bármiféle konkrét támogatást nyújtott volna a Hajdúdorogi Egyházmegye, vagy a püspök az érintett lelképásztoroknak. Igaz, az egyházi magatartás a másik oldalra sem billent át, tehát nem is közöcsítették ki soraikból ezeket a papokat. Inkább egyfajta visszafogottság

⁵⁹⁵ GKPL I-1-a. 336/1917. Levélmásolat a gyulafehérvári érsek döntéséről, amely alapján havi segélyezésben részesítik az internált Teslovan Jánost.

⁵⁹⁶ GKPL I-1-a. 336/1917. Tóth János fertőmeggyesi plébános igazoló levele Miklósy István püspöknek.

⁵⁹⁷ GKPL I-1-a. 336/1917. Gligor Sándor görög katolikus lelkész kérelme Miklósy István püspökhöz, hogy járuljon hozzá a katonai lelkészi szolgálatához.

⁵⁹⁸ GKPL I-1-a. 336/1917. Hubán Gyula tanácsadó levele Miklósy István püspökhöz.

⁵⁹⁹ GKPL I-1-a. 336/1917. Miklósy István püspök elutasító döntéséről szóló levél.

jellemezte a hivatalos egyházmegyei magatartást, amellyel jelezni kívánták, hogy a hatóság dolgaiba semmilyen módon nem akarnak beleszólni.

Talán épp ez a visszafogottság eredményezte azt, hogy ebben a bizonytalan, feljelentésekkel teli időszakban is sikerült Miklósy Istvánnak megőriznie az állami szervezetek és hatóságok bizalmát. Ehhez feltehetően az is hozzájárult, hogy 1919. április 27-én, Nyíregyháza elfoglalása után a román hadsereg internálta, majd fogságba vetette a hajdúdorogi görög katolikus püspököt és csak az után engedték el, hogy írásban lemondott azokról a területekről, amelyeket korábban a gyulafehérvár-fogarasi egyháztartományokból a hajdúdorogi egyházmegyéhez csatoltak.⁶⁰⁰ A románok azzal kapcsolatban is vizsgáldták ellene, hogy személyesen neki milyen szerepe volt abban, hogy a román egyházi területekből a hajdúdorogi egyházmegyéhez csatoltak, de ezzel kapcsolatban nem találták bűnösnek. Ennek volt köszönhető, hogy rövid fogva tartás után szabadon engedték. Erről a napi sajtó is beszámolt, igaz nem túl nagy terjedelemben. A Nyírvidék című nyíregyházi lap mínuszos hírben közölte, hogy lezárult a vizsgálat ellene és ismét szabadlábon van.⁶⁰¹ Bűnbak volt tehát a románok szemében, és az ellene irányuló román agresszió megerősítette az itthon iránta táplált bizalmat.

Ez sokáig töretlen is volt, mivel még 1921 tavaszán is hozzá fordultak információért, amikor bejelentés érkezett arról, hogy az egyházmegye egyes területein a lakosság körében a magyarok ellen lázítanak, köztük görög katolikus papok is. A feljelentést követően Dr. Breyer István miniszteri tanácsos április 21-én levelet írt Csernoch János primáshoz, hogy nézzen utána, mi zajlik a keleti határszélen.⁶⁰² A primás Miklósyt kérte meg, hogy számoljon be a dologról, mivel görög katolikus papokat is belekeverték a feljelentésbe. Miklósy személye minden gyanú felett állt, hiszen a helyzetjelentésre őt kérték fel, ám a püspök válaszából kitűnik, hogy nem volt kedvére való, amikor ilyen ügyekben zaklatták és egyfajta hangulatjelentésre, valamiféle ügynöki beszámolóra kötelezték.

Válaszában leírta, hogy a Kálvin Szövetség 15 olyan határszéli településre hívta fel a figyelmet a február 23-án írt feljelentő levelében, amelyből csupán 6 tartozik hozzá, igaz, köztük van az a Nagyléta is, amelynek esperese egyike a feljelentőknek. Ő azonban a pocsaji lelkésszel időközben már megszökött szolgálati helyéről, mivel köztudott volt róluk, hogy kétfelé is igyekeznek lázítani, miközben alapvetően román barátok voltak.

⁶⁰⁰ *Magyarország a XX. században*, főszerk.: KOLLEGA TARSOLY István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000. [Online: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/247.html>, Elérés dátuma: 2013.10.10.]

⁶⁰¹ *Nyírvidék*, 40. (1919.05.21.) 113. 3. [Online: http://library.arcanum.hu/hu/view/Nyirvidek_1919_04-06/?pg=74&zoom=h&layout=s, Elérés dátuma: 2013.10.10.]

⁶⁰² PL, Cat. D/C., 1450/1921. A miniszteri tanácsos levele az izgatás ügyében Csernoch hercegprimáshoz.

A válasz azonban még egy fontos információt tartalmaz. Mégpedig azt, hogy bizonyos vallási vonatkozások miatt a görög katolikus vallásúakat homogén közösségként kezelve tartották román barátnak, és ez által megbízhatatlannak politikailag. Miklósy így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Az oláh nyelv templomi használata, melyet még részben tekintettel a hívek hangulatára, túrni vagyok kénytelen, főleg a tájékozatlanok szemében mindig elég oknak mutatkozik a meggyanúsításra.”⁶⁰³ Mivel ez idő szerint az országnak ebben a térségében igencsak erős volt a román nyomásgyakorlás, ezért a püspök világossá tette levelében, hogy csak arra vár, hogy a politikai helyzet rendeződjön, és akkor lép a templomi nyelv ügyében is, hiszen mindegyik román beszél magyarul is ezeken a településeken. A feljelentőket, és a feljelentést, amely alaptalanul keverte gyanúba a magyar görög katolikusokat a következőképpen minősítette: „A gyanúsaknak talált mozgalmakkal szemben legyen résen mindenkor a közigazgatás minden szerve.[...]A Kálvin Szövetség hazafias munkát végez, a midőn e szervek fáradozásait támogatja. Bár nyilvánulna meg aggodalma az olyan tényekkel szemben is, aminő volt a Balthazaré és Dégenfeldé akkor, amidőn ezek Nagykárolyban a román király előtt mutatták be legmélyebb hódolatukat, s kínálták annak impériuma alá Magyarországot.”⁶⁰⁴

Nem szívlelte tehát a lassan letisztuló helyzetben azokat, akik igyekeztek akár elvtelenül is helyezkedni, pozíciót találni olyan áron is, hogy saját maguk korábbi tetteit megtagadva, eltitkolva másokat igyekeztek besározni és ez által ők maguk kedvezőbb színben feltűnni az éppen aktuális politikai hatalom előtt.

Miklósy István dorogi püspök méltatlannak érezte azokat a támadásokat, amelyek a magyar görög szertartású katolikusokat érték és súlyos kritikával illette azokat a lázítókat, akik a politikai zavarkeltéssel igyekeztek magukra vonni a figyelmet, hogy ezáltal az új államhatalom kegyencei lehessenek. A minden időben minden politikai hatalom környékén megjelenő kegyenceket pedig akkor sem kímélte jelentésében, ha azok egyébként a kormányhoz közelinek tartott szerveződésekbe tömörültek, hogy így adjanak intézményes kereteket, s ez által nagyobb súlyt tevékenységüknek. Mint láthattuk, a püspök igyekezett középen maradni az ilyen ügyekben és tudomásul vette, ha a hatalom bizonyos görög katolikus papokat személyükben a nemzetbiztonság szempontjából megbízhatatlannak tartott, ám következetesen visszautasította, ha egyházi közösségének egészét a vallása, vagy egyházi nyelve miatt érje ilyen irányú támadás, vagy gyanúsítás.

Károlyi Mihály kormánya sem oldotta meg sem az évek óta húzódó finanszírozási kérdéseket, sem az egyház közmegítélését. Noha pénz alig akadt, ezekben a nehéz időkben sem volt hiány

⁶⁰³ PL, Cat. D/C., 1450/1921. Miklósy hangulatjelentése Csernoch primáshoz a bihar megyei helyzetről.
⁶⁰⁴ U.o.

ígéretekből és látszólag messzire mutató kormányzati tervekből. Úgy tűnik, az őszi rózsás forradalom által hatalomra jutott kormány is úgy gondolta, hogy a görög katolikus magyar egyházmegye nagymértékben hozzájárulhat a nemzetiségi feszültségeknek és a háború veszélyeinek leginkább kitett keleti országrészek konszolidációjához.

Ezt igazolja, hogy 1918. december 3-án a Károlyi-kormány katolikus ügyekkel foglalkozó kormánybiztosa Persián Ádám⁶⁰⁵ állami forrás helyett levelet küldött Miklósy Istvánnak, amiben arról írt, hogy a miniszter felhatalmazása alapján meg akarja kezdeni a hazai görög katolikus egyházmegyéknek egy új érseki tartományra való szervezését. Ezzel mintegy méltányolva azt a törekvést, ami „...különösen a rutén lakta vidékek görög szertartású katolikus egyházmegyéinek az esztergomi érsekségből való kikapcsolását sürgetik...”⁶⁰⁶ A levél írója felelős pozíciója és az egyházi ügyekben való jártassága ellenére sem volt a körülmények helyes mérlegelésének birtokában, ugyanis az első látásra kecsegtető ajánlat számos érdek és érdekelttség közül csupán egyet vett figyelembe. Nevezetesen azt hogy az esztergomi érsek, mint metropolita alá tartozó görög szertartású egyházmegyék száma és mérete egyházz jogilag lehetővé teszi egy önálló érsekség létrehozását, ami azt eredményezné, hogy a magyar római katolikus fennhatóság helyett, a görög szertartású érsek közvetlenül Róma irányítása alatt működne, függetlenül az Esztergomi Érsekségtől.

Nem vitás, hogy ez jelentős változás lett volna, és rendkívüli mértékben megerősítette volna a magyarországi görög katolikus pozícióját, ám a terv számos sebből vérzett. Leginkább mégis ott, hogy annak a rutén lakosságnak a törekvéseire hivatkozott és épített, amely sem számát tekintve sem pedig társadalmi, politikai súlya alapján nem volt jelentős tényező a világháború utáni Magyarországon. Azonnal átlátta ezt a hajdúdorogi püspök is, aki nyilván sokkal fontosabbnak gondolta a napi túlélést, mint ilyesfajta álmok szövögetését, és a politikusi hitegetést.

Válaszlevele rendkívül hűvös és néhány mondata ízekre szedi a felvetett ötletet.⁶⁰⁷ Már az is sokat elárul, hogy elmarad az egyébként Miklósy püspöktől megszokott rendkívül tiszteletteljes megszólítás, és egyszerűen így kezdi a levelet: „Kormánybiztos Úr!” A folytatásban pedig így érvelt: „...véleményem szerint – miután hazánk földjét az érdekelt munkácsi, eperjesi, s hajdúdorogi egyházmegyék területein cseh és román ellenség tartja

⁶⁰⁵ Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. Persián Ádám (Budapest, 1887. dec. 12. – Pozsony, 1934. március 13.): Ferences papnövendékként Németországban teológiai és bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1907-ben kilépett a rendből és újságíró lett. A klerikális Alkotmány munkatársa, parlamenti tudósítója, vezércikkírója, majd a politikai rovat vezetője lett. Együttal részt vett a katolikus néppárt szervezésében is. Az I. világháború alatt balra tolódott. 1918 novemberében még a katolikus egyházi ügyek kormánybiztosa, majd miniszteri tanácsos. A Tanácsköztársaság kikiáltása után előbb Bécsbe, majd Pozsonyba emigrált. 1920-ban hazatért. [Online: www.mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/12079.htm,] Elérés dátuma: 2013. 08. 22.]

⁶⁰⁶ GKPL I-1-a. 395/1919. A katolikus ügyek kormánybiztosának levele Miklósy püspökhöz

⁶⁰⁷ GKPL I-1-a. 395/1919. Miklósy válaszelevele a kormány megbízottnak

megszállva – a külön érsekség felállításának egyébként igen üdvös eszméje csakis a békekötés alkalmával tisztázandó területkérdés megoldása után tárgyalható érdemileg. Ha azonban a „Ruszka Krajna”⁶⁰⁸ elismerésével inaugurált⁶⁰⁹ idegen nyelvű irányzat életképesnek bizonyul s reális alakot ölt, eleve óvást emelek a hajdúdorogi egyházmegyének egy oly érseki tartományba leendő bekebelezése ellen, melyben egyházmegyém színmagyar híveinek nemzeti irányú fejlődését az esetleges majorizálás folytán veszélyeztetve látnám.”⁶¹⁰ A levélváltás alapján egyértelmű, hogy az érsekség megalakítására irányuló szándék egy olyan gesztus volt a Miklósy püspök által is említett Ruszka Krajna mellett, amellyel az ország észak-keleti térségének nem elhanyagolható nagyságú görög katolikus vallású népességének a Károlyi-kormányhoz való lojalitását és támogatását kívánták megszerezni. Ugyanakkor a Ruszka Krajna autonóm terület egyfajta köszönet, vagy inkább ellentételezés volt a ruszin nemzeti kisebbség számára, amiért a hazai németiség mellett egyedüli nemzetiségként mutattak lojalitást az I. világháborúból éppen kievickélő Magyarország iránt.⁶¹¹

Ez a kormányzati lépés azonban máris azzal fenyegette a keleti szertartású magyarokat, hogy röviddel az után, hogy Ferenc Józseftől megkapták magyarságuk vallási alapon történő elismerését, ismét bemossa őket a szláv tenger, és újra csak magyar oroszokként, vagy még rosszabb esetben románokként emlegetik majd őket.⁶¹² Miklósy István sátoraljaújhelyi plébánosként végigharcolta az utolsó időszakot az egyházmegye megalakítása érdekében. Részes volt a híres római zarándoklatnak,⁶¹³ amelynek során személyesen igyekeztek jobb belátásra téríteni a pápát a magyar nyelvű liturgia ügyében, és a legitim magyar királytól kapott püspöki kinevezést. Ő tehát semmi esetre sem asszisztált volna a pillanatnyi politikai érdekek mentén elindított egyházi átszervezésekhez, és mint később is látni fogjuk, egyházkormányzása idején folyamatosan első számú szempont volt egyházmegyéje döntéshozatali és területi integritása.

⁶⁰⁸ Magyar Katolikus Lexikon. 1918. 12. 10. (1919. jan. 3.)-1919. ápr. 17.: a Magyar Népköztársaság ruszinok lakta önkormányzati tartománya. 1918. XII. 10: a budapesti ruszin nagygyűlés követelései alapján a 10. néptörvény szabályozta a magyarországi ruszinok nemzeti önkormányzatát: „*Máramaros, Ugoicsa, Bereg és Ung vármegyék ruszin lakta részeiből Ruszka-Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik*”. Ez a terület a belügyekben önkormányzatot kapott, azon kikötéssel, hogy „*a nem ruszin nyelvű népesség helyhatósági és kulturális autonómiája biztosíttatik*”. A törvény 3.§-a szerint a magyar országgyűlés hatáskörébe tartozó „közös ügyek”: „külső, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, a gazdasági, a közlekedési és szociálpolitikai ügyek”.

[Online: www.lexikon.katolikus.hu/R/Ruszka%20Krajna.html, Elérés dátuma: 2013. 08. 22.]

⁶⁰⁹ Inaugurál: beiktat, bevezet. In: BAKOS Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 362.

⁶¹⁰ GKPL I-1-a. 395/1919. Miklósy válaszelevele a kormány megbízottnak

⁶¹¹ ROMSICS i.m. 115-116.

⁶¹² SZABÓ: 1913. i.m. 339.

⁶¹³ *Emlékkönyv a görög szertartású katolikus magyarok római zarándoklatáról*, Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest, 1901. 55.

Ötleteket és terveket tehát kapott a sorozatban néhány hónapig regnáló kormányoktól, javadalmazást, és a működéshez megígért forrásokat azonban nem. Ez vezetett aztán a román megszállást követően oda, hogy segélyért, kegyelemkenyérért kellett Esztergomhoz folyamodnia.

Ugyanakkor az alsó papság a leírtak ellenére viszonylag elviselhető anyagi életkörülmények között vészelte át a háborút követő zűrzavaros időket, még az egyháziak számára kifejezetten ellenséges Tanácsköztársaság időszakát is.⁶¹⁴

Ez legfőképpen annak a kimutatásnak az adatai alapján válik nyilvánvalóvá, amelyet azért készíttetett Miklósy püspök, hogy megtudja, az állami adminisztráció szempontjából nehezen dokumentálható 1919-es esztendőben az egyházközségek lelkészei mennyi fizetéstől estek el. Erre az információra azért volt szükség, mert a magyar belpolitika és gazdaság konszolidációs időszakának kezdetén a vallás- és közoktatásügyi minisztérium anyagilag is igyekezett kárpótolni a papságot, köztük a görög katolikusokat is, az estelegesen elszenvedett károkért, fizetéskiesésekért. A begyűjtött adatok azt támasztják alá, hogy bár akadt olyan egyházközség, amelynek papja nem kapott meg minden járandóságot, a pénzek túlnyomó része mégis megérkezett, és az sem volt ritka, hogy a teljes évi fizetést is maradéktalanul megkapták a lelkészek.

Ezzel együtt is keletkeztek elmaradások, amelyek a Hajdúdorogi Egyházmegye esetében összesen 56.714 koronát tettek ki. Ezt az összeget utólag, 1921 tavaszán kiutalta a püspökség számára a minisztérium, ahonnan eljuttatták az egyházközségek papjaihoz, majd pedig tételesen elszámoltak a teljes összeggel a minisztérium felé.

A Károlyi-kormány illetékesével folytatott levélváltás alapján úgy tűnhet, hogy a görög katolikus püspök minden tekintetben kiválóan mérte fel a társadalmi és politikai környezetet és az ebből fakadó erőviszonyokat. Mintha tisztában lett volna azzal, hogy fölösleges a rövid életű kormányokkal bármiféle mélyebb tárgyalásba bocsátkozni. Ez a magatartás azonban csak addig tekinthető bölcsességnek, amíg a helyzet nem rendeződik.

Ha viszont figyelembe vesszük, hogy Miklósy magatartása a konszolidáció időszakában sem változott meg, akkor sokkal inkább beszélhetünk túlzott merevségről, rugalmatlanságról. Ekkor már sokkal inkább a simulékonyság, vagy ha egy egyházi vezetőről beszélünk, akkor talán a diplomáciai érzék hiánya mutatkozik meg a konkrét esetekben. Hogy ez így van, azt legfőképpen olyan esetek támasztják alá, amikor kizárható a rövidtávon gondolkodás, a pillanatnyi zűrzavar elhárításának és távoltartásának szándéka. A püspök azonban az ilyen helyzeteket sem kezelte másképpen.

⁶¹⁴ GKPL I-1-a. 1261/1921.

2. Elhibázott érdekérvényesítés, rossz helyzetfelismerés

Hogy az állandó küzdelem és a nem teljesülő ígéretek nagyon hamar kedvezőtlen irányban befolyásolják Miklós egyházvezetői stílusát és fontos kapcsolatainak ápolását, annak számos előjele volt már a Pásztory vagyoni kapcsán kialakult, és elmérgesedett helyzet előtt is.

Egy alkalommal az aktuális ügyek intézése között Jankovich Béla kultuszminiszter arról tájékoztatta a hajdúdorogi püspököt, hogy az alapító bulla értelmében a gyulafehérvár-fogarasi érsek területéből kihalászott, és az új, magyar egyházmegyéhez csatolt egyházközségek kormányzására létesített püspöki külhelynöki poszt betöltésére vonatkozóan felterjesztéssel kíván élni a király felé. Ezzel együtt kérte Miklós püspököt, hogy tegyen ezzel kapcsolatosan személyi javaslatot.⁶¹⁵

Az eset megértéséhez szorosan hozzá tartozik, hogy olyan ügyről volt szó, amely alapvető fontosságúnak volt tekinthető az egyházmegye számára, hiszen földrajzilag ezek a területek igen távol estek a püspöki működés székhelyétől, tehát kormányzásuk érdekében mindenképpen szükség volt arra, hogy külhelynök segítse a püspöki irányítást. Ehhez azonban újabb hivatalt kellett felállítani és ennek kapcsán számos egyéb költséggel is számolni kellett.

Ám az állam nagyvonalú volt a fiatal egyházmegyével, ugyanis a levélből az is kiderült, hogy a kultusztárca terhére 10.000 korona évi fizetést, 3.000 korona úgynevezett „lakpénzt”, vagyis lakhatási hozzájárulást is beterveztek sőt, még egy segítő munkatárs alkalmazását is hajlandóak voltak fizetni, évi 2.400 korona erejéig. Vagyis egy fontos ügy intéződött el úgy, hogy annak megoldását nem Miklósnak kellett sürgetnie, ráadásul az a püspökségnek egy fillérjébe sem került.

Ennek ellenére Miklós nem mondott köszönetet a miniszternek, hanem száraz, felvilágosító választ írt, amelyben részletesen tájékoztatta Jankovichot, hogy a jog értelmében a székelyföldi vikáriust kinevezni csak a püspöknek van joga. Sőt tovább ment és tovább gondolta az ügyet, amikor azt írta: amennyiben ez azt jelenti, hogy az 1873 óta működő hajdúdorogi külhelynökség⁶¹⁶ ezzel a lépéssel megszűnne, úgy annak évi 6.000 koronás javadalmát a székelyföldi vikárius kinevezésének napjáig fizessék meg a püspöknek.⁶¹⁷ Tehát további anyagi követelést fogalmazott meg a tárca felé.

⁶¹⁵ GKPL I-1-a. 379/1915. A kultuszminiszter levele a székelyföldi vikárius költségeinek átvállalásáról és kinevezéséről

⁶¹⁶ JANKA György: *A hajdúdorogi külhelynökség története*
[Online: www.gorogkatolikus.hu/leveltar/tartalom/segedletek/HK_lajstrom_1876-1913/Janka_Gyorgy_atya_bevezeto_tanulmany.pdf Elérés dátuma: 2013.08.22.]

⁶¹⁷ GKPL I-1-a. 379/1915. Miklós püspök válasza a székelyföldi vikáriátussal kapcsolatosan

Az elmondottakat támasztja alá a papnövendékek képzésének és a képzés idejére történő elhelyezésének nagy fontosságú ügye, amelyet később is érintek majd más összefüggésben. Ez, ugyanúgy, mint a püspökség javadalmazása állami feladat volt az alapító bulla rendelkezéseinek megfelelően,⁶¹⁸ ám a nehezen beinduló finanszírozás és a háborús körülmények miatt továbbra sem volt megoldott a helyzet, pedig az új egyházmegye életképességének egyik garanciája lett volna a nagyszámú és jól képzett görög rítusú papnövendék képzése. Mivel látható volt, hogy az alapvető anyagi körülmények rendezése is jelentős időt vesz majd igénybe, ezért Csernoch János hercegprímás áthidaló megoldást keresett és talált a színvonalas papképzésre. Erről tájékoztatta a hajdúdorogi püspököt is.⁶¹⁹

A terv lényege az volt, hogy amíg nem rendeződik véglegesen a keleti szertartású magyar kispapok képzése, addig a Budapesti Szent Imre Kollégiumban kapjanak oktatást és elhelyezést ezek a fiatalok. A javaslat mögött nem nehéz felfedezni egyrészt azt, hogy Esztergom tisztában volt azzal, hogy ez az egyik legfontosabb megoldásra váró feladat, és azt is tudta, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye önerőből nem tud úrrá lenni a helyzeten. Az sem lehet vitás, hogy az érsek, mint a magyar ajkú keleti szertartású katolikusok metropolitája, magáénak érezte a felelősséget, és próbált tenni az ügy megoldása érdekében.

Az éppen Karlsbadban tartózkodó Miklósytól azonban kategorikus és szikár elutasítás érkezett 1916. július 17-én, vagyis egy olyan időszakban, amikor még a Monarchia, és kormányának helyzete minden tekintetben szilárd volt, „perc életúségről” még csak nem is beszélhattünk.⁶²⁰ Az elutasító levélben így fogalmaz a görög katolikus püspök: „A görög nyelv tekintetében a budapesti elhelyezéssel növendékeim mit sem nyernének. Azt, amire e nyelvből szükségük van, Ungváron is megtanulják s illetve már a gimnáziumban megtanulták. Magában pedig a görög rítus szellemében sokkal inkább nevelődnek Ungváron, mintsem nevelődhetnének Budapesten.”⁶²¹

Nem mérlegelte tehát az adott körülmények között megnyilvánuló egyértelmű jó szándékot sőt, világossá tette, hogy szerinte az ungvári papnevelő intézet mindent egybevetve többet nyújt számukra, mint a fővárosi intézmény. Miklósy levelének hangvételében azonban a gyakorlatias megfontolásokon túl sértettség is felfedezhető, ugyanis minden további megoldástól elzárkózik, amikor így fogalmaz: „Így az áthelyezést csak akkor szándékozom

⁶¹⁸ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 110.

⁶¹⁹ PL. Cat. D/C., 3344/1916. A hercegprímás javaslata Miklósy püspöknek a papnevelés megoldása ügyében

⁶²⁰ U.o. Miklósy elutasító levele a javaslatra

⁶²¹ U.o. Idézet a Miklósy féle levélből

foganatosítani, ha a papnevelőház saját püspöki székhelyemen állíttatik föl, s a növendékek saját főpásztoruk közvetlen felügyelete alá kerülnek.”⁶²²

Ezzel a lépéssel lényegében megkezdődött egy olyan bezárkózási folyamat, amelynek lényege abban ragadható meg, hogy a püspök még akkor sem volt hajlandó eredeti álláspontját semmiben sem feladni, esetleg módosítani, ha előnyösebbnek tűnő, vagy megfontolásra érdemes megoldási javaslat érkezett az egyházmegyéjét érintő ügyekben. Fontos megjegyezni azt is, hogy a levélváltásról Csernoch János érsek Jankovich Béla minisztert is értesítette, vagyis a kormányzathoz is eljutott Miklósy püspök hajlíthatatlansága. A püspök kommunikációjának hangnemét azért érdemes külön figyelemmel kísérni ebben az esetben is, mert e precedens értékű ügy után minden hasonló nézeteltérés kapcsán, függetlenül a tárgyaló fél társadalmi, vagy egyházi pozíciójától, száraz, kimért és távolságtartó volt olyan esetekben, amikor nem a saját elképzelései érvényesültek.

Az idézett sorokból az is kiolvasható, hogy a fenti szituációnál úgy vélte, hogy ha elfogadja az érsek javaslatát, és a papnevelés attól kezdve Budapesten zajlik majd, azzal lényegében elodázza, hogy az állam a vállaltaknak megfelelően, a püspöki székhelyen végre megvalósítsa azokat a beruházásokat, amelyek nélkülözhetetlenek, hogy az egyházmegye betölthesse a rábízott nemzeterősítő szerepet. A püspök rugalmatlanságára a papnevelő intézet ügyén túl, később is találunk példát,⁶²³ mint ahogy más vonatkozásban is találkozhatunk az egyházmegye kormányzását is számos alkalommal befolyásoló makacs következetességgel. Rövid idő múlva azonban a követelést a segélykérés váltotta fel.

3. Nélkülözés és szegénység

A magyar szempontból egyre sikertelenebb háborúnak az lett az egyik következménye, hogy az Erdélyben előrenyomuló román csapatok Kolozsvárhoz értek 1918 karácsonyára,⁶²⁴ a következő év áprilisának végére pedig a Tisza vonaláig szállták meg Magyarországot.⁶²⁵

Ez gyakorlatilag lehetlenné tette a Pásztor törzsvagyon megőrzését sőt, egyúttal befagyasztotta az egyetlen olyan anyagi erőforrást is, amiből rendszeres jövedelme, tényleges bevétele származott a püspökségnek.

A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a magyar püspöki kar 1918. április 26-án tartott ülésén a papok bérrendezése ügyében a görög katolikusokat hátrányosan érintő döntést hozott. A jegyzőkönyv szerint a püspöki kar elégedetlenségének adott hangot a tekintetben, hogy a

⁶²² U.o. Újabb idézet a Miklósy féle levélből

⁶²³ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 140-141.

⁶²⁴ ROMSICS i.m. 590.

⁶²⁵ ROMSICS i.m. 591.

háború okozta drágulás miatt korábban már tervbe vett „bérrendezés” csak az állami alkalmazottak jövedelmét érintette, és ebből kihagyták a papságot. Ezért úgy határoztak, hogy a helyzet súlyossága miatt kénytelenek saját forrásból intézkedni és enyhíteni papjaik szorító anyagi gondjain, ám a források szűkössége miatt ebből kizárták a görög katolikus papságot. Azt javasolták, hogy a görög katolikusok forduljanak ebben az ügyben az államhoz.⁶²⁶ Bár néhány hónap múlva a hercegprímás vezetésével Esztergom immár a görög katolikusokat is érintően belefogott az egyházi javadalmak és az alsópapság segélyezésének átfogó reformjába,⁶²⁷ ennek kézzelfogható eredménye nem lett.

Sőt, ahogy telt az idő a fiatal és sokat támadott egyházmegye vezetőjének anyagi helyzete olyan súlyossá vált, hogy arra kényszerült, hogy levélben kérjen segítyt az esztergomi érsektől. Érdeemes idézni ebből az írásból, mert Miklósy mondatai rendkívül érzékletesen tárják fel a magyar ajkú görög katolikusok első számú vezetőjének szegényes életkörülményeit. „Két éve a Pásztory birtok oláh kézre jutott és a mellékjövedelem kiesett. A tavalyi évet a birtokhozadék maradékaival és a kultur tárcától kapott 50.000 korona pótlékkal [...] nélkülözések között mégis sikerült nagy nehezen átélnem [...] jelenleg azonban már olyan nyomasztó anyagi viszonyok között vagyok, amilyenekről sejtelmök sincs azoknak, akik előtt a magyar katolikus főpap és anyagi javak telje ikerfogalom.”⁶²⁸

Miklósy sanyarú anyagi helyzete nem kellett, hogy különösebb bizonyítást nyerjen a hercegprímás előtt, mivel alig néhány hónappal korábban, 1920 decemberében ő maga javasolta a kultusztárca felé, hogy időszerű, és szükségszerű lenne a püspök és a káptalan megélhetéséhez szükséges földbirtokok kijelölése és átadása.⁶²⁹ Lényegében, a források időrendiségét alapul véve, ezt a kezdeményezést tekinthetjük a trianon utáni új helyzetben annak a több mint egy évtizedig zajló vagyonrendezési folyamat egyik első fontos mozzanatának, amely kezdetben szerencsésen indult, és rövid idő alatt addig jutott, hogy később a minisztertanács is foglalkozott a kérdéssel.

Tehát a prímás alapos helyzetismeretének is köszönhető volt, hogy a püspök panasza megértő fülekre talált Esztergomban, és 2.000 korona segélyben részesítették, amely legalábbis a napi szűkölködéstől megmentette egy rövid időre.⁶³⁰ A világháborút követő zavaros belpolitikai helyzet egyáltalán nem kedvezett a rendszeresen érkező állami juttatásoknak, és az ügyintézés sem volt zavarmentes.

⁶²⁶ GKPL. I-1-a. 77/1918.

⁶²⁷ GKPL. I-1-a. 1880/1918. A javadalmak felméréséről szóló levél a hercegprímástól Miklósyhoz

⁶²⁸ PL, Cat. D/C., 1245/1921.

⁶²⁹ PL, Cat. D/C., 132/1921. A minisztertanács döntéséről szóló levél, amelyben hivatkozik a kultuszminiszter a hercegprímás 1920. december 11-i javaslatára püspöki és káptalani javadalmazás rendezéséről.

⁶³⁰ PL, Cat. 55. 3812/1921.

4. Kormányzati lépések az egyházmegye vagyoni helyzetének rendezésére

Pedig épp ebben az időszakban óriási szükség lett volna egy nyitott, rugalmas magatartásra és az egyházi és állami vezetők irányába kiépített bizalmas jó kapcsolatra. Ráadásul néhány fontos momentumból úgy tűnik, hogy erre lett volna is fogadókészség, mivel a háború utáni kormányok minden korábbi nehézséget igyekeztek orvosolni az egyházakkal kapcsolatosan. Ennek a szándéknak az egyik fontos intézkedése volt a korábban már említett egyházi fizetésrendezés mellett egy olyan döntés is, amely azt célozta, hogy a lakosság felé könnyebben legyenek érvényesíthetők a papi járandóságok.

Ennek előzményeként 1920. október 27-én összeült az Országos Katolikus Kongruatanács, amely megállapította, hogy a természetben teljesítendő párbér szolgáltatások – amelyek a lelkészek fő jövedelmi forrását jelentették – nem folynak be, ezáltal a lelkészek megélhetése bizonytalanra vált. Az erről szóló állásfoglalást megküldték a minisztériumnak, amely nem késlekedett a szükséges intézkedéssel. A hercegprímásnak küldött hivatalos tájékoztatásból kiderült, hogy valamennyi vármegyei alispánt azonnal értesítették is, már 1920. december 15-én.⁶³¹ Ebben azt írják, hogy „...a kellő tapintat szem előtt tartásával a párbér szolgáltatások behajtása körül megfelelő eréllyel járjanak el.”

Ez azért is fontos gesztus a kormány részéről, mert bár 1894-95, vagyis az egyházügyi törvények meghozatala óta az egyház és az állam teljes szétválasztásáról beszélhetünk, itt mégis azzal találkozunk, hogy az egyházat érintő kérdésben az államhatalom saját adminisztratív eszközeivel sietett a papság segítségére. Ez természetesen a görög katolikus lelkészeket is kedvezően érintette, de nemcsak erről volt szó.

Miután a trianoni szerződéssel nyilvánvalóvá vált, hogy a hajdúdorogi püspökség számára elveszett a Pásztory féle hagyaték, mint püspöki törzsvagyon, elkerülhetlenné vált, hogy rendezzék a birtok és vagyon nélkül maradt fiatal egyházmegye anyagi helyzetét. A kormányzati beavatkozást 1920 nyarán egy, a kultuszminisztériumból a pénzügyi tárcához írt levél indította el, amelyben javasolták, hogy a görög katolikus papnevelde számára a minisztérium kezdeményezzen tárgyalásokat, és szerezze meg az Osztrák Magyar Bank nyíregyházi épületét. A kezdeményezésre azonban elutasító válasz érkezett július 1-én.

A vallás és közoktatásügyi tárca az előzményekre való hivatkozással még az év november 15-én újra kísérletet tett, hátha sikerül a pénzügyminisztert jobb belátásra bírni az ügyben. A levelezésről a szaktárca átiratok útján folyamatosan tájékoztatta az esztergomi érseket is.⁶³² A megindult folyamat egyik sajátossága, hogy az ügyintézés kezdete után nem sokkal

⁶³¹ PL, Cat. D/C., 132/1921.

⁶³² PL. Cat. D/C., 922/1921.

kormányváltás történt. Éppen 1920. július 19-én, vagyis az első levélváltás hónapjában váltotta fel a korábbi Simonyi-Semadam kormányt az első Teleki-kormány. A tárcák között folytatott párbeszéd ennek ellenére a görög katolikus ügyekben nem szakadt meg, és nem kellett újra előlről kezdeni az egészet, mert mindkét kormányban ugyanaz a személy töltötte be az érintett tárcák miniszteri pozícióit: a kultuszminisztériumot Haller István, a pénzügyminisztériumot pedig Korányi Frigyes vezette.⁶³³ Ennek ellenére Haller miniszter levele igyekszik megindokolni, hogy miért veti fel a kérdést Korányinál.

Ebből pedig nagyon világosan kiderül nem csak az, hogy miként akarták rendezni a püspökség vagyoni helyzetét, hanem az is, hogy mi volt a kormányzat eredeti szándéka azzal, hogy néhány évvel korábban zöld utat adott a magyar ajkú keleti keresztény egyházak kormányzat megalakításának. Haller erről így ír: „A Hajdúdorogi görög szertartású katolikus egyházmegye létesítésével kapcsolatos kérdések megoldásának nagyfontosságára való tekintettel kénytelen vagyok a fentebb jelzett ügyre visszatérni. A nevezett egyházmegye létesítése ugyanis magyar nemzeti szempontból történt azzal a célzattal, hogy a görög szertartású katolikus magyarság egyházi életéből is teljesen kiküszöböltessék a szláv és oláh liturgikus nyelvekkel együtt az azokhoz fűződő nemzetiségi kultúra minden maradványa.”⁶³⁴

Vagyis a magyar nemzeti érzelmek megerősítése volt az a hivatás, amelyet a kormány szándékai szerint az egyházmegyének be kellett töltenie, illetve létrehozásával a politika igazolta a közvélemény felé a magyarság iránti elkötelezettségét nemzeti, nemzetiségi kérdésekben. És bár akkoriban még béke volt, úgy tűnik, a vesztes háború után ez a szempont mit sem veszített fontosságából, hiszen a levél erre is kitér, amikor írója így fogalmaz: „A Hajdúdorogi Egyházmegye Makótól Debrecen, Kis-Várdán, Sátoraljaújhelyen, Miskolcon át mindenütt határos a megszállt területekkel és így a már demarkációs vonalon túl eső görög katolikus vallású oláh és rutén vidékekkel. A megmaradt ország integritásának érdeke is megkívánja tehát, hogy annak egyetlen görög katolikus egyházmegyéje, a hajdúdorogi püspökség, ha nem is fényűző módon, de a fejlődéshez szükséges méretekben el legyen látva mindazzal, amit a magyar állam az Apostoli Szentszékekkel kötött egyezményben e tekintetben biztosított.”⁶³⁵

Azon túl, hogy a levélben foglaltak teljesen egyértelművé teszik az eredeti egyházmegyei alapítás politikai motivációját, a kultuszminisztérium igyekezett megoldási lehetőséget is kínálni a pénzügyi tárca számára. Nem erőltette tovább az Osztrák Magyar Bank épületének átadását, hanem azt javasolta, hogy miután az egyes tárcák hatáskörét az adott helyzetben

⁶³³ *Magyarország kormányai 1919-1921 között*, [Online: <http://sagv.gyavg.uszeged.hu/tanar/farkzolt/HORTHY/KORMANY.HTM>, elérés dátuma: 2013. 09. 12.]

⁶³⁴ PL. Cat. D/C., 922/1921. Idézet a kultuszminiszter leveléből

⁶³⁵ U.o.

meghaladja egy ilyen beruházás, ezért közösen terjesszék a kormány, azaz a minisztertanács elé az ügyet, amelynek rendezését „...a lezajlott világháború odázta el, de melyet most már tovább halogatni az új püspökség céljainak kockáztatása nélkül alig lehet.”⁶³⁶

Haller miniszter aktivitása azonban nem állt meg itt, hanem még ugyanezen a napon levelet írt Teleki Pálnak az új miniszterelnöknek, amelyben lényegében hasonló tartalommal érvelt a papnevelő intézet felállításáért, és általában, a görög katolikus ügyek anyagi rendezése mellett. Ebben a levélben viszont nem a minisztériumok mozgásterét meghaladó hatásköri kérdésekre hivatkozott, hanem azt írta, hogy az egyes tárcák költségvetése tulajdonképpen csak az illetményekre elegendők, ezért egységes kormányzati intézkedésre van szükség.⁶³⁷

Az így elindított folyamatba igyekezett a miniszter Csernoch érseket is bevonni, és neki is megküldte a tárcák közti levélváltás átiratait, amelyre a magyar katolikus egyház vezetője terjedelmes levélben válaszolt, még az év december 13-án. Erre a levélre más összefüggésben is utalunk majd, azonban most csak annyiban fontos számunkra, hogy jelezzük, az esztergomi érsek némiképp másként látta ennek az ügynek a megoldását, illetve annak hangsúlyát máshova helyezte.

Először is már a levél első soraiból kiderül, hogy a miniszter annak hatására tette az elsők között elintézendő üggyé a magyar görög katolikus kérdést, hogy Miklósy István beadvánnyal fordult hozzá, amelyben sürgette, hogy az állam álljon helyt, és vállalt kötelezettségeit teljesítse a hívek és az egyház felé. Ezzel a primás is egyetértett, ám azt írta a miniszternek: „Föltétlenül kívánatos volna, ha a magyar állam a Hajdúdorogi Egyházmegye végleges kiépítését a püspök úr javaslata szerint mielőbb megvalósítaná. Alig hiszem azonban, hogy ez a kormány legjobb akarata mellett is hamarosan bekövetkeznék. [...] A magyar Kormány először a Hajdúdorogi Egyházmegye központi kormányzására szükséges épületekről gondoskodjék. A papnövelde ügyének jobb időkre halasztása nem válik az ügy kárára...”⁶³⁸

Ugyanitt ismét világossá tette, hogy a papnevelés kérdését az Esztergomi Központi Kollégium és a Budapesti Szent Imre Kollégium keretein belül látja rendezhetőnek. Ugyanakkor a primás megfontolásra ajánlotta a püspök és a káptalan földbirtokhoz való juttatását is, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ezeknek az egyházi vezetőknek a megélhetése biztosított legyen. Csernoch érsek tehát pusztán a legszükségesebb, a működéshez nélkülözhetetlen ingatlanokkal javasolta ellátni az egyházmegyét. A többit a katolikus egyház keretein belül akarta megszervezni annak ellenére, hogy Miklósy püspök – ahogy fentebb azt már jeleztem – követelte mindazt, amit a bullában az állam magára vállalt.

⁶³⁶ U.o.

⁶³⁷ PL. Cat. D/C., 922/1921. A kultuszminiszter levele a miniszterelnökhöz a papnevelő intézet ügyében

⁶³⁸ PL, Cat. D/C., 2995/1920. A primás levele a kultuszminiszterhez, a papnevelde és más görög katolikus ügyek kapcsán

Haller miniszter ezekkel az előzetes egyeztetésekkel minden esetre elérte azt, hogy a kormány 1921. február 24-én valóban napirendre tűzte a helyzet megtárgyalását, és ennek eredményeként határozatban mondták ki, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye szükséges intézményekkel történő ellátása mielőbb megtörténjen.

Az örvendetes hírről a miniszter március 12-én írásban is értesítette az esztergomi érseket.⁶³⁹ Különös folytatása az eseményeknek, hogy noha márciusban végre legfelsőbb szinten is rendeződni látszott ez a régóta húzódó ügy, közben áprilisban, a szó szerint szűkölködő hajdúdorogi püspök kénytelen volt a már említett segélyért fordulni a hercegprímáshoz. Egyelőre tehát csak papíron voltak rendben a dolgok, és ahogy látni fogjuk, ez így is maradt.

5. A nagypolitika az események hátterében

A gyakorlati kormányzati lépések mellett érdemes figyelmet szentelni arra is, vajon az egyes történések, döntések mögött, és a mögött, hogy ilyen sokáig húzódott a püspökség anyagi helyzetének végleges rendezése, milyen motiváció húzódott meg a politika és az egyház vonatkozásában, nem sokkal a háború után. A következőkben tehát a források alapján arra keressük választ, hogy milyen szerepet játszott a világi és az egyházi nagypolitika szereplőinek fejében a magyar görög katolikusok ügye ebben az időszakban, különösen annak tükrében, hogy a trianoni ország feldarabolás keleten főként a hajdúdorogi egyházmegyét érintette tragikusan.

Az új országhatárok meghatározásában az egyházi, pláne a görög katolikus szempontoknak semmiféle szerep nem jutott. Ezt támasztja alá, hogy miközben a Magyarországon élő görög katolikusok 92,2 %-a egyik napról a másikra idegen ország állampolgára lett, az eredetileg 162 parókiát számláló hajdúdorogi egyházmegyét úgy csonkították meg, hogy mindössze 82 parókiája maradt, miközben továbbra is Magyarországhoz tartozott 20 eperjesi, 1 munkácsi, 1 nagyváradai és 1 lugosi egyházmegyes parókia.⁶⁴⁰

Addig azonban, amíg a trianoni békeszerződést alá nem írták, legalább elvi esélye volt annak, hogy az ország, és így az egyházmegye integritása megmarad, noha az aktuális hadi helyzet egyáltalán nem kedvezett ennek. 1919. április 30-án a románok már a Tiszánál voltak, és hiába ért el sikereket a Felvidéken a Vörös Hadsereg északi hadjárata, a már tanácskozó békekonferencia utasításának megfelelően a magyar reguláris egységek átadták a cseheknek a visszafoglalt területeket, ami demoralizálta a csapatokat, amelyek ilyen előzmények után azon a nyáron már nem tudták a románokat kiverni a Tiszántúlról. A megszálló románok, akik

⁶³⁹ PL, Cat. D/C., 922/1921. A kultuszminiszter levele a kormány döntéséről a prímáshoz
⁶⁴⁰ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 109., 123.

ekkoriban már gyakorlatilag a teljes egyházmegyét ellenőrzésük alatt tartották, augusztus 4-én Budapestre is bevonultak.⁶⁴¹

Érdeemes megvizsgálni a forrásokat abból a szempontból, hogy a nehéz anyagi helyzetben, katonai megszállás alatt lévő egyházmegye érdekében milyen intézkedéseket hozott Róma, illetve milyen álláspontot képviselt a görög katolikus magyarok vonatkozásában Esztergom, illetve a magyar kormány.

Nos, az a vatikáni kormányzat, amely néhány évvel korábban ünnepélyes pápai bullában tanúsította ország világ előtt, hogy az egyházmegye megalapításának egyik legfontosabb indoka a hívek között béke megteremtése, klasszikus politikai döntést hozott. A bulla szövege szerint a magyar püspökség megalapítása azért volt fontos, „Hogy az egyházmegye felállítása által a keresztény vallás, a béke és az egység a különböző nyelveken beszélő görög szertartású hívek között megerősödjék.”⁶⁴² A Vatikán azonban egy lépést sem tett annak érdekében, hogy az általa kanonizált és ilyen magas szentes küldetéssel felruházott dorogi püspökséget védelmezze. De nem elég, hogy még a szavát sem emelte fel ebben a helyzetben, hanem ő maga fordult idejekorán Dorog ellen, szétzúzva annak egyházkormányzati integritását. Egész egyszerűen a pillanatnyi katonai helyzet előtt meghajolva XV. Benedek gyakorlatilag kivette Miklósy püspök joghatósága alól azokat az egyházközségeket, amelyek korábban a román metropolitához tartozó nagyváradai és szamosújvári egyházmegyék részei voltak és azokat a nagyváradai püspökséghez sorolta. A pápa nem is mérlegelte, hogy a későbbiekben hogyan alakulhat a helyzet. Ahogy a románok elérték a Tiszáig 1919 áprilisának utolsó napján, ő már május 10-én kiállított a bécsi nuncius felé egy olyan okiratot, amelyben a szóban forgó 42 hajdúdorogi egyházközséget a nagyváradai görög katolikus püspök joghatósága alá helyezte. Erről értesítette Miklósy az esztergomi érseket némiképp megkésve, ám a késést alaposan megindokolva levelében.⁶⁴³

Fontos kiemelni, hogy a püspöktől kapott tájékoztatást megelőzően Csernoch János, mint a magyar görög katolikusok metropolitája, és mint a Vatikán legfőbb magyarországi képviselője, semmit nem tudott az ügyről, ahogy erre ki is tért válaszában.⁶⁴⁴ Tehát Rómából, illetve a bécsi nunciaturáról sem kapott semmiféle értesítést a nagyváradai jogkiterjesztésről. Miklósy pedig azért tájékoztatta Csernochot viszonylag későn, 1920. április 3-án, mert biztos volt abban, hogy csupán ideiglenes intézkedésről van szó, amely akár magyarázható az egyházközségek kormányozhatóságának fontosságával is, bár a nagy sietségre ez sem szolgálhatott indokul. Az ominózus okiratot, illetve az arról szóló latin nyelvű levelet Miklósy

⁶⁴¹ ROMSICS i.m. 591-592.

⁶⁴² PIRIGYI i.m. 2. kötet, 109.

⁶⁴³ PL. Cat. D/C., 2299/1921. A hajdúdorogi püspök értesítése a pápai döntésről az esztergomi érsek felé

⁶⁴⁴ U.o. Az esztergomi érsek válasza a püspök értesítésére

püspök Csernoch érseknek is megküldte másolatban. Ennek eredetije 1919. június 29-én íródott Bécsben, ám a posta háborús akadályoztatása miatt a hajdúdorogi püspök csak november 20-án vette azt át, és erről az érseknek írt levélben is említést tett.

A püspök azonban különös módon már jóval korábban is tudott a készülődő római döntésről ám erről akkor még nem tájékoztatta az érseket. A legelső értesítés a Vatikán határozatáról – jóval megelőzve a hivatalos bécsi levelet – éppen az ügy román kedvezményezettjétől, a nagyváradi püspök titkárától érkezett egy néhány soros levél formájában. Ami ezzel kapcsolatban megdöbbentő, hogy ennek az írásnak a keletkezése csupán alig egy héttel későbbi, mint magának a pápai okiratnak a keletkezési ideje.⁶⁴⁵ Május 10-én a pápa határozott a szóban forgó egyházközségekről, és 16-án már Nagyváradon írták az erről szóló tájékoztatást az érintett magyar püspöknek, miközben a bécsi apostoli nuncius, vagyis a Vatikán nagykövete, csak június 29-én írt levelet az ügyben Miklósynak. Mindez napnál fényesebben igazolja, hogy mennyivel erősebb érdekérvényesítő képessége volt a román görög katolikus egyháznak, mint a magyarnak.

Miklós akkor érezte úgy, hogy lépnie kell, amikor időközben megváltozott a katonai helyzet, és 1919. november 13-14-én - a tanácskozó párizsi békekonferencia utasításának engedelmessé - a románok visszavonultak ugyan a Tisza vonala mögé,⁶⁴⁶ ám az ekkor magyar szempontból kedvezően megváltozott helyzetre Róma egyáltalán nem reagált. Nem úgy, mint amikor megszálló, idegen csapatok özönlöttek el a magyar egyházmegyét.

Ekkor fordult Miklós a már hivatkozott levélben Esztergomhoz, mivel a katonai mozgásnak köszönhetően a korábban tőle elcsatolt parókiák egy része immár felszabadult. Ennek ellenére úgy látta és tapasztalta, hogy „...úgy viselkedik Radu Demeter,⁶⁴⁷ mintha ezek véglegesen hozzátartozókat volna.”⁶⁴⁸ Tehát a nagyváradi püspöknek esze ágában sem volt a törvényes rendet helyre állítani, ezért kért Miklós útmutatást Esztergomtól, hogy vajon a korábban átadott, és időközben már felszabadult parókiák felett átveheti-e automatikusan az egyházi kormányzást?

A primás gyors, 1920. április 11-én írt válasza támogató, ám rendkívül óvatos volt. Mindenekelőtt leszögezte, hogy neki nem volt tudomása erről a pápai döntésről, és a nuncius leveléről is csak a püspöktől értesült. Ugyanakkor hozzá teszi, hogy Róma intézkedésének jogi hatályát nem tudja ugyan megítélni, de saját nézete szerint Miklós gyakorolhatja püspöki jogait, mivel az apostoli delegátusként a megszállt területekre kinevezett nagyváradi

⁶⁴⁵ GKPL I-1-a. 1236/1919.

⁶⁴⁶ ROMSICS i.m. 592.

⁶⁴⁷ Radu Demeter, az akkori nagyváradi görög katolikus püspök (a szerkesztő megjegyzése)

⁶⁴⁸ U.o. PL. Cat. D/C., 2299/1921. A hajdúdorogi püspök értesítése a pápai döntésről az esztergomi érsek felé

püspök feladata épp az volt, hogy a megszállás idejére is kormányozhatók legyenek a püspöktől elszigetelt egyházközségek. Ezzel együtt arra is kérte Miklósyt, hogy ebben az ügyben feltétlenül forduljon Rómához is az apostoli delegátus joghatóságának megszüntetését kérni, hogy az egyházi formula is érvényesüljön.⁶⁴⁹

A hajdúdorogi püspök nem késlekedett, és már április 19-én a pápához fordult, de Rómában nem siettek gyorsan reagálni a püspöki megkeresésre. Ezért június 12-én ismét az esztergomi érsekhez írt, és túl azon, hogy tájékoztatta, hogy levelet írt a pápának, arra kérte, járjon el annak érdekében, hogy a Vatikánban gyors és pozitív döntés szülessen. Erre azért is nagy szükség lett volna, mivel az időközben aláírt trianoni szerződés egyik következménye az lett, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye szóban forgó részein sorra elszöktek a papok, gőzerővel folyt a román agitáció, vagyis Miklósy szerint az egyháznak jelen kellene lennie a térségben, hogy megőrizhető legyen a rend, és tenni lehessen a magyarok védelme érdekében.⁶⁵⁰

Mivel a helyzet egyre súlyosabb lett, Csernoch János hercegprímás ekkorra már nem csak a dorogi püspöktől kapott információkat és ösztönzést arra vonatkozóan, hogy tegyen valamit az ügy megoldásáért. Május 28-án a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból tájékoztatták, miszerint a püspök arról írt nekik, hogy el akarják szedni tőle az egyházmegyei lelkészségeket a nagyváradiak, ezért arra kérték, hogy tegyen meg mindent a prímás, hogy ez a küzdelem a Hajdúdorogi Egyházmegye javára dőljön el.⁶⁵¹

Ez azért is lényeges információ, mert kiválóan mutatja, hogy a szóban forgó ügyben az esztergomi érsek – aki csak az említett közvetett csatornákon keresztül értesült az eseményekről – semmilyen önálló lépést nem tett Róma irányába mindaddig, amíg erre vonatkozóan határozott utasítást nem kapott a kormánytól.

Természetesen a nemzetközi politikai helyzet megváltoztatására egyik említett szereplőnek sem volt lehetősége, különösen nem a vesztesek oldalán jegyzett Magyarországnak. Mégis, azt mondhatjuk, hogy a megváltoztathatatlanhoz való alkalmazkodásnak is vannak olyan fokozatai, amelyeket lehet méltányolni is, de elfogadhatatlannak is tartani. Róma azzal, hogy a magyarok szempontjából kedvezőtlen háborús helyzetben a román érdekeknek megfelelő intézkedést vezetett be az érintett egyházközségekben, majd később a románok visszaszorítása után nem állította helyre a korábbi állapotokat, indokolatlanul egyoldalú és erősen kritizálható döntést hozott, amely egyáltalán nem kedvezett az ország egyébként is súlyos nemzetközi pozíciójának.

⁶⁴⁹ PL, Cat. D/C., 2299/1921. Az esztergomi érsek válasza

⁶⁵⁰ PL, Cat. D/C., 2299/1921. A hajdúdorogi püspök újabb levele a joghatóság tisztázása ügyében

⁶⁵¹ PL, Cat. D/C., 2299/1921. A minisztérium levele az érsekhez, hogy nyújtson támogatást a dorogi püspöknek

Miklós István azonban nem tudott belenyugodni a kialakult helyzetbe, ezért újabb erőfeszítéseket tett most már annak érdekében, hogy az egyházmegye határait ne módosítsa automatikusan az újonnan meghúzott trianoni országhatár. A korábbi, ominózus esetből ugyanakkor rájött arra, hogy minden bizonnyal kevés lesz Esztergom támogatása és közbenjárása, hiszen a korábbi pápai döntésről még csak nem is értesítették az érseket, ezért a kormányhoz, pontosabban a miniszterelnökhöz, Teleki Pálhoz fordult segítségért.

Levele 1921. február 28-án kelteződött, tehát négy nappal az után a minisztertanácsi döntés után, amely állást foglalt amellelt, hogy a dorogi egyházmegyét intézményekkel meg kell erősíteni és az államnak teljesítenie kell mindazt, amit az új egyházmegye felállításakor vállalt. A levélhez csatolta a korábbi, 1919. május 10-én kelt pápai rendeletet és magyarázatként előadta, hogy a pápát a román püspökök félrevezették nemzetiségi és nyelvi kérdésekben, ugyanis a rendelet román ajkú hívekről beszél a szóban forgó települések esetében, ám ez nem igaz, mivel éppen azért kerültek királyi döntés alapján korábban a dorogi püspök joghatósága alá, mert az ott élő lakosság túlnyomó többsége magyar ajkú. A levélben azt is részletezte, hogy a 46 községből eredetileg 42 volt a nagyváradai püspökség része, 4 pedig korábban sem tartozott oda, hanem a szamosújvári püspökség alá volt rendelve. Ezen kívül ír még 7 olyan településről is, amelyek a munkácsi egyházmegyétől kerültek át román területre, és ezek abban az időben teljesen egyházi főhatóság nélkül maradtak.⁶⁵²

Nem vitás, hogy a kormány fogadókészsége és hozzáállása pozitív volt az adott helyzetben, és ezt a tényt még akkor is méltányolni kell, ha a nemzetközi politikai helyzet, különösen a vesztes világháború után mozgásterében erősen behatárolta a csonka Magyarország kormányát. A támogatás nem csak a kedvező kormánydöntésben nyilvánult meg, amely végre intézkedett a püspökség anyagi és intézményes helyzetének rendezéséről,⁶⁵³ hanem abban is, hogy az elbirtokolt egyházközségek ügyében diplomáciai lépéseket tett a kormány, illetve az illetékes tárca. Ráadásul mindezt annak ellenére, hogy időközben kormányváltás történt, és Telekitől 1921. április 14-én Bethlen István vette át a miniszterelnöki szerepet.⁶⁵⁴

A váltást követő ötödik napon, vagyis április 19-én Bethlen levelet írt Csernoch János esztergomi érsekhez, és arra kérte, hogy tájékoztassa Rómát, hogy a kiadott rendelet téves tárgyi alapú. Azt is hangsúlyozta, hogy tegye világossá a Vatikán előtt, hogy a magyar kormány álláspontja nem más, mint az egyházmegyei alapító bullában foglalt, és annak

⁶⁵² PL. Cat. D/C., 2299/1921. Miklós püspök tájékoztatja Csernoch primást a Teleki miniszterelnöknek írtakról

⁶⁵³ Az 1921. 02. 24-i kormányülés napirendi pontjai, köztük az egyházmegye intézményekhez való juttatása, [Online: <http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944>, Elérés dátuma: 2013.09.26.]

⁶⁵⁴ Kormányaink 1867-1944. Online: <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/1>, Elérés dátuma: 2013.09.26.

megfelelő egységes egyházmegye. „...annál inkább, mert van példa arra, hogy a politikai határok megváltoztatásával az egyházmegyék beosztása nem változott, általában az egyházi közigazgatás előbbi rendje változatlanul maradt.”⁶⁵⁵

Az új miniszterelnök arra kérte az érseket, hogy interveniáljon, és ne fogadja el azt a kifogást, hogy csak átmenetinek tekinthető helyzetről van szó, mert ez az állapot máris súlyos károkat okoz a magyarságnak a térségben.

A miniszterelnöknek írt válaszában az esztergomi érsek hangsúlyozta, hogy későn tudta meg mi történt az ominózus települések egyházi fennhatóságával kapcsolatban, illetve jelezte, hogy egyszerűen kihagyták a döntésből. Olyannyira, hogy még az arról való értesülés is csak kerülő úton jutott el hozzá. Megerősítette Miklósy álláspontját, miszerint a pápát a román görög katolikus egyházi vezetők egyszerűen megtévesztették akkor, amikor a kialakult politikai, katonai és etnikai, nyelvi kérdéseket ismertették a Vatikánnal. Ugyanakkor úgy vélte, hogy csupán ideiglenes döntésről van szó, amely még módosítható. A tárgyalás és a rendezés lehetséges céljait négy pontban foglalta össze, vagyis négy lehetséges megoldási javaslat előterjesztését ajánlotta a miniszterelnöknek.

Az egyik, hogy Róma – függetlenül a trianoni határoktól és az alapító pápai bulla szövegének megfelelően – a görög katolikus magyar püspököt helyezze vissza jogaiba a megszállt egyházmegyei területeken. Ha ez nem volna járható, akkor a püspök nevezzen ki helyettest, azaz vikáriust, az országhatáron túli, ám a dorogi egyházmegyéhez tartozó parókiák kormányzására.

A harmadik lehetőség, hogy a térség római katolikus magyar püspöke legyen a kormányzásra jogosult személy, ám mellette a tényleges működést egy erre megbízott görög katolikus vikárius lássa el.

A negyedik, még elfogadható lehetőséget Csernoch prímás abban látta, hogy Róma önálló apostoli adminisztrátort bízson meg ezzel a feladattal. Végül, ha egyik megoldást sem sikerül keresztülvinni a pápánál, akkor új helyzet áll elő, amelyre szintén volt egy sajátos, és bizonyos szempontból erősen kifogásolható álláspontja a magyar katolikus egyház vezetőjének. Szerinte ugyanis egy ilyen helyzetben nem maradna más lehetőség, minthogy „a kinnrekedteket” magyar római katolikus püspökségek alá kell helyezni.⁶⁵⁶

A miniszterelnök az erre írt válaszban elfogadta a felsorolt megoldási javaslatokat, ám azzal az eshetőséggel nem foglalkozott, mi történjen akkor, ha a négyből egyik variációt sem sikerül elfogadtatni Rómában. Lényegében ezek a háttéregyeztetések segítették hozzá a

⁶⁵⁵ PL. Cat. D/C., 2299/1921. Bethlen István levele Csernoch Jánoshoz, az elbirtokolt egyházközségek ügyében

⁶⁵⁶ PL. Cat. D/C., 2299/1921. Csernoch János válasza Bethlen István levelére, amelyben a megoldási lehetőségeket veszi számba

kormányt ahhoz, hogy felkészülten, többféle megoldásra nyitottan, ám azzal a határozott állásponttal vegye fel a kapcsolatot a Vatikánnal, hogy a román nagyváradi görög katolikus püspök keze alól ki kell vonni a hajdúdoroghoz tartozó egyházközségeket.

Ennek megfelelően az egyházi diplomácia csatornája mellett a kormány a külügyminisztériumon keresztül is hallatta a hangját. A tárca július 11-én utasította Somssich József vatikáni követet,⁶⁵⁷ hogy ismertesse a kormány szándékát, amely egyben akarja tartani a hajdúdorogi egyházkormányzati egységet. A külügynek erről az akciójáról átírat formájában Csernoch érseket is értesítette a tárca és ebben a tájékoztatóban – amelyet az érsek Miklós püspöknek is megküldött - már további pozitív fejleményekről is be tudtak számolni. Ennek lényege az volt, hogy a Vatikán – revideálva a korábbi döntését – beleegyezett abba, hogy az érintett települések és a románok által megszállt területek egyházz jogilag ne tartozzanak a nagyváradi, vagy bármelyik más román püspökséghez és egyházmegyéhez sem, hanem az ottani püspök csupán, mint apostoli adminisztrátor gyakoroljon ideiglenes jogfelügyeletet felettük.

Ez a döntés maradt érvényben mind a 75, Romániához csatolt egyházközség vonatkozásában egészen 1930-ig, ám a román püspökök egyáltalán nem tartották tiszteletben a korábbi hajdúdorogi püspök által fogadosított intézkedéseket, legfőképpen személyi ügyekben. Ennek nyilvánvaló jele volt, hogy azonnal lecserélték a korábban kinevezett magyar kerületi espereseket. Ezt követően pedig a korábbi egyházmegyékhez csatolták a községeket, illetve az időközben létrehozott máramarosi egyházmegyéhez is csatoltak belőlük.⁶⁵⁸ Mindezt azonban akkor még nem lehetett előre látni és az adott helyzetben a magyar kormány ezt a megoldást elfogadhatónak tartotta akkor, ha az adminisztrátor kinevezése vele egyetértésben történik. A kormány határozott fellépése mellett a prímás arról is tájékoztatta a dorogi püspököt, hogy Esztergom is erélyesen követelte Rómától, hogy egyben maradjon az egyházmegye.⁶⁵⁹

Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy Miklós István görög katolikus püspök az adott helyzetben minden lehetséges eszközt bevetett annak érdekében, hogy a sanyarú anyagi

⁶⁵⁷ Somssich József, Saárdi Gróf (1864-1941) Diplomata, külügyminiszter, császári és királyi kamarás, a magyar országgyűlés felsőházának örökös jogú tagja. A Ferenc József Rend középkeresztese, a harmadosztályú Vaskereszt Rend Vitéze, a Máltai Lovagrend t.b. lovagja, a pápai Szent Gergely Rend nagykeresztese. Államtudományi doktorátusának megszerzése után 1888-tól a belügyminisztériumban működött, 1898-tól a genovai főkonzulátuson, majd a berlini és a párizsi nagykövetségen teljesített szolgálatot az I. világháború kitöréséig, 1912-től, mint rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri címmel és jelleggel felruházott I. osztályú követségi tanácsos. 1919. szeptember 11-től 1920. március 15-ig külügyminiszter volt a Friedrich- és a Huszárkormányban. 1920. július 3-tól 1924. szeptember. 27-ig vatikáni követ. [Online: <http://www.nagyatad.hu/modules.php?name=nagyatad&page=126>, Elérés dátuma: 2013.09.26.]

⁶⁵⁸ HÁMORI Péter: *Székely-oláh görög katolikus sorstörténet*, 2007. [Online: www.epa.oszk.hu/00000/00036/00066/pdf/189-222.pdf 193-194. Elérés dátuma: 2013. 10. 02.]

⁶⁵⁹ PL. Cat. D/C., 2299/1921. Csernoch prímás levele Miklós püspökhöz, a helyzet rendezéséről

és szorongató katonai, politikai helyzet ellenére megőrizze egyházmegyéje integritását. Az is látható, hogy erre irányuló működése eredményes volt mind a kormánynál, mind az esztergomi érseknél. Közvetlenül a pápánál is igyekezett eredményt elérni, noha nyilvánvaló, hogy az eredeti rendelkezést, amely szétszakította volna jogilag is az egyházmegyét, a pápa leginkább a kormány nyomására módosította. Ez főként akkor lesz ténykérdés, ha az események és az ügyben történő fellépések időrendiségét megvizsgáljuk, hiszen csak a hivatalos külügyi diplomáciai lépést követően sikerült az eredeti intézkedés megváltoztatását elérni. Névlegesen tehát sikerült megőrizni az egyházmegye egyházzogi integritását, ám a valóságban Miklósy István, mint hajdúdorogi megyéspüspök semmilyen befolyással nem rendelkezett ezekben az egyházközségekben és parókiákon az új magyar–román országhatáron túl.

Ugyanakkor egy ilyen mindent felforgató, Európa és különösen Közép-Európa berendezkedését gyökeresen átrendező időszakban a magyar görög katolikusok számára egyáltalán nem volt mindegy, hogy az elszenvedett nehézségek után kire lehet majd számítani az újrakezdés éveiben.

Mint kiderült, Róma indokolatlanul korán lemondott a románok javára az egyházmegye bizonyos területeiről. Ez azért volt korai, mert akkoriban még javában zajlott a háború, hivatalosan tehát teljesen indokolatlan volt a Vatikán részéről a román egyházi érdekek gyors és feltétel nélküli kiszolgálása a magyarok rovására. A néhány éve kinevezett Miklósy Istvánnak tehát azzal kellett számolnia, hogy aligha számíthat római támogatásra. Ugyanakkor a források azt igazolják, hogy a magyar kormány minden tőle telhetőt megtett az egyházmegyéért és tőle az adott körülmények között aligha lehetett többet elvárni. Ez pedig mindenképpen kedvező előjelnek számított a világháború utáni újrakezdés tekintetében. Esztergom szerepe azonban nagyon sajátosnak mondható.

Az eddigiekben arra vonatkozóan sorakoztattam fel érveket, hogy ha nem is látványosan, ha nem is kezdeményező módon, de a lehetséges pozitív folyamatokat segítve állt a görög katolikus magyarok ügyéhez az érsek, mint ennek a közösségnek a metropolitája. Viszont az a korábbi gondolat, amelyet Csernoch János Bethlen István felé megfogalmazott, miszerint megfontolásra ajánlotta a határon túli, ám hajdúdoroghoz tartozó magyar ajkú görög katolikusok egységes és tömeges átléptetését a római katolikusok közé, meglehetősen sajátos felfogás, amely aligha fogalmazódott volna meg egy görög katolikus érsek fejében. Ráadásul ez a gondolat az esztergomi érsek részéről nem a miniszterelnöknek írt levélben jelent meg első ízben.

Még mielőtt a kérdéses egyházközségek fölötti jogvita ügyében Csernoch Jánosnak állást kellett volna foglalnia, de már a trianoni szerződés aláírását követően, 1920. december 13-án

a kultuszminiszterhez írt levelében részletesen írt az elcsatolt területek görög-katolikus magyarjairól. Ebből kiderül, hogy az érsek gondolataiban meg sem fordult valamiféle ellenállás, vagy más megoldás felvetése, keresése annak érdekében, hogy megőrizhető legyen ezeknek a területeknek a lakossága a magyar görög katolikus püspökség egyházkormányzatában.

Pedig mint láthattuk, Róma később mégis hajlott arra, hogy legalább „papíron” egyben tartsa a püspökséget. Az érsek azonban úgy fogalmazott, hogy míg „A hajdudorogi egyházmegyének földadata, hogy magába fogadja azokat a görög katolikus plébániákat, amelyek a munkácsi, eperjesi és nagyváradai görög katolikus egyházmegyékből Csonka-Magyarország területén visszamaradtak [...] Ami a Csonka-Magyarországon kívül eső magyar nyelvű görög katolikusokat illeti, azokra nézetem szerint a Hajdúdorogi Egyházmegye példája nem hathat eredményesen. Kizártnak tartom, hogy Románia vagy Csehország (illetve az autonóm Ruszka Krajna) görög nyelvű liturgia használatát megengedje.⁶⁶⁰ Ezeknél a görög katolikus magyaroknál az egyetlen mentő eszköz a latin rítusra való áttérés.⁶⁶¹ Romániában a latin katolikus fogalma összeesik a magyarság fogalmával. Romániában tehát a latin rítus föltétlenül konzerváló hatással lesz nemzeti tekintetből. [...] Azért azon kell lennünk, hogy az elszakított részekben a görög katolikusokat a latin rítus számára megnyerjük, ami az egyházjog akadályozó intézkedései mellett nehéz ugyan, de mégis keresztülvihető.⁶⁶² Ha Róma tömeges áttérésekre nem is fog engedélyt adni, egyes esetekben meghajol az általa is elismert ok előtt, hogy magyar emberre nem lehet román vagy szláv liturgiát erőltetni.”⁶⁶³

Ebben a helyzetben Miklósy Istvánnak meg kellett elégednie azzal, hogy a magyar katolikus egyház általában igyekezett megoldást találni az egyházmegye magyarországi gondjaira, ám szinte minden ilyen ügynél, ügynevezett tűzoltó jellegű problémamegoldásról beszélhetünk, nem pedig az ügyek önálló, a magyar görög katolikusok hosszú távú érdekeit szem előtt tartó végleges rendezéséről. Sőt, mint láttuk ilyen esetekben is csupán a kormányzati szándékok és

⁶⁶⁰ Mint ismeretes, a pápai bulla az új magyar görög katolikus püspökség liturgia nyelvén az ó görögöt tette. In: *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve*, 1912-1987. szerk.: TIMKÓ Imre, Görög Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza, 1987. A függelékben a "Christifideles graeci" kezdetű alapító pápai bulla és a hajdúdorogi püspök joghatóságát az ország minden bizánci szertartású hívére kiterjesztő pápai bulla eredeti szövege.

⁶⁶¹ Ebben a mondatban, a „latin rítusra való áttérés” mondatrész az eredetileg kézzel írt levélben vastagon alá van húzva. Ma úgy mondanánk, hogy ki van emelve. (a szerkesztő megjegyzése)

⁶⁶² HÁMORI i.m. 189. „...az áttérést megnehezítette az 1895:XLIII. törvény azon rendelkezése, mely ugyan lényegesen megkönnyítette a vallásváltoztatást, ám a görög és római katolikus felekezetet (lényegileg helyesen) nem önálló egyházaknak, hanem csak egyházon belüli rítusnak tekintette, a rítusváltoztatást pedig de facto egyházi belügynek nyilvánította. A katolikus egyház kánonjoga értelmében pedig erre csak az Apostoli Szent Szék adhatott engedélyt, ami egyszerű emberek számára aligha vállalhatóan hosszadalmas eljárást jelentett.” [Elérés dátuma: 2013. 10. 02.]

⁶⁶³ PL. Cat. D/C., 2995/1920.

törekvések végrehajtójaként, és nem elsődleges kezdeményezőjeként jelent meg Csernoch János esztergomi érsek. Természetesen a források és a nemzetközi helyzet ismeretében jól látható, hogy indokolatlan elvárás lett volna jelentős eredményeket elérni ezekben az ügyekben Esztergomtól. Mégis jogos felvetésnek tűnik, hogy az érsek legalább egy-egy önálló felirat formájában, vagy az egyházi diplomácia csatornáján keresztül hallassa a hangját a Dorogi Egyházmegye érdekében és ne csak külső ösztönzésre cselekedjen. Ez azonban nem következett be.

Súlyos gondok akadályozták tehát, hogy az egyházmegye látványosan fejlődjön, és betöltse a magyar ajkú keleti keresztények életében azt az identitáserősítő szerepet, amelyet létrehozói neki szántak. A felsoroltakon kívül még egy fontos nehézséggel is meg kellett birkóznia a püspöknek. Ez pedig a közbizalom hiánya volt, amelyet a régmúlt beidegződései és a háborús közhangulat erősített. Ne felejtsük el, hogy még javában élt a „magyar oroszok” képe az emberekben, még friss volt a kormányzat fellépése a pánszláv gondolatot terjesztő skizma mozgalom kapcsán, miközben élet-halál harcot vívott az ország az oroszokkal és később a románokkal egyaránt. A keleti szertartású magyar keresztények számára a közelmúlt belpolitikai dicsősége pedig szempillantás alatt szertefoszlott ebben az időszakban.

6. Trianon következményei a papnevelésben és a püspökség helyzetének alakulásában

Az egyházmegye anyagi biztonságának megteremtésével párhuzamosan Miklósy István püspöki működésének első időszakától arra fordította a legtöbb energiát, hogy végre megszerezze a kormány és az esztergomi érsekség támogatását, amelynek révén önálló és független intézményrendszer tud magának kiépíteni a püspökség, és amelynek segítségével a korábban innen-onnan részletekben és esetlegesen kiutalt működési összegek végre önálló költségvetési soron szerepelhetnek majd a Dorogi Egyházmegye neve alatt. A Pásztor hagyaték ügyében tanúsított rendíthetlenség azonban nem segítette ezt a törekvést. A püspök láthatóan nem vonta le az ennek kapcsán jelentkező legfontosabb tanulságokat, pedig azok ideje korán elég egyértelműek voltak. Helyette tovább rontotta és saját maga számára szinte végérvényesen javíthatatlanná tette kapcsolatait az egyházi főhatóság és az államhatalom képviselőivel.

Az eddigiekben is érintettem már, hogy Miklósy István püspök kulcsfontosságúnak tartotta a papnevelés kérdését, éppen ezért folyamatosan ragaszkodott ahhoz, hogy a görög katolikus papok esetében a képzés az egyházmegyében a püspöki székhelyen, vagyis Nyíregyházán valósuljon meg. Ennek érdekében olyan vitatható döntéseket is meghozott, amelyekkel nem elősegítette, hanem egyenesen hátráltatta e fontos terv megvalósulását. Az egyik legsúlyosabb

és káros következményeiben igen sokáig ható döntése az volt, hogy elutasította Csernoch János hercegprímás felajánlását, hogy amíg nem jön létre az önálló görög katolikus papnevelő intézet, addig a Budapesti Központi Szemináriumban képezzék a keleti szertartású katolikus kispapokat.⁶⁶⁴

Az elutasító levélben azonban nem csak racionális érveket sorolt fel amellet, hogy miért jobb az egyházmegyének, ha a növendékeket Budapest helyett az Ungvári Szemináriumban képzik, hanem elég világosan utalt arra is, hogy őt nem lehet egy ilyen félmegoldással leszerelni, egy ilyen felajánlás elfogadásával egy percig sem fogja kockáztatni, hogy az önálló intézet állami létrehozása késedelmet szenvedjen. Bármilyen is volt Csernoch érsek célja ezzel a kezdeményezéssel az biztos, hogy ezek után Miklósy püspök aligha tekinthetett a hercegprímásra úgy, mint pártfogójára. Ráadásul, mint később látni fogjuk, a köztük lévő viszonyt Miklósy nemhogy javítani nem tudta, de tovább rontotta, szinte a teljes elhidegülésig.

A közeli jövő azonban hamar bekényszerítette a püspököt az érsek utcájába. Mert bár az ő döntése szerint a trianoni határok meghúzásáig Ungvár, mint a Munkácsi Egyházmegye központja látta el az utánpótlás nevelését, ám ez a lehetőség szinte egyik napról a másikra megszűnt, miután az I. világháború utáni határok érvényesek lettek. Ezt követően már nem maradt más választás, mint elfogadni a korábbi javaslatot és igénybe venni az esztergomi Főegyházmegyei Szemináriumot és a Központi Papnevelő Intézetet. Azonban mire az események idáig jutottak, már olyan fagyos volt a viszony a hajdúdorogi püspök és az esztergomi érsek között, hogy az előrevetítette, a görög katolikusok aligha számíthatnak kiemelt elbírálásra ügyeik elintézésékor sőt, talán még annak is örülhettek, ha a bevett protokollt érvényben tartották velük kapcsolatban.

Első pillanatban talán kevésbé érthető, hogy egy ilyen látszólag lényegtelen ügy hogyan vezethetett oda, hogy a két egyházi méltóság eltávolodott egymástól. Persze más ügyek is közrejátszottak ebben, amelyekre még részletesen kitérünk, ám a papnevelés kérdésében elfoglalt egymással szemben álló ellentétes elképzelésüket hiba lenne alábecsülni.

Ahhoz, hogy megértsük, mennyire nagy fontosságú ügy az egyházon belül a rítust és a felekezeti értékrendet tovább örökítő papképzés érdemes a korabeli intézményrendszert is megvizsgálni. A vizsgálat módja pedig nem teológiai, hanem nagyon is anyagi, gyakorlati vonatkozású, mivel a papnevelés fontossága mellett ez az egyik legköltségesebb tevékenység, amelyre az egyházmegyéknek folyamatosan költeniük kell.

⁶⁶⁴ PL. Cat. D/C., 3344/1916. Miklósy István püspök elutasító válaszlevele Csernoch János hercegprímás felajánlására.

A háborúban vereséget szenvedett, korábbi területének kétharmadától megfosztott ország anyagilag, gazdaságilag, pénzügyileg teljesen kivérzett. Éppen ezért, nehogy egy fillér is elvesszen, egyebek között a papképzés költségeivel kapcsolatosan is folyamatos és részletes elszámolás zajlott éveken keresztül a Vallás- és Közoktatási Minisztérium és az Esztergomi Érsekség között. Különösen akkor lett sűrű a levélváltás, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a teljes papképzés rendszerét újjá kell szervezni, hiszen a trianoni határokon túlra eső papképző intézetek növendékeit is az „anyaországban” kell tovább képezni. A görög katolikusok tehát nem voltak egyedül ebben a kérdésben. Az egyik első részletes kimutatásból kiderül, hogy az 1918/19-es tanévet a görög katolikusok még az ungvári papneveldeben fejezték be, ám a határok megváltozása miatt az 1920/21-es tanévet már Esztergomban kezdték összesen huszonhatan, ketten pedig a budapesti központi szemináriumban folytatták tovább tanulmányaikat.⁶⁶⁵

Az addigi elszámolások szerint korábban a taníttatás anyagi fedezetét a hajdúdorogi püspöknek utalták ki évről évre, legutóbb 1918-ban, amikor erre a célra összesen 28 340 koronát adtak. Ennek az adatnak az összecszerúségen túl azért van nagy jelentősége, mert az egyházmegye anyagi helyzetének megkésett állami rendezetlensége miatt ez a tétel minden évben a kultuszminisztérium költségvetésének egyik soraként jelent meg, viszont ekkor már úgy gondolták, hogy Hajdúdoroggal együtt valamennyi, az új határok mögé szorult egyházmegyei papképzést az érsekségre bízzák, ennél fogva az összeget annak költségvetésébe integrálják. Ezért is volt sűrű a levélváltás részben a Román Királysághoz és Csehszlovákiához csatolt egyházmegyék püspökei és az esztergomi érsek, valamint a kultusztárca vezetése között.

Elsőként, még 1920 elején a csanádi püspök fordult kétségbe esve az esztergomi érsekhez, és kérte Csernoch Jánoshoz írt levelében a segítségét. A hirtelen kialakult háborús helyzetről így számolt be: „Azon kispapjaim, kik magyar területről származnak a román hatóság kívánságára nyilatkozatot voltak kötelesek kiállítani, hogy Románia területére soha többé nem térnek vissza, s azután repatriáltattak. Ha az itteni politikai hatóság ezt az álláspontot következetesen fenntartja, akkor ezek a növendékeim – szám szerint tízen – szeptemberben nem térhetnek vissza az intézetbe.”⁶⁶⁶ Ezért kérte Glattfelder Gyula püspök az érseket, hogy helyezze el a növendékeket magyarországi területen. A levélhez egyébként részletes névsort, tanulmányi eredményeket, sőt, néhány szavas tanulmányi előmenetelt jellemző mondatot is mellékelte.

⁶⁶⁵ PL. Cat. 6., 830/1921. A Vallás és Közoktatási Minisztérium levele Csernoch János hercegprímáshoz a hajdúdorogi papnövendékek ügyében.

⁶⁶⁶ PL. Cat. 6., 1525/1920. Glattfelder Gyula csanádi püspök segélykérő levele Csernoch János hercegprímáshoz.

1920–21-re tehát teljesen átszerveződött a hazai papképzés, és így már Miklósy István dorogi püspöknek sem volt érvényes az az érve, miszerint azért ragaszkodik a püspöki székhelyen felállítandó papneveldehez, mert minden egyházmegye a saját székhelyén működteti azt, sőt a határokon túlra került területekről sorra jelentették, hogy az új hatalom ellehetetleníti a magyar papképzést, ezért központi beavatkozását igényelnek megoldásként. 1921-ben készült egy kimutatás Esztergomban az érsek számára, amelyben Halmos Ignác, az esztergomi nevelde rektora arról tájékoztatta Csernoch Jánost, hogy öt Csanád megyei, hét nagyvárad, két kassai, három székesfehérvári és tizenegy hajdúdorogi növendék tanul a többiek mellett az intézetben, és még két dorogi kispapra kell majd számítani, akik a háború okozta „külső körülmények” miatt egy évre engedély alapján lettek szabadságolva.⁶⁶⁷

A diákok átirányítása, valamint oktatásuknak és ellátásuknak a megszervezése – a papi ruházat biztosítását is ideértve – nagyon gyorsan és gördülékenyen zajlott, és az érsek kiemelt figyelmet fordított erre. Ám mindez azt is jelentette, hogy Esztergom ennek fejében igényt tartott minden olyan költségvetési forrásra, amelyet korábban az érintett egyházmegyék kaptak. Hiába írta Glattfelder Gyula Temesvárról az érseknek 1920. augusztus 31-én, hogy bár nagyon hálás, amiért ilyen gyorsan megoldást nyert ez a komoly probléma, de ha lehet, akkor a kispapok elhelyezésének költségei ne a vallásalapból az egyházmegyének járó összeget terheljék, mivel ez az egyetlen biztosnak tűnő bevételük a nehéz körülmények között.⁶⁶⁸ Erre gyakorlatilag esély sem volt, hiszen mindenki az anyagi erőforrások hiányával küzdött az akkori Magyarországon. Pedig ezzel a költségvetési megvonással a területe kétharmadát elveszítő egyházmegye az anyagi ellehetetlenülés szélére került, mivel a püspök szerint ez maradt az egyetlen bevételük, ráadásul akkoriban ezt az összeget – az ő legnagyobb csodálkozására – hiánytalanul, minden határidőt betartva kifizetett számukra a temesvári adóhivatal. Az összeg egyébként 34.706 koronát tett ki. Szinte betű szerint ugyanez ismétlődött meg a csehszlovák határok miatt szétszakított kassai egyházmegyében is.

A kassai püspöki helynök írt a minisztériumnak az ottani papnevelde ügyében, mivel egyáltalán nem látta garantálni, hogy a papképzésre szánt esedékes 22.000 korona megfelelő kezekbe kerül a kialakult helyzetben, ezért a tárca utasítását kérte. A minisztérium továbbította a helynök levelét a prímáshoz, aki azt javasolta válaszában, hogy az összeget semmiképpen se adják oda a kassai püspöknek, de még a sátoraljaújhelyi helynöknek sem, hanem célzottan ahhoz az intézményhez juttassák el, amely garantálni tudja, hogy a pénzt az egyházmegye magyarországi részeinek ellátását szolgáló papok nevelésére fordítja. Erre a

⁶⁶⁷ PL. Cat. 6., 502/1921.

⁶⁶⁸ PL. Cat. 6., 2146/1920. Glattfelder Gyula csanádi püspök újabb levele a kispapok elhelyezésének költségeiről.

célra szintén az esztergomi papneveldét látta alkalmasnak. Azt is javasolta a tárcának, hogy ha a vallásalapból nem lenne ez az összeg finanszírozható, akkor azt teremtsék elő a kassai püspök magyarországi javadalmaiból, melyet az egri érsek kezel.⁶⁶⁹

A csanádi püspök fent említett kérésére Csernoch nem reagált, miközben az e téren megszorodó ügyek miatt átfogó megállapodást sürgetett a minisztériummal, hogy az átvett növendékek fejében minden, korábban erre fordított anyagi forrást nekik utaljanak át. Láthattuk, hogy ez a megoldás ugyancsak nehéz helyzetbe hozta az érintett egyházmegyék püspökeit, azonban egyáltalán nem a vagyonszerzés egyfajta méltatlan módját kell ebben látnunk Esztergom részéről, hanem sokkal inkább egy kényszerű helyzetet, amelyben ők is intézményeik fennmaradásért és a túlélésért küzdöttek. Ezt támasztja alá a Csernoch kérésére írt minisztériumi válaszlevél is, amelyben egyetértettek ezzel az igénnyel. Az egyetértés indokaként pedig azt a tényt emelték ki, hogy ebben az időben a főegyházmegye saját forrásból nem tud erre pénzt fordítani, hiszen az esztergomi szeminárium minden birtoka a csehek megszállása alatt van.⁶⁷⁰ A minisztérium tehát támogatta, hogy a megnövekedett létszám fejében Esztergom pluszforrásokat kapjon, ám a szorító pénzügyi gondok arra sarkallták a minisztérium vezetőit, hogy csak részletes költségkimutatás után döntsenek a kiegészítő támogatásokról.

Ráadásul a zűrzavaros átmeneti állapotok közepette azt is alaposan számba kellett venni, hogy az érintett egyházmegyék kaptak e már ilyen célra korábban részösszegeket, mint ahogy az előfordult Hajdúdorog esetében is. Egy 1921. március 14-én keltezett levélből ugyanis kiderül, hogy a dorogi püspök reverenda költségekre vonatkozó segílyt kért a minisztériumtól, amelyet meg is kapott, nem sokkal korábban.⁶⁷¹ Ugyanakkor, mivel ekkor még nem volt tisztázott, hogy pontosan milyen formában zajlik majd az eredetileg a határokon túli papnevelő intézetekbe beiskolázott növendékek képzésének megszervezése Csonka-Magyarországon, ezért a minisztérium az esztergomi érseki papnevelőben elhelyezett tizenkét dorogi növendék tartási és ruhabetételezési költségeire 74.368 korona rendkívüli hitelt kért.⁶⁷² Azért kérte ezt a saját terhére a minisztérium, mert – ahogy fentebb említettük –, az egyházmegye anyagiakkal történő ellátása közvetlenül a minisztériumi költségvetésből történt, mivel az egyházmegyei finanszírozás végleges rendezése már jó ideje, és még mindig váratott magára.

⁶⁶⁹ PL. Cat. 32., 1707/1920.

⁶⁷⁰ PL. Cat. 6. 830/1921. Csernoch János hercegprímáshoz írt levél a kultuszminisztériumból, amelyben támogatják a forrásátcsoportosítási kérését.

⁶⁷¹ PL. Cat. 6. 900/1921. A kultuszminisztérium levele Miklósy István püspök által igényelt reverenda segílyről.

⁶⁷² PL. Cat. 6. 1704/1921. Breyer István miniszteri tanácsos levele Csernoch János hercegprímáshoz, a dorogi növendékek ügyében.

Mindez tehát arra inspirálta az érseket, hogy nagyon alapos költségelemzést készíttessen, hogy a költségvetési egyeztetéseken felkészült legyen, és indokolni tudja, miért van szükség a megemelt összegekre. Erre vonatkozóan adott utasítást Halmos Ignácnak, az esztergomi nevelő intézet kormányzójának, aki egészen egy növendék reggelijének szintjéig elemezte a felmerülő kiadásokat.⁶⁷³ A kalkulációk és a számolgatások több ízben is megismétlődtek, mivel a már említett korábbi ráfordítások összegét igyekeztek az aktuális helyzethez igazítani, ám főként a rohamosan emelkedő infláció miatt erre semmi esély nem volt. Éppen ezért írta az érseknek a papnevelő rektora, hogy arra kéri az érseket, tájékoztassa a minisztériumot, hogy az aktuális árak mellett lehetetlen az előirányzott költségekből kihozni a diákok tartását és taníttatását.⁶⁷⁴ A dokumentumok tanúsága szerint a minisztérium is belátta, hogy valóban lehetlent kér, amikor a régi költségkereteket igyekeznek elfogadtatni az érsekkel, ugyanis egy nyugta szerint 1923. szeptember 21-én tizenhat görög katolikus papnövendék 1923/24-es tanévre vonatkozó tartás és ruházati díjára az érsek már 8.000.000 koronát vett fel.⁶⁷⁵ Ha összevetjük ezt akár csak a két évvel korábbi, valamivel több, mint 74.000 koronával, akkor láthatjuk, hogy hihetetlen mértékű volt az infláció és ezzel együtt az árak emelkedése. Ennek következtében egy 1924. július 6-án kelt kimutatás szerint a növendékek tartása az adott tanévben már 80.000.000 koronába került az Esztergomi Szemináriumban.⁶⁷⁶ Ilyen körülmények között az is elképzelhetetlen volt, hogy a görög katolikus egyházmegye önálló intézetet kapjon és működtessen saját papjai kinevelésére, noha erre az alapító bullában foglaltak alapján minden jogalapja megvolt.⁶⁷⁷

A határokon túli területek katolikus papképzése és annak anyagi forrásai Esztergomban koncentráálódtak, pedig ekkoriban különösen fontos lett volna, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye közvetlen befolyással legyen a saját lelkészképzésére.

Ugyanis ennek a képzésnek kellett volna biztosítania azt, hogy a Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye liturgikus nyelvélül kijelölt ógörögöt a papok elsajátítsák, és ezt használják a korábban bevett román és ószláv helyett az egyházi liturgiában. Erre három év felkészülési időt adott az alapító bulla végrehajtási dekrétuma, ami ekkorra már rég lejárt.⁶⁷⁸ Ez önmagában nem lett volna probléma, ha a Vatikán 1922 tavaszán egyszer csak nem érezte volna úgy, hogy miközben az egyházmegye a hozzá tartozó 162 parókiából 80-at elveszített a trianoni döntés következtében és vele együtt odaveszett az anyagi alapját jelentő Pásztory-féle

⁶⁷³ PL. Cat. 6. 697/1922. Halmos Ignác rektor kimutatása a dorogi papnövendékek költségeiről.

⁶⁷⁴ PL. Cat. 6. 752/1922. Halmos Ignác rektor újabb levele a nevelési költségek rohamos emelkedéséről.

⁶⁷⁵ PL. Cat. 6. 3137/1923. Nyugta a pénzfelvételeiről.

⁶⁷⁶ PL. Cat. 6. 2128/1924. Halmos Ignác rektor kimutatása a papnövendékek tartásának költségeiről.

⁶⁷⁷ PIRIGYI István: A görögkatolikus magyarság története, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1982. 131.

⁶⁷⁸ SALACZ i.m. 157.

vagyon is, itt a legalkalmasabb pillanat, hogy számon kérje, vajon a magyar görög katolikus egyházi gyakorlatban mennyire hatékonyan érvényesül az ógörög, mint egyházi nyelv. Pontosabban már eleve abból indultak ki, hogy az ógörög egyházi nyelv bevezetése nehézségekbe ütközik, és ezért Róma alaposan fontolóra vette a korábbi ószláv nyelv visszaállítását és a Hajdúdorogi Egyházmegye rítusváltoztatását is kilátásba helyezte.

Az is igaz azonban, hogy ennek a feltevésnek volt némi alapja, amelyre írásos bizonyíték is volt, ráadásul olyan, amely a Vatikánhoz és Esztergomba is eljutott. Ez pedig egy levél, amelyet Miklósy István dorogi püspök írt Papp Antal munkácsi görög katolikus püspöknek még 1917-ben.⁶⁷⁹ Ahogy arra már utaltunk, ebben az időben, a munkácsi egyházmegyében - egészen pontosan - az Ungvári Teológiai Líceumban zajlott a hajdúdorogi egyházmegyéhez tartozó kispapok képzése is. Épp emiatt írt a dorogi püspök a munkácsinak. A levélben Miklósy olyan kívánságokat fogalmaz meg, amelyek arra vonatkoznak, milyen elvárások mentén valósuljon meg a kispapok taníttatása, de arra külön is kitér, hogy milyen módszerrel és milyen hangsúllyal történjen a növendékek görög rítusra való felkészítése.

„Heti egy-két órának kitűzése a miseszöveg hangos felolvasására s annak a magyar – esetleg még latin – szöveggel való összehasonlítására, hozzáfűzve a legszükségesebb grammatikai ismétléseket: teljesen elegendő a cél elérésére. Ezen önképzési munkában jobbkészültségű növendékeim gyengébb társaikat a rítustanár jóakarátú felhívására nem kétlem, készséggel fogják támogatni. A rítustanár részéről csakis irányítás s ellenőrzés kívántatik.”⁶⁸⁰ Lényegében tehát a püspök szükségtelennek tartotta a görög nyelv elsajátítását, mivel úgy vélte, hogy az elvárásoknak tökéletesen megfelel az is, ha csak fonetikusán, a hangos biflázás módszerével betanulják a kispapok a szöveget. A tanárnak elegendő mindezt felügyelni, de beavatkoznia fölösleges, hiszen mindez „önképzés” formájában valósul majd meg.

Ebből is jól látszik, hogy a magyar görög katolikusok, beleértve egyházi vezetőiket is, csupán kisebbik rossznak tekintették azt a megoldást, hogy a szláv és román helyett az ó-görög lett a szent liturgia nyelve az új egyházmegyében, ha már magyar nem lehetett. Ezzel együtt nem tekintették ezt fontos kérdésnek.

Éppen ezért a levél folytatásában Miklósy István a nyilvánvalóan nem kellő színvonalú nyelvi képzés miatt a felmentést is megadja, hiszen mint írja: „Ebben a tekintetben tehát a lyceumot felelősség nem terheli. A főpásztor maga is ki a jelen mostoha viszonyok között kikerülő növendékeket papokká szenteli, e vonatkozásban Isten ítélő széke előtt csak azért felelhet, amit elmulasztott. Ámde mulasztásról itt szó sem lehet; mert hiszen jól tudja Méltóságod,

⁶⁷⁹ PL. Cat. D/C., 545/1921. Miklósy István hajdúdorogi püspök Papp Antal munkácsi püspökhöz írt levelének másolata.

⁶⁸⁰ U.o.

valamint az általam igen tisztelt tanári kar is, hogy a papjainak szükséges görög szövegű imakönyvek kinyomtatása ez idő szerint lehetetlen.”⁶⁸¹

A püspöki útmutatás azonban még tovább merészkedett, és olyan imádságokat is magyarul kért megtanítani, amelyek eredetileg ó-görögül hangzottak volna el a római elvárások szerint. „Végül a negyedéves növendékpapok rítusanyagainak körében beemlékeztetni szokott imákra nézve – a minő a proskomedia,⁶⁸² áldozás előtti, gyónást megelőző s követő imák stb. – legyen szabad azt az óhajátomat kifejezni, hogy mindezek beemlékezése növendékeimtől magyar nyelven kívántassék.”⁶⁸³

Miklósyt tehát igyekezett minél kisebb terjedelműre szorítani az idegen nyelvet a szertartásokban, és minél szélesebb körben a magyart előtérbe helyezni.

Róma azonban kezdettől fogva elutasította, hogy az ószláv és a román mellé újabb nyelvet vegyen fel az engedélyezett rítus nyelvek közé, és különösen nagy figyelmet fordított ennek betartására. Mindezt olyan előzmények után, hogy a magyar templomokban széles körben elterjedt magyar nyelvű liturgiát 1896. szeptember 2-án hivatalosan is betiltotta és elrendelte a magyar szertartási könyvek megsemmisítését.⁶⁸⁴ Úgy tűnik, az ungvári líceumi képzés Esztergomba való áthelyezésével sem javult a helyzet, mivel a problémát felvető forrásokban az ógörög nem elégséges használatát arra vezették vissza, hogy nem megfelelő a görög katolikus papok nyelvi képzése.

Vagyis ilyen módon függ össze esetünkben a papképzés egyébként is fontos ügye és az a tény, hogy ennek elégtelen volta miatt hajszálon függött, hogy a magyar nemzetiségű keleti keresztények elveszítsék még azokat a kompromisszumos eredményeket is, amelyeket évtizedek kemény küzdelme után értek. A helyzetet tovább súlyosbította és egyben minősítette, hogy Róma elégedetlensége és a szigorú beavatkozás terve nem a Hajdúdorogi Egyházmegye tudtával, pláne nem a bevonásával történt, és meglehetősen furcsa módon derült ki az erre vonatkozó vatikáni tervnek a felmerülése, létezése.

A „fű alatt” mérlegelt rítusváltoztatás lehetősége úgy került napvilágra, hogy 1922. április 10-én Vass József kultuszminiszter levelet írt Csernoch János hercegprímáshoz, amelyben arról tájékoztatja őt, hogy egy felháborodott hangú beadványt kapott a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságától, amit mellékel is a leveléhez.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ U.o.

⁶⁸² Helyesen: proskomidia (gör. *proskomidé*, 'fölkhozatal, följánlás'), *protheszisz*: a keleti liturgiákban az áldozati kenyér és bor előkészítése az előírt imák elmondása közben. Magyar Katolikus Lexikon. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/P/proskomidia.html>, Elérés dátuma: 2013.12.20.]

⁶⁸³ PL. Cat. D/C., 545/1921. Miklósyt István hajdúdorogi püspök Papp Antal munkácsi püspökhöz írt levelének másolata. i.m.

⁶⁸⁴ PIRIGYI 1982. i.m. 115.

⁶⁸⁵ PL. Cat. D/C., 1161/1922. A kultuszminiszter levele a hercegprímáshoz.

A március 31-én kelt beadványban közlik, hogy tudomásukra jutott, miszerint a Vatikán a Hajdúdorogi Egyházmegye vonatkozásában a görög rítus bevezetésének nehézségei miatt rítusváltoztatást kíván végrehajtani, ami abból állna, hogy az eredeti rutén nyelvű liturgiát akarják visszaállítani. Az Országos Bizottság azt kérte a minisztertől, hogy ha már Róma minden áron változtatni akar, akkor tegyen meg mindent azért, hogy engedélyezzék a magyar nyelv liturgikus használatát. Ha ez nem megy, akkor belenyugszanak, hogy maradjon az ógörög, „...mert az ó-görög nyelv liturgikus használata nem homályosíthatja el magyar nemzeti mivoltunkat, – nem járhat politikailag káros következményekkel sem ránk, sem földig sújtott magyar nemzetünkre, – nem sértheti magyar nemzeti érzelmeinket...”⁶⁸⁶

Ha figyelembe vesszük az előzményeket, miszerint a magyar ajkú bizánci rítusú keresztényeket folyamatosan összemosták a Magyar Királyság területén élő ruténekkal és románokkal, ami ellen évtizedeken keresztül küzdöttek a dorogi mozgalom ébrentartásával, akkor jól érzékelhető micsoda felháborodást váltott ez ki az érintettekben. Tetéztve mindezt azzal, hogy a magyarok körében megnyugvást jelentő, nemzeti alapon szervezett dorogi egyházmegyét Ferenc József megalapította, ami által elhagyhatták a magyar templomokból az orosz és a román nyelvet, helyette használva a továbbra is senki által nem értett ógörögöt. Ennek azonban óriási előnye volt, hogy ez a nyelv nem volt az itt élő népek egyikének sem az élő szimbóluma és a nemzeti identitásnak a hordozója, közvetítője, nem úgy, mint a szláv vagy a román. Ehhez képest óriási visszalépés volt mind kulturálisan, mind politikailag a korábbi liturgikus nyelv visszaállításának tervezete.

Ez fejeződik ki a beadvány azon bekezdéseiben, amelyek háromszor is a „tiltakozunk” szóval kezdődnek, és nagyon markánsan forgalmaznak. „Tiltakozunk [...] Többek között azért is, mert az elszakított részekben az ottani hatóságok a görög katolikus magyarokat el nem ismerik, magyar anyanyelvű gyermekeiket ruthén, tót, vagy oláh tanyelvű iskolába kényszerítik. [...] Tiltakozunk kell, mert ha ellenségeink elérhetnék, hogy még hazánk mai megcsönkített területén is bennünket az egyház legfőbb hatóságainak hozzájárulásával ruthén-rítusúnak és ennek alapján ruthén nemzetibelieknek minősíthetnének és hirdetnének ország és világ előtt, az nemcsak a mai határokon túllevő hittestvéreink magyarságának végleges megsemmisítését vonná maga után, de oly messzemenő politikai követelésekre is alapul szolgálhatnak, mintha itten sehol színmagyar területek nem léteznének és a szláv kultúra domináló helyzetben volna mindenütt az ország egész területén. Nem csekély önmérséklés és önfegyelmezés kellett ahhoz, hogy az ó-görög liturgikus nyelvet is megnyugvással

⁶⁸⁶ PL. Cat. D/C., 1161/1922. Idézet a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságának beadványából.

elfogadassuk a magyar liturgikus nyelv helyett.”⁶⁸⁷ A bizottság két hét késéssel, április 20-án a prímásnak is elküldte tiltakozó beadványát hasonló tartalommal.

Csernoch János április 25-én írt válaszlevelet a miniszternek, amelyben arra is magyarázatot adott, hogyan fordulhatott elő, hogy sem a magyar kormány, sem az érintett egyházmegye vezetése nem értesült a rítusváltoztatási tervről.⁶⁸⁸

A prímási levélből kiderül, hogy a dolog éppen nála, vagyis a görög katolikusok metropolitájánál akadt el, akit a budapesti nuncius tájékoztatott a szóban forgó rítusváltoztatási szándékról, amely a nuncius szavai szerint Rómában, a Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali kebelében vetődött fel, sőt kérte is Csernoch álláspontját az ügyben. A prímás részben azzal magyarázza, hogy nem adta tovább az információt sem a kormánynak, sem a dorogi püspöknek, hogy úgy látta, egyelőre semmiféle intézkedést nem terveztek ezzel kapcsolatban, a Vatikánban csupán a görög rítus bevezetésének nehézségei miatt egyfajta elméleti lehetőségként merült fel ez a megoldás. A konkrét problémát a terv támogatói elsősorban a görög nyelv megtanulásának és a görög szertartáskönyvek bevezetésének nehézségei körül látták. Csernoch arról is ír, hogy ő ott helyben reagált ezekre az elképzelésekre, és részletesen kifejtette, hogy az ószláv nyelv újbóli bevezetése teljes abszurditás.

Arról is beszámolt, hogy miután tisztában volt a magyar kormány ez irányú lehetséges álláspontjával, és egyébként sem akart „fölösleges izgalmakat kelteni”, ezért nem értesítette a minisztert, illetve a kormányt erről az egészeztől. Ugyanakkor kifejezi afeletti döbbenetét, hogy vajon hogyan juthatott ez a tervezet a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottsága tudomására, mivel ő a fentiekre senkit nem tájékoztatott. Ezzel együtt – tette hozzá –, úgy érzi, hogy sikerült a görög katolikusokat megnyugtatni és mindent összevetve úgy gondolja, hogy miután ő határozott, elutasító választ adott, a rítus nyelv visszaállításának ügyét ejteni fogják Rómában.

Nos, nem sokkal az I. világháború okozta sokk után, amikor az volt a legfőbb kérdés, hogy az anyagi alapját veszített egyházmegye egyáltalán megmarad-e, vagy az anyagiak és a politikai motiváció hiánya miatt elszorvad, egy ilyen ügyet elbagatellizálni súlyos hiba volt.

Amikor nyilvánvaló, hogy minden irányból igyekeznek majd a sértett román egyház és állam képviselői tönkretenni az éppen eszmélő, új egyházkormányzati egységet, akkor egy ilyen súlyú ügyet úgy kezelni, ahogy azt a hercegprímás tette, erősen megkérdőjelezhető és összefüggésbe hozható a Miklósy püspök és közte lévő feszültséggel. Különösen, ha figyelembe vesszük, milyen mostohán bánt a hajdúdorogi egyházmegyével és a hozzá tartozó,

⁶⁸⁷ U.o.

⁶⁸⁸ PL. Cat. D/C., 1161/1922. Csernoch János hercegprímás válaszlevele a kultuszminiszterhez.

később román megszállás alá került területekkel Róma, amikor alig néhány nappal a katonai megszállás után máris a román nagyváradi püspök fennhatósága alá helyezte az érintett egyházközségeket.

A történetek ismeretében megalapozottnak tűnik a feltételezés, hogy Csernoch János már korábban sem viseltetett jó szívvvel és kellő felelősséggel a görög katolikusok ügye iránt, amikor a papnevelés, és más egyházi intézmények létrehozását kellett volna sürgetnie a Dorogi Egyházmegye érdekében. Köztes megoldást keresett akkor is és ezúttal is az elhallgatás és a szőnyeg alá söprés megoldását választotta, ami köztudottan mindig a legrosszabb választás, mert egy probléma attól, hogy nem veszünk róla tudomást, még probléma marad.

Így történt ez ebben az esetben is, noha úgy tűnt egy pillanatig, hogy Csernoch megoldása mégis beválk. A primás levele ugyanis kedvező fogadtatásra talált a minisztériumnál, ahonnan május 8-án Breyer István tanácsos azt írta, hogy a tárcát megnyugtatja az érsek levele, örülnek, hogy sikerült az érintett híveket békességre bírni, ám arra külön megkérték, hogy keresse meg a hajdúdorogi püspököt is, és teljes egészében tájékoztassa a történetekről.⁶⁸⁹ Az események azután mégis olyan fordulatot vettek, amelyet jórészt ki lehetett volna következtetni a Vatikán és a román püspökök már megtapasztalt szoros kapcsolatából, Rómának a hajdúdorogi egyházmegyéhez és a magyar nyelven misézni akaró hívekhez való hozzáállásából. Elég lett volna a nemzetközi politikai érdekérvényesítés fő irányát megvizsgálni az adott történelmi helyzetben és látni lehetett volna, hogy Magyarország nem rendelkezik ütőkártyákkal.

Róma ugyanis nem ejtette az ügyet, hanem igyekezett előkészíteni a nyelvi és rítusváltoztatást, ami ellen ezúttal egyszerre tiltakozott a görög katolikusok bizottsága a miniszternél⁶⁹⁰ és az érseknél is.⁶⁹¹ Ez utóbbi felirathoz egy tiltakozó emlékiratot is készítettek XI. Pius pápának, és arra kérték az érseket, hogy juttassa el azt hozzá. Ekkor már szeptembert írtak, és érdemes emlékezni rá, hogy az ügy kipattanásakor még csak tavasz volt. Elhúzódó és rosszul kezelt egyházi és politikai ügyről volt tehát szó. Olyannyira, hogy ezúttal már az érsek is úgy látta jónak, ha az egyre feszültebb légkörben – a korábbiakkal ellentétben – széles körű kommunikációt folytat mindenkivel, akinek köze van az ügghöz, ezért mindenfelé megnyugtató sorokat küldött.

Ezzel egy időben szigorú levelet írt Ernszt Sándor prelátus rektornak, a Budapesti Központi Papnevelő Intézet vezetőjének és Halmos Ignác kanonok rektornak, az Esztergomi Papnevelő

⁶⁸⁹ PL. Cat. D/C., 1464/1922. Breyer István miniszteri tanácsos levele Csernoch János hercegprimáshoz.

⁶⁹⁰ PL. Cat. D/C., 3034/1922.

⁶⁹¹ PL. Cat. D/C., 3058/1922.

Intézet kormányzójának is.⁶⁹² Tájékoztatta őket, hogy a Sacra Congregatio Pro Ecclesia Orientali titkárán keresztül rendeletet intézett hozzá XI. Pius pápa, hogy az érsek maga intézkedjen a joghatósága alatt álló papneveldekben, és a Hajdúdorogi Egyházmegyei papnövendékeket taníttassa és oktassa ki a régi görög nyelvre. Ennek megfelelően az érsek arra utasította a két rektort, jelentsék neki, hogy a dorogi klerikusok oktatásáról miképpen gondoskodnak. „Ha eddig az oktatás nem kielégítő, elvárom arra való javaslatát, hogyan lehetnek az ógörög nyelvnek és a görög liturgiának tanítását minél sürgősebben és hatékonyan biztosítani.” – írta a rektoroknak.⁶⁹³

Ezúttal Miklósy István püspököt is értesítette az adott helyzetről. Megírta neki, hogy miként járt el a rektoroknál a hatékony nyelvképzés érdekében, miközben arról is tájékoztatta, hogy Rómában ismét felvetődött a rítus nyelv kérdése, és azt sem titkolta, hogy a budapesti nuncius kérésére részletes felvilágosítást kellett adnia az ügyben. „Feltártam a nehézséget, amelyet a görög rítus sürgetett bevezetésében a megfelelő rítus könyvek hiánya okoz. Megnyugtattam a Sacra Congregatio-t, hogy a szinte leküzdhetetlen nehézségek dacára is a lehető megtörténik ez irányban is.”⁶⁹⁴

A növendékek képzését, illetve előmenetelüket ettől kezdve folyamatosan számon kérték, vagyis Róma valóban komolyan gondolhatta bevezetni az ószláv nyelvet a magyar templomokban, ami nem sokkal a trianoni döntés után beláthatatlan következményekkel járt volna. Esztergom tehát – részben azért is, mert Csernoch primás felelősnek érezte magát a félrekezelt és elhallgatott ügy miatt – szokatlan aktivitásról tett tanúbizonyságot. A budapesti papnevelő igazgatója hónapokkal később írásban és addig szokatlan részletességgel számolt be arról, hogy intézetében két olyan növendék van, aki hajdúdorogi, és ezek együtt tanulják a rítust a rutén egyházmegyéek növendékeivel.

A gyakorlat a következő: „A mise nagy részét magyarul, illetve szláv nyelven tanulják, a mise kánonját görögül mondják. Tisztán görög nyelvű könyveik nincsenek, tehát ilyeneket mindenekelőtt be kellene szerezni, de ami még nagyobb jelentőséggel bír, hogy a görög nyelvet nagyon kevésbé tudják. Ha a jelen gyakorlaton gyökeres változtatást kellene tenni, akkor az e téren teendő javaslatot alázatos véleményem szerint a hajdúdoroghi püspök úr terjeszthetné elő.”⁶⁹⁵ Az 1923 márciusában kelt jelentésből is egyértelműen látszik, hogy minden igyekezet ellenére, a görög nyelvű liturgiaoktatás alapvető gondokkal küzdött, hónapokkal az érseki beavatkozás után is.

⁶⁹² PL. Cat. D/C., 3828/1922.

⁶⁹³ U.o.

⁶⁹⁴ PL. Cat. D/C., 3828/1922. Csernoch János hercegprímás levele a rítus ügyében Miklósy István püspöknek.

⁶⁹⁵ PL. Cat. D/C., 628/1923.

Ezzel együtt az a szerencsés helyzet állt elő, hogy Róma kivárt, időt adott az érseki igyekezetnek, aki ennek tudatában sem lehetett teljesen nyugodt, ugyanis újabb probléma adódott a magyar görög katolikusok háza táján. Ez az ügy közvetett módon szintén összefüggött a hivatalos liturgikus nyelvkérdéssel, és ebből adódóan alkalmas lehetett, hogy lángra lobbantsa a hamu alatt parázsló ügyet.

1923. augusztus 17-én a minisztérium arról értesítette a primást, hogy Abaúj-Torna vármegye főispánja a tárcához küldött felterjesztésében azt kérte, hogy azt a 19 görög katolikus egyházközséget, amelyek Észak-Abaúj és Borsod vármegyékben vannak és Trianon előtt az eperjesi görög katolikus püspökség fennhatósága alá tartoztak és a határváltozások miatt attól elszakadva az anyaország területén maradtak, „ideiglenesen” csatolják a hajdúdorogi püspökség fennhatósága alá.⁶⁹⁶ Ezzel kapcsolatban kérte Breyer államtitkár Csernoch primás véleményét.

Alig öt nap múlva meg is érkezett a válasz az érsekségről, és ebben az a vélemény fogalmazódott meg, hogy minden tekintetben a legcélszerűbb ezeket a településeket a hajdúdorogi püspöknek, mint apostoli adminisztrátornak a joghatósága alá helyezettetni „...amikor az alkalmas időpont elérkezik. Eddig nem tartottam időszerűnek, hogy magyar részről apostoli adminisztrátor kinevezését követeljük, mert ilyen követelés siettetné az országhatárok által metszett egyházmegyék rendezését, ami magyar szempontból nem kívánatos. Miután az Esztergomi Főegyházmegye csehszlovák része, a kalocsai érsekség jugoszláv, a csanádi püspökség jugoszláv és román része, a győri és szombathelyi egyházmegyék burgenlandi és az utóbbi jugoszláv része számára már kirendelték az apostoli adminisztrátorokat; talán megtehetjük már mi is a lépéseket, hogy az eperjesi püspökség magyar része magyar apostoli adminisztrátort kapjon.”⁶⁹⁷

Érdekes ezekben a sorokban felismerni azt a fajta óvatos, talán már károsan óvatos diplomáciát, amelyet folyamatosan tapasztalhatunk Csernoch egyházpolitikájában a görög katolikusok vonatkozásában. Sohasem kezdeményez, csupán utólag reagál a történésekre, amelyekről csak a legszükségesebb esetben vesz tudomást, illetve ad mások számára tájékoztatást. Ezt az is alátámasztja, hogy az idézett sorokból kiderül, a környező országok már jóval korábban elintézték ezeket az egyházkormányzati ügyeket a Vatikánnal, és aligha mérlegeltek sokáig, amikor elszakított magyar egyházmegyei területekre kértek saját nemzetiségű apostoli kormányzót. Ennek ellenére az érsek még mindig nem látta elérkezettnek az időt, hogy ezzel a „merész” kéréssel előálljon, miközben nem arról volt szó,

⁶⁹⁶ PL. Cat. D/C., 3988/1923. Breyer István államtitkár levele Csernoch János hercegprimáshoz a 19 település ügyében.

⁶⁹⁷ PL. Cat. D/C., 3988/1923. Csernoch János hercegprimás válasza.

hogy a háború előtt más országhoz tartozó területek bekebelezése történik, csupán országon belül az egyik egyházmegyéből a másikba kellett másfél tucat egyházközséget átszervezni. Ebben az esetben azonban nem csak a dorogiak iránt kezdettől tapasztalható, erősen mérsékelt szimpátia játszott szerepet, hanem a fentebb tárgyalt nyelvkérdés ügye is.⁶⁹⁸

Ez abból a levélből derül ki, amelyet október 29-én írt az érsek a minisztériumba. Ekkorra már elérkezettnek látta az időt a konkrét lépések megtételére, mivel a tárca is felszínen tartotta a kérdést, ezért konkrét javaslatot tett, hogyan kellene kivitelezni a Vatikánnal folytatandó tárgyalásokat. Azt írta: „...magyar érdekből mindenestre kívánatos a magyar hajdúdorogi püspökség megerősödése. Azért örvendetes volna, ha sikerülne a Magyarország területén maradt eperjesi plébániákra a hajdúdorogi püspök joghatóságát kiterjeszteni. Az óhajt a magyar királyi kormánynak kellene a vatikáni követség útján az Apostoli Szentszéknél kifejezni. Azonban az ügyben igen óvatosan kell eljárni. Nem szabad szem elől téveszteni. Először is a szóban forgó eperjesi plébániák rítusa most ósláv nyelvű. Ha hajdúdorogi joghatóság alá kerülnek, akkor a rítusnyelv hivatalosan görög lesz.”⁶⁹⁹

Ezért azt javasolta, hogy előbb az összes érintett plébániától nyilatkozatot kell szerezni, hogy ők kívánják a hajdúdorogiak alá kerülni. „Másodszor számolni kell az Apostoli Szentszék elégedetlenségével, amelyet már többször kifejezett azért, mert a hajdúdorogi megyében a görög nyelvű rítust nem szorgalmazzák. Róma ezért esetleg kifogásolja a hajdúdorogi püspök joghatóságának kiterjesztését.”⁷⁰⁰ Erre az esetre is ad tanácsot, mégpedig jellemző módon az általa eddig is előszeretettel alkalmazott megoldást ajánlja, vagyis hogy ezt szóba sem kell hozni, csak akkor kell előállni vele, ha Rómában maguk hozzák fel a témát. Ha Róma mindent egybevéve nem hajlandó erre a megoldásra, akkor az érsek szerint a kérdést halasztani kellene, illetve szerinte azt kellene kérni lehetséges köztes megoldásként, hogy az érintett egyházközségek latin püspök joghatósága alá kerüljenek.

És itt érdemes visszaemlékezni arra, hogy Csernoch János nem először alkalmazta azt a „megoldást”, miszerint, ha nem átvihető egy szándék görög katolikus címer alatt, akkor egyszerűen javítsák azt római katolikusra.

⁶⁹⁸ Fontos leszögezni, hogy Csernoch János érsek tevékenységének vizsgálata során nem talákoztunk olyan forrásokkal is alátámasztható megnyilvánulással, amely alapján az lenne állítható, hogy összességében a görög katolikusok ellen tevékenykedett volna. Mint vallási közösséget sohasem kérdőjelezte meg ezt a felekezetet még akkor sem, ha az adott helyzet szikár realitásán időnként nem lépett túl. Az viszont kétségtelenül igazolást nyert, hogy az érsek Miklósy István püspökkel megromlott személyes viszonya azt eredményezte, hogy ha nem is tett a közösség ellen, Miklósy kezdeményezéseit és javaslatait inkább hátráltatni igyekezett, mint segíteni, ezzel nem kevés megoldandó problémát hárítva az egyházmegyére. *(a szerk. megjegyzése)*

⁶⁹⁹ PL. Cat. D/C., 3988/1923. Csernoch János hercegprímás újabb levele a 19 görög katolikus település ügyében a minisztériumba.

⁷⁰⁰ U.o.

A másik „megoldás” pedig a már ismert javaslat, vagyis a rítus nyelv eltéréséről való teljes hallgatás, amely jól illeszkedett ahhoz az egyházvezetői magatartáshoz, amit Csernoch előszeretettel alkalmazott.

Nos, ami az egyházi nyelv kérdését illeti, bár sokáig elhúzódó és beláthatatlan következményekkel fenyegető helyzetről volt szó, mégis minden félrekezelés ellenére az ügy rövidesen súlytalanná vált, noha részben befolyásolhatta Rómát abban a döntésében, hogy végül is nem engedte meg a hajdúdorogi püspök joghatóságának az érintett településekre való kiterjesztését. E helyett részben a volt eperjesi és a volt Munkácsi Egyházmegye magyarországi területen maradt településeiből és filiáiból 1924-ben önálló egyházkormányzati szervezetet hozott létre Miskolci Apostoli Exarchátus néven.⁷⁰¹ Hogy a rítusnyelv említett eltérése közre játszhatott a döntésben azért is valószínű, mert az exarchátus liturgikus nyelve az ószláv lett.⁷⁰² Ám a Vatikán nem feszítette tovább a húrt és megelégedett azzal, hogy ilyen módon büntette a hajdúdorogi püspökséget azért, mert nem vette kellően komolyan Róma útmutatását a liturgikus nyelv vonatkozásában.

Helyét egy sokkal markánsabb román követelés vette át, ugyanis Bazil Suciu görög katolikus gyulafehérvár-fogarasi érsek két ízben is Rómához fordult és írásban kérte, hogy a magyarországi, románok lakta egyházközségekből a Szentszék hozzon létre román vikáriátust.⁷⁰³

A román érsek aligha mérlegelte a trianoni határok sérthetlenségét, vagy egyéb egyházi és diplomáciai körülményeket – Csernoch János magyar hercegprímással ellentétben –, ugyanis az első, 1923. december 6-án kelt levele alig érkezett meg Rómába, máris írta a következőt ugyancsak ebben a témában. Ez utóbbit 1924. február 23-án keltezte és küldte a Vatikánba. Az ügybe bekapcsolódott Miklósy István is, mint az érintett egyházmegye püspöke, mivel a korábbiakkal ellentétben a primás Rómából értesülve a történetekről, április 8-án megküldte neki a román érseki leveleket és a vikáriátus iránti folyamodványt. Egyben kérte a püspök állásfoglalását is az ügyben.⁷⁰⁴ Miklósy a megkapott anyagot azonnal tovább küldte a kultuszminisztériumba, részletesen tájékoztatva a minisztert Suciu érsek lépéseiről. A tárcza ez alapján fordult Csernoch primáshoz, kérve a két magyar egyházfő konzultációját a kialakult helyzetről.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 207.

⁷⁰² PIRIGYI i.m. 2. kötet, 211.

⁷⁰³ PL. Cat. D/C., 1274/1924. Suciu román érsek beadványa Vatikánhoz, a vikáriátus ügyében.

⁷⁰⁴ PL. Cat. D/C., 1361/1924. Csernoch János hercegprímás levele Miklósy István püspökhöz, amelyben tájékoztatja Suciu román érsek román vikáriátusra vonatkozó lépéseiről.

⁷⁰⁵ PL. Cat. D/C., 1274/1924. Breyer István államtitkár levele a román vikáriátus ügyében Csernoch János hercegprímáshoz.

Miklósy püspök április 29-én küldte meg a pápának és a prímásnak egyházmegyéje álláspontját az ügyben. Az Esztergomba küldött levelében mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy Róma, illetve a pápa a nemzeti többségi elv alapján hozta létre a hajdúdorogi egyházmegyét, és ezt részletesen ki is fejtették az alapító bullában. Ennek lényege az volt, hogy amennyire azt a földrajzi adottságok lehetővé tették, azok a hitközségek, amelyekben a hívek egészben vagy túlnyomó részben magyar nyelvűek, az új magyar püspökséghez kerüljenek. „Hogy tehát az érintett célkitűzéssel szemben az érsek úr fölszólamlásának tárgyi alapját elismerjük s jóhiszeműségét belássuk, azt kellene kimutatnia, miképp az általa reklamált 14 hitközség a magyar nemzet iránti kedvezésből, részrehajlólag kebeleztetett át a hajdúdorogi egyházmegyébe. Vagyis, hogy oly hívek minősítették át magyaroknak, akik a valóságban román anyanyelvűek.”⁷⁰⁶ A románok által kezdeményezett vikáriátus települései közül tehát 14 tartozott a dorogi egyházmegyéhez, köztük: Álmosd, Bagamér, Csegöld, Csengerújfalú, Hosszúpályi, Kokad, Makó, Nagyléta, Nyírábrány, Nyírac nád, Nyíradony, Pocsaj, Porcsalma és Vértes.

A püspök leveléhez részletes, lakossági összetételre vonatkozó kimutatást is csatolt, amelyet a helyi lelkészek állítottak össze. Ezek szerint elenyésző számban voltak az ott élők között románok, de legalábbis jelentős kisebbségben, ám arra külön felhívta a figyelmet, hogy valamennyi beszélt közülük magyarul. Két település lógott ki a statisztika szerint a sorból. Pocsaj, ahol a többség románnak vallotta magát a kimutatás szerint, valamint Nagyléta, ahol az arányuk magas volt a teljes lakossághoz viszonyítva. E két utóbbi adatsort azzal egészítette ki Miklósy, hogy azok nyilvánvaló hazugságot tartalmaznak, mivel összeállítóik, vagyis a helyi görög katolikus papok még a végleges határrendezés előtt román területre szöktek.

Miklósy az egyházi nyelv kérdését sem kerülgette a románok által indokként felhozott rítus nyelv kapcsán, és visszautalt a nemrég Rómával lezajlott nézeteltérésre is az ógörög nyelv elhanyagolása miatt. Ezt írta: „Közismert a románok rabulisztikája. Ők szertartásuk nyelvvel misztifikálják a nemzetiség kérdését. [...] Egyébként a Szentszék két év óta teljesen tisztában van a Hajdúdorogi Egyházmegye misenyelv-kérdésével. Minden tartózkodás nélkül, őszintén feltártam a Szentszék előtt, miképp magyar hitközségeinkben száz év óta minden tilalom ellenére magyarul miséztek. Én azonban tekintettel a Christifideles Graeci bulla rendelkezésére, a görög nyelv érvényesítése érdekében megtettem mindazt, amit a körülmények higgadt mérlegelésével emberileg keresztülvihetőnek mutatkozott. Új könyveket

⁷⁰⁶ PL. Cat. D/C., 1361/1924. Miklósy István püspök állásfoglalása a román vikáriátus ügyében Csernoch János hercegprímáshoz.

nyomtattam, a misekánonban görög szöveggel. Az ekként kiállított misekönyvet bekívánta a Szentszék. Bemutattam.”⁷⁰⁷

Ez alapján a püspök úgy véli, hogy abban az értelemben, ahogy a románok állítják, nincs magyar misenyelv, ami támadható lenne, hiszen „...nem az accidentalis, hanem az essentialis rész nyelve adja meg az egész misének nyelvi jellegét.”⁷⁰⁸ Miklósy egyébként logikus és minden irányból alátámasztott, higgadt érvelése mellett rendkívüli módon fel van háborodva, amelynek minden valószínűség szerint oka az egyházmegyei alapítás óta eltelt 12 esztendő is, amely időszak alatt jottányit sem tudott előbbre jutni fejlődésében a püspökség, hiszen az alapításkor törvénybe foglaltakból semmi sem valósult meg, miközben a területét és vagyonát vesztett püspökségnek a fentiekhez hasonló, meddő ügyekkel kell foglalkoznia.

A levele második felében nem is nagyon tudta türtőztetni magát és így fakadt ki: „Az érsek úr olyan vikáriátust akar létesíttetni hazánkban az oláhok részére, a minőt a románság által elfoglalt területen a Szentszék a „rutének” számára állított. Nos, azok a rutének tíz elszakított lelkészem hívei, valamennyien színmagyarok, amint erről a Szentszékét is felvilágosítottam. Most e lelkészetek törvényes parochusait az oláhok minden kánoni eljárás mellőzésével egyenkint megfosztják javadalmaiktól s földönfutókká teszik. [...] Én ezzel szemben pocsaji s nagylétai parochiáimon, ahol az öregebb hívek az oláh nyelvhez ragaszkodnak, még e nyelvet is meghagyattam az oltári szolgálatban: egyenesen utasítván papjaimat, hogy a hívek nyelvhez kötött vallási érzelmeire figyelemmel legyenek.”⁷⁰⁹

A kemény hangú püspöki levelet Csernoch János prímás nem véleményezte, noha korábban az volt a tárca kérése, hogy a két magyar egyházfő egyeztetését követően Csernoch fejtse ki az egyház álláspontját az ügyben. Helyette viszont a prímás a teljes püspöki levelet a kimutatásokkal együtt megküldte a tárca államtitkárának.⁷¹⁰

Az ügy szerencsére egy idő után Rómában is lekerült a napirendről és elsikkadt, ám Miklósy püspökben mély nyomokat hagyott, és az egyházmegyéjével való méltatlan bánásmód miatt később olyan lépéseket tett, amelyekkel előnyöket, támogatást nem ért el, csupán azt, hogy elszigetelődött a kormánytól és az esztergomi érsektől.

Az egyik ilyen eset épp az után történt, hogy a magyar görög katolikusokat a görög nyelv miatt zaklatták és kilátásba helyezték a szláv nyelvű liturgia visszaállítását, és nem sokkal azt követően, hogy Miklósyt erőteljes védekezésre kényszerítették a román érsek saját vikáriátust követelő lépései is. A dorogi püspök ilyen támadások közepette, amelyet tetézett az is, hogy a kormány a püspökség anyagi természetű ügyeit még mindig nem intézte el megnyugtató és

⁷⁰⁷ U.o.

⁷⁰⁸ U.o.

⁷⁰⁹ U.o.

⁷¹⁰ PL. Cat. D/C., 1621/1924.

véglegesnek szánt módon, kellőképpen kiszolgáltatottnak és mellőzöttnek érezte magát. Mindez döntő szerepet játszott abban, ahogyan az alábbiakban részletezett ügyet kezelte.

Már 1924 februárjában felvetődött annak a lehetősége, hogy a nyelvi kérdést és a papképzés feszült ügyét enyhítendő, két hajdúdorogi papnövendék a Római Görög Kollégiumba menjen tanulni. Erről február 20-án küldött értesítés a primásnak a kormány, ám az ügy részleteibe egyelőre senkit nem avattak be, miután még sok kérdés egyelőre tisztázatlan volt.⁷¹¹ Mivel Esztergom ezt követően is a minisztériumon keresztül, átiratok formájában értesült a történésekről, ezért egyértelmű, hogy az eredeti ötlet és annak kimunkálása a vatikáni kormányzat és a magyar kormány jó együttműködését igyekezett szimbolizálni egy olyan ügyben, amelyet Rómában igen fontosnak tartottak. Ezt támasztja alá a folytatás is. Ugyanis július 12-én már arról értesítették Csernoch Jánost, hogy a vatikáni bíbornok államtitkár közbenjárása alapján feltehetően Őszentsége hozzájárul majd, hogy a két tanítvány költségeit Róma magára vállalja.⁷¹²

A tárca ekkor már elérkezettnek látta az időt, hogy Miklósy püspököt is értesítse az örömteli, kedvező hírről, ám mindenki legnagyobb megdöbbenésére Miklósy kemény hangú átiratban utasította el a miniszternél a lehetőséget. Erről rögtön értesítették Esztergomot is, és az értesítéshez mellékeltek a püspöki átiratot.⁷¹³

Mivel nemzetközi diplomáciai ügyről volt szó, ennek megfelelően több szálon futott a cselekmény, és így a már-már tiszteletlenségig szikár elutasítás részleteiről a külügyminisztérium levélben értesítette Balásy Antal követségi titkárt Rómában.

Ezt írták: „A hajdúdoroghi püspök úr, kivel ezt a kedvező hírt a vallás és közoktatásügyi miniszter úr szíves közvetítésével közöltük [...] sajnos most is arra a némileg következtelen álláspontra helyezkedett, hogy csak akkor fog Rómába növendékeket küldeni, ha a magyar királyi kormány a hajdúdoroghi püspökségnek előbb semináriumot emelt. Tekintve azt, hogy a magyar királyi kormány a jelen körülmények között nem gondolhat arra, hogy a hajdúdoroghi püspökség részére, – melynek növendékei most Esztergomban és Budapesten nevelkednek – beláthatóan rövid időn belül papnövelvét építsen, tekintve továbbá azt, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter úr és a bíbornok hercegprimás Őeminentiája is kívánatosnak tartják, hogy a Hajdúdoroghi Egyházmegye két növendéke a római collegio grecoban neveltessék, nevezetesen pedig tekintetbe véve, hogy semmi kilátás arra, hogy a hajdúdoroghi püspök ennek a két növendéknek a felvételét személyesen kérelmezze: a bíbornok hercegprimás úr kikért véleménye szerint is a Congregati Orientalisnak egyenes

⁷¹¹ PL. Cat. D/C., 622/1924.

⁷¹² PL. Cat. D/C., 2269/1924.

⁷¹³ PL. Cat. D/C., 2475/1924.

parancsát kellene kieszközölni arra, hogy a hajdúdoroghi püspök úr köteles legyen két növendéket küldeni a római collegio grecoba, ha azoknak neveltetési költségéről a Szentatya részéről már gondoskodva lesz.”⁷¹⁴

A levél folytatásában arra kéri a követségi titkárt, hogy óvatosan tárja fel a vatikáni államtitkár előtt a történeteket és kérje őt arra, hogy adják parancsba a görög katolikus püspöknek, hogy növendékei közül kettőt haladéktalanul küldjön Rómába.

Úgy tűnt így is fog történni, mivel néhány nappal később Somssich rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter levélben értesítette Daruváry Géza külügyminisztert, hogy a vatikáni államtitkárnál szóba hozta a kérdést, és a bíboros ígéretet tett rá, hogy megemlíti a pápánál a dolgot. Konkrétan azt írta: „...hangjából az véltem kivehetni, hogy kilátás van reá, hogy a hajdúdorogi püspököt a Pápa elhatározásáról értesíteni és őt felszólítani fogja, hogy két növendéket a római görög kollégiumba küldjön.”⁷¹⁵

Azonban nem ez történt, hanem épp az ellenkezője. A külügyminisztérium október közepén úgy informálta az esztergomi érseket, hogy a vatikáni követség táviratából arról értesültek, Msgr. Borgongini államtitkár arról tájékoztatta a római követséget, hogy „... a pápát pénzügyi tekintetek akadályozzák abban, hogy a hajdúdorogi püspökség két növendék papjának a római Collegio Grecoban való neveltetésének költségét magára vállalja és hogy ez a végleges döntés Őszentségének legszemélyesebb elhatározásának eredménye.”⁷¹⁶

Néhány nappal később beérkezett az érsekségre a kultusztárca értesítése is lényegében ugyanilyen tartalommal.⁷¹⁷

A történetek aligha szorulnak különösebb elemzésre. Nyilvánvaló, hogy a hajdúdorogi püspök egyetlen rossz döntésével magára haragította metropolitáját, vagyis az esztergomi érseket, a kultuszminiszteren és a külügyminiszteren keresztül a kormányt és természetesen a pápát, hiszen egyértelmű, hogy a Vatikánt nem két szegény dorogi kispap tartási és tanítási költsége vitte volna az anyagi romlásba. A római hivatkozás természetesen csak ürügy volt, hogy az ügyet lezárják.

A dolog következménye nem is maradt el, noha sem feddés, sem más jellegű írásos elmarasztalás nem érkezett a püspökségre. Viszont amikor rövidesen ismét felvetődött a régóta sürgetett görög katolikus papnevelő intézet létesítésének kérdése, amelyért Miklósy püspök továbbra is következetesen síkra szállt a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnál.

Angeló Róbert miniszteri tanácsos ebben az ügyben átiratot intézett Csernoch János hercegprímáshoz 1926. február 24-én. Ebben a tanácsos továbbra is arra kereste a választ,

⁷¹⁴ PL. Cat. 6. 3087/1924.

⁷¹⁵ PL. Cat. D/C., 3300/1924. Somssich rendkívüli követ levele Daruváry külügyminiszterhez.

⁷¹⁶ PL. Cat. D/C., 3300/1924. A külügyi tárca értesítése Csernoch János hercegprímáshoz.

⁷¹⁷ PL. Cat. D/C., 3495/1924.

hogyan lehetne mindenki számára megnyugtatóan és véglegesen megoldani a kispapok képzésének ügyét, mire a primás válasza csupán két mondat volt: „A legnagyobb gond fordítottatik kiképzésükre. A hajdúdorogi növendékek száma különben 13–15.”⁷¹⁸ A minisztériumi iratra pedig rápecsételték: „Elintézve”.

A hajdúdorogi papnevelés a primás életében soha többé nem került napirendre. Nyilvánvalóvá vált, hogy amíg Csernoch János az esztergomi érsek, addig Miklósy István egyházmegyéjének nem lesz önálló papnevelő intézete.

A történetek azonban nem arra készítették Miklósy Istvánt, hogy – átgondolva az eddigieket – rugalmasabb egyházfői magatartással újraépítse a lerombolt kapcsolatokat. Pedig egy ilyen nemzetközi vonatkozású diplomáciai botrányt, amelyet szinte lehetetlennek tűnt feledtetni, semmi mással nem lehetett volna enyhíteni, vagy káros következményeit kivédeni, ahogy ma fogalmaznánk, kárenyhítést végezni. Helyette azonban egészen más történet gyakorlatilag akkor, amikor még a korábbi nemzetközi botrányba fulladt római papképzési terv ügye el sem csitult egészen.

1924. szeptember 2-án a vallás- és közoktatási minisztérium helyettes államtitkára, Mészáros Ernő arról tájékoztatta Csernoch hercegprímást, hogy a honvédelmi miniszter panaszt emelt a szóban forgó értesítés mellékleteként csatolt átiratban Miklósy István hajdúdorogi megyés püspök ellen, mivel a püspök, a kormányzó Horthy Miklós születésnapja alkalmából hozzá kiküldött tiszt előtt olyan sértő hangnemben utasította vissza az ebből az alkalomból kért szentmisét, amely a tisztet mélyen felháborította.

Az ügyben a honvédelmi tárca azt akarta, hogy a püspököt kötelezzék a magatartásával kapcsolatos nyilatkozattételre, és a történetekkel kapcsolatban a kultusztárcon keresztül várták a primás véleményét és álláspontját.⁷¹⁹ Bár a források között írásos nyomát nem találni, Esztergomban minden bizonnyal alaposan utánanéztek a történeteknek, mert a szeptember eleji megkeresésre a primás-érsek csak december közepén válaszolt oly módon, amely kifejezte a papi rendhez és hierarchiához fűződő egyházfői lojalitást, és mégis egyfajta elegáns elhatárolódást is üzent a dorogi püspök cselekedetétől.

Ezt írta: „A [...] nagybecsű átirat kapcsán nem kívánok véleményt mondani Miklósy István hajdúdorogi püspök úr eljárásáról. Saját egyházmegyéjében neki van joga rendelkezni s nyilatkozataiért a felelősséget ő viseli. A Kormányzó úr ő főméltóságának neve napján vagy születésnapján kért szentmisék ügyében a püspöki kar az 1924. évi tavaszi konferencián foglalkozott. Mivel a szentmisét sem a Kormány, sem a Katonai parancsnokság nem kérte,

⁷¹⁸ PL. Cat. 6. 1070/1926.

⁷¹⁹ PL. Cat. D/C., 2771/1924. A honvédelmi miniszter panasza a Horthyt sértő ügyben Csernoch János hercegprímáshoz.

hanem az egyes városokban vagy falvakban a helyi polgári vagy Katonai hatóságok kérik, a püspöki kar nem hozhatott általános, az egész országban egyöntetűen érvényes határozatot”⁷²⁰

A folytatásban ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a kérésnek egyházi akadály nincs, ezért kívánatos, hogy a lelkészek mindenütt készségesen teljesítsék az erre vonatkozó óhajt. Az esettel kapcsolatban érdemes még megjegyezni, hogy az esztergomi érsek, a vallás- és közoktatási tárca, és a külügy után Miklósynak sikerült a Honvédelmi Minisztérium neheztelését is kivívnia, és bár erre vonatkozóan még nem sikerült hitelt érdemlő forrást találni, kevéssé valószínű, hogy a történetek ne jutottak volna valamilyen módon a kormányzó tudomására.

Ezek alapján egyáltalán nem meglepő, hogy a Hajdúdorogi Egyházmegye intézményekkel és földbirtokokkal való végleges ellátását senki nem tartotta fontos, elintézendő ügynek, bár az igazság része az is, hogy az állami költségvetésből folyamatos ellátást kapott a püspökség. Sőt, nem csak saját intézményre nem volt esélyes a nyíregyházi székhelyű egyházmegye, de egy időre úgy tűnt, hogy még annak a lehetősége is elvész, hogy a római katolikus egyház intézményeiben képezzék a dorogi papnövéndékeket.

Ennek azonban - úgy tűnt - nem csak a Miklósy diplomáciai baklövései nyomán kialakuló távolságtartás volt az oka, hanem Magyarország akkori gazdasági helyzete is, amely természetesen rányomta a bélyegét az állami és az egyházi oktatás helyzetére is.

Ezt nagyon szemléletesen illusztrálja a kultuszminiszternek 1927 nyarán kelt levele, amelyet valamennyi egyházi főhatóságnak megküldtek. Ebben a miniszter a következőkről tájékoztatót: „Az állam gazdasági egyensúlyának helyreállítása szükségessé tette az állami tanintézetek alkalmazottak tekintélyes részének elbocsájtását, sőt a jövőben még további redukálásra is kell törekedni. [...] Ily körülmények között arra kell törekedni, hogy az állami tanintézetekben adódó elhelyezkedési lehetőségek az itt élő képesített tanároknak tartassanak fenn, és ki kell kapcsolnom az elhelyezkedéseknél az elszakított területekről átjött vagy átjönni akaró alkalmazottakat. [...] Ezzel szemben mind gyakoribb jelenség, hogy különösen felekezeti iskolák fenntartói a csonka ország területén levő és elhelyezkedésüket váró pályázókra nincsenek kellő tekintettel és az ország elszakított területén levő, illetőleg onnan átjövő pályázókat szemelnek ki, akik legtöbbször csak itteni megválasztásuk után szakítják meg az elcsatolt területekkel való kapcsolatukat. [...] Tisztelettel felkérem a Főtisztelendő Egyházi Főhatóságot, hogy minden olyan esetben, amikor az érdekelt iskola tanszemélyzetének kiegészítése más módon, mint elcsatolt területről átjövő tanerő alkalmazásával nem látszik, megoldhatónak, engem előzetesen meghallgatni méltóztassék.

⁷²⁰ PL. Cat. D/C., 2771/1924. Csernoch János hercegprímás válasza a honvédelmi miniszter panaszára.

Ugyanilyen kéressel fordulok a Főtisztelendő Egyházi Főhatósághoz az elkapcsolt területekről Csonkamagyarországba jövő lelkészek kongruás állomáson való alkalmaztatása tekintetében is.”⁷²¹

Részben ezek miatt az indokok miatt az egyházi papnevelő intézetekben is olyan változtatások zajlottak, amelyektől költségmegtakarítást lehetett remélni.

Ezek közül a hajdúdorogi egyházmegyét súlyos helyzetbe hozó legfontosabb döntés az volt, hogy az új esztergomi érsek, Serédi Jusztinián arra utasította Halmos Ignácot, az esztergomi papi szeminárium rektorát, értesítse az érintett püspököket – köztük Miklósy István hajdúdorogi püspököt –, hogy az 1928/29-es tanévet is beleértve többé nem vesznek fel más egyházmegyéhez tartozó papnövendéket az intézetbe. Halmos Ignác ezt meg is tette egy 1928. július 10-én kelt levélben.⁷²²

Ez a döntés természetesen kilátástalan helyzetbe hozta a görög katolikus egyházmegyét, hiszen a római katolikus intézetekben képzett növendékek legnagyobb hányada Esztergomban tanult. Számuk ekkoriban 10 fő volt, 2 diák a Budapesti Központi Szemináriumban kapott képzést, 3 kispapot pedig a Szent Imre Kollégiumban tanítottak.⁷²³ Ebből is látható, hogy a görög katolikus papképzés rendezetlensége miatt folyamatosan alacsony volt a növendékek száma, akik jóval többen lettek volna, ha helyben, a püspöki székhelyen lehetett volna őket beiskolázni. Ráadásul a képzés színvonalával sem voltak elégedettek az egyházmegyében, mert annak ellenére, hogy a tárca megígérte, hogy a fiatal papjelöltek mellé rítus tanárt is fogadnak, aki jártas a görög liturgiában,⁷²⁴ ezekben az intézetekben nem volt számukra rítusoktatás.

Ezt volt hivatott pótolni az 1922-ben Máriapócsan elindított rítustanfolyam, amelyet Miklósy püspök kezdeményezésére szerveztek meg, ahol a növendékek megtanulhatták a bizánci rítust.⁷²⁵ Mégis, mivel nem volt helyette más, az egyházmegye nagyon ragaszkodott ahhoz, hogy a folytonosságot jelentő, bizánci szellemiségű papság részese legyen a magyarországi papképzésnek.

Ezért a rektori értesítés elolvasása után Miklósy közvetlenül az 1927 óta az esztergomi érseki széket betöltő Serédi Jusztiniánhoz fordult egy felháborodott levélben. A levél ugyan egyesével felsorolja az ezen a téren elszenvedett görög katolikus sérelmeket, mégis nagy tisztelettel szólítja meg az érseket, akit arra kért Miklósy, hogy az egyházmegye növendékeivel tegyen kivételt. Az indoklásban tételesen beszámol arról, miért történhetett

⁷²¹ PL. Cat. 6. 1825/1927.

⁷²² PL. Cat. 6. 2591/1928.

⁷²³ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 139.

⁷²⁴ PL. Cat. 6. 3556/1921.

⁷²⁵ *Görög Katolikus Tudósító*, 2. (1922. szeptember 24.) 30. sz. 1.

meg az, hogy 15 évvel az egyházmegye megalapítása után még mindig könyörögni kell, hogy a görög katolikus kispapok valahol helyet kapjanak maguknak. A püspök részletesen leírja, hogy 1920-ban ő javasolta az akkori vallás- és közoktatási miniszternek, hogy használják ki az adódó lehetőséget, és aránylag kis anyagi áldozattal szerezzék meg az Osztrák-Magyar Bank nyíregyházi fiókjának palotáját a papi nevelőintézet céljaira.

Emlékezzünk rá, hogy a korábban elemzett levéltári források adatai megegyeznek azzal, ahogy Miklósy itt is leírja, vagyis, hogy a tárca a minisztertanács elé terjesztette az ügyet, ahol kedvező döntést hoztak, ám – talán nem meglepő módon – Csernoch János érsek meg tudta hiúsítani a kormányhatározat végrehajtását.

A püspök így fogalmaz: „A magyar kormány áthatva a Hajdúdorogi Egyházmegye nagyjelentőségű vallási és nemzeti hivatásától, folyó évi február 24-én megtartott ülésén határozatilag kimondotta és hozzájárult ahhoz, hogy a nevezett egyházmegye az említett intézményekkel a lehetőséghez képest mielőtt elláttassék. [...] A szeminárium létesítés kérdésének kedvező elintézését az államkormány e jóindulatú törekvésével szemben Eminenciád hivatali elődje akadályozta meg, aki 1921. évi november 29-ről 3556/1921. szám alatt azt javasolta a kultuszminiszter úrnak, hogy „leghelyesebb a szóban levő kérdést a napirendről teljesen levenni”, mert a Hajdúdorogi Egyházmegye papnevelésének kérdése azzal, hogy növendékpapjai az esztergomi érseki szemináriumba befogadtattak, teljesen kielégítő és intézményes megoldást nyert. Mindezek alapján újból is tiszteletteljesen kérem Eminenciádat, hogy papnevelő intézetében egyházmegyém növendékpapjai részére helyet biztosítani, s egyúttal hathatós befolyásával közreműködni méltóztassék, hogy a magyar államkormány az Apostoli Szentszékkal szemben vállalt ama kötelességének, hogy a Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye részére papnevelőházat állít fel, haladéktalanul tegyen eleget.”⁷²⁶

Miklósy azonban az új érseknél is falakba ütközött, aminek nyilvánvalóan okozója volt mindaz, ami a korábbiakban történt. Az új érsek nemhogy az önálló görög katolikus papnevelő intézet ügyét nem karolta fel, de még a szóban forgó kispapok esztergomi felvételét is visszautasította, annak ellenére, hogy csupán három növendékről volt szó. Pedig a kialakult feszült helyzetben maga az esztergomi intézet rektora igyekezett megoldani a kellemetlen szituációt azzal, hogy a Serédi Jusztiniánnak írt levélben felajánlott három megüresedett helyet a Dorogi Egyházmegye számára.⁷²⁷

Serédi azonban nem hajlott erre a megoldásra, noha az idő eléggé sürgetett, mivel a levél szeptember 4-én, vagyis a tanévkezdés küszöbén íródott. Helyette a minisztériumhoz fordult,

⁷²⁶ PL. Cat. 6. 2454/1928.

⁷²⁷ PL. Cat. 6. 2591/1928.

hogy a három dorogit fogadja be a Budapesti Központi Papnevelő Intézet vagy a Szent Imre Kollégium.⁷²⁸ Azonban a népszerűtlen Miklósy növendékeivel itt sem törődtek különösebben, mivel az érseki levélre írott válaszban Klebelsberg Kunó miniszter helyhiányra hivatkozva elutasította Serédi érsek kérését, és egyben arra kérte, hogy az ügy megoldására tegyen újabb javaslatot.⁷²⁹ Vagyis a kormányzat sem sietett a Hajdúdorogi Egyházmegye segítségére.

Ennek az elutasításnak természetesen szintén közvetlen előzménye lehetett az az előítélet, amely a korábbi, konfliktusos évek során kialakult Miklósy püspökkel szemben, ám ezen túlmenően különös jelentőséget ad az elutasításnak az, hogy korábban Miklósynak „sikerült” Klebelsberg Kunó miniszterrel is nézeteltérésbe keveredni, noha a miniszter éppen ebben a fontos és súlyos ügyben, vagyis a papnevelés megoldásában igyekezett végleges javaslattal előállni.

Klebelsbergnek egyik nagyszabású terve volt – a magyar felsőoktatás világszínvonalra emelésének részeként – a Szegedhez kapcsolódó intézmények kibővítése és újak emelése, a nagy múltú Kolozsvári Egyetem átköltöztetése után.⁷³⁰ Különösen indokoltá tette ezt az, hogy a világháború után Szeged lett a székhelye Glattfelder Gyula csanádi püspöknek, aki itt telepedett le, és innen kormányozta az egyházmegye határokon belül maradt 33 plébániáját. Szemben a hajdúdorogi egyházmegyével, a csanádi egyházmegyében ugrásszerű fejlődés következett be, aminek legszembetűnőbb változásai az impozáns építkezésekben voltak tapasztalhatók.

1923-ban tovább folytatták az 1913-ban kezdett, de a nagy háború miatt félbeszakadt templomépítést, aminek eredményeként 1930-ban felszentelheték a fogadalmi templomot. Szintén Klebelsberg miniszter hathatós támogatásával megindult a templom körüli tér beépítése, felépült a püspöki székház, a Szent Imre Kollégium és az önálló papnevelő intézet. 1930-ban mindez átadásra is került.⁷³¹

Ezek a tények nyilvánvalóvá teszik, hogy az a sokszor hangoztatott hivatkozás, hogy az 1912-ben megalapított Hajdúdorogi Görög Katolikus Egyházmegye az ország anyagi helyzetének szűkössége miatt nem kapja meg ugyanezeket az intézményeket, csak üres kifogás volt. Amint a példa mutatta, rendelkezésre álltak a források, egyszerűen csak a kormányzati és érseki támogatás kellett hozzá.

Még az sem mondható, hogy kezdetben több embert, vagy nagyobb földrajzi területet érintett volna a csonka egyházkormányzati egység a maga 33 plébániájával, hiszen a Dorogi

⁷²⁸ PL. Cat. 6. 2900/1928. Serédi Jusztinián érsek kérése a kultuszminiszterhez a dorogi kispapok ügyében.

⁷²⁹ PL. Cat. 6. 2900/1928. Klebelsberg Kúnó kultuszminiszter elutasító válasza Serédi Jusztinián érsek kérésére.

⁷³⁰ [Online: <http://www.u-szeged.hu/tortenet?objectParentFolderId=1255>, Elérés dátuma: 2013. 12.20.]

⁷³¹ [Online: www.szeged-csanad.egyhazmegye.hu/tort.htm , Elérés dátuma: 2013.12.20.]

Egyházmegye egyházközségeinek a száma majdnem a háromszorosa volt ennek. Ezzel együtt a vallás- és közoktatási miniszter már a beruházások megvalósítása közben úgy gondolta, hogy megfelelő megoldás lesz ezekbe az egyházi intézményekbe egy önálló fakultás formájában a görög katolikus szemináriumot is itt berendezni.

A püspököt személyesen kereste fel az ügyben a szegedi szemináriumot ekkoriban vezető jezsuiták területi vezetője, hogy meggyőzze Miklósyt a terv hasznosságáról, ám a püspök azt válaszolta, hogy ebbe sohasem fog beleegyezni. Az elutasítás indoklása az volt, hogy a papnövendékeket továbbra is idegen egyháziak nevelnék, nem lenne kapcsolatuk a püspökséggel, és ez olyan eredményre vezetne, amely nem felelne meg az elvárásoknak.⁷³² Szokásához híven rendkívül keményen nyilatkozott meg akkor is, amikor az egyházmegyei szentszéki ülésen érvelt, és azt fejtegette, hogy ezzel a megoldással végleg lekerült volna a napirendről az önálló görög katolikus papnevelő ügye, és erről nem szabad lemondani. Másrészt úgy vélte, hogy ott kell azt felépíteni, ahol a püspöki székhely van, csakúgy, mint más egyházmegyékben. Azt mondta, hogy: „Ha ez az idő nem alkalmas arra, hogy jogainkat érvényesítsük, majd jön más idő, más emberek; jogainkat nem szabad feladnunk.”⁷³³ Aligha vitás, hogy ez a mondat a fennálló politikai hatalmat gyakorlók „percéletűségére” igyekezett utalni, nem kevés kritikai éllel.

A három kis papnövendék végül a tanév megnyitása előtti utolsó pillanatokban kapott mentőövet a budai Szent Imre Kollégium vezetőjétől, aki az 1928/29-es tanévre befogadta a növendékeket, és levelében arról is tájékoztatta Miklósy püspököt, hogy a neveltetés költségeit az állam fizeti.⁷³⁴ Ennek az utolsó lehetőségnek a megszerzése azonban nem a püspök személyének volt köszönhető, noha ő sem maradt tétlen, hiszen levelben kérte Klebelsberg Kunót, járjon közben a három kispap ügyében.⁷³⁵ Azt, hogy sikerült végül elhelyezni őket, egy magánkezdeményezés eredményeként Végshéő Dánielnek volt köszönhető, aki többek között saját fia felvételének érdekében is addig kereste a megoldást és a személyes kapcsolatokat, míg végül sikerült Tiefenthaler József igazgató támogatását megszerezni egy tanévre. Erről Miklósyt is örömmel értesítette a hajdúböszörményi lelkész.⁷³⁶

Az utókor azt tartja Miklósyról, hogy a végsőkéig kitartó legitimista, tehát királpárti volt, aki lényegében elutasította a Habsburgok uralkodását követő Horthy-féle kormányzást és berendezkedést, és folyamatosan abban bízott, hogy még visszatérnek a régi idők. Nos, a

⁷³² PIRIGYI i.m. 2. kötet 141.

⁷³³ GKPL I-1-a. 2297/1938.

⁷³⁴ GKPL I-1-a. 1699/1928. Az intézet igazgatójának levele Miklósy István püspökhöz

⁷³⁵ GKPL I-1-a. 1597/1928. Miklósy István püspök levele Klebelsberg Kúnó kultuszminiszterhez a kispapok ügyében.

⁷³⁶ GKPL I-1-a. 1684/1928.

püspöki levelezést átolvasva, valamint alaposan kutatva az esztergomi Prímási Levéltár dokumentumai között, ahol jelentős számban találhatóak kormányzati dokumentumok is, azt lehet mondani, hogy a püspök sohasem folytatott politikai jellegű közéleti tevékenységet semmilyen formában, eltekintve attól a ténytől, hogy pozíciójánál fogva tagja volt a főrendiháznak, majd később a felsőháznak. Ez a fajta politikai értékrend leginkább abban a már idézett mondatban ragadható meg, amellyel a szegedi terv elutasítását indokolta. „Ha ez az idő nem alkalmas arra, hogy jogainkat érvényesítsük, majd jön más idő, más emberek; jogainkat nem szabad feladnunk.”

Ekkorra már egy nagy ambíciókkal elindult, de a sorozatos kudarcokban megkeseredett öregemberről van szó, akinek lelkében nyilván élénken élt azoknak az időknek az emléke, amikor Ferenc József kinevezése alapján püspök lett. Egy olyan egyházkormányzati terület püspöke, amelynek határai mélyen benyúltak Erdélybe, és amelynek szent feladata volt a magyar anyanyelvű görög katolikusoknak erős lelki közösséget, összetartást biztosító egyházmegyét kiépíteni, és megvédeni őket a hazai fanyalgóktól, akik ezeket az embereket oroszoknak vagy románoknak tartották a vallásuk miatt.

Mindebből nagyon keveset sikerült csak realizálni. Odaveszett az egyházmegye területének nagyobbik része, és az új rendszerben nem kellett már a régi nemzetvédő feladatokat olyan buzgón ellátni. A kezdeti, minisztertanácsi támogatás sem vált kézzelfogható valósággá, és lényegében állandó „koldulásra”, „kéregetésre” volt szorítva Miklósy püspök azért, hogy a gyenge lábakon álló püspökséget meg tudja őrizni. Amikor pedig később már elege lett ebből, és kéréséből egyébként jogos követelés lett, akkor látványos elhatárolódás volt a válasz mind Esztergom, mind pedig a kormány részéről.

Ez lehetett az az érzelmi hatás, amely miatt kritizáló mondatai ilyen formában láttak napvilágot, ami mögött többen a politikai rendszer elutasítását fedezik fel. Semmilyen más magyarázatot nem találtam a források között, amelyek olyan típusú Habsburg-hű kötődést feltételeznének, ami akár akkor is fenn állt volna, ha a Hajdúdorogi Egyházmegye megkapta volna mindazt, amit a csonka Csanádi Egyházmegye rövid idő alatt megkapott.

Szinte biztosan állítható, az a kérés, hogy a kormányzó számára ünnepi misét celebráljanak a görög katolikus templomokban, nem került volna elutasításra, ha a kormány papnevelő szemináriumhoz segítette volna a püspökséget. Nem így történt, sőt, a püspöki javadalmazás kérdése is sokáig csak ideiglenes formájában létezett, ami egyáltalán nem volt megnyugtató. Mindez, még egy alapvetően elkötelezett Horthy-szimpatizánst is pálfordulásra készíthetett volna, pláne egy olyan püspököt, akinek kivétel nélkül minden kezdeményezése kudarcba fulladt az egyházi és kormányzati eljárások támogatásának hiányában.

7. A püspöki javadalmazás rendezése

Miután az egyházmegyei alapítást követően az állami támogatás elmaradt, a Pásztor Árkád bazilita szerzetestől örökölt több mint kétezer holdas birtok és annak jelentős jövedelme, az örökül hagyott ingatlanok és készpénz jelentette a legfontosabb bevételt Miklósy püspöksége számára.⁷³⁷ Mivel az örökség állami és egyházi rendezéséhez segítséget nyújtott a Vatikán, az esztergomi érsekség és a magyar állam is, a folyamat végén a magán vagyomból olyan püspöki törzsjavadalom lett, mint amelyet az állam volt köteles biztosítani valamennyi püspök számára.

Jelentős és kedvezőtlen fordulat akkor következett be, amikor a világháború utáni új geopolitikai helyzetben a birtoktest és az ingatlanok 90%-a Romániához került. Ez azt jelentette, hogy hivatalosan semmilyen bevételi forrása sem maradt a hajdúdorogi egyházmegyének. Ez a helyzet olyan súlyosan érintette a püspöki birtokai mellett 52.000 korona állami illetménnyel is ellátott Miklósy Istvánt, hogy tartalékait felélve 1921 áprilisában arra kényszerült, hogy segélyért forduljon az esztergomi érsekhez,⁷³⁸ aminek eredményeként a napi megélhetési gondok enyhítésére 2.000 korona gyors segélyt kapott.⁷³⁹ Miután a háborút lezáró békeszerződések aláírásával nyilvánvalóvá vált, hogy az új határok által övezett országban tartósan kell berendezkedni és nem lehet abban bízni, hogy a nemzetközi hatalmi, politikai erőviszonyok rövidesen megváltoznak, Miklósy arra kérte a vallás- és közoktatási minisztert és az esztergomi érseket, hogy gondolják újra működésének és püspöki hivatalának költségeit, és teremtsék meg annak megfelelő mértékét és állami forrását.

Ez azonban szintén nem ment zökkenőmentesen. Mivel a püspökség sem saját intézményekkel, sem a kor szokásának megfelelően püspöki földbirtokkal nem rendelkezett, ezért a helyzet gyors rendezése érdekében a minisztérium költségvetésének részeként volt betervezve évről évre Miklósy István dorogi püspök javadalmazása és a hivatalának fenntartásához szükséges költségek biztosítása is.

Hogy ez a megoldás nem volt a püspök számára megfelelő, arra kitűnően rávilágít az a levelezés, amelyet a kultusztárca akkori helyettes államtitkára, Breyer István folytatott Csernoch János hercegprímással 1923 őszén.

⁷³⁷ GKPL I-1-a. 1/1916.

⁷³⁸ PL. Cat. D/C., 1245/1921.

⁷³⁹ PL. Cat. D/C., 3812/1921.

Az október 25-én kelt minisztériumi levélből kiderül, hogy a püspöki javadalmazás ügye Miklósy révén eljutott a magyarországi nunciushoz is, ahonnan október 1-jén Msgr. Schioppa⁷⁴⁰ a 2680. számú jegyzékben reagált, és kérte az ügy mielőbbi rendezését a tárcától. A minisztérium a levélhez mellékelte is a jegyzéket, és arra kérték a primást, fejtse ki véleményét az ügyben, hogy rendezhető legyen a javadalmazás kérdése.⁷⁴¹

A november 2-án kelt primási válasz világossá teszi, hogy Csernoch Jánost egyszerre háborította fel az a tény, hogy a püspök a Szentszék is bevonta az apanázs meghatározásának ügyébe, és ráadásul panasszal fordult a nunciushoz, ugyanakkor túlzónak vélte a püspök által támasztott anyagi igényeket is. Tőle egyébként szokatlanul nyers hangvételben a következőket írta a tárcához válaszában: „Igen különösnek találom, hogy a hajdúdorogi püspök úr a fizetése ügyét az Apostoli Szentszék elé vezérelte, holott úgy a magyar királyi kormány, mint a magyar katolikus egyház részéről tapasztalhatta a jóindulatot abban az irányban, hogy javadalmi földbirtokra konvertáltassék,⁷⁴² s amíg az megtörténhetik, készpénzben a szükségletnek megfelelő összeget kapjon.”⁷⁴³

Vagyis a primás értetlenül állt a történetek előtt, hiszen a nyilvánvalóan legfontosabb püspöki igényt, a földbirtok formájában történő dotációt jogosnak vélték az állam és az egyház részéről is. Ezt még egyszer megerősítette a levélben az érsek-primás, amikor arra utalt, hogy „...a magyar királyi kormány elvben elhatározta már a földben való dotálást...”⁷⁴⁴ Ebben az esetben arra az 1921. február 24-én tartott minisztertanácsi ülésre utalt, amire már többször hivatkoztunk, ahol határozatban mondták ki, hogy az egyházmegyét a szükséges intézményekkel mielőbb el kell látni.⁷⁴⁵ Akkor a pozitív döntésnek hamar híre ment és a részletek megvalósításába a teljes magyar görög katolikusság igyekezett bekapcsolódni.

Ennek hatására komoly tervezés indult a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságában is, amely 1922 tavaszán egy részletesen kidolgozott koncepciót juttatott el Csernoch érsekhez az egyházmegyei káptalan dotációjára vonatkozóan. Ebben azt kérték, hogy legyen egy földbirtok alapú dotáció, amelynek nagysága személyenként egy-egy középszerű plébánosi javadalom földbirtokának kétszeresét tegye ki. Ezen túlmenően a székes káptalan nagyprépostjának évi 6.222 koronát, az utolsó kanonoknak 4.100 koronát, míg az egész 6 fős káptalannak összesen 30.000 korona alap illetményt adjanak. Ez utóbbit fokozatosan

⁷⁴⁰ Schioppa (Lorenzo): az első magyarországi apostoli nuncius, aki 1920. és 1925. között tartózkodott hivatalos minőségében Budapesten. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Schioppa.html>, Elérés dátuma: 2013.12.20.]

⁷⁴¹ PL. Cat., D/C. 3666/1923. A kultusztárca levele Miklósy István püspök dotációja ügyében Csernoch János hercegprimáshoz.

⁷⁴² Konvertál: átvált (értéket), átalakít (államadósságot) In: BAKOS Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 457.

⁷⁴³ PL. Cat., D/C. 3666/1923. Csernoch János válasza a kultusztárcához Miklósy István dotációja ügyében.

⁷⁴⁴ U.o.

⁷⁴⁵ PL. Cat., D/C. 922/1921.

emeltették volna 72.000 koronára, amit javaslatuk szerint ki kellett volna egészíteni a köztisztviselőknek járó úgynevezett drágasági és rendkívüli segély mértékével.⁷⁴⁶ Noha az állami finanszírozás és földalapú rendezés egyáltalán nem valósult meg ekkor, az „ideiglenes”, évenként elfogadott állami költségvetési finanszírozás mértékének meghatározásakor minden bizonnyal ezt a tervezetet is figyelembe vették.

Ugyanakkor a prímás személyes véleményének adott hangot, amikor azt is leszögezte, hogy: „A békebeli javadalom teljes realizálását túl követelménynek tartom...”⁷⁴⁷ Ebből Csernoch Miklósy iránt táplált ellenszenvén túl az is egyértelműen kiderül, hogy Miklósy a Pásztory-féle vagyona és a hozzá tartozó teljes birtokállományra vonatkozó kártérítést követelt, amit nem támogatott metropolitája, az esztergomi érsek. Ezért határozott úgy a püspök, hogy a dolgot most sem hagyja annyiban, és erősebb támogatást keresve fordult Rómához a nunciuson keresztül.

Az idézett, a miniszternek írt érseki válaszlevél azért is páratlan forrás a maga nemében, mert nem csak az ügy hátterére világít rá, hanem arra is, hogy ezzel szemben milyen nagyságrendű támogatást tartottak reálisnak. Ugyanis így folytatta: „Tudtommal a hajdúdorogi püspök úr maga személyes ellátása címén havi 1 milliót, hivatalainak és alkalmazottainak ellátására havi 2 milliót kér. Mivel az állami költségvetésbe egyelőre csak évi 26 millió van fölvéve addig, míg a hiányzó 10 millió az államköltségvetésbe fölvehető lesz, helyeslem Nagyméltóságod ama tervét, hogy a folyó költségvetési évre a 10 millió korona a magyar katolikus vallásalapból utalványoztassék, s ezt a tervet a magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapokra fölügyelő s azok kezelését ellenőrző bizottságban pártfogolni fogom.”⁷⁴⁸ Vagyis szemben azzal, hogy a végleges anyagi támogatás mértékét túlzónak tartotta Csernoch János, a mindennapi működésre vonatkozó pénzügyi támogatás mértékét vita nélkül elfogadhatónak látta még olyan áron is, hogy az eredetileg tervezett költségvetési keretet a vallásalapból egészítsék ki jelentős összeggel.

Hogy ezeknek az összegeknek a nagyságrendjét viszonyítani tudjuk, érdemes felidézni, hogy ebben az időben a már ismerttetett rektori kimutatás szerint 8 millió koronába került az 1923/24-es tanévben a 16 hajdúdorogi papnövendék egy évi taníttatási és tartási költsége. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a javadalalmazás kérdésében Miklósy püspök magatartása ismét csak feszültséget gerjesztett, amikor a felmerült nézeteltérést úgy akarta rendezni, hogy megpróbált egyfajta nyomást gyakorolni az illetékes tárcára és az esztergomi érsekre a pápai adminisztráció bevonásával. Hogy ez a

⁷⁴⁶ PL. Cat., D/C., 1520/1922.

⁷⁴⁷ PL. Cat., D/C. 3666/1923. i.m.

⁷⁴⁸ U.o.

püspök által oly sokszor alkalmazott tárgyalástechnikai eszköz milyen eredménnyel járt, azt eddig is láthattuk. Ezek alapján nem meglepő, hogy most sem vezetett eredményre, ugyanis a földbirtok nélküli, évről évre megszavazásra kerülő költségvetési dotáció maradt a püspöki javadalmazás eszköze még nagyon sokáig. Nem sikerült tehát a fenti tervet sem keresztülvinni és a korábbi végleges rendezést elhatározó minisztertanácsi döntés sem valósult meg, csupán papíron létezett.

Ezzel együtt, az egyházmegyén belüli szabad működést semmilyen formában nem korlátozta sem a kormány, sem az érsekség. Ha valamilyen területen lehetőség nyílt arra, hogy anyagi forráshoz jussanak, azt tőlük telhetően támogatták. Több dokumentum is alátámasztja ezt, ugyanis Miklósy a partiumi és erdélyi földek elvesztése utáni szűkös anyagi helyzetben igyekezett minden, még piacképes ingatlanából pénzt csinálni. Az ingatlanok eladását azonban engedélyeztetni kellett az esztergomi érsekkel. Ilyen adásvételre került sor a Pásztory hagyatékából 1923-ban és '24-ben is. Először Pásztory Árkád sokat érő szatmárnémeti házát adták el 500.000 koronáért,⁷⁴⁹ másodszer pedig a szintén Pásztory hagyatékából maradt nyírbátori ingatlanokat értékesítették.⁷⁵⁰ Ez utóbbit, noha jóval kevesebbet ért az előzőnél, már milliós nagyságrendben számolták az időközben elharapódzó infláció miatt.

A végleges püspöki javadalmazást megnyugtatóan csak 1932-re sikerült rendezni, tehát jóval Csernoch János 1927-ben bekövetkezett halála után. Ekkor 600 hold földet kapott a püspök, és hozzá továbbra is jelentős fizetés járt neki készpénzben.⁷⁵¹ Vagyis a korábban elrontott diplomáciai és kapcsolatépítési hibás lépések miatt olyan gyökeres személyi változásokra volt szükség a döntéshozó helyeken, amelyekre eddig kellett várni. Az egyik ilyen fontos változás volt, hogy már nem az a Csernoch János volt az esztergomi érsek, akivel olyan sok, egymásra rakódó problémával terhelt volt a viszonya Miklósy István püspöknek.

Ha látványos, jó együttműködésre utaló forrást nem is találunk az iratokban, ugyanúgy arra sem utal semmi, hogy bármilyen nézeteltérés, vagy érdeksérelem nehezítette volna az őt váltó Serédi Jusztiniánnal való kapcsolatát. Ennek az egyik oka az volt, hogy miután a papnevelő intézet felállítása kapcsán kifejezetten megromlott a kapcsolat a dorogi püspök, valamint az esztergomi érsek és a kormányzat között a felajánlott szegedi megoldás elutasítása miatt, Miklósy püspök a maga részéről levette a napirendről a dolgot, és sohasem tett azt követően kísérletet arra, hogy közbenjárjon az ügy érdekében.⁷⁵²

A másik fontos történés, hogy 1932-ben gyökeres változás következett be a kormányzati szereplők körében, hiszen a megelőző jó tíz évet meghatározó Bethlen István és környezete

⁷⁴⁹ PL. Cat. D/C., 3724/1923.

⁷⁵⁰ PL. Cat. D/C., 595/1924.

⁷⁵¹ PL. Cat. D/C., 750/1932.

⁷⁵² PIRIGYI i.m. 2. kötet, 141.

kiszorult a hatalomból és az őt a miniszterelnöki székben követő Károlyi Gyula kinevezése után egy évvel már Gömbös Gyula és az új névvel megjelenő Nemzeti Egység Pártja irányította az országot.

Miklós számára minden olyan kormányzati változás, amely azzal járt, hogy az addigi szereplők lecserélődtek, csak előbbre vihette a dolgokat, hiszen nem voltak a múltban egymás iránt táplált sérelmeik, nem úgy, mint a korábbi időszak szereplőivel.

A harmadik nagyon fontos ok, ami miatt megszűntek a dorogi püspök körüli folyamatosnak mondható kisebb-nagyobb botrányok, hogy időközben súlyos beteg lett, és szinte teljesen visszavonult a közéletől. Az esztergomi érsek is csak levélben tudta köszönteni püspökké szentelésének 20. évfordulóján, pedig mint írta, nagyon készült rá, hogy a püspöki konferencián élő szóban tiszteli majd meg ebből a jeles alkalomból.⁷⁵³

Miklós válasza erre nem csak formális, hanem sokatmondó és mélyről jövő volt, amely nagyon pontosan mutat rá arra, hogyan értékelte saját addigi működését. „Húsz év, püspöki méltóságban eltöltve Istennek rendkívüli adománya. Mily érték lehetett volna ez reám, de főleg egyházmegyémre nézve, ha a lefolyt időt nyugodt viszonyok között élhettem volna át s alkotásvágyam érvényesülhetett volna.”⁷⁵⁴ A konfliktusokban elfáradt és megbetegedett ember tehát hiábavalóan elfolyt időnek tartotta a maga mögött hagyott évtizedeket, és lássuk be, jórészt igazat kell adnunk neki.

Már az eddig ismert tények is egyértelművé teszik, hogy egy idő után a görög katolikus egyházmegye fejlesztésének egyik legfontosabb akadálya maga a püspök személye volt.

Ha mindezek ellenére ennek az állításnak az igazságtartalmában kételkednénk, akkor elegendő azt megnézni, hogyan folytatódott az ügyek továbbvitele a második dorogi püspök, Dudás Miklós⁷⁵⁵ egyházkormányzása alatt. Már Dudás kinevezésének évében, 1939-ben tárgyalások indultak Huszka János miniszteri tanácsossal, és sok más kérdés mellett az évtizedek óta szorgalmazott szeminárium ügyében is megállapodás született.⁷⁵⁶ Ebben kimondták, hogy az egyházmegyének legalább 35–40 papnövendékre van szüksége a papi utánpótlás biztosítására, akikhez öt teológia tanárt kell alkalmazni évi 7.000 pengős fizetéssel. A szemináriumot a püspöki székházban kell kialakítani, amelynek átépítésére 10.000, berendezésére pedig 20.000 pengőt irányoznak elő. Megállapodtak abban is, hogy a papnevelés céljaira eddig kapott évi 24.000 pengős állami támogatást 30.000 pengőre emelik.

⁷⁵³ PL. Cat. D/C., 3010/1933. Serédi Jusztinián érsek üdvözlő levele Miklós István püspökhöz.

⁷⁵⁴ PL. Cat. D/C., 3010/1933. Miklós István püspök válasza Serédi Jusztinián üdvözlő levelére.

⁷⁵⁵ Dudás Miklós. 1939. és 1944. között a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye püspöke, Miklós István püspök utóda. Előtte bazilita szerzetes, a máriapócsi rendház, majd pedig a rend magyarországi főnöke, teológiai doktor. Magyar Katolikus Lexikon. [Online: <http://lexikon.katolikus.hu/D/Dud%C3%A1s.html>, Elérés dátuma: 2013.12.20.]

⁷⁵⁶ PIRIGYI i.m. 2. kötet, 141-142.

Nem vitás, hogy a gyors megállapodásra jótékony hatással volt, hogy időközben – 1938-ban – az első bécsi döntés alapján ismét Magyarország része lett Ungvár,⁷⁵⁷ majd pedig 1939. március 15. és 18. között a magyar hadsereg visszafoglalta Kárpátalját,⁷⁵⁸ ami jelentősen megnövelte az országban élő görög katolikusok számát, és ezzel együtt társadalmi súlyukat is. Ez azonban önmagában kevés lett volna a kapcsolatok rendezéséhez, hiszen az egyházmegye létrehozásakor talán még ennél is fontosabb nemzetiségi, politikai és társadalmi érdekeket kellett összeegyeztetni a görög katolikus egyházmegye kapcsán. Szükség volt tehát Dudás Miklós püspök rugalmas, lényeglátó és az aktuális helyzetet felismerő, ahhoz igazodni tudó személyiségére, amelynek révén újraépülhettek azok az egyházi és politikai kapcsolatok, amelyek szinte az alapokig lerombolódtak a megelőző 25 esztendőben.

⁷⁵⁷

ROMSICS i.m. 246.

⁷⁵⁸

U.o. 246-247.

VI. Összegző gondolatok

A dolgozat végén érdemes számba venni vajon a bevezetésben felvetett kérdésekre milyen válaszokat adott a kutató, elemző munka?

A hajdúdorogiak mozgalmával kapcsolatosan – amely kétségkívül szoros összefüggésben van a dorogi püspökség létrejöttével – sikerült igazolni, hogy az évtizedeken át felszínen tartott kezdeményezés kudarcának egyik fontos oka, hogy a résztvevők számára elegendő volt az öngazolás, hogy igényeik és fellépésük jogos és indokolt. Látóköriük nem terjedt addig, hogy összefüggést keressenek és találjanak a mindenkori kormány belpolitikai, vagy akár külpolitikai érdekrendszeré és érdekei, valamint saját céljaik között, hogy azok egymást erősíthessék. Ugyanakkor azzal, hogy folyamatosan a köztudatban tartották a magyar görög katolikusok ügyét elérték azt, hogy amikor a kormányzat egyéb politikai megfontolások miatt látványosan akarta igazolni nemzeti elkötelezettségét, akkor ennek kifejezésére épp a dorogiak követelésének teljesítését tartotta a legalkalmasabbnak.

Sikerült alátámasztani, hogy az egyházmegyei alapítás, mint olyan, legalább annyira volt politikai kérdés, mint egyházi, vallási ügy. Láthattuk, hogy a valódi döntéshozók gondolkodásmódjában többszázezer magyar hívő kérése, követelése akkor vált relevánssá, amikor ahhoz egyéb kormányzati érdekek is társultak. A Ferenc József vezette birodalomban az ilyen típusú megoldások kétségkívül a hatalomgyakorlás egyik fontos eszközeként jelentek meg. Ennek a fordulatnak a megismerése és elemzése pedig rámutatott arra, hogy amint a felülről érkező érdekeltségi rendszer megszűnt, a magára maradt kis egyházi intézmény milyen szerény társadalmi és gazdasági érdekérvényesítő képességgel rendelkezett.

A kutatás magyarázatot adott arra is, hogy az állam miért nem teljesítette a püspökség felé vállalt kötelezettségeit. Egyfelől a tárgyalt kormányzati érdek érvényre juttatása után a hatalom újabb és aktuálisabb bel- és külpolitikai érdekek mentén haladt tovább, mellőzve a görög katolikus intézményrendszer kiépítését, másfelől kapva kapott az alkalmon, és amikor ebben a nehéz helyzetben Miklósy István püspök megragadva a Pásztory Árkád szerzetes által kínált lehetőséget, alternatívát kínált a kormányzat felé, akkor azt engedélyezve megoldottnak látták az ügyet.

A kutató, elemző munka egyértelműen rávilágított arra, hogy Pásztory személye és szerepe túlmutat azon, hogy vagyont hagyott a püspökségre, amely kezdetben pótolta az állami szerepvállalást. A vele kapcsolatos források révén ugyanis egy eddig fel nem tárt aspektusát ismerhettük meg a korabeli egyházi viszonyoknak és rajta keresztül reális fogalmat

alkothattunk arról a népeiségről, amely a szóban forgó egyház híveinek túlnyomó részét alkotta.

A Pásztorly hagyaték azonban még ennél is több tartalmat rejtett magában, hiszen a szóban forgó vagyón feletti osztzkodás problematikájának feltárása és összefoglalása révén sikerült megtalálni annak az egyik legfontosabb okát, hogy miért nem sikerült más magyar egyházakhoz hasonlóan fejleszteni a hajdúdorogi egyházmegyét. Kiderült, hogy ebben fontos szerep jutott a Miklósy István püspök és Csernoch János esztergomi érsek között a Pásztorly örökség eltérő megítélése kapcsán kialakult személyi ellentétnek. Ennek a gondolatmenetnek a mentén továbbhaladva a dolgozatban következetesen feltártam Miklósy püspöki tevékenységével szorosán összefüggő személyi kapcsolatrendszerét, amelynek eredményeként világossá vált, hogy a dorogi egyházfő személyiségénél fogva nem tudott jól alkalmazkodni az időközben megváltozott világhoz. A személyes és intézményi kihívásokra sorozatosan rossz és rugalmatlan válaszokat adott, ami oda vezetett, hogy az érdekérvényesítés csatornái megszűntek létezni körülötte, és ebben a megfagyott légkörben nem tudta kiteljesíteni püspöki küldetését.

A dolgozatban az eseménytörténet mellett sikerült a tárgyalt korszak intézménytörténeti fejlődésének ívét is megrajzolni és ezzel együtt egy alig kutatott görög katolikus történeti korszak fontos eseményeit feltárni. Az alapkutatótást a bőséges forrásfelhasználás következtésben sikerült egy olyan egységes történeti anyaggá alakítani, amely hiánypótló szerepet tud betölteni a magyar anyanyelvű görög katolikus népesség történeti irodalmában, és amely hozzásegít bennünket ahhoz, hogy ez által jobban megérthessük a korszak magyar belpolitikáját és társadalmát.

Forrás- és irodalomjegyzék

Monográfiák és tanulmányok

- A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987, Szerk. Timkó Imre, Nyíregyháza, 1987.
- A Hajdúdorogon felállítandó magyar jellegű gör. szer. katolikus püspökség iránt felterjesztett kérvények másolatai. Kiadta Hajdúdorog városa. 1912.
- A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása, szerk.: Udvari István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990. (Vasvári Pál Társaság Füzetei, 3.)
- A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása, szerk.: Udvari István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza, 1990. (Vasvári Pál Társaság Füzetei, 3.)
- Abonyi Andrea Tímea-Zoltán András: Udvari István élete és munkássága, [Online: http://www.nyf.hu/ukran/sites/www.nyf.hu.ukran/files/udvari_bibliografia2010.pdf,]
- B. Papp János: Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért, Örökségünk Kiadó, Hajdúdorog, 1996.
- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Bonkáló Ervin: Bonkáló Sándor életrajza. In: Bonkáló Sándor: A rutének (ruszinok). Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 1996.
- Bonkáló Sándor: A rutének (ruszinok). Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 1996.
- Botlik József: Hármaskereszt alatt, Új Mandátum, Budapest, 1997.
- Damjanovics József: Miklósy István sátoraljaújhelyi paróchus és egyházközsége (1894-1913), In: Kítartásban a siker, Sátoraljaújhely, 2008.
- Debrecen város történeti kronológiája VIII. 1912-1920. szerk.: Gazdag István, [Online: <http://www.hbml.archivportal.hu/data/files/144789912.pdf>, Elérés dátuma: 2014. 02.21.]
- Diószegi István: Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája az 1880-as években, In: Magyarország története szerk.: Pach Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 3. rész
- Domahidy Sándor: Szatmárvármegye Mezőgazdasága és Állattenyésztése In: Magyarország Vármegyéi és Városai, szerk.: Borovszky Samu, Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html) 2004. [Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html>]
- Emlékkönyv a görög szertartású katolikus magyarok római zarándoklatáról, Görög Szertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága, Budapest, 1901.

- Endrédi Csaba: A magyar görög katolikus papság népszerűtlenségének okai és a hajdúdorogi egyházmegye elleni támadások a püspökség megalakításának időszakában. In: Falak és választóvonalak a történelemben Szerk.: Buhály Attila, Reszler Gábor, Szoboszlai György, Nyíregyházi Főiskola, 2014.
- Endrédi Csaba: Miklósy István püspöki kinevezésének körülményei. In.: Athanasiana 37., Szent Athanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013.
- Endrédi Csaba: A Hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye a nemzetpolitikai harcok keresztútjában az I. világháború idején. Debreceni Szemle 21. (4.) 2013.
- Endrédi Csaba: Pásztory Árkád – a legenda tovább él. In.: Athanasiana 35. Szent Athanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013.
- Endrédi Csaba: A magyar görög katolikusok identitáskeresése a 19-20. század fordulóján. Történeti tanulmányok 20. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2012.
- Endrédi Csaba: A Hajdúdorogi görög katolikus püspökség különös javadalmazása, anyagi alapjának eredete. In: Múlt nélkül nincs jövő, Debreceni Egyetem, 2013.
- Endrédi Csaba: A Hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye a nemzetiségi ellentétek szélkeresztjében – A nagybirtokos szerzetes. In: A hegyen épült város, Budapest, 2013.
- Farkas Lajos: Egy nemzeti küzdelem története, Kilián Frigyes, Budapest, 1896.
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, Fényes Elek, Pest, 1851.
[Online:<http://fszek.hu/digitdoc/fenyес/>,]
- Gazdacímtár. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda Rt. 1897.
- Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945, ELTE-Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest, 1997.
- Gönczi Andrea: Rutén skizmatikus mozgalom a XX. század elején, PoliPrint-II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár-Beregszász, 2007.
- Görög Katolikus Magyarok Naptára. 2. évfolyam, Hajdúdorogi Egyházmegye, Debrecen, 1916. szerk.: Ivancsó Jenő Ödön
- Grigássy Gyula: A magyar görög katolikusok legújabb története. Unio Könyvnyomda Részvénytársaság Könyvnyomdája, Ungvár, 1913.
- Gulya Károly: A magyarországi rutén kérdés 1910-1914 között. Acta Historica Tomus XXXI, szerk.: Székely Lajos, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 1968.
- Hámori Péter: Székely-oláh görög katolikus sorstörténet, 2007. [Online: www.epa.oszk.hu/00000/00036/00066/pdf/189-222.pdf]

- Hegedűs István: „Ami köztudott az igaz is?”- Gróf Andrássy Dénes birtokainak statisztikai vizsgálata gazdacímtárak segítségével.[Online:
[http://www.academia.edu/5361010/ Ami koztudott az igaz is Grof Andrassy Denes birto
kainak statisztikai vizsgalata gazdacimtarak segitsegevel,](http://www.academia.edu/5361010/Ami_koztudott_az_igaz_is_Grof_Andrassy_Denes_birtokainak_statisztikai_vizsgalata_gazdacimtarak_segitsegevel)]
- Hodinka Antal: A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909.
- Hodinka Antal: A munkácsi püspökség okmánytára I-III. A szerző kiadása. Ungvár, 1911.
http://www.ppek.hu/konyvek/Magyarország_reszvetele_a_XXIII_Nemz_Euch_Kongr_Becs_1912_2.pdf]
- Janka György: A debreceni bombamerénylet előzményei és története,
[Online:[https://www.youtube.com/watch?v=Izs65ZzujXs,](https://www.youtube.com/watch?v=Izs65ZzujXs)]
- Janka György: A hajdúdorogi külhelynökség története
[Online:www.gorogkatolikus.hu/leveltar/tartalom/segedletek/HK_lajstrom_1876-1913/Janka_Gyorgy_atya_bevezeto_tanulmany.pdf]
- Janka György: A hajdúdorogi külhelynökség története, Online:
http://www.gorogkatolikus.hu/leveltar/tartalom/segedletek/HK_lajstrom_1876-1913/Janka_Gyorgy_atya_bevezeto_tanulmany.pdf]
- Janka György: Miklósy István püspök (1913–1937) a korabeli görög katolikus sajtó tükrében,
[Online: [http://www.byzantinohungarica.hu/node/61,](http://www.byzantinohungarica.hu/node/61)]
- Katkó Márton Áron: Az 1914-es debreceni merénylet, In: Symbolae, szerk.: Végshető Tamás, Örökségünk Könyvkiadó Kft., Nyíregyháza, 2010.
- Katus László: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története, In: Magyarország története szerk.: Pach Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 3. rész
- Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V., Erdélyi Magyar Adatbank. [Online:
[http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11871.pdf,](http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11871.pdf)]
- Kemény Gábor: Verhovina feltámad. MEFHOSZ könyvkiadó, Budapest, 1939.
- Kocsis Fülöp: Keleti lélekkel a Kárpát-Medencében, Szent István Társulat, Budapest 2012. (Pásztorok -Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején)
- Kolossa Tibor: A dualizmus rendszerének kialakulása és megszilárdulása (1867-1875), In: Magyarország története, szerk.: Pach Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 3. rész
- Komoróczy György: Hajdúdorog története. Hajdúdorog Községi Tanácsának Végrehajtó Bizottsága, Hajdúdorog, 1970.

Komporday Levente: Miklósy István szerepe Sátoraljaújhely és Zemplén vármegye életében újhelyi lelkészsége idején (1894-1913), In: Kitartásban a siker, Sátoraljaújhely, 2008.

Kosáry Domokos: A történelem veszedelmei, Magvető, Budapest, 1987.

Leffler Samu: Nyíregyháza város története, In: Magyarország vármegyéi és városai, szerk.: Borovszky Samu, 1900. Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/8.html>,]

Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, főszerk.: Kenyeres Ágnes, [Online: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>]

Magyar Helységnev Azonosító Szótár, szerk.: Lelkes György, Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

Magyarország a XX. században, főszerk.: Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.

Magyarország részvétele a XXIII. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, St. Norbertus Nyomda, Bécs, 1913. 4. [Online:

Magyarország története 1890-1918. 7/2. kötet. Főszerk.: Hanák Péter, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Magyarországi Gazdacímtár – Magyarország, Horvát- és Szlavonországek 100. kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke az egyes megyék részletes monográfiájával. Szerk.: Rubinek Gyula, Országos Magyar Gazdasági Egyesület Könyvkiadó Vállalata, Pátria Nyomda Rt., Budapest, 1911.

Marczali Henrik: Erdély története, Káldor Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1935.

Margócsy József: Utcák terek emléktáblák II. Nyíregyháza városi Tanács V.B., Nyíregyháza, 1986.

Máriapócsi MAGOSZ Naptár, Magyar Görög Katolikusok Országos Szövetsége, Nyíregyháza, 1930.

Meszlényi Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata. Szent István Társulat, Budapest, 1970.

Móricz Zsigmond: Szatmár Vármegye népe, In: Magyarország Vármegyéi és Városai, szerk.: Borovszky Samu, Digitális kiadás: [Arcanum Adatbázis Kft.](http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html) 2004. [Online:<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/13.html>]

Munkácsi Sematizmus Typis Haerdum Caroli Jager, Ungvár, 1878.

Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1883.

Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1885.

Munkácsi Sematizmus Typis Josephi sen. Fésüs, Ungvár, 1888.

Munkácsi Sematizmus Typis sen. Bartholomaei Jager, Ungvár, 1896.

Munkácsi Sematizmus Typis sen. Josephi Fésüs, Ungvár, 1881.

- Munkácsi Sematizmus, Typis Caroli Jager & Alberti Répay, Ungvár, 1874.
- Munkácsi Sematizmus, Typis Caroli Jager, Ungvár, 1868.
- Munkácsi Sematizmus, Typis Maximiliani Pollacsek, Ungvár, 1876.
- Munkácsi Sematizmus, Typis viduae Caroli Jager, Ungvár, 1870.
- Munkácsi Sematizmus, Typis viduae Caroli Jager, Ungvár, 1872.
- Nagy István: Anekdoták Pásztory Árkádról, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Néprajz-Antropológia, 2007.
- Orosz István: Katolikus megújulás és ellenreformáció, In: Európa az újkorban, szerk: Orosz István-ifj. Barta János-Angi János, Debrecen, DUP, 2006.
- Papp György: Az ungvári unió időpontja. Ludxig István Könyvnyomdája, Miskolc, 1941.
- Petrus Jenő: A magyarság önvédelme, Csokonai Nyomda és Kiadó, Debrecen, 1897.
- Pirigyi István: A görögkatolikus magyarság története, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1982.
- Pirigyi István: A magyar görögkatolikus történetének kiemelkedő személyiségei. In: A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987. szerk.: Timkó Imre, Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye, Nyíregyháza, 1987.
- Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, 2. kötet, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990.
- Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 1. kötet
- Pirigyi István: Jaczkovics Mihály püspöki külhelynök (1858-1914), [Online: <http://byzantinohungarica.hu/node/349>,]
- Pirigyi István: Papnevelésünk 1912-1950 között, [Online: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/images/pirigyi_papkepzes.pdf,]
- Pölöskei Ferenc: A dualizmus válságperiódusa (1890-1918), In: Magyarország története a 19. században, szerk.: Gergely András, Osiris, Budapest, 2003.
- Püski Levente: Két választási kampány és a helyi sajtó a két világháború közötti Debrecenben, In: Médiakutató, 2010. téli száma, [Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_04_tel/05_valasztas_debrecen_vilaghaboru,]
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2005.
- Salacz Gábor: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában, Auróra, München, 1974.
- Schön István: A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai [Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00025/0007-1c>]

- Szabad György: Az önkényuralom kora (1849-1867) In: Magyarország története, szerk.: Pach Zsigmond Pál, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 2. rész
- Szabó Jenő: A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária útja 1896-1912, Szabó Jenő, Budapest, 1913.
- Szabó Oreszt: A magyar oroszokról (Ruthének). Franklin, Budapest, 1913.
- Történeti statisztikai idősorok 1867-1992. 1. kötet. Népeség-népmozgalom. KSH, Budapest, 1992.
- Történeti statisztikai idősorok 1867-1992. I. kötet, KSH, Budapest, 1992.
- Udvari István: A ruszinok XVIII. századi historiográfiája. In: Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Vasvári Pál Társaság Füzetei. 9. Nyíregyháza, 1994.
- Vas János: Mozaikok a 75 éves Magyar Nemzeti Bank történetéből, TIT Jurányi Lajos Egyesülete, Nyíregyháza, 1999.
- Vasvári Pál Társaság Füzetei 3. szerk.: Udvari István, Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza 1990.
- Végsehő Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának közvetlen előzményei, In: Athanasiana 35, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013.
- Végsehő Tamás: „...minden utamat már előre láttad”, Éditions du Signe, Strasbourg, 2012.
- Végsehő Tamás: „...mint igaz egyházi ember...”, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011. (Collectanea Athanasiana)
- Végsehő Tamás: A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei, Athanasiana, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2013.
- Végsehő Tamás: During the War, [Online:<http://byzantinohungarica.hu/node/614>]
- Zemplén vármegye monográfiája, szerk.: Borovszky Samu, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság 1905. [Online: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/7.html>,]

Folyóirat cikkek:

A hajdúdorogi püspök bevonulása Debrecenbe. Budapesti Hírlap. 33. (1913. október 16.) 245.

A püspök pöre. In: Debreceni Nagyújság, 5. (1915.04.15.) 85.

A püspökszentelő Hajdúdorog – A kormány nem képviseltette magát – Románok a püspökszentelésen, Debreczen, 45. (1913. október 07.) 114.

A románok és a dorogi püspökség – nincsenek ellentétek, In: Debreczen, 45. (1913. október 08.) 115.

Aradi Victor: Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréhez, Huszadik Század, 13. (1913. szeptember)

Aradi Viktor: Pásztory Árkád, Szabadgondolat, 3. (1913. szeptember)

B.P.I.: A debreceni invázió. Debreceni Protestáns Lap. 32. (1912. október 30.) 44.

Becsky Andor: Emlékezés Aradi Viktorra, Korunk, 28. (1969. január) 1.

Bombamerénylet Debreczenben – A hajdúdorogi püspökség helyiségeinek felrobbantása, In: Huszadik Század, 1913. március

Csécsy Imre: Ukrajnától Máramarosig, Nyugat, 1914. 7. évf. 3. sz.

Debreceni Protestáns Lap. 32. (1912. október 30.) 44.

Dr. Ferenczy Gyula: A görög kath. püspökség. Debreceni Protestáns Lap. 32. (1912. október 30.) 44.

Görög Katholikus Tudósító, 2. (1922. szeptember 24.) 30.

Gyulai Zsiga: A dorogi magyar püspök fölszentelés előtt. Debreceni Független Újság, 10. (1913. október 4.) 227.

Illés Józsefet a parlamentbe, Görög Katholikus Tudósító, 2. (1922. május 21.) 12.

Jánosi Zoltán: Rövid nyilatkozat. Debreceni Protestáns Lap. 32. (1912. október 30.) 44.

Melles Emil: Gondolatok, Görög Katholikus Tudósító, 2. (1922. április 30.) 9. sz.

Melles Emil: Gondolatok, Görög Katholikus Tudósító, 2. (1922. április 15.) 8. sz.

Miklóssy István püspök Debreczenben – Az ünnepélyes fogadtatás programja, Debreczen, 45. (1913. október 15.) 121.

Négy püspök Hajdúdorogon, In: Debreczeni Ujság, 17. (1913. október 05.) 228.

Nyírvidék, 40. (1919.05.21.) 113. 3.

Püspökszentelés Hajdúdorogon – Miklóssy István beiktatása, In: Debreczeni Nagy Újság, 3. (1913. október 7.) 230.

Sike Lajos: A virágzó iparosmúlttól a csendes fogyásig – Sárközi szlovákidézés, Erdélyi Riport, 8. (2009. 04. 09.) 14. sz.

Sike Lajos: Kicsoda Ön Pásztory Árkád – Visszakérik a legendás szerzetes avasi vagyonát,
Romániai Magyar Szó, 8. (2002. január)

Szabó Jenő: Az új görög katolikus egyházmegye székhelykérdése. Alkotmány, 1912.
október 01.

Szamos, 53. (1921. 02. 02.) 23. sz. 2.

Levéltári források:

Görög Katolikus Püspöki Levéltár (a továbbiakban GKPL)

GKPL-IV-2. 65/1869.
GKPL-IV-2. 53/1869.
GKPL-IV-2. 141/1866.
GKPL-IV-2. 53/1866.
GKPL-IV-2. 71/1868.
GKPL-IV-2. 63/1868.
GKPL-IV-2. 62/1868.
GKPL-IV-2. 110/1871
GKPL-IV-3. 5/1881.
GKPL-IV-2. 8/1881.
GKPL-I-1-h.1965/ VII.
GKPL IV-3. 112/1912.
GKPL, P-31/1916.
GKPL IV-3 112/1912.
GKPL III-3-1. 74/1913.
GKPL I-1-a. 465/19.
GKPL I-1-a. 1674/ 19.
GKPL III-3-1. 307/191
GKPL I-1-a. 2932/1913.
GKPL I-1-a. 2936/1913.
GKPL IV-3. 362/1913.
GKPL I-1-a. 3571/1914.
GKPL I-1-a. 1404/1914.
GKPL I-1-a. 125/1915. (1. doboz)
GKPL. I-1-h. 3371/1914./11.
GKPL. I-1-a. 1674/1914.
GKPL. IV-3. 51/1905.
GKPL III-1-29. (1. doboz/1909.)
GKPL III-1-16. (Bevételi és kiadási jegyzőkönyv 1859–1878.)
GKPL I-1-a. 930/1916.
GKPL I-1-a. P-40/1915.
GKPL I-1-a. P-41 1.
GKPL IV-3. 46/1885.
GKPL I-1-a. P-47.
GKPL I-1-a. 2370/1914.
GKPL I-1-a. P-42/1899.
GKPL I-1-a. 1/1916.
GKPL I-1-a. P-48/1901.
GKPL I-1-a. 3703/1913.

GKPL I-1-a. P-41.
GKPL I-1-a. P-31/1910.
GKPL I-1-a. 2448/1944.
GKPL I-1-a. P-15/1907.
GKPL I-1-a. P-20/1912.
GKPL I-1-a. P-14/1906.
GKPL I-1-a. P-11/1905.
GKPL I-1-a. P-12/1905.
GKPL I-1-a. P-17/1908.
GKPL I-1-a. P-3/1900.
GKPL I-1-a. P-26/1916.
GKPL I-1-a. P-5/1902.
GKPL I-1-a. P-6/1903.
GKPL I-1-a. P-44/1915.
GKPL I-1-a. P-3/1914.
GKPL I-1-a. P-16/1907.
GKPL I-1-a. P-13/1906.
GKPL I-1-a. P-33/1918.
GKPL I-1-a. P-42.
GKPL I-1-a. 1672/1914.
GKPL I-1-a. 3862/1916.
GKPL I-1-a. P-8/1904.
GKPL I-1-a. /1917.
GKPL I-1-a. 216/1929.
GKPL I-1-a. 91/1922.
GKPL I-1-a. 500/1915.
GKPL I-1-a. P-23/1914.
GKPL I-1-a. 3467/1916.
GKPL I-1-a. 3984/1916.
GKPL IV-3. 120/1912.
GKPL I-1-a. P-32/1917.
GKPL I-1-a. 500/1913.
GKPL I-1-a. 3704/1913.
GKPL I-1-g.
GKPL I-1-a. 31/1916.
GKPL I-1-a. 176/1915.
GKPL I-1-a. 1390/1934.
GKPL I-1-a. P-46/1915.
GKPL I-1-a. 2981/1916.
GKPL I-1-a. 33/1918.
GKPL I-1-a. 1073/1923.
GKPL I-1-a. P-37/1921.
GKPL I-1-a. P-38/1921.
GKPL I-1-a. P-39/1921.
GKPL I-1-a. 1286/1920.
GKPL I-1-a. 2523/1923.
GKPL I-1-a. 2263/1924.
GKPL I-1-a. 2313/1923.
GKPL I-1-a. 3703/1913.
GKPL I-1-a. 128/1920.
GKPL I-1-a. 1257/1922.
GKPL I-1-a. 2523/1923.

GKPL I-1-a. 2099/1930.
GKPL I-1-a. 1390/1934.
GKPL I-1-a. 336/1917.
GKPL I-1-a. 395/1919.
GKPL I-1-a. 1261/1921.
GKPL I-1-a. 379/1915.
GKPL I-1-a. 77/1918.
GKPL I-1-a. 1880/1918.
GKPL I-1-a. 1236/1919.

Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban PL.)

PL, Cat. D/C., 3722/1913.
PL, Cat. D/C., 5000/1913.
PL, Cat. D/C., 5215/1913.
PL, Cat. D/C., 6185/1913.
PL. Cat. D/C., 472/1914.
PL. Cat., D/C. 5963/1914.
PL. Cat. 23. 6299/1917.
PL. Cat. D/C 3724/1923.
PL. Cat. 24. 1772/1913.
PL. Cat. 23. 460/1935.
PL. Cat. 24. 291/1915.
PL. Cat. 22. 1328/1915.
PL. Cat. 23. 4882/1916.
PL. Cat. 23. 4544/1916.
PL. Cat. 23. 1772/1934.
PL. Cat. 23. 4989/1916.
PL. Cat. 23. 3568/1916.
PL. Cat. 23. 4989/1916.
PL. Cat. 23. 5341/1916.
PL. Cat. 23. 5665/1916.
PL. Cat. 23. 5448/1917.
PL. Cat. 23. 6299/1917.
PL. Cat. D/C., 3001/1921.
PL. Cat. 23. 460/1935.
PL. Cat. D/C., 1172/1934.
PL. Cat. D/C., 750/1932.
PL. Cat. D/C., 1492/1934.
PL, Cat. D/C., 1450/1921.
PL. Cat. D/C., 3344/1916.
PL, Cat. D/C., 1245/1921.
PL, Cat. D/C., 132/1921.
PL, Cat. 55. 3812/1921.
PL, Cat. D/C., 132/1921.
PL. Cat. D/C., 922/1921.
PL, Cat. D/C., 2995/1920.
PL. Cat. D/C., 2299/1921.
PL. Cat. 6., 830/1921.
PL. Cat. 6., 1525/1920.
PL. Cat. 6., 502/1921.
PL. Cat. 6., 2146/1920.

PL. Cat. 32., 1707/1920.
PL. Cat. 6. 900/1921.
PL. Cat. 6. 1704/1921.
PL. Cat. 6. 697/1922.
PL. Cat. 6. 752/1922.
PL. Cat. 6. 3137/1923.
PL. Cat. 6. 2128/1924.
PL. Cat. D/C., 545/1921.
PL. Cat. D/C., 1161/1922.
PL. Cat. D/C., 1464/1922.
PL. Cat. D/C., 3034/1922.
PL. Cat. D/C., 3058/1922.
PL. Cat. D/C., 3828/1922.
PL. Cat. D/C., 628/1923.
PL. Cat. D/C., 3988/1923.
PL. Cat. D/C., 1274/1924.
PL. Cat. D/C., 1361/1924.
PL. Cat. D/C., 1621/1924.
PL. Cat. D/C., 622/1924.
PL. Cat. D/C., 2269/1924.
PL. Cat. D/C., 2475/1924.
PL. Cat. 6. 3087/1924.
PL. Cat. D/C., 3300/1924.
PL. Cat. D/C., 3495/1924.
PL. Cat. 6. 1070/1926.
PL. Cat. D/C., 2771/1924
PL. Cat. 6. 1825/1927.
PL. Cat. 6. 2591/1928.
PL. Cat. 6. 3556/1921.
PL. Cat. 6. 2454/1928.

Sátorajújhelyi Egyházközségi Levéltár (a továbbiakban Egyhk. Lev.)

Egyhk. Lev. 95/1912.
Egyhk. Lev. 132/1895.
Egyhk. Lev. 153/1912.
Egyhk. Lev. 267/1911.
Egyhk. Lev. 543/1894
Egyhk. Lev. Iktatószám nélküli levél Miklósy Istvánnak címezve Bécsből, az Apostoli
Követségéről, 1912. november 12. napján keltezve.

Összefoglalók

Nehézségek és konfliktusok a Hajdúdorogi Egyházmegye alapításának időszakában

A történettudomány a magyarországi görög katolikusok történetének elsősorban a korai és a közelmúltbeli eseményeit dolgozta fel részletesen. Az egyház történetén belül a Hajdúdorogi Egyházmegye szakirodalma sokkal kisebb terjedelmű, és azok többsége főként a dorogi mozgalom időszakát, valamint a II. világháború utáni időszakot vizsgálja. Van azonban egy olyan rövid időszak az egyházmegye megalakulásakor és azt követően, amelyről sokkal kevesebb értékelhető feltáró munka készült. Ennek a néhány esztendőnek, valamint az ekkoriban elinduló eseménysornak azért van mégis döntő jelentősége a nemzeti alapon 1912-ben létrehozott egyházmegye életében, mert számos, az egyházmegye történetével kapcsolatos kérdésre csak akkor kapunk választ, ha megismerjük, milyen körülmények között került sor az új magyar püspökség megalapítására és milyen fordulatok következtek be az első püspök, Miklósy István működésének idején. A téma azért is figyelmet érdemel, mert az egyházmegye megalapítása akkoriban az ország egyik fontos belpolitikai történése volt, amely hónapokig meghatározta, illetve befolyásolta a hazai közéletet, és bizonyos szempontból nemzetközi jelentősége is volt.

A korszak vizsgálata kapcsán többek között arra kerestem a választ, hogy miért volt ötven éven át eredménytelen az előzménynek tekinthető dorogi mozgalom, amely kezdetben a magyar nyelvű liturgia kiharcolását, később pedig a magyar etnikumú hívőkből álló önálló püspökség megszervezését tűzte zászlajára? Öt évtizednyi sikertelenség után mi történt, ami oda vezetett, hogy 1912-ben Ferenc József mégis megalapította a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyét? Arra is kerestem a választ, hogy ha már az állam elszánta magát az új egyházkormányzati egység létrehozására, akkor az alapítás után miért nem teljesítette az ezzel járó anyagi kötelezettségeit, amely mulasztás szinte a megszűnés szélére sodorta a püspökséget? Milyen szerepe volt a püspökség anyagi konszolidációjában Pásztory Árkád bazil rendi szerzetesnek? Egyáltalán ki volt ez az ember és miért nem említi jelentős szerepét a történetírás? Vajon az ő közreműködésével elindult folyamatok meddig szolgálták az egyházmegyei érdekeket és mikor, milyen formában váltak kárára a további fejlődésnek?

A trianoni döntés utáni események szintén döntően befolyásolták az azt követő évtizedeket, ám ezeknek az éveknek a története alig-alig jelenik meg a történeti munkákban, és Miklósy István püspöki tevékenysége is homályba vész, ha a szakirodalomban akarunk válaszokat találni. Az 1912-es alapítás idején, valamint az 1920. után zajló történések adnak magyarázatot arra is, hogy a nagy lendülettel és nemes célokkal létrehozott egyházmegye

mégis miért nem fejlődött, miért maradt évtizedekig szinte ugyanabban a stagnáló állapotban? A válaszok ott rejlenek a különböző levéltári dokumentumokban, amelyek egy jelentős részét most először dolgozza fel tudományos módszertan alapján történeti kutatás.

Igyekeztem tisztázni azt is, hogy az akkori történések mennyiben maradtak meg regionális, esetleg helytörténeti kategóriában, és mennyiben számítottak a korszak egyik fontos belpolitikai kérdésének. A dolgozatban lehetőség nyílt egyfajta tágabb történeti kontextusba helyezni a görög katolikusok ügyét, illetve utaltam arra a közhangulatra is, amely körülvette a hazai közvélemény részéről a mozgalom és az egyházmegyei alapítás eseményeit. Miközben a kutató és elemző munka megadta ezekre a felvetésekre a válaszokat, közben kirajzolódott a kutatási eredményeknek egy olyan aspektusa is, amely az egyházmegye létrejöttét és fejlődéstörténetét, mint intézménytörténetet engedte láttatni számunkra.

Difficulties and conflicts during the establishment of the diocese of Hajdúdorog.

History primarily processed the early and recent histories of the Hungarian Greek Catholics in detail. Within the histories of the church, the literature of the Hungarian diocese is much smaller in length, and its majority mainly examines the period of the Dorogi movement, and the following events after World War II. However, there is a short period of the establishment and the further events of the diocese, from which only a few appreciable exploratory work has been written. But these years, and the events started that time, had a major role in the life of the diocese, which was established in 1912, as the only way to find answers in connection with the history of the diocese, is to get to know that in what circumstances were the new Hungarian bishopric established, and what turns occurred during the leadership of the first bishop, István Miklósy. This topic also deserves attention, because the establishment of the diocese was really important regarding the domestic policy, and this influenced the Hungarian public life, and in some aspects, it also had some international importance. During the examination of this era, I was looking for the answer, why was the Dorogi movement inefficient for 50 years, which is considered to be an antecedent that was fraying out the Hungarian liturgy in the beginning, and then it started to organize an independent bishopric, with Hungarian believers. After five years of failure, what happened that has led to the establishment of the Greek Catholic diocese by King Francis Joseph I in 1912? I was also seeking for an answer, if the government was determined to create the new church unity, then why they refused to fulfill the necessary financial obligations, which omission nearly brought the bishopric to the brink of cessation. What role did Brazilian monk Árkád Pásztor play in the consolidation of the bishopric finances? Who was this person at all, and why does not the historiography mention his significant role? For how long did the processes that started with his assistance serve the diocesan interests, and when, and in what form did it go to the expense of further development? The events following the Treaty of Trianon also decisively influenced the following decades, but these years hardly appear in historical works, and István Miklósy's episcopal activity is also forgotten, as if we are trying to find information in literature. 1912, the year of the establishment, and the events after 1920 explain why did the diocese, which was created with noble goal, and high momentum, grow slowly, why did it stagnate for decades. The answers are hiding in different archival documents, and a remarkable piece of them is being processed for the first time through scientific methodology. I strived to clarify whether the happenings were stayed in regional or local lore category, and in what extent did they matter regarding the era's domestic policy question. In the dissertation

there was the opportunity to place the case of Greek Catholics in a broader historical context, and I also referred to that morale, which surrounded the movement and the diocesan formation from the side of the hungarian public opinion. While the research granted the answer to these questions, an aspect of the research result has outlined, which shows us the diocese's formation and phylogeny as institutional history.